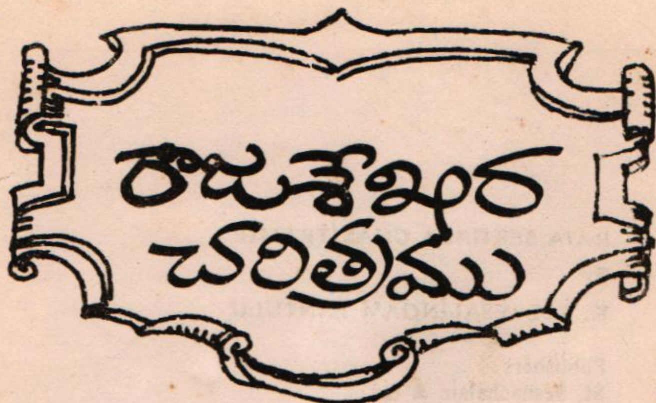
తెలుగువారి ఆచారవ్యవహారాలు చిత్రించిన
తొలి తెలుగు నవల - ఆంధ్రేతర ప్రశస్తి
గడించుకొన్న ప్రథమ భారతీయ నవల

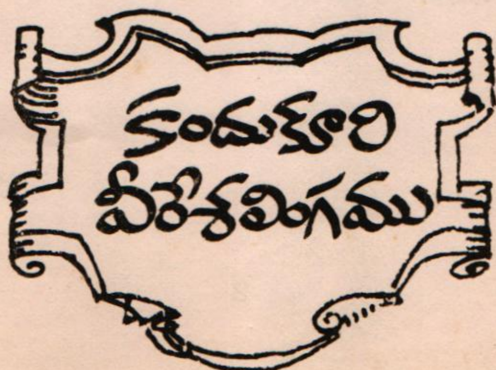
రాజశేఖర చరిత్రము

కందుకూరి వీరేశలింగము

T. Syam

RAJA SEKHARA CHARITRAMU

By

K. VEERESALINGAM PANTULU

Publishers :
M. Seshachalam & Co.,

THIRD EDITION:
AUG 1987

Printing :
M/s Jyothi Press, 1-4-1000, Golconda Cross
Musheerabad, Hyderabad – 500 380.

Distributors :

ANDHRA PRADESH BOOK DISTRIBUTORS;
RASHTRAPATHI ROAD, SECUNDERABAD

RS.7.50/-

This Telugu novel

is

by permission

most respectfully dedicated

by the author

to

Col Robert Mackenzie Macdonald,

Director of Public Instruction,

Madras Presidency,

as a small token of esteem for the good

he has done to the Telugu Country.

పీఠిక

మొదటి కూర్పు

ఈవఱకు మనయాంధ్రభాషలో జనుల యాచారవ్యవహారములను దెలుఁపుచు నీతిబోధకములుగానుండు వచన ప్రబంధములేవియు లేకపోవుట యెల్లవారికిని విశద మయినదే యున్నదిగదా! అయినను దేశభాషలలోనెల్లను మధురమైనదని పేర్కొనఁబడిన మన తెనుఁగుభాష కటువంటి లోపమును తొలగింపవలయునని కొంతకాలము క్రిందట నే నీ గ్రంథమును వ్రాసి శ్రీవివేకవర్ధనీ పత్రికాముఖమునఁ బ్రకటించితిని. ఇట్టి గ్రంథములను వ్రాయుట కిదియే ప్రథమ ప్రయత్నమగుటచేత దీనియందుఁ బెక్కులోపములుండి యుండవచ్చును. అయినను దీనిం జదివినవా రందఱును నైకకంఠ్యముగా మంచియభిప్రాయమునే యిచ్చుచు వచ్చినందునను పలువురు పుస్తకముల నిమిత్తమయి వ్రాయుచు వచ్చుచున్నందునను నేను పడిన ప్రయాసము నిష్ఫలము కాలేదుగదాయని సంతోషించుచున్నాను.

*   *   *

ఈ గ్రంథముయొక్క కథను గల్పించుటలో గోల్డుస్మిత్తను నింగ్లీషు కవీశ్వరుని గ్రంథ సాహాయ్యమును గొంత బొందినను దానికిని దీనికిని విశేష సంబంధమేమియు నుండదనియు దీనియందు వ్రాయబడిన విషయములన్నియు నూతనములే యనియుఁ గూడ విన్నవించుచున్నాడను. గుణగ్రహణ పారీణులగు పెద్దలు దీనియందు దోషముల నుపేక్షచేసి గుణములనే గ్రహింతురనియు ఆంధ్రదేశీయులును విద్యాశాఖవారును దీని నాదరించి మఱియు నిట్టి గ్రంథములను చేయుటకయి నాకుఁ దగినంత ప్రోత్సాహమును గలిగింతురనియుఁ గోరుచున్నాఁడను.

రాజమహేంద్రవరము
ది 20 వ జూలై 1880 సం॥రం } కందుకూరి వీరేశలింగము

రెండవ కూర్పు

ఈ పుస్తక మింగ్లీషులోనికి భాషాంతరీకరింపఁబడి పుస్తక రూపముగాఁ బ్రకటింపఁబడియున్నందున, మార్పులను చేసినచో భాషాంతర గ్రంథముయొక్క సహాయ్యము చేత దీనిం జదివెడి యన్యదేశీయులకు కష్టముగా నుండునని యెంచి చేయఁదలచుకొన్న మార్పులను జేయక మొదటి కూర్పులో నున్నట్లే దీనిని మరల ముద్రింపించినాఁడను.

రాజమహేంద్రవరము
2 జనవరి, 1894 సంవత్సరం.
కందుకూరి వీరేశలింగము.

నవలారచనకు శ్రీకారం:
వచనరచనకు ఒజ్జబంతి

రాజశేఖర చరిత్ర మనే వివేక చంద్రిక తొలుదొలుత వివేకవర్ధని పత్రికలో 'సీరియల్'గా వెలువడింది. 1874 వ సంవత్సరంలో వీరేశలింగం పంతులుగారు వివేక వర్ధని అనే మాసపత్రికను స్థాపించి, దురాచార నిరసనకూ, సంఘ సంస్కారానికీ, దుర్మత భంజనానికీ పాటుపడ్డ విషయం లోక ప్రసిద్ధమే. ఆ పత్రికలో 1875 వ సంవత్సరంలో ఆరంభమై, సీరియల్ గా వెలువడి 1878 వ సంవత్సరంలో పుస్తక రూపాన్ని పొందింది. ఆ రోజుల్లోనూ, ఆటుపిమ్మట కూడా, విశేషమైన ఆదరాన్ని పొందింది. తొలి తెలుగు నవలగా కూడా పేరు ప్రఖ్యాతులను పొందింది. ఇప్పటికి తొమ్మిది ముద్రణలు పొందటం యీ రాజశేఖర చరిత్ర ప్రసిద్ధి కొక తార్కాణ కదా! ఇప్పుడీ పాకెట్ బుక్స్‌లో పదవసారి వెలవడుతున్న దన్నమాట. ఇంతే కాక వేర్వేరుగా ఇరువురు దీన్ని ఆంగ్లంలోకి అనువదించారు. ఒక అనువాదం మద్రాసు క్రిస్టియన్ కాలేజీ మ్యాగజైనులో కొంతభాగం వెలువడింది. వేరొక అనువాదం అదృష్ట చక్రం (Fortune's wheel) పేరుతో లండన్‌లో పుస్తక రూపాన అచ్చుకావటమే కాకుండా, 'లండన్ టైమ్స్' పత్రికయొక్క బహుళ ప్రశంసలను కూడా అందుకుంది. ఆనాటి 'లండన్ టైమ్స్' వీరేశలింగం పంతులుగారిని కూడా చాలా శ్లాఘించింది. ఇక దేశీయ భాషలపై రాజశేఖర చరిత్రం ప్రభావం గమనిస్తే, ఆ రోజుల్లోనే యీ నవల తమిళ, కన్నడ భాషల్లోకి అనువదింపబడటం, దీని గొప్పను నిరూపిస్తుంది. ఇది ఆలివర్. గోల్డ్‌స్మిత్

విరచిత 'ది వికార్ ఆఫ్ వేక్‌ఫీల్డు' నవలకు స్వేచ్ఛానుసరణ మని పంతులుగారే చెప్పారు. కాశీభట్ల బ్రహ్మయ్యశాస్త్రి గారనేవారు వివేకచంద్రికా విమర్శన మన్న గ్రంథాన్ని పంతులు గారినీ, రాజశేఖర చరిత్రనూ విమర్శిస్తూ ప్రకటించారు. కాని యీ విమర్శ అంతా కూడా పంతులుగారిపై వారికి గల స్పర్థనే ప్రకటించింది కాని, ప్రతిభను చూపలేక పోయింది.

వీరేశలింగం పంతులుగారి రాజశేఖర చరిత్రం వెలువడక పూర్వమే నరహరి గోపాలకృష్ణమ్మశెట్టిగారు తమ 'హిందువుల యాచారములను తెలుపు నవీన ప్రబంధమైన' శ్రీ రంగరాజ చరిత్రను వెలువరచారు. ఇది 1872లో పుస్తక రూపాన వచ్చింది. ప్రచురణకు నోచుకోకపోయినా, గోపాలకృష్ణమ్మశెట్టిగారికన్నా కూడా పూర్వమే కొక్కొండ వేంకటరత్నం పంతులుగారు 'మహాశ్వేత' అన్న వచన ప్రబంధాన్ని రచించి వున్నా రన్న వాదన కూడా వున్నది. ఈ రెండు విషయాలూ నిజమే అయినప్పటికీ కూడా, రాజశేఖర చరిత్రం యొక్క ప్రాముఖ్యానికీ, ప్రశస్తికీ, ప్రాథమ్యానికీ ఏమీ భంగంరాదు. ఎందువల్ల నంటే ఎవరు అర్వాచీనులకు ఆరాధ్యులు, అనుసరణీయులు, మార్గదర్శకులూ అవుతారో, వాళ్ళే ఆద్యులూ, ఉపదేష్టలూ అన్న కీర్తిని పొందుతారు. తరువాత వ్రాసిన నవల లన్నిటికీ, నవలా రచయిత లందరకూ చాలా కాలం వరకూ, రాజశేఖర చరిత్రమే మార్గదర్శకంగా వున్నది.

కనుకనే రాజశేఖర చరిత్రం తొలి తెలుగు నవల అయింది. వీరేశలింగం పంతులుగారు తెలుగు నవలకు శ్రీకారం చుట్టిన వారూ అయినారు.

సుప్రసిద్ధ నవలా రచయిత చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహం గారు తమ స్వీయ చరిత్రలో తాము నవలలు వ్రాయటం రాజశేఖర చరిత్రం చదివి, గ్రహించి, నేర్చుకున్నామని వ్రాసుకున్నారు. చిలకమర్తి ఆ రోజుల్లో బహుళ ప్రచారం పొందిన నవలల నెన్నో వ్రాశారు. ఆ రోజుల్లో చింతామణి అన్న సాహిత్య మాసపత్రిక నవలల పోటీలను నిర్వహిస్తుం

జేది. ఆ పోటీల్లో ఎన్నోమార్లు లక్ష్మీనరసింహంగారు బహుమతి పొందారు. లక్ష్మీనరసింహంగారు నవలల పోటీలో పాల్గొంటే మరొకరికి బహుమతి రాదన్న ప్రసిద్ధి కూడా ఆ రోజుల్లో వుండేదని, తామే స్వీయచరిత్రలో చెప్పుకున్నారు. అటువంటి చిలకమర్తి తాము నవలలు వ్రాయటం రాజశేఖర చరిత్రాన్ని చూసే గ్రహించామని చెప్పుకున్నారు. బాగా పరిశీలించి చూస్తే చిలకమర్తి తొలి నవల రామచంద్రవిజయానికీ, తొలి తెలుగు నవల రాజశేఖర చరిత్రానికీ చాలా పోలికలు కన్పిస్తాయి. వర్ణనలూ, సంఘ సంస్కార విషయాలూ, పాత్ర చిత్రణం, ఇంకా అనేక సందర్భాలలో యీ రెండు నవలలకూ దగ్గరి పోలిక లున్నాయి.

దీనినిబట్టి మనం గ్రహించవలసిన విషయం ఏమిటంటే వీరేశలింగం పంతులుగారికి తరువాత నవలలు వ్రాసిన వాళ్ళందరూ ఆయనను అనుసరించారు—అని. అందువలన వీరేశలింగం పంతులుకి పూర్వమే నవలు వ్రాయటానికి గారికి కొందరు ప్రయత్నించినా, కొంత కృషి జరిగినా, వీరికి తరువాత వ్రాసినవాళ్ళందరూ వీరినే ఆదర్శంగా పెట్టుకున్నారు. కాబట్టి, తెలుగులో యీ ప్రక్రియకు ఆయనే ఆద్యుడైనాడు. నవల అనబడే ప్రక్రియ కొక స్థితినీ, ప్రాచుర్యాన్నీ కలిగించినవాడూ అయినాడు. నన్నయ్యగారికి ముందే తెలుగు భాషా, అందునా పద్యరచనావున్నా, నన్నయ్యే ఆదికవీ, వాగనుశాసనుడూ అయినట్లు వీరేశలింగమే నవలా రచనకు ఆద్యుడూ, ఆదర్శమూ అయినాడు. ఇంగ్లీషు భాషా ప్రభావంవల్ల, తెలుగులో కొత్త ప్రక్రియగా నవల రూంపొందింది అనుకుంటే రాజశేఖర చరిత్రమే తొలి తెనుగు నవల అవుతుంది. రాజశేఖర చరిత్రం పూర్వం నవలలుగా వ్రాయబడిన వని చెప్పబడుతున్న వానిపై ఇంగ్లీషు ప్రభావం స్పష్టంగా లేదు. ముందుముందు ఇప్పుడు మనం నవల అంటున్న ప్రక్రియను. వచన ప్రబంధమనీ, ఆఖ్యానమనీ అనేవారు. తరవాత 'నవల' అన్నారు. నవల అనటంలో ఇంగ్లీషు

ప్రభావం వుంది. ఆ ప్రభావం రాజశేఖర చరిత్రంపైన వున్నది. అందువలన ఇదే తొలి తెలుగు నవల అవుతున్నది.

రాజశేఖర చరిత్రం ఆంగ్లమూలానికి యథేచ్ఛానువాదం అయినా, స్వకపోల కల్పితంగా రచింపబడ్డదా అన్నంత ప్రతిభా సమున్మిషితంగా వున్నది. సాంఘిక దురాచారాలను రూపుమాపటమే ప్రధాన లక్ష్యంగా రచింపబడినా, కావ్య సౌందర్యం ఇందులో గౌణంకాదు. ఆ రోజుల్లో వచనరచనకు వొజ్జబంతిలాగా సరళ సుందరమైన శైలీవిన్యాసంతో పంతులుగారీ నవలను రచించారు.

సమకాలీన సారస్వతేయులలో, పాఠకులలో గొప్ప ఆదరాభిమానాలను పొందింది యీ నవల. ఎన్నోమార్లు యూనివర్శిటీ పాఠ్యపుస్తకంగా కూడా ఎన్నిక చేయబడ్డది. సాంఘిక రంగంలోనూ, సారస్వత విషయంగానూ వీరేశలింగం పంతులు గారితో ప్రబలమైన స్పర్థ వహించివున్న కొక్కొండ వేంకటరత్నం పంతులుగారు, తమ 'బిల్వేశ్వరీయ' మన్న మహాగ్రంథాన్ని పంతులుగారికి పంపుతూ, తమ సుహృద్భావాన్ని యీ విధంగా వెల్లడి చేశారు.

ఆ రోజుల్లో గొప్పగొప్ప పండితులూ, కవులూ, తమ గ్రంథాలను పంతులుగారి అభిప్రాయం కోరుతూనూ, అభివందనలతోనూ పంపుతూ వుండేవారు. 'బిల్వేశ్వరీయం' పంపుతూ- కొక్కొండ యీ విధంగా లోపలి మొదటిపేజీపై వ్రాశారు:

'ముందుగ దెనుగున బలు గబ్బంబుల
ముద మందం జేయుట చేతన్
సుందరముగ రాజశేఖర చరిత
జొప్పడగం జెప్పుట చేతన్
కందుకూరి వీరేశలింగ మను కవి కిది
కవిమణి నామకృతిన్
పొందుగ బిల్వేశ్వరీయము స్నే
ల్పొందగ వేంకటరత్న మిడెన్

చెన్నపురి, తిరువట్టేశ్వరుని పేట
౧౮౯3 సం॥ ఆగస్టు 30 తేది.

ప్రత్యేకించి కొక్కొండ రాజశేఖర చరిత్రాన్ని పేర్కొన్నా రంటే, దాని ప్రశస్తి ఆనాటికే ఎంత వ్యాపించిందో తెలుస్తున్నది.

గురజాడ అప్పారావుగారు తమ డైరీలో వొకచోట, రాజశేఖర చరిత్రను గూర్చి ప్రస్తావిస్తూ, గోల్డ్‌స్మిత్ రచన కనుసరణ మనీ, ఇది బహుళ ప్రచారం పొందిన గ్రంథమనీ వ్రాసుకున్నారు.

పంతులుగారు వ్రాసిన నవలలలోనే కాక, వారి సర్వ సాహిత్య సృష్టిలోనూ, ఆధునికాంధ్ర వాఙ్మయంలోనూ, రాజశేఖర చరిత్రానికి విశిష్టమైన స్థానమున్నది. రాజశేఖర చరిత్రం వెలువడటంతో, ఆంధ్ర వాఙ్మయంలోనే వొక ఉజ్జ్వలాధ్యాయం ప్రారంభమైనదని చెప్పాలి. ఈ నవల రచించే కాలానికి పంతులుగారి వయస్సు ఇరవై ఏడు ఏండ్లు. పుస్తకంగా వచ్చేటప్పటికి ముప్పై ఏళ్ళు. పంతులుగారి జీవితంలో రాజశేఖర చరిత్ర రచనం గొప్ప మలుపు. వారి మహాత్వాని కంతకూ శ్రీకారం అక్కడే ప్రారంభం. పంతులుగారి విశ్వాసాలలో, అభిరుచుల్లో, ఆదర్శాలలో రాజశేఖర చరిత్రం వొక గొప్ప పరిణామాన్ని నిరూపిస్తున్నది. సాహిత్యమంటే ఎట్లా ఉండాలి, ఏ ప్రయోజనాలను సాధించాలి అన్న పంతులుగారి జిజ్ఞాసకు, రాజశేఖర చరిత్రం సరైన పరిష్కారాన్ని చూపటమే కాక, వారు సాధించిన పరమ ప్రయోజనానికి లక్ష్యప్రాయంగా కూడా వెలసింది. రాజశేఖర చరిత్రం రచించటానికి పూర్వం, వీరేశలింగంగారు శృంగార నిరోష్ఠ్యనిర్వచన నైషధం, రసిక జనరంజనం, శుద్ధాంధ్రోత్తర రామాయణము, శుద్ధాంధ్ర భారత సంగ్రహము మొదలైన పద్యకావ్యాలూ, విగ్రహం మొదలైన వచన కావ్యాలు వ్రాశారు. ఈ నవల వ్రాసిన తరువాత మళ్లా వెనుకటి గ్రంథాల వంటివి ఎప్పుడూ వ్రాయలేదు.

రాజశేఖర చరిత్రకు మూలం అని చెప్పవలసిన 'ది వికార్ ఆఫ్ వేక్ ఫీల్డ్' ప్రపంచంలోని నాగరిక భాషల్లోకి అన్నింటి లోకీ అనువదింపబడింది. అయితే తెలుగులోకి అనువాదం కాక, అనుసరణగా వచ్చింది. తెలుగు నవలలో సాంఘిక విమర్శ ప్రధానస్థానం ఆక్రమించింది.

రాజశేఖర చరిత్రంలో రాజశేఖరుడుగారి అమాయ కత్వము, అవివేకము ఆ కుటుంబం పడిన అష్టకష్టాలన్నింటికీ మూలం. సంఘంలోని కపటులు, కల్లరులు, కుక్షింబరులు, స్తుతి పాఠకులు, దాంభికులు ఏ విధంగా అమాయకులను బాధించి, తాము బాగుపడుతున్నారో, అంధ విశ్వాసాలవల్ల, అవివేకపు టాచారాలవల్ల కొన్ని కుటుంబా లెట్లా నాశనమై పోతున్నాయో రాజశేఖర చరిత్రంలోని సంఘటనల వలన తెలుసుకోవచ్చును. ప్రతి సంఘటనా - వొక సాంఘిక దురా చారాన్ని, వొక మూఢ విశ్వాసాన్ని హేళనచేసి, వికృత పరచి, విమర్శించే ఉద్దేశంతో పంతులుగారు యీ నవలలో కల్పించారు. రుక్మిణి కాసులపేరు రథోత్సవంలో దొంగిలించ బడటం- ప్రశ్న చెప్పేవారి దాంభిక వర్తనను బట్టబయలు చేయటానికీ, నృసింహస్వామి మరణవార్త- ఎఱుక చెప్పువాళ్ళ కాపట్యాన్ని, ఎరుక నమ్మేవాళ్ళ మూర్ఖత్వాన్నీ హేళన చేయటానికీ, నృసింహస్వామి రుక్మిణి కలలో కల్పించటం- భూత, ప్రేత, పిశాచాదులను వేళాకోళం చేయటానికీ పంతులుగారు కల్పించారు. హరిశాస్త్రిల భూతవైద్యం, పిఠా పురంలో అంజనంవేసి దొంగను పట్టటం, స్వర్ణయోగం తెలుసు నన్న బైరాగి- ఇచ్చిన స్వర్ణాన్ని దొంగిలించి పలాయనం చిత్త గించటం, సిద్ధాంతి కూతురు గ్రహబాధ, బొమ్మకంటి సుబ్బా రాయుడి ఆతుర సన్యాసం, హరి పాపయ్య శాస్త్రిలవారి భోజన పాండిత్యం, పీఠాధిపతుల ఆర్భాటాలూ, మఠాధిపతుల కుక్షింభరత్వం, ఇళ్ళు కాలిపోతే గ్రామదేవతకు శాంతి చేయటం - ఇంకా వీధి బడుల్లోని అక్రమాలూ, వంట

బ్రాహ్మలూ- శవవాహకుల మూర్ఖవర్తనలు పంతులుగారు యీ నవలలో విమర్శించారు.

ఆనాడు సంఘంలో ప్రచురంగా కొనసాగుతున్న సర్వ దురాచారాలనూ, పంతులుగారు యీ నవలలో వజ్రాభమైన తమ నిశిత బుద్ధిని చూపి, ఆవేశంతో చెండాడారు. జోస్యుల కామావధాని, ముష్టి సర్వశాస్త్రి, నంబి రాఘవాచార్యుడు, వామరాజు భైరవమూర్తి, బులుసు పేరయ్య సోమయాజి, మంచిరాజు పాపయ్య, నీళ్ళకావిడి వెంకయ్య - వీళ్ళంతా నాటి సంఘానికి ప్రతీకలే.

పంతులుగారి మహా యశస్సుకు శరత్కాముది రాజశేఖర చరిత్రము.*

జనవరి 10, 1969
హైదరాబాదు.

డా॥ అక్కిరాజు రమాపతిరావు
(మంజుశ్రీ).

*రాజశేఖర చరిత్రము గూర్చి ఇంకా వివరాలు తెలుసుకో దలిస్తే శ్రీ తిరకాకారుని పరిశోధన గ్రంథం "వీరేశలింగం పంతులు-ఒక సవిమర్శ పరిశీలనము" చూడవచ్చును.

వివేకచంద్రిక

అను

రాజశేఖర చరిత్రము

మొదటి ప్రకరణము

ధవళగిరి—దేవాలయవర్ణనము—గోదావరి యొడ్డుననున్న ధర్మశాల మీఁద ప్రాతఃకాలమున రాజశేఖరుఁడుగారు వచ్చి కూర్చుండుట—అప్పుడచ్చటికి వచ్చిన సిద్ధాంతి మొదలగువారి స్తుతి వచనములు—అందఱును గలిసి రామపాదములయొద్దకు బైరాగిని చూడఁబోవుట.

శ్రీనాసికాత్ర్యంబకముకడ కడుదూరమున నెక్కడనో పశ్చిమమున నొక్కయున్నత గోత్రమున జననమొంది ఊర్మికా కంకణాదుల మెఱుంగులు తుఱంగలింపఁ దనజననమునకు స్థానమైన భూభృద్వర పురోభాగముననే పల్లములం బడి జాఱుచు లేచుచుఁ గొంతకాలముండి యక్కడనుండి మెల్ల మెల్లఁగా ముందుముందుకు ప్రాఁకనేర్చి యెల్లవారల చూడ్కులకు వేడ్కలు నింపుచు, పిదప నవ్యక్తమధుర స్వరంబులతో ముద్దులు గులుకు శరవేగమునఁ బరుగిడుచు, ఆ పిమ్మట ఘనతరుల చెంతఁజేరి తల్లి వేళ్ళను విడిచి తక్కినవేళ్ళనంటుచుంబాఱి జమ్ములో నడఁగి దాఁగుడుమూఁత లాడుచు, వెలువడి విదర్భాదిదేశములగుండఁ బ్రయాణములుచేసి త్రోవపొడుగునను వచ్చిపుచ్చుకొనని వారిదే లోపముగా స్నానపానంబులకు వలయునంత నిర్మల జలం బొసఁగి యాబాలవృద్ధ మందఱి నానంద మొందించుచు తానడుగిడిన చోటులనెల్ల సస్యములకును ఫలవృక్షములకును జీవనములిచ్చి వానివి

ఫలప్రదములఁ గావించుచు తన చల్లదనము వ్యాపించినంతవఱకు నిరుపార్శ్వములందును భూమినంతను బచ్చని లేఁబచ్చికతో నలంకరించి పశుగణంబుల కాహారంబు కల్పించుచు, తనరాక విని దూరమునుండి బయలుదేఱి యడవిపండ్లును వెమలికన్నులను వహించి పొంగి నానాముఖములఁ దన్నుఁ గానవచ్చు వరద, మంజీర, పిన్నగంగ మొదలగువారి నాదరించి లోఁగొనుచు, అంతకంతకుఁ దన గంభీరత గానుపింప నాథుని వెదకి కొనుచు వచ్చివచ్చి, యేగిరిని దూరమునుండి విలోకించి గోదావరి రసోత్తరంగముగా ఘోషించుచు పాదమునంబడి శిఖరంబున నధివసించు జనార్దనస్వామి దర్శనము చేసికొని తోడనే యచ్చటనుండి తనశాఖారూపము లయిన రెండు చేతులనుజాచి సరసతమీఱ నాథునిం గలియు భాగ్యము గాంచెనో యా ధవళగిరి, యాంధ్రదేశమున కలంకారభూతమయి రాజమహేంద్రవరపుర సమీపమున మిక్కిలి వన్నెకెక్కి యుండెను.

ఆ పర్వత మంతయున్నతమయినది కాకపోయినను, తెల్లని పిండిరాళ్ళతో నిండి యుండుటచేఁ జూచుట కెంతయు వింతగా మాత్ర ముండును; ఆ రాళ్ళనుబట్టియే దానికి ధవళగిరి యను నామము కలిగి యుండును. దక్షిణపువైపునఁ గ్రిందినుండి పర్వతాగ్రమువఱకును నల్లరాళ్ళతోఁ జక్కనిసోపానములు కట్టబడియున్నవి. ఆ సోపానముల కిరుప్రక్కలను కొండపొడుగున నర్చకులయుఁ దదితరులగు వైష్ణవస్వాములయు గృహములు చాలుగానుండి కన్నులపండువు చేయు చుండును. ఆ సోపానముల వెంబడిని బైకిఁ జనినచో గొండమీఁద నల్లరాళ్ళతోఁ గట్టఁబడిన సుందరమైన చిన్నదేవాలయ మొక్కటి కానఁబడును. దాని చుట్టును నించుమించుగా నిలువెడెత్తు ప్రాకారము మూఁడు ప్రక్కలను బలిసియుండును. ఉత్తరపు వైపునమాత్రము గోడకు బదులుగా పర్వతశృంగమే పైకి వ్యాపించి, గోడలు తన పాదము నాశ్రయింప వానిని మించి యాలయశిఖరమును నిక్కి చూచుచుండును. ప్రాకారములోపలనె యుత్తరమున నొక చిన్న గుహ కలదు. అందులోఁగూర్చుండి పాండవులు పూర్వమరణ్యావాసము చేయునప్పుడు తపస్సు చేసిరని పెద్దలు చెప్పుదురు. అందులో

నప్పుడు చిన్న రాతివిగ్రహ మొక్కటియుండెను. సంవత్సరము పొడుగునను పూజాపురస్కారములు లేక బూజుపట్టియున్నయాదేవర నుత్సవదినములలో నర్చకుండొకఁడు పైకిఁ దీసి పులికాపుచేసి, ఆస్వామి సన్నిధానమున దీపము నొకదానిని వెలిగించి గుహాముఖం బునఁ దాను నిలుచుండి పల్లెలనుండి యాత్రార్థమువచ్చిన మూకల వలనం దలకొకడబ్బువంతునఁ బుచ్చుకొని లోనికిం గొనిపోయి దేవతాదర్శనము చేయించి వారిపెద్దలు ధన్యులయిరని జెప్పి పంపు చుండును. జనార్దనస్వామి కళ్యాణదినములు నాలుగును వెళ్ళినతోడనే యెప్పటియట్ల స్వామిరథముయొక్క పగ్గముల నందుంచి వాని కా చిన్న దేవరను-గావలియుంచి జీతబత్తెములు లేకపోయినను రాత్రిం దివములు కాలుగదలపక స్థిరవృత్తితోఁ గాచుచుండు నాపిన్న దేవర యెడం గల విశ్వాసముచేత పూజారులు మఱుచటి సంవత్సర మా త్రాళ్ళపని మఱల వచ్చువఱకును ఆ గుహత్రొక్క చూడనక్కర లేక నిర్విచారముగా నుందురు. ఈప్రకారముగ మనుష్యులు భక్తి హీనులయి దేవతా సందర్శనము చేసికోకపోయినను పర్వతమును కనిపెట్టుకొనియున్న చిన్న చతుష్పాద జంతువులు మాత్రము మిక్కిలి భక్తికలవై నిత్యము నాస్వామిని సందర్శించుకొనుచు ఉత్సవ దినము లలో మనుష్యులు వచ్చి తమ్ముఁ దఱిమి వేయునంతటి పాపముం గట్టుకొన్నదాఁక రాత్రులు దేవతాసన్నిధానమున గుహలో వట్టి భూతలముననే శయనించుచుండును. తూర్పు వయిపునఁ బ్రాకారము లోనే జనార్దనస్వామి కెదురుగా గొప్ప ధ్వజస్తంభ మొకటి యున్నది, దాని శిఖరమున నున్న చిఱు గంటలు గాలికిఁ గదలుచు సదా శ్రావ్య మయిన నాదముతోఁ జెవులను దనుపుచుండును. ఆ స్తంభమునకు మొదట నాంజనేయ విగ్రహ మొకటి చేతులు జోడించుకొని స్వామి కభిముఖమయి నిలిచి యుండును. ఈ శిలా విగ్రహమునకును ధ్వజ స్తంభమునకును ఉత్తరముగాఁ గళ్యాణ మంటప మొకటి యుండెను. స్వామి కళ్యాణ దినములలో నుత్సవ విగ్రహములనందు వేంచేయింపఁ జేసి యథావిధిగా వివాహ తంత్రము నంతయు మహావైభవముతో నడిపింతురు.

ప్రతి మాసమును రెండు పక్షముల యందును ముఖ మంట
పము మీఁద ఏకాదశినాఁడు రాత్రి హరి భజనము జరుగుచుండును. హరి భక్తులు తులసి పూసల తావళములను ధరించుకొని ద్వాదశోర్ధ్వ పుండ్రములను స్ఫుటముగాఁ బెట్టుకొని, కరతాళములును మృదంగ ములను మ్రోగుచుండఁగా దంబురలు మీటుచు, బిగ్గఱగాఁ దమ యావచ్ఛక్తిని "నవనీతచోరా" "గోపికాజారా" "రాధికాలోలా" "గోపాలబాలా" మొదలగు నామములచే నిష్టదేవతలను సంబోధిం చుచుమధ్యమధ్య గొంతుకలు బొంగురుపోయినప్పుడు మిరియములను బెల్లపు ముక్కలను నమలుచు కృష్ణలీలలను పాడుచుందురు. తలలు త్రిప్పుచు భక్తులు తమ సత్తువంతయుఁ జూపి చేతికొలఁదిని వాయిం చుటచే నొకానొకప్పుడు మద్దెలలును తాళములును పగిలి పోవుటయు సంభవించుచుండును. దేవతావేశముచేత తఱుచుగా భక్తులలో నొక రిద్దఱు దేహములు పరవశమయి రెండు మూడు నిముషములవఱకు వెనుకకు స్తంభము మీఁది కొఱగు చుండుటయుఁ గలదు. ఇట్టి భక్తి మార్గమును బొత్తిగా గుర్తెఱుఁగని యన్యదేశీయులకు మాత్రము వారి యప్పటి చేష్టలు పిచ్చి చేష్టలవలెఁ గనఁబడునుగాని, వేడుక చూడవచ్చిన జనులు వారెంత వికృతముగా కేకలు వేయుచు భజన చేయుదురో యంత పరమ భాగవతోత్తములని తలఁతురు.

కొంచెము శ్రమపడి యెవ్వరైన మధ్యాహ్నవేళ నొక్కసారి కొండమీఁదికెక్కి నలుఁగడలఁ జూడ్కి నిగిడించినచో, వన్నెవన్నెల పిల్లలు చెంగుచెంగునఁ దమముందఱ దుముకులాడుచుండఁ గొండ బొడుగునను ముంగాళ్లు మీఁదికెత్తి పొదలపయి యాకులను మేయు మేఁకలును, పూర్వదక్షిణములఁ గుప్పవోసినట్లున్న తాటాకుల యిండ్ల నడుమ వానిని వెక్కిరించున ట్లక్కడక్కడ నెత్తుగా నొక్కొక్క పెంకుటిల్లును ఉత్తరమున మంచెలపై నుండి పొలము కాపులు కో యని కూఁత లిడుచు నొడిసెలలు ద్రిప్పుచు బెదిరింపఁ జేరువ తోపులలోనుండి వెలువడి మధుర రుతములు చేయుచు ఆకాశ మున కెగయుచు సందయినప్పుడు కంకులను విఱుచుకొని పఱచి పలు విధములయిన పక్షులు చెట్ల కొమ్మలమీఁదఁ బెట్టుకొని తినుచుండ

ముచ్చటగా నుండు పలువిధముల పచ్చని పయిరులును. ఆ పయిని వృక్షములమీఁదను గూర్చుండి కర్ణ రసాయనముగాఁ బిల్లన గ్రోవిని మోవినిబూని పాడెడి గోపబాలకుల గానములకు హృదయములు కరఁగి మేపులు చాలించి క్రేపుల తోడఁగూడఁ జెవులు నిక్కించి యఱ్ఱులు చాచి యాలింపుచు నడుమ నడుమ గడ్డిపఱకలు కొఱుకుచు బయిళ్ళయందు నిలుచున్న పశుగణములును. పడమటను నీలముల వలెనున్న తేఁట నీటిపై సూర్యకిరణములు పడి యెల్లెడలను వజ్రపు తళుకులను బుట్టింపఁ బలుతెఱంగుల జలవిహంగంబులు పుట్టచెండ్ల వలె మీలఁ బట్టుకొనుటకయి నీటం బడుచు లేచుచుఁ బ్రవాహంబు తోడం బఱచుచుండ నఖండ గౌతమియు నేత్రోత్సవము చేయుచుండును.

ఆ పర్వతపాదమునకు సమీపమున గోదావరి యొడ్డున నల్లరాతి బండమీఁదఁ జక్కఁగా మలఁచిన రామ పాదములు వెలసియున్నవి. శ్రీరాములవారు పూర్వకాలమున సీతా లక్ష్మణులతోడఁ గూడఁ బర్ణశాలకుఁ బోవుచు త్రోవలో ఈ పర్వత సమీపమున నడచిన నాటి పాదముల చిహ్నములే యవి యని యెల్లవారును నమ్ముదురు. కాఁబట్టి యా రామ పాదములను సందర్శింపవలెనను నభిలాషతో దూరదేశముల నుండి సహితము యాత్రాపరులు వచ్చి రామపాద క్షేత్రమున నఖండ గౌతమీస్నానము చేసికొని. కొండ మీఁది కెక్కి శ్రీ జనార్దనస్వామివారి దర్శనము చేసికొని. స్వశక్త్యనుసారముగా దక్షిణతోడి ఫలములను సమర్పించి కలిగినవారైన స్వామికి భోగము సహితము చేయించి మఱి పోవుచుందురు. అది దివ్యక్షేత్ర మగుటం జేసి జాతిమతభేదములేక యెల్లవారును పులియోగిరము దధ్యోదనము మొదలుగాఁ గల స్వామి ప్రసాదమును స్వీకరించి కన్నుల కద్దుకొని యచ్చటనే యారగించి చేతుల నంటుకొన్నదానిని కడుగుకొన్న నపచార మగును గనుక గరతలములు పయికెత్తి చేతుల కందినంత వఱకు దేవాలయ స్తంభములకును గోడలకును వర్ణము వేయుటయే కాక తచ్ఛేషముతోఁ దమమీఁజేతులకును బట్టలకును మెఱుఁగు పెట్టుకొనుచుందురు.

ఈ కొండకు దక్షిణమునకు తూర్పునను కొంత దూరము వఱకు గ్రామము వ్యాపించి యున్నది. పర్వతము పేరే పూర్వము గ్రామమునకుంగూడఁ గలిగియుండెను. కాని యిప్పుడిప్పుడు గ్రామమును ధవళేశ్వర మని వ్యవహరించుచున్నారు. కొండమీఁది నుండి సోపానములు దిగి వచ్చినతోడనే రాజవీధియొక్క యావలి ప్రక్కను శ్రీ అగస్త్యేశ్వరస్వామివారి యాలయ మొక్కటి లోచన గోచరం బగును. తొల్లి వింధ్యపర్వతము యొక్క గర్వము నణఁచి దక్షిణాభిముఖుఁడయి చనుచు అగస్త్యుఁడాస్వామిని అచట ప్రతిష్ఠచేసెనని స్థలపురాణము చెప్పుచున్నది. ఈ దేవాలయమునకును పర్వతమునకును మధ్యను తూర్పుననుండి పడమటకు గోదావరి వఱకును విశాలమయిన రాజవీధి యొకటి గలదు. ఆ వీధి చివరను నల్లరాళ్ళతో నీటి వఱకును సోపానములు కట్టఁబడియున్నవి. సోపానములకు సమీపమున వీధికిఁ దూర్పు ప్రక్కను "ధర్మచావడి" అని యొకటి యుండెను. అది పరదేశబ్రాహ్మణులును మార్గస్థులును రాత్రులు పరుండుటకై మొట్టమొదట కట్టఁబడినది కాని, ఆ కాలమం దది యుబుసు పోవుటకై గ్రామములోని పెద్ద మనుష్యులు ప్రతిదినమును ఉదయాస్తమయ సమయములయందు ప్రోగై యిష్టకథా గోష్ఠిం గొంత ప్రొద్దుపుచ్చి పోవుచుండుటకు మాత్రము వినియోగపడుచుండెను.

ఒకానొక దినమున సూర్యుఁ డుదయించి ప్రాచీముఖంబునఁ గుంకుమబొట్టుచందంబు వహించి వృక్షాగ్రములను బంగారు నీరు పూసినట్టు ప్రకాశింపఁజేయుచుండెను; చెట్ల మీఁది గూళ్ళనుండి కల కల ధ్వనులతో వెలువడి పక్షులు నానాముఖముల ఎర కయి వెడలుచుండెను: పసులకాపరి బాలురు చలిదులు మూటగట్టుకొని పశువుల మందలను దోలుకొని పచ్చికపట్ల కరుగుచుండ, వెనుక 'వెల్లావు కడి నాది' 'దోరగేదె కడి నాది'యని గంపలు చేతఁబట్టుకొని, పడుచులొండొరుల మీఱి పరుగులిడుచుండిరి. కాపులు ములుకోలలు భుజముల మీఁదఁ బెట్టుకొని, కోడెలను దోలుకొని తమతమ పొలము

లకుం బోవుచుండిరి; అప్పుడు కాయ శరీరముగల యొక పెద్ద మనుష్యు(డు జంధెము పేరుగా వేసికొని యెడమచేతిలో నిత్తడి చెంబు నొకదానిం బట్టుకొని, గోదావరిలో(గాళ్ళను చేతులును గడుగుకొని, ఒడ్డునకు వచ్చి పుక్కిలించివైచి యజ్ఞోపవీతమును సవ్యముగా వేసికొనివచ్చి, ధర్మశాల మీ(ద నొడ్డున గూర్చుండి, వచ్చునప్పుడు చెంబులో వేసి తెచ్చుకొన్న తుమ్మ పుడకతో దంత ధావనము చేసికొనుచుండెను. ఆయనకు వయస్సు నలువది సంవత్సరము లుండును; మొగము మీ(ద స్ఫోటకపుమచ్చలే లేకపోయెనేని, మొగము సుందరమయిన దనుటకు సందేహింప నక్కఱ యుండదు; అట్లని, యాముఖ మాయనను నిత్యమును దర్శింపవచ్చు ప్రవక్తల స్తోత్రములకు మాత్రమెప్పుడును బాత్రము కాకపోలేదు; శరీరచ్ఛాయ యెఱ్ఱనిది; విగ్రహము కొంచెము స్థూలముగాను పొట్టిగాను ఉండును; నుదురు విశాలమయి చూచువారి కతడు పండితు(డని తోప(జేయుచున్నది; అప్పుడు కట్టుకొన్నది గోరంచు నీరు కావి దోవతి; సరిగంచుల చలువ వస్త్రమొకటి శిరస్సునకు వదులుగా చుట్ట(బడి కొంగు కొంత వ్రేలాడ వేయ(బడి యున్నది; చెవుల నున్న రవలయంటుజోడును, కర్మిష్ఠు(డనుటకు సాక్ష్యమిచ్చుచున్న కుడిచేతి యనామిక యందలి బంగారపు దర్భముడి యుంగరమును తర్జని యందలి వెండి బటువులు రెండునుదప్ప శరీరమున నాభరణము లేవియులేవు; ఆయనపేరు రాజశేఖరు(డు; ఆయన ముఖ ప్రక్షాళన మగునప్పటికి గ్రామములోని గృహస్థులు నలువురును అక్కడకు వచ్చి, ఆయన వారి వారి తారతమ్యముల కర్హముగా(దగిన మర్యాదలు చేసి కూర్చుండు(డని చేయిచూప, 'చిత్తము' 'చిత్తము' 'మీరు దయచేయండి' అనుచు(జావడినిండ(గిటకిట లాడుచు(గూరుచుండిరి.

అప్పుడు రాజశేఖరు(డుగారు "సిద్ధాంతిగారూ! మీరు నాలుగు దినములనుండి బొత్తిగా దర్శన మిచ్చుట మానివేసినారు. మీ యింట(బిన్న పెద్ద లందఱును మతేమియు లేకుండ సుఖముగా నున్నారు గదా?"

సిద్ధాంతి:—"చిత్తం చిత్తము. తమ యనుగ్రహమువల్ల మే మందఱము సుఖముగానే యున్నాము. ఎన్ని కుటుంబములనైన నన్నవస్త్రాదు లిచ్చి కాపాడఁగల ప్రభురత్నములు తమరు గ్రామములో నుండఁగా మా వంటి వారి కేమి కొదువ? మా గ్రామము చేసికొన్న భాగ్యముచేతను, మా పురాకృత పుణ్యము చేతను, తమవంటి దాన కర్ణులు మా గ్రామమునకు విజయం చేసినారు గాని మఱియొకటి కాదు" అని రామశాస్త్రిగారి వంకఁ దిరిగి, "మనము వారి ముఖము ముందఱ స్తుతిచేయవలసినది కాదు గాని రాజశేఖరుఁడుగారు కేవలము నీశ్వరాంశ సంభూతులు సుండీ."

ఆ మాటల కాదరమును సూచించెడి మందహాసము చేసి రామశాస్త్రి "అందుకు సందేహమేమి? ఈ సంగతి మీరు నాతోఁ జెప్పవలెనా? వా రీ గ్రామమున నుండఁబట్టి మన మందఱము వారియండను నిలువఁగలిగినాముగాని, లేని యెడల నిండ్లును వాఁకిళ్ళును విడిచిపెట్టి మన మీపాటికి దేశములపాలయి లేచిపోవలసినవారము కామా? వారి తండ్రిగా రిక్కడకు వచ్చినప్పటినుండి యిది యొక గ్రామముగాఁ గనబడుచున్నదిగాని యింతకుఁ బూర్వము దీనికి నామరూపము లున్నవా?"

అని, మంచి సమయము తటస్థించినప్పుడు తన పాండిత్యమును దాఁచిపెట్టక, అందుకొని సిద్ధాంతిగారి స్తోత్రపాఠములకు సాయముగాఁ దనవి కూడ నాలుగు కలిపెను.

అప్పుడు రాజశేఖరుఁడుగారు మనసులో మిక్కిలి సంతోషించి నను పయి కాసంతోషము కానరాకుండ నఁడచికొని "సిద్ధాంతిగారూ! మొన్న మీ రెండవ చిన్నదాని కేమో గ్రహబాధ కనఁబడ్డట్టు విన్నాను. కొంచెము నిమ్మళముగా నున్నదా!"

అని యడిగినతోడనే సిద్ధాంతిగారు మోమున దీనభావము గానిపింపఁ గొంచెమాలోచించి తలయూఁచి "జోస్యుల కామావధానులగారి చేత విభూతి పెట్టించుచున్నాను.కాని దానివల్ల నిన్నటి కేమియు గుణమే కనఁబడలేదు. జాతకరీతిచే దాని కిప్పుడు శని చాలదు. ఎందుకైనను

మంచిదని నా తమ్మునిచేత నవగ్రహ జపము చేయించుచున్నాను. అంతతో నూరకుండక కామావధానులుగారినే 'పంచముఖి వీరహను మంతము పునశ్చరణ చేయవలసిన దనియు, జపశాంతి కేమయిన గావలసియున్న ఏ రాజశేఖరుడుగారినైన కాళ్లో కడుపో పట్టుకొని తెచ్చి నాలుగురూపాయల సొమ్మిచ్చుకోనైన నిచ్చుకొనియెద మంచి విభూతి పెట్టుమనియు ఆయన ననుసరించి బతిమాలుచున్నాను. అందు చేతనే యీ నాలుగు దినములనుండి దర్శనము చేయలేదుగాని లేక పోయిన నేది యెట్లయినను నేను తమ దర్శనము మానుదునా?"

రాజ.—"శాస్త్రిగారూ! మీరు రూపాయిల నిమిత్తము సంశయ పడ నక్కరలేదు. కావలసియున్న ఆ నాలుగురూపాయలను నే నిచ్చెదను. మఱి నాలుగురూపాయలు పోయినను మంచి వైద్యుని విచారింపవలెను. మన గ్రామములలో కామావధానులుగారికన్న—" అని మిన్ను వంకఁ చూచి యేమో యాలోచించుచుండెను. సిద్ధాంతి గారు చేసిన స్తుతి యమోఘముగాఁ బట్టుకొని కొంచెముగానో, గొప్పగానో ధనరూపమైన ప్రతిఫలమును దెచ్చుచునే వచ్చుచున్నది గాని యీవఱ కెన్నఁడును రాజశేఖరుఁడుగారి వద్ద వ్యర్థముగాఁ బోలేదు.

ధవళేశ్వరము నందును చుట్టుపట్టుల గ్రామములయందును వేఱు సిద్ధాంతి లేఁడు గనుక, ఆయన యింటికి వచ్చి వర్జ్యమెప్పు డని కాని, ప్రయాణముకు ముహూర్తము పెట్టుమని కాని, క్రొత్త బట్ట చించి కట్టుకొనుట కేదినము మంచిదని కాని, ఇల్లు కట్టుకొన నారంభించుట కేమాస మనుకూలమైనదని కాని, క్షౌరము చేయించుకొనుట కేవారము మంచిదని కాని, వివాహమునకు లగ్నము పెట్టుమని కాని, రజస్వల యయినప్పుడు నక్షత్రము చెప్పు మని కాని, సదా యెవ్వరో యొక రాయన నడిగి పోవుచునే యుందురు. దూరబంధువులు పోయినప్పుడు మైల యెంతకాలము పట్టవలెనో తెలిసికోవలె నన్నను, జబ్బు నక్షత్రమున నెవ్వరైన మృతినొంది నప్పుడు ఇల్లు వదలి యెంతకాలము లేచిపోవలెనో కనుఁగొనవలె

నన్నను. రోహిణ్యాది నక్షత్రముల యందు బిడ్డను గన్నప్పుడేమి శాంతి తగులునో యెఱుఁగవలెనన్నను. సిద్ధాంతి యొద్దకురాక సరి పడదు. ఏ కాపువాని పశువు తప్పిపోయినను, ఎవనింట ఏ వస్తువు పోయినను, వచ్చి సిద్ధాంతిగారి నడుగక పోరు. ఇటువంటి సమయము లయం దెల్లను, అతఁడు వీధి నడవలో నేలమీఁద ఇసుక పోసి దానిలో పూచికపుడకతో ఏమేమో బీజాక్షరములను అంకెలను వ్రాసి మీఁది వంకఁజూచి యాలోచించి వచ్చిన కార్య మిదియనియు, కార్య మీప్రకార ముగా నగుననియు చెప్పి పంపుచుండును. అతఁడు బల్లిపాటు మొద లైనవాని ఫలములను, శకునములు చూచి సంతానము కలుగు కాల మును కూడ చెప్పుచుండును. వేయేల? సిద్ధాంతి యాలోచన లేక యాచేరువ గ్రామములో ఏ శుభకార్యముకాని యశుభకార్యముకాని జరగదు. అతఁడు చెప్పెడి జ్యోతిషము తఱచుగా అబద్ధమే యగుచు వచ్చినను, అప్పుడప్పుడు కాకతాళీయముగా కొన్ని సంగతులు నిజ మగుటయుఁ గలదు గనుక జనులాతనిమాట యమోఘమని నమ్ము చునే యుండిరి.

అప్పు డా చావడిలో నున్న వారిలో నెవరో "బైరాగులు భూతవైద్యమునకు గట్టివా" రని మెల్లగా ననిరి. అంతలో రాజ శేఖరుఁడుగారు సిద్ధాంతిగారి వంకఁ జూపు త్రిప్పి "ఔను. బైరాగు లన్నతోడనే జ్ఞప్తికి వచ్చినది. పది దినముల క్రిందట ఈ గ్రామ మున కెవ్వఁడో యొక బైరాగి వచ్చినాఁడట! అతనికిఁ జూపింప రాదా? గోసాయీలకుఁ బరమహంస క్రియలును వనమూలికలును విశేషముగాఁ దెలిసి యుండును. వాండ్రెట్టి యసాధ్యమైన పీడల నైనను జిటికెలోఁ బోఁగొట్టుదురు" అనిన తోడనే చావడి యంతయు 'చిత్తము' 'వాస్తవము' 'అలాగున నవశ్యము చేయ వలసినదే' యను ధ్వనులతో నిండిపోయెను. మాటాడువారు ధన వంతులైనచో, వ్యర్థవచనము సహితము స్తుతియోగ్యము కాక పోదు సుండీ. ఆ మాటలవలన నుత్సాహము కలిగి, రాజశేఖరుఁ డుగా రాబైరాగిని తాము చూడక పోయినను బ్రహ్మ వర్చస్సు కల వాఁడని శ్లాఘించిరి.

అంత సిద్ధాంతి యుల్లములో లేని సంతోషమును మోమునఁ దెచ్చిపెట్టుకొని యొక్క చిఱునవ్వు నవ్వి, వినయముతోఁప చేతులు జోడించి రాజశేఖరుఁడుగారి ముఖమున దృష్టి నిలిపి, "తమమాట చేతనే మా చిన్నదాని బాధ నివారణమయినది. దాని యదృష్టము బాగుండ బట్టియే దేవరవారి ముఖమునుండి యీ మాట వచ్చినది. ఇప్పుడే తమ సెలవు ప్రకారము బైరాగి యొద్దకు వెళ్ళెదను" అని మనవిచేసి, ప్రయాణోన్ముఖుఁ డయి లేచి నిలువఁబడెను. రాజశేఖరుఁడుగారి యభిప్రాయము కొంచెము తెలిసినతోడనే బైరాగి మహానుభావుఁ డనువారును, మహామంత్రవేత్త యనువారును, వాయుభక్షణము చేయుననువారును, మందువేసవిని పంచాగ్ని మధ్యమునఁ దపస్సుచేయు ననువారును, అయి సభ యంతయు ఆతని విషయమైన స్తుతి పాఠములలో మునిఁగి పోయెను. ఒక్క గొప్పవాఁ డొకనిని మంచి వాఁడన్నచో, ఎవ్వని వాక్కు భిన్నముగా లేచును? ఎవ్వని నోరు స్తుతి వాక్యముల కొరకు తడువుకొనును?

అప్పుడు రాజశేఖరుఁడుగారు వీధి వంకఁ జూచి- "ఎవ్వరో స్త్రీలు నీళ్ళకువచ్చి మనలఁజూచి సిగ్గుపడి వెనుకకు నాలుగడుగులు పెట్టి నిలుచుండి యొండొరుల మొగముల వంకఁ జూచుకొను చున్నారు. మన మందఱమును లేచి బైరాగిని జూచి వత్తము రండి" అను మాట తోడనే ఎల్లరును లేచి ప్రయాణోన్ముఖు లయి నిలుచుండిరి. వెంటనే యందఱును గలిపి యుత్తర ముఖ ముగా రామపాదముల వైపునకు నడవ నారంభించిరి.

రెండవ ప్రకరణము

రాజశేఖరుఁడుగారి కూఁతురు రుక్మిణి స్నానమునకు వచ్చుట—నదీతీరవర్ణనము—రుక్మిణికిని సిద్ధాంతిగారి భార్యకు జరిగిన సంభాషణ—నీళ్ళకు వచ్చిన యమ్మలక్కల ప్రసంగములు—పంచాంగపు బ్రాహ్మణుఁడు వచ్చి సంకల్పము చెప్పుట—రుక్మిణి స్నానము చేసి బయలు దేరుట.

రాజశేఖరుఁడుగారు పౌరబృందముతో నాలు గడుగులు ముందుకు సాగినతోడనే యొకసుందరి సుందరగమనముతో బాదములయందలి యందియలమ్రోఁత మట్టియలమ్రోఁతతోఁ జెలిమి సేయ, మొలనున్న వెండి యొడ్డాణము యొక్కయు, ముంజేతుల పసిడికంకణముల యొక్కయు, గాజుల యొక్కయు కాంతులు ప్రతిఫలించి కుడిచేతిలోని తళతళ లాడుచున్న రాగిచెంబునకుఁ జిత్రవర్ణ మొసంగ, మోమున లజ్జాభయములు నటియింప, పయ్యెద చక్కఁ జేర్చుకొనుచు తిన్నగాఁ దలవంచుకొని మెట్లు దిగివచ్చి చెంబును నీటి యొడ్డున నుంచి చెంబు మూతి కంటించియున్న పసుపుముద్దను దీసి కొంత రాచుకొని మోదుగాకులోఁ జుట్టి తెచ్చుకొన్న కుంకుమ పొట్లము నొక బట్టయుతుకుఁ రాతిపయిఁబెట్టి, మోఁకాలిబంటి నీటిలో నిలుచుండెను. ఆమె రాజశేఖరుఁడుగారి పెద్దకూఁతురగు రుక్మిణి- ఆహా! ఆమె సౌందర్యమును బ్రత్యక్షమునఁ జూడ నోచిన వారి కన్నులే కన్నులు. ఆకాలమున హిందూదేశమునందలి సుందరులలో నెల్లఁ దెనుఁగు దేశములోని వారే రూపరేఖా విలాసములచేత నసమానలుగా నుండిరి; వారిలోను బ్రాహ్మణజాతి నాతులు మిక్కిలి చక్కనివారు. కాని రుక్మిణి రూపమును దలఁచి నప్పుడు మాత్రము, ఆ సుందరు లొకసౌందర్యవతు లని చెప్పుట కెల్లవారును సంకోచ

పడుచుందురు. జనులందఱును మిక్కిలి సౌందర్యవతులని యొప్పు
కొన్నవారిలో చక్కనివారి నేటి యామె చెంత నిలిపినచో గురూపురాం
డ్రనిపించెడి యామె మనోజ్ఞత నేమని పిలువవలెనో తెలియకున్నది.
అపూర్వ వర్ణనాసామర్థ్యము గల కాళిదాసాది కవులలో నొకరినైనను
బోలఁ జాలని నేను, ఉన్నంత సౌందర్యమును బోధించుపదములు
లేనిభాషతోను, పదములు బోధించునంతవఱకైనఁ బూర్ణముగాఁ
దెలుపలేని బుద్ధితోను, వర్ణింపఁ బూనుట యామె చక్కదనము
యొక్క గౌరవమునకుఁ గొఱంత కలుగఁజేయుటయేగదా? అయినను
యోగ్యవస్తువు దొరికినపుడు వర్ణింపక మానుట యుచితము కాదు
కాఁబట్టి, యీ సృష్టిలోని వస్తువులతో వేనితోనైనను బోల్చి ఈ
పుస్తకముఁ జదువువారి కామె యవయవములయొక్క రూపము
వించుక మనస్సునఁ బుట్టింతునన్నను ఆమె యంగముల నెంచి యా
వస్తువుల పేరు చెప్పుటకె సిగ్గు వొడముచున్నది. వేయేల? చతు
ర్ముఖుఁడును ఘుణాక్షరన్యాయమునఁ బడిన యామె రూపమునకుఁ
దలయూఁచి,తన యపూర్వవస్తు నిర్మాణ చాతురిని మెచ్చుకోకపోఁడని
యామెం జూచినవా రెల్లరు నెంచుచుందురు. ఆమె శరీరచ్ఛాయం
జూచిన, ఇఁక నీభూమి మీఁద బంగారమున కేమి చాయ యెక్కువ
గలదని తోఁచును; నల్లగానుండు నేని, విండ్లామె కనుబొమలం
గొంచెము పోలియున్నవని చెప్పవచ్చును; నేత్రములను జూచిన
భాగ్యదేవత వానియందే కాపురము కుదిరినట్లు కనిపించును; కాని,
నిపుణముగాఁ బరిశీలించినచో నేదో స్థిరవిచార మొకటి యామె
హృదయపీఠమున నెలవుకొని యున్నట్లు ముఖలక్షణములు కొంచెము
సూచించుచున్నవి. ఆ విచారమునకుఁ గారణము లేకపోలేదు. ఆమె
పెనిమిటి సహవాసదోషముచేత నాలు నెలల క్రిందటఁ దలిదండ్రు
లతోఁ జెప్పక దేశాంతరము లేచిపోయినాఁడు.

ఇప్పు డామెకుఁ బదునాలుగు సంవత్సరముల వయస్సు
గలదు. బంగారమునకుఁ బరిమళ మబ్బినట్లు,ఇప్పుడిప్పుడే యౌవనము
తలచూపి యాపె మేనిసోయగమునకు మెఱుఁగు దెచ్చుచున్నది.

పచ్చని దేహము మీఁద అప్పుడు కట్టుకొన్న తెల్లనిబట్టయు బంగార మునకు పటిక పూసినట్లు లోకవిధమయిన యందమునే కలిగించు చుండెను. సుందరాంగుల యంగముం జేరినప్పు దేది యందముగా నుండదు? ముక్కున నద్దబాసయు, చెవుల పీలాలబావిలీలును, చేతుల కంకణములును, మెడలో పట్టెడయును, మొలను వెండి యొడ్డాణ మును, కాళ్ళ నందెలును, మట్టెలును, ఆమె యప్పుడు ధరించు కొన్నది. కంకణములకు సాహాయ్యముగా రంగురంగుల గాజులును లక్కపట్టెలును ముంజేతుల నలంకరించుచుండెను. ఈ నగలచే నామె యవయవముల కేమైన శోభ కలిగినదో లేదో కాని యవయవములచే నగలు కొంత శోభగాంచుట మాత్రము కరతలామలకముగాఁ గనఁ బడుచున్నది.

సృష్టిలోని యే పదార్థమునకును బరిపూర్ణత్వమును దయ చేయనిరీతివే, సర్వసముఁడగు భగవంతుఁడు రుక్మిణి సౌందర్య మందును గొంతకొఱంతను గలిగించినాఁడు కాని బొత్తిగాఁ గలిగిం పక మానినవాఁడు కాఁడు. నిజముగా అది యొక కొఱంతయే యయ్యె నేని యామెకుం గల లోపమెల్లను మెడ మిక్కిలి పొడుగుగా నుండుట. అయినను ముష్టిసర్వశాస్త్రి యాయవారమునకు వచ్చినప్పు డెల్ల నామె మెడను జూచి సంతోషించి, "మిక్కిలి నిడుదగు మెడ కామిని- కులవర్ధని దాని నెఱిఁగికొండవిరి బుధుల్" అను సాముద్రిక గ్రంథములోని పద్యమును జదివి పోవుచుండును.

అప్పుడొక్క విధవ మొలలోఁతునీళ్ళలో దూరముగా నిలు చుండి నోటిలో నేమేమో జపించుకొనుచు నడుమనడుమ దలయెత్తి సూర్యునివంకఁ జూచి దండములు పెట్టుచు, దోసిటిలో నీళ్ళుపట్టి సూర్యున కర్ఘ్యము విడుచుచు, అప్పుడప్పుడు ప్రదక్షిణములు చేయు చుండెను. అవలకే వచ్చియున్న కొందఱు స్త్రీలు తమ యిత్తడి బిందెలను నీళ్ళలోఁబెట్టి రేవునకు సమీపముగా నున్న రాళ్ళపయిని గూర్చుండి యొక్కొక్కపెట్టు వేయుచు మధ్యమధ్య నొక్కొక్క మాట చెప్పుకొనుచు బట్టల నుతుకు కొనుచుండిరి; ఒక వృద్ధాంగన

సగముబట్ట కట్టుకొని తక్కిన సగము ముతుకుకొన్న తరువాత, ఉతికిన భాగమును మార్చికట్టుకొని మిగిలియున్న భాగము ముదుకుకొను చుండెను; కొందఱు వయసులోనున్న స్త్రీలను గోప్యముగా నుంచఁ దగిన తమ యవయవములు స్నానము చేయుచున్నట్టియు గట్టున నున్నట్టియు పురుషులకుఁ గనబడునట్లు సిగ్గు విడిచి తొడుగుకొన్న రవికలను దీసి యుదుకుటయి తాము కట్టుకొన్న వస్త్రముల నక్కడనే విప్పి యావలకుదికిన వేఱు తడిబట్టలను చుట్టఁబెట్టు కొనుచుండిరి. ఆవల పది బారల దూరమున దాసీ జనములు క్రిందఁపడిన మెతుకులకై కావు కావని మూఁగిన కాకులను చేయెత్తి యదలించుచు అంటుతప్పెలలను ఒడ్డునఁ బెట్టుకొని తోము కొనుచుండిరి. ఆ పయిని బెస్తలు పుట్టగోచులతో మొలబంటి నీటిలో నిలుచుండి వలత్రాడు మొలత్రాడునం దోపుకొని రెండు చేతుల తోను వలను త్రిప్పి లోఁతు నీళ్ళలో విసరివైచి మెల్లమెల్లగా లాగు చుండిరి. మఱికొందఱు లాగిన వలలను నీళ్ళలోఁ బలుమాఱు జాడించి యంటుకొనియున్న బురద పోయిన తరువాత గట్టునకుఁ దీసికొనివచ్చి చివరఁ దగిలించియున్న యినుపగుండ్లు గలగలలాడ వలలను విప్పి రాయి రప్ప క్రిందఁ బొఱవైచుచు సగుమనడుమ వల కన్నుల సందున నుండి మిట్టిమిట్టిపడు చిఱుచేపలను చేతులతో నదిమిపట్టి మీలపుట్టికలను చేతఁ బట్టుకొని నిలుచున్న పిన్నవాండ్ర చేతి కందించుచుండిరి. ఆపయిని నాలుగడుగులు నడచిన తరువాత దినమున కాఱణాలపాటు పడఁగలిగిన యొక సోమరిపోతు నీళ్ళలో నున్న నడదోనెమీఁది కెక్కి నల్ల యనఁబడు పేరిన నెత్తురుముద్దను త్రాటి చివరనున్న గాలమునకు గ్రుచ్చి, లేచి నిలువఁబడి కుడిచేతితో సత్తువకొలఁదిని త్రాడు గిరగిర త్రిప్పి లోతునీట విసరివైచి మరలఁ గూర్చుండి చేప యెప్పుడు చిక్కునాయని తదేకధ్యానముతో త్రాడు వంకనే చూచుచు త్రాడు కదిలినెప్పుడెల్ల నులికులికిపడుచు దైవవశ మున చేప గాలమును మ్రింగి కొట్టుకొనుచుండ మెల్లమెల్లగా లాగుచు, త్రాడు తెంపుకొని పాఱిపోవునో యను భయమునఁ గుడి

చేతిలోని త్రాడు వదలుచు మరల లాఁగి ఉండగాఁ జూట్టుచు. చేప కల సట వచ్చిన తరువాత నొడ్డునకు లాఁగి పెన్నిధిగన్న పేదవలెఁ బర మానందము నొందుచు. ఒడ్డుదాఁక వచ్చిన తరువాత గ్రహచారము చాలక మత్స్యము త్రాడు తెంపుకొని పఱచిన చేతిలోఁ బడ్డ సొమ్ము పోఁగొట్టుకున్న వానివలె నిర్వేదించు చేఁప రాకపోఁగా రెండణాల గాలముకూడఁ బోయెనని విచారించుచు వట్టిచేతులతో నింటికిఁ బోయెను. ఆ సమీపముననే యొడ్డునఁ జేరి కుఱ్ఱవాండ్రు వెదురుచువ్వ కొక్కుదారమును గట్టి దానికొననున్న చిన్న గాలమునకు ఎఱ్ఱలను గ్రుచ్చి నీళ్ళలో వైచుచుఁ దటాలునఁ దీయుచు జిన్నచేపలను బట్టు కొని మరియొక దారమునకు గుదిగ్రుచ్చి 'నాకు బదిజెల్లలు దొరికినవి' 'నాకు నాలుగు పరిగెలు దొరికిన'వని. యొండొరులతోఁ జెప్పుకొనుచు సంతోషించుచుండిరి. అక్కడి జువ్విచెట్టుమీఁదఁ గూర్చుండి చూచు చున్న చెరుగ్రద్దయొకటి యకస్మాత్తుగా వచ్చి యొకటి రెండు పర్యాయములు పిల్లవాండ్రు త్రాడునకు గ్రుచ్చుటకయి చేతం బట్టు కొన్న చేఁపఁ నెగరఁదన్నుకొని పోయెను.

అప్పు డొక్క పెద్దముత్తయిదువ మొగమంతయు నొక్కచే బొట్టుపెట్టుకొని. బట్టలతోనున్న బుజముమీఁది బిందెను తీసి చేతఁ బట్టుకొని రుక్మిణియున్న తావునకు వచ్చి గౌరవముతోఁప"అమ్మాయి గారూ! ఏమి. మీ రీ వేళ స్నానమునకు దయచేసినారు?"

రుక్మిణి—కార్తిక సోమవారము కాదా? కడపటి సోమ వారము గనుక ప్రదోషవేళ మా అమ్మతోకూడ శివాలయమునకు వెళ్ళ వలెనని గోదావరిస్నానము చేయ వచ్చినాను.

పెద్దముత్తైదువ—మీరు రాత్రిదాక భోజనము లేకుండ నుండఁగలరా!

రు—ఒక్కదినమున కేమి? ఏలాగునైన నుందును. మొన్న మీ రెండవ చిన్నదానికి శరీరములో నిమ్మళముగా లేదని చెప్పినావు. ఇప్పుడు కొంచెము నిమ్మళముగా నున్నదా?

పె—ఏమి నిమ్మళమో నాకు తెలియదు. మావారు రెణ్ణాళ్ళఁ

బట్టి కామావధానులచేత విభూతి పెట్టించుచున్నారు. రాత్రి తెల్లవారిన దాఁక నిద్రలేక బాధపడినాము.

రు.—గ్రహబాధ యేమి?

పె.—అవునమ్మాయి! ఏమి చెప్పుకోను? మగఁడు—అని 'యిక్కడ నెవరును లేరుగదా' యని నాలుగుప్రక్కలను జూచి మఱింత దగ్గఱగా జరిగి చెవిలో మెల్లగా "మగఁడు పట్టుకొని పీకు కొని తించున్నాఁడు. మీ రెఱుఁగుదురుగదా దానికి పెండ్లియయి మూడేండ్లు కాలేదు. అప్పుడే దాని మగఁడు పోయి యాఱునెల లయి నది. అప్పటినుండియు దానికి కొన్నాళ్ళు కలలోను, కొన్నాళ్ళు రాత్రి వేళ ఒంటరిగా నున్నప్పుడును కనబడుచునే యున్నాఁడు. పిల్లది సిగ్గు చేత ఎవ్వరితోను చెప్పక దాఁచినది. నెలదినములనుండి బొత్తిగా ఎప్పుడును విడువక రేయింబగళ్ళు వెంటవెంటనే యెక్కడికి వెళ్ళిన నక్కడికెల్లఁ దిరుగుచున్నాఁడు. ఏమి పాపమో కాని మూడు దిన ములనుండి మఱింత పీకుకొని తించున్నాడు. ఈ మూణ్ణాళ్ళలోను పిల్లది సగమయిపోయినది. ఇంతేగదా? మగనితో—"

అని కడుపులోనుండి దుఃఖము బయలుదేఱఁగాఁ గొంచె మాపుకొనుచుఁ గన్నీరు పైటచెఱఁగుతో తుడుచుకొనుచుఁ గొంచెము తాళి గద్గద స్వరముతో—"మగనితో సౌఖ్య మనుభవింపనా? కాపు రము చేయనా?" అని కొంచెము బిగ్గరగా నేడ్వఁజొచ్చెను.

రు.—(ఆ మాటలు మనసుకు నాఁటి యొడలు పులకరింపఁ గొంత తాళి ధైర్యము తెచ్చుకొని) పెద్దముత్తైదువవు. ఆలాగున గంట తడి పెట్టరాదు. ఊరుకో ఊరుకో. రోగము మనుష్యులకు రాక మ్రాకులకు వచ్చునా?

పె.—(ఏడుపు చాలించి) అమ్మాయీ! దాని కే సౌఖ్యము నక్కఱలేదు. ఈలాగునసైన నుండి బ్రతికి బట్ట కట్టినఁజాలును. మా ముసలిప్రాణములు రెండును బ్రతికి బాగున్నంతవఱకు దాని యన్న వస్త్రముల కేమియు లోపము రాదు.

రు.—(కొంచెముసేపేమో యాలోచించి) సోమిదేవమ్మా!

మీ వారు గ్రామములో పెద్దసిద్ధాంతులుగదా? తెలిసికూడ చిన్నదానిని అంత యర్థాయుష్మంతున—

పె—(మాట కడ్డము వచ్చి) ఔనౌను: నీ వడుగఁ బోవునది నేను గ్రహించినాను. ఎవరి యదృష్టమున కెవరు కర్తలు? దానికి ముండమోయవలసిన వ్రాఁతయుండఁగా నెవరు తప్పింపఁగలరు? ఎవ రైనా జాతకము మంచిదిగాఁ జూచి వివాహము జేయుదురుగాని పెండ్లికుమారునకు లేని యాయువును తెచ్చి వోయఁగలరా?

రు—అవును. జాతకములో మీ యల్లునకు పూర్ణాయుస్సే యున్నది కాఁబోలు?

పె—(కొంచె మనుమానించి) పూర్ణాయుస్సా!—అవును పూర్ణాయుస్సే యున్నది. జాతక ప్రకారము జరగదా అందు వేమో, వేళ తిన్నగా కట్టి జాతకము వ్రాసిన యెడల, అందులో నెన్ని యక్ష రము లున్నవో అన్నియక్షరములును జరుగును. శాస్త్రము చక్కఁగా తెలియనివారు తిన్నగా వేళ కట్టలేక పాడుచేయుదురు. మావారు ఇన్ని ముహూర్తములు పెట్టినారు కదా? నీ వెఱిఁగినంతవఱకు మఱియొక విధముగా నెక్కడనైన జరిగినదేమో చెప్పు.

రు—కన్నమ్మగారి బుచ్చమ్మ వివాహ ముహూర్తము మా చావడిలో మన సిద్ధాంతిగారే పెట్టినారుగాని దాని మగని జాతకము కూడ సిద్ధాంతిగారే వ్రాసి—

పె—అవును, ఒకానొకటి తప్పిపోవుటయుఁ గలదు. జ్యోతి షమునకుఁ బార్వతిశాప మున్నదఁట! మావా రెప్పుడును ఈ సంగతినే చెప్పుచుందురు. గట్టుమీఁద మట్టెల చప్పుడగుచున్నది. ఎవ్వరో వచ్చుచున్న ట్లున్నారు. ఈపాటి మన మీసంగతి చాలింతము-అని వెనుక తిరిగి చూచి బిందె యొడ్డుననుంచి స్నానమునకు నీళ్ళలో దిగుచున్నది.

ఇంతలోఁ గొందఱు పుణ్యస్త్రీలును విధవలును మెట్లు దిగుచు ముందున్నవారు వంగి కాళ్ళ పెండిపావడములను కొంచెము పయికిఁ దీసికొనుచు వెనుకఁ దిరిగి దూరమునను్నవారు వచ్చువఱకు దగ్గఱ

వారితో మాటలాడుచు మెల్లమెల్లగా నీటి సమీపమునకు వచ్చి గృహ కృత్యములను గుఱించి మాటాడుకొనుచు బిందెల నొద్దునఁ బెట్టిరి. అందఱును నొక్కచోట సమావేశమయి సావకాశముగా మాటాడు కొనుటకు నీళ్ళకు వచ్చినప్పటికన్న మంచి సమయము స్త్రీల కెప్పు డును దొరకదు గదా? అందుచేతనే వారు సాధారణముగా కొంచెము తీఱుబడిచేసుకొని మాటాడవలసిన నాలుగు మాటలను నీళ్ళకు వచ్చి నప్పుడే మాటాడుకొనిపోవుదురు. అప్పుడు ముప్పదియేండ్ల యీడు గల పొట్టి దొకతె ముందుకువచ్చి ముక్కుమీఁద వ్రేలు వైచికొని "ఓసీ! వెంకమ్మా! రాత్రి శేషమ్మను మగఁడు కొట్టినాఁడట! విన్నావా?"

వెంకమ్మ—దానిని మగఁ డెప్పుడును ఆలాగుననే కొట్టు చుండును. నెలదినముల క్రింద కఱ్ఱపుచ్చుకొని కొట్టినప్పుడు చేతి గాజులన్నియు పగిలిపోయినవి.

పొట్టి—దానిని మగఁడు తిన్నగా ఒల్లఁడఁట. అని బుగ్గను చేయిపెట్టుకొని "ఓసీ! ఓసీ! అతఁడు ముండ నుంచుకొన్నాఁడఁట సుమీ."

బట్టతల ముత్తైదువ యొకతె చేతులు త్రిప్పుకొనుచు ముందుకు వచ్చి "సరి సరి! దాని గుణము మాత్రము తిన్ననిదా? మొన్న సుబ్బావుధానుల కొడుకుతో మాటాడుచుండఁగా మగనికంటనే పడ్డ దఁట! మగవాఁ డేలాగున నున్నను దోషములేదు. ఆఁడుదాని గుణము తిన్నగా నుండనక్కఱలేదా?"

పొట్టి—దానికేమిగాని, పాపము! చిన్నమ్మను అత్తగారు లోకములో లేని కోడంట్రికము పెట్టుచున్నది. అంతేకాకుండ మగఁ డింటికి వచ్చునప్పటి కేవో నాలుగు లేనిపోని నేరములు కల్పించి చెప్పును దానిమీఁద అతఁడు ప్రతిదినమును దానిని చావఁగొట్టు చుండును.

పదియాఱు సంవత్సరముల వయస్సుగల యొక చామన చాయది కన్నుల నీరుపెట్టుకొనుచు—"అత్తగారు బ్రతికియున్న

చోట్లనెల్ల నిదేకర్మము. లోకములో అత్తలెల్ల ఒకసారి చచ్చిరా—"

పొట్టిది—శేషమ్మా! నీ అత్తగారుకూడ నిన్ను చాలా బాధ పెట్టునని విన్నాను. నిజమా?

శేష—బాధ గీధ నాకు తెలియదు. కోఁత పడలేక చచ్చి పోవుచున్నాను. జాము తెల్లవాఱ లేచి యింటి ప్రాచియంతయుఁజేసి, అంట్లు తోమి, యింటికి కావలసిన నీళ్ళన్నియు తోడి, మడిబట్టలుదికి. ఆమె లేచువఱకు పనులన్నియు జేయుదును. అప్పుడు నాలుగు గడి యల ప్రొద్దెక్కి లేచి కన్నులు నలుపుకొనుచు వచ్చి గరిటెనంటు వదలలే దని, వాకిటిలోఁ బెంట యట్టేయున్నదని తిట్ట మొదలు పెట్టును. తరువాత పేడచేసి గోడమీఁద పిడకలు చఱిచి తెక్కలు విఱుచుకొని జాము ప్రొద్దెక్కి చలిది భోజనమునకు వచ్చువఱకు, 'ఒకమూల తెల్లవాఱకమునుపే తిండికి సిద్ధపడుదువు. పనిమాత్రము ముట్టుకో'వని వంట చేసికొనుచు సాధించుచుండును. పగలు మగ నితో మాటాడితేఁ దప్పుగదా? రాత్రి యందఱి భోజనములు అయిన తరువాత అత్తగారికి కాళ్ళుపిసికి యామె నిద్రపోయిన తరువాత వెళ్ళి పడుకోఁబోవు నప్పటికి రాత్రి రెండు యామములగును. పడుకొన్నది మొదలుకొని యెప్పుడు తెల్లవాఱిపోవునో, వేళకుఁ బనిగాకున్న అత్తగా రెక్కడ కోపపడునో అని నిద్రలో సహిత ములికి పడు చుందును; ఎట్లు చేసినను నాకు తిట్లును దెబ్బలును తప్పవు గదా? అని మొగమునకు కొంగడ్డము పెట్టుకొని నేత్రముల నీరు కార్పఁ జొచ్చెను.

రుక్మి—అత్తగారికి కోపము తెప్పించకుండ జేసెడు పనిని నీవు తిన్నగానే చేయరాదా?

శేష—అయ్యో! రుక్మిణమ్మా! నీక త్తగారు లేదు గనుక నీ కీసంగతు లేమియుఁ దెలియవు. ఎంతపని చేసినను అత్తగారి కెప్పుడును మెప్పు లేదు. కలయంపి చల్లునప్పుడు చిక్కగాఁ జల్లిన. 'ఇల్లంతయు సముద్రము చేసినావు, జాఱిపడి చచ్చిపోనా?' యని తిట్టును. పలచగాఁ జల్లిన, 'నీళ్ళకు కఱవువచ్చినట్లు పేణ్నీళ్ళే చల్లి

నావుకా'వని తిట్టును. అడిగిన మాటకు మాఱు చెప్పిన 'నా మాట కెదురు చెప్పుచున్నావా' యని కోపి పెట్టును. బదులు చెప్పక యూర కున్న 'మొద్దులాగున మాటాడవే' మని తిట్టును. ఆమెముందఱ ఏమి చేసినను తప్పిదమే. 'ఆఁ' అన్న అపరాధము. 'నారాయణా' యన్న బూతుమాట. నేను కాపురమునకువచ్చిన నాలుగు సంవత్సరముల నుండియు వాడుకొనుచున్న ఓటికుండ నాలుగు దినముల క్రింద పగిలి పోయినప్పుడు రాయివంటి క్రొత్తకుండ పగులఁ గొట్టినా వని నేటి వరకు తిట్టుచున్నది.

పొట్టి—అత్త పోఁగొట్టినది అడుగోటికుండ. కోడలు పోఁగొట్టినది క్రొత్తకుండ యన్నసామెత వినలేదా?

శేష—నేను పడుబాధ యిప్పు దేమిచూచినారు; నా విధవ వదినెగారు బ్రతికియున్నప్పుడు చూడవలెను. నిరుడు అమ్మవారి జాడ్యములో—దైవము కడుపు చల్లగా—ఆబిడ పోయినప్పటినుండి మూఁడు పూఁటలును కడుపున కింత తిన్నగా అన్నము నైన దిను చున్నాను. ఆఁడబిడ్డ జీవించియున్నప్పు డదియునులేదు. ఉన్న మాట చెప్పవలెను. ఎన్ని యన్నను ఇప్పుడు నా అత్తగారు అన్నము తిన్నగా తినవైతివని తిట్టునుగాని తిని పోతినని తిట్టదు.

పొట్టిది—లోకములో నెటువంటివారును లేకున్న- పిండి బొమ్మను జేసి పీఁటమీఁదఁబెట్టిన, ఆడుబిడ్డతనమున కదిరదరిపడ్డది- అన్నసామెత యూరకే పుట్టినదా?

ఇంతలో జపము చేసికొనుచున్న ముసలామె కొంతదూరము వచ్చి చెంబులోని నీళ్ళు పాఱఁబోసి "మీకు మాటల సందడిలో కన్నులు కనఁబడునా? ఈవల స్నానముచేసిన వారున్నారని యయిన లేదు. ఊరకే నీళ్ళు విదలుపుకొందురు. మీఁద మయిలనీళ్ళు పడి స్నానము చేసినముండను చచ్చినట్టు చలిలో మరల మునుఁగు చున్నాను" అని గొణుఁగుకొనుచు లోతు నీళ్ళలోనికి నడిచి బుడుగు బుడుగున నాలుగు మునకలువేసి బయలుదేఱి, మాటాడుకొనుచున్న వారివంక కన్ను లెఱ్ఱచేసి చూచుచు "అమ్మలక్కలు క్రిందును

మీఁదను దెలియక పొంగిపడుదురు. మా కాలములో నున్న కోడం త్రికములో ఇప్పుడు సహస్రాంశము లేదు. అత్తమంచియు, వేము తీపును లేదు. ఎక్కడను అత్తలేని కోడ లుత్తమురాలు, కోడలులేని యత్త గుణవంతురాలు" అని సణుగుకొనుచు, దోసిలితో నదిలోని నీళ్ళు మూడుసారులు గట్టునపోసి, కొంచెము దూరము పోయిన తరువాత మరల మూఁడుమాఱులాత్మ ప్రదక్షిణములుచేసి మెట్లెక్కి యదృశ్యురా లయ్యెను.

శేషమ్మ—(నాలుగువంకలుఁ జూచి వడవడ వడఁకుచు) అమ్మలారా! నేనీలాగున అన్నానని మీ రెవ్వరితోనైన ననెదరు సుండీ! మా అత్తగారు విన్న నన్ను చంపివేసిపోవును. ఈవరకే నాకు గతులు లేకుండ నున్నవి. ఇది విన్న బొత్తిగానే యుండవు. వెంకమ్మ తల్లీ! ఈ బ్రతుకు బ్రతుకుటకంటె గోదావరిలో పడితే బాగుండునని తోఁచుచున్నది—అని వలవల నేడ్వఁజొచ్చెను.

వెంకమ్మ—ఊరుకో! ఊరుకో! అటువంటి అవాచ్యము లెప్పుడును పలుకరాదు. పద్దవాండ్రెప్పుడును చెడ్డవాండ్రుకారు-అని యూరడించుచున్నది.

శేషమ్మ—(ఆ మాటలతో దుఃఖము మాని) గోదావరికి వచ్చి ఛాలాసే పయినదమ్మా! ఇంతసే పేమిచేయుచున్నావని అత్తగారు చంపివేయును. వేగిరము పోవలెను—అని వేగముగా నీళ్ళుముంచుకొని బిందె బుజముమీఁద నెత్తుకొని గట్టునకు నడుచుచున్నది.

అప్పుడే నీళ్ళకు వచ్చిన వారిలో ఇరువదియేండ్ల ప్రాయముగల యొకతె చేరువనున్న మఱియొకతె మెడదగ్గఱకు చేయి పోనిచ్చి, "కాంతమ్మా! ఈ పట్టెడ క్రొత్తగా చేయించుకొన్నావా? నీకేమి? నీవు అదృష్టవంతురాలవు. కనుక తల మొదలుకొని పాదముల వఱకు నీ మగఁడు నీకు నగలు దిగవేయుచున్నాఁడు."

కాంత—విన్ననే కంసాలి సుబ్బయ్యచేసి తెచ్చినాఁడు. నాలుగు పేటల పలకసరులు కూడ చేయుచున్నాఁడు. పేరమ్మా! నీ మగనికి నీమీఁద బహుదయ అని విన్నాను. నిజమేకదా!

పేర—ఎందుకు వచ్చిన దయ? సంవత్సరమున కొక్క పర్యాయమయినను పట్టుమని పదివరహాల నగచేయించి పెట్టుట లేదు గదా? పూర్వజన్మమునందు చేసికొన్న పాపముచేత నా కీజన్మ మందు ఇటువంటి—

అప్పుడు ప్రక్కనునిలుచున్న మఱియొకతె—పేరమ్మా! నీవు వృథాగా లేనిపోని వ్యసనము తెచ్చిపెట్టుకొనుచున్నావు. నీ కేమ యిన అన్నమునకు తక్కువయినదా? బట్టకు తక్కువయినదా? మహారాజు వలె మగఁడు తిన్నగా చూచునప్పుడు నగలు లేకపోయిన నేమి? మగనికి ప్రేమ లేకపోయినతరువాత దిక్కుమాలిన నగ లెందుకు, వట్టి మోతచేటు. చూడు మన గ్రామములో బంగా రమ్మకు శరీరమునిండ నెన్నినగ లున్నవో! ఆ నగలపేర్లే కొన్ని నేను వినలేదు. దీపములు పెట్టఁగానే వెళ్ళి దాని మగఁడు భోగము దాని యింటిలోఁ గూరుచుండును. దాని కేమిసుఖ మున్నది? నీ మగఁడెప్పుడును చీఁకటి పడ్డ తరువాత వీధి గుమ్మము దాఁటఁడు.

పేర—నీవు చదువుకొన్న దానవు గనుక, కావలసినన్ని శ్రీరంగనీతులు చెప్పఁగలవు. నీకువలె మాకెవ్వరికిని ఇటువంటి వేదాంతము తెలియదు. నలుగురును నగలు పెట్టుకొని వచ్చినప్పుడు, వట్టి మోడులాగున ఎక్కడ కయినను పేరంటమునకు వెళ్ళుటకు నాకు సిగ్గగు చున్నది. జానకమ్మా! నీకు నా మగనివంటి బీద వాఁడు—

జాన—పేరమ్మతల్లీ! నే నేమో తెలియక అన్నాను. కోప పడకు—అని బిందె ముంచుకొని వెళ్ళిపోవుచున్నది.

తక్కినవా రందఱును నీళ్ళు ముంచుకొని వెనుకనే బయలు దేఱి. "ఓసీ పూజారి పాపమ్మ చెంపకొప్పు పెట్టుచున్నది"- "కరణము పెండ్లా మెంత యొయ్యారముగా నడుచునో చూచినావా"- "అయ్యగారి రామమ్మ కేమిగర్వమో కాని మనుష్యులతో మాటాడనే మాటాడదే"-"పుల్లమ్మ పట్టపగలే మగనితో మాటాడునఁట!"- "కన్నమ్మది కొంచెము మెల్లకన్ను సుమీ"- "కరణముగారి సీత

మ్మకు నగలే లేవే" అని పరులమీఁది దోషముల నెన్నుకొనుచు మెట్లెక్కి యిండ్లకు నడచిరి. విద్యాగంధమే యెఱుఁగని మూఢ వనితలకు మాటాడుకొనుట కంతకన్న మంచి విషయము లేమి దొరకును? అక్కడకు వచ్చెడి స్త్రీలు సాధారణముగా సంభాషించెడి యితర విషయములు సవతుల పోట్లాటలును, మాఱుతల్లుల దుర్మార్గములును, మగల యనాదరణమును మొదలైనవి తప్ప మఱి యేమియు నుండవు.

అప్పుడు కుడిచేతిలో తాటాకులమీఁద వ్రాసిన పంచాంగమును బట్టుకొని, నీర్కావి ధోవతి కట్టుకొని, మడతపెట్టిన చిన్నయంగ వస్త్ర మొకటి బుజముమీఁద వేసికొని, మొగమునను దేహమునను విభూతి పెండెకట్లు స్పష్టముగా గానుపింప, నిమ్మకాయ లంతలేసి రుద్రాక్షలుగల కంఠమాల ప్రకాశింప, రాండిని బెట్టుకొన్న పొడుము కాయ చిన్నకంఠివలెఁ గనఁబడ, గట్టుమీఁదినుండి పోవుచు గోదావరిలో స్నానము చేయువారెవ్వరో యని కనులకు చేయి యడ్డము పెట్టుకొని నిదానించి చూచి, గిరుక్కున మళ్లి యొక బ్రాహ్మణుఁడు మెట్లు దిగి వచ్చెను.

బ్రాహ్మణుఁడు:—రుక్మిణమ్మగారూ! సంకల్పము చెప్పెదను స్నానము చేయండి.

రుక్మి:—నేను డబ్బు తీసికొని రాలేదే.

బ్రా:—డబ్బుకేమి? మధ్యాహ్న మింటివద్ద నిత్తురుగాని లెండి (అని వంగి నిలుచుండి) ఆచమనము చేయండి. కేశవా-నారాయణా-మాధవా-గోవిందా-తూర్పు మొగముగా తిరుగండి, సూర్యునికేసి.

రుక్మి:—స్నానము చేయవలెనా?

బ్రా:—సంకల్పము చెప్పనిండి- అని పొడుము బుఱ్ఱను రాండి నుండి తీసి, మూఁతతీసి రెండు మాఱులు నేలమీఁద మెల్లగాఁ గొట్టి యెడమచేతిలో కొంత పొడుము వేసికొని మరల నెప్పటియట్ల మూఁతవేసి కాయను రాండిని ధోవతిలో దోపుకొని యెడమ చేతిలో నున్న పొడుమును బొటనవ్రేలితోను, చూపుడు వ్రేలితోను పట్ట

గలిగినంత పెద్దపట్టును పట్టి బుఙ్జున పీల్చి రెండుముక్కు లలోను ఎక్కించి, మిగిలిన దానిని రెండవపట్టు పట్టి చేతిలో నుంచుకొని, ఎడమచేతిని కట్టుకున్న బట్టకు రాచి ముక్కు నలుపుకొని, 'శుభే శోభన ముహూర్తే-శ్రీ మహావిష్ణురాజ్ఞేయ - ప్రవర్తమానస్య-ఆద్య బ్రహ్మణ- ద్వితీయ ప్రహరార్థే- శ్వేతవరాహకల్పే - వైవస్వతమన్వంతరే- కలియుగే- ప్రథమపాదే- జంబూద్వీపే- భరతవర్షే- భరతఖండే- అస్మిన్ - వర్తమానే - వ్యావహారిక చాంద్ర మానేన - కాళయుక్తి నామసంవత్సరే - దక్షిణాయనే - శరదృతౌ- కార్తికమాసే- కృష్ణపక్షే- ద్వాదశ్యాం-ఇందువాసరే-శుభనక్షత్ర - శుభయోగ - శుభకరణాద్యనేక గుణ విశిష్టాయా - మాస్యాం - శుభతిథౌ - క్షేమస్థైర్య విజయాయు రారోగ్యైశ్వర్యాభి వృద్ధ్యర్థం - అఖండ గౌతమీస్నాన మహం కరిష్యే—మూడు మాఱులు స్నానము చేయండి.

రుక్మిణి తఱుచుగా స్నానము చేయునది కాదుగాన లోతునీళ్ళ లోనికి వెళ్ళుటకు భయపడి, మునుఁగుటకు చేతఁగాక మోకాలిలోఁతు నీళ్ళలోఁ గూర్చుండి కొప్పువిప్పుకొని దోసిలితో తలమీఁద నీళ్ళుపోసి కొనుచుండెను. అప్పుడు సంకల్పము చెప్పిన బ్రాహ్మణుఁడు డబ్బు నిమిత్తము తరువాత వచ్చెదనని చెప్పి వెడలిపోయెను. అంతట రుక్మిణి బట్టకొంగుతో తలతుడుచుకొని,శిరోజములు చివర ముడివైచి కొని గట్టువంకఁ జూచి దూరమునుండి వచ్చుచున్న తండ్రిగారిని జూచి వేగిరము వేగిరము బయలుదేఱి, రాతిమీఁద బెట్టిన కుంకుమ పొట్లమును దీసి నొసట బొట్టుపెట్టుకొని, రెండుమాఱులు చేతితో నీళ్ళు చెంబుమీఁద పోసి తీసికొని, రెండడుగులు నదిలోనికిఁ బోయి నీళ్ళు ముంచుకొని, బట్ట తిన్నగా సవరించుకొని, ఉతికిన బట్టలు బుజము మీఁదను వానిపయిని నీళ్ళతో నున్న బిందెయును పెట్టుకొని తనకొఱకయి కనిపెట్టుకొని యున్న సిద్ధాంతిగారి భార్యతోఁ గూడ గృహమునకుఁ బోవ బయలుదేఱెను.

———

మూడవ ప్రకరణము

రుక్మిణి యింటికిఁ బోవుట—గృహవర్ణనము—రాజశేఖరుఁడుగారు వచ్చి కచేరిచావడిలోఁ గూర్చుండుట—బంధుదర్శనము—స్వహస్త పాకియైన వైశ్వదేవపరుఁడు.

సిద్ధాంతిగారి భార్యయు రుక్మిణియు బయలుదేఱి సోపానము లెక్కి వీధిపొడుగునను దేవాలయముదాఁక తిన్నగా నడిచి, అక్కడ నుండి కుడిచేతివంక నున్న వీధిలోనికి మళ్ళి కొంతదూరము పోయిన తరువాత, రుక్మిణి తూర్పు వైపు సందులోనికి రెండడుగులు పెట్టి నిలుచుండి వెనుక తిరిగి రెండుమాఱులు మెల్లగా దగ్గెను. ఆ దగ్గుతో సిద్ధాంతిగారి భార్యకూడ నిలుచుండి 'అమ్మాయీ! నేనుందునా?' అని వెనుక తిరిగి పలికెను.

రుక్మి—మంచిది. సోమిదేవమ్మగారూ! నాకొఱకయి మీరు చుట్టు తిరిగి యింటికి వెళ్ళవలసి వచ్చినదిగదా?

సోమి—ఎంత చుట్టు? నిమిషములో వెళ్ళెదను.

రుక్మి—పోయిరండి.

సోమి—వీదవాంద్రము, మా మీఁద దయ యుంచవలెను జుండీ.

రుక్మి—దానికేమి? వెళ్ళి రండి. అని నాలుగడుగులు నడచి మరల వెనుక తిరిగి "సోమిదేవమ్మగారూ! చెప్ప మఱచిపోయినాను. సాయంకాలము దేవాలయములోనికి వెళ్ళునప్పుడు మీరొక్క పర్యాయము వచ్చెదరు కాదా?"

సోమి—అవశ్యము. అలాగుననే వచ్చెదను. నేను పోయి వస్తునా?

అని సోమిదేవమ్మ నడచినది. సిద్ధాంతిగారు గాని, ఆయన

పెద్దలుగాని యెప్పుడును యజ్ఞము చేసినవారు కాకపోయినను, సోమి దేవమ్మ పుట్టినింటివంక వారిలో మాత్రము యజ్ఞము చేసినవారు బొత్తిగా లేకపోలేదు. సాక్షాత్తుగా ఆమె పితామహుండే యజ్ఞముచేసి యేండేంట నొక్కొక్కటి చొప్పున మూడుపదుల మీంద నాలుగు శ్రావణపశువులను బట్టి మఱి రంభాదులతో స్వర్గసుఖ మనుభవింపం బోయెను. సోమిదేవమ్మ తండ్రి యజ్ఞము చేయకపోయినను, తండ్రి యెంతో ధనవ్యయము చేసి సంపాదించుకొన్న పేళ్లను మాత్రము పోంగొట్ట నిష్టములేనివాం డయి తన కుమారునకు సోమయాజులనియు, కుమార్తెకు సోమిదేవమ్మ యనియు నామకరణములు చేసెను.

రుక్మిణియు సందులో మూఱు బారలు నడచి, అక్కడ నుండి దక్షిణముగా తిరిగి, ఆ సందులో రెండు గుమ్మములు దాంటి పెరటి దారిని మూడవయిల్లు ప్రవేశించెను.

రాజశేఖరుండుగారి యిల్లు ఆకాలపుటిండ్లలో మిక్కిలి సుందర మైనది. వీధిగుమ్మమునకు రెండు ప్రక్కలను రెండు గొప్ప అరుగులు కలవు. ఆ రెండు అరుగులకును మధ్యను పల్లముగా లోపలికిం బోవు నడవ యున్నది. ఆ నడవ మొగమున సింహద్వార మున్నది. ద్వారబంధపు పట్టెలకు గడపదాపున ఏనుంగుతలమీదం సింహము గూర్చుండి కుంభ స్థలములను బద్దలు చేయుచున్నట్లు చిత్రముగా చెక్కంబడి యున్నది. ఇరుప్రక్కలనుండు నాసింహములయొక్క శిరో భాగములు మొదలుకొని గొడుగుబల్లవఱకును పువ్వులను కాయలును గల లత చెక్కంబడి యున్నది. ఈ కమ్ములకు పయిగా రెండు ప్రక్కలను కఱ్ఱ గుఱ్ఱములు వీధివైపునకు ముందఱికాళ్లు చాచి చూచు వారిమీంద దుముకవచ్చునట్లుగాం గానిపించును. ఈ గుఱ్ఱముల కాళ్ళకే శుభదినములందు మామిడాకుల తోరణములు గట్టుచుందురు. గుఱ్ఱ ముల రెంటికిని నడుమ నుండు గొడుగుబల్లమీంద నడుమను పద్మ మును, పద్మముల కిరు పార్శ్వములను గుఱ్ఱములవఱకు చిత్రము లయిన యాకులును, పువ్వులునుగల తీంగెయును చెక్కంబడి యున్నవి. ఆ తీంగపైని కాళ్ళు మోపి ఫలములను ముక్కుతో

పొడుచుచున్నట్టు నడుమనడుమ చిలుకలు చిత్రింపబడి యున్నవి. వీధి తలుపులకు బలమయిన గ్రంధులు చేయఁబడి వాని పయిని సహిత మొకవిధమైన పుష్పలత మలఁచఁబడి యున్నది.

గుమ్మము దాటి లోపలికి వెళ్ళినతోడనే చావడి యుండెను. ఆ చావడి కెదురుగా పెద్ద కుండు ఒకటి యుండెను. వర్షము కురియు నప్పుడు నాలుగు వైపులనుండియు చూరునీళ్ళు కుండులోఁబడి వీధి చావడి క్రింద నుండు తూముగుండ వీధిలోనికిఁ బోవును. ఆ కుండు కు త్తరపువైపునను దక్షిణపువైపునను ఒకదానికొకటి యెదురుగా రెండు చావళ్ళుండును. అందు దక్షిణపుది కచేరిచావడి. దానిలో వివాహాదుల యందు తాంబూలములకు పిలిచిన బంధువులును పెద్దమనుష్యులును సభ చేసి గూర్చుండఁగా, క్రింద బోగము మేళము జరుగుచుండును. ఇతర సమయములలో పెద్దమనుష్యులు చూడవచ్చినప్పుడును, మధ్యాహ్నభోజన మయిన తరువాత పురాణ కాలక్షేపము జరుగునప్పు డును, శిష్యు లప్పుడప్పుడు చదువుకో వచ్చినప్పుడును రాజశేఖరుఁ డుగా రందు కూర్చుందురు. ఆ చావడికి రెండుప్రక్కలను రెండు గదులు గలవు. ఆ చావడి దక్షిణపువైపు గోడకు పొడుగునను తెక్కల తలుపు లుండి, తీసినప్పు డెల్లను సభవారి చెమటలార్ప మలయ మారుతమును లోపలికిఁ బంపుచుండును. ఆ తలుపులకు వెనుక పంచ పాళియు, దాని వెనుక పలువిధములయిన పూలమొక్కలతో నేత్రము లకు విందుగొలుపు చిన్న దొడ్డి యుండెను. ఆ చావిడిలో మూడు గోడలకును నిలువెడెత్తునకు పయిని మేకులకు గొప్ప పటములు వేయఁబడియున్నవి. అందు దశావతారములు మాత్రమే కాక, కృష్ణుడు గోపికల వలువలు నెత్తికొనివచ్చి పొన్నచెట్టుమీఁదఁ గూర్చుండి వారిచేఁ జేతులెత్తి మ్రొక్కించుకొనుచున్నట్టును, వెన్నలు దొంగిలినందుకయి తల్లి రోటను గట్టిపెట్ట దాని నీడ్చుకొనిపోయి మద్దులఁ గూల్చద్రోచినట్టును, మరియు ననేకవిధముల కృష్ణలీలలు గల పటములును, కుమారస్వామి తారకాసురుని జంపుచున్నట్టును, పార్వతి మహిషాసురుని వధించుచున్నట్టును, శివుఁడు త్రిపురసంహా

రము చేయుచున్నట్టును నున్న శివ సంబంధము లయిన పట ములాను, విఘ్నేశ్వరుఁడు, సరస్వతి, గజలక్ష్మి, చతుర్ముఖుఁడు మొదలుగాగల మఱికొన్ని పటములను గోడల నలంకరించు చుండును. ఉత్తరపుప్రక్క చావడియు ఈ విధముగానే యుండును గాని, గోడ కొక్క గుమ్మము మాత్రమే యుండి అది తరుచుగా మూయఁబడి యుండును. ఈచావడిలో రెండుమూడు పాతసవారీ లెప్పు డును వ్రేలాడఁ గట్టఁబడి యుండును. రాజశేఖరుఁడుగా రప్పుడప్పుడు గ్రామాంతరములకుఁ బోవునప్పుడును పెద్దమనుష్య లెవ్వరయినఁ దఱుచుగా నెరువడుగునపుడును ఉపయోగపడుచుండు క్రొత్తసవారి మాత్రము బురకా వేయఁబడి చావడిలో క్రిందనే పడమటిగోడ దగ్గరఁ జేర్పఁబడి యుండును. ఈ చావడి గోడకున్న తలుపు తీసి యుత్తరపు పంచపాళిలోనికి పోయినతోడనే దొడ్డిలో నుయ్యి యొకటి కనఁబడును. ఆ నూతిపయినుండు గిలకలు కీచుధ్వని చేయు చుండ నిరుగుపొరుగులవారు సదా నీళ్ళు తోడుకొని పోవుచుందురు. ఆ నూతికి పడమటివైపున ధాన్యము నిలవచేయు గాదెలు రెండు లోగి లిని చేరక ప్రత్యేకముగాఁ గట్టింపఁబడి యున్నవి. నూతికి సమీప ముగా వీధిలోనికి పాణి ద్వార మొకటి యున్నది. ఇంతకు మునుపు రుక్మిణి వచ్చిన దాద్వారముననే.ఆ దారినే యిరుగుపొరుగువారు వచ్చి నీళ్లు తోడుకొని పోవుచుందురు. మఱియు మధ్యాహ్న సమయమున చుట్టుప్రక్కల నుండు స్త్రీలు వారిని చూడవచ్చునప్పుడును, రాజ శేఖరుఁడుగారు కచేరిచావడిలోఁ గూర్చున్న కాలమున లోపలి యాఁడువారు వెలుపలికి వెళ్ళవలసినప్పుడును, ఆ త్రోవనే వచ్చుచుఁ బోవుచుందురు.

లోపలి కుండునకు నాలుగుప్రక్కలను పనసకాయలు చెక్కిన నాలుగు స్తంభము లున్నవి. వీధిచావడి కెదురుగా నుండు పడమటి చావడిలో లోపలికిపోవు నడిమిగుమ్మ మొకటి యున్నది. ఆ గుమ్మ మున లోపలికిఁ బోవఁగానే చావడి యొకటి కనిపించును. ఆ చావడికి దక్షిణపువైపున గుమ్మమొకటి యున్నది. ఆ ద్వారమున లోపలికి

వెళ్ళిన రాజశేఖరుఁడుగారు బరుండుగదిలోఁ బ్రవేశింతుము. గదిలో నుత్తరపుగోడ పొడుగునను దూర్పునుండి పడమటకు పందిరిపట్టె మంచము రాతి దిమ్మలమీఁద నాలుగు గాళ్ళను మోపి వేయఁబడి యున్నది. మంచమునకు చుట్టును దోమతెరయును జాలరును దిగ వేయఁబడి యున్నది. పందిరి స్తంభములకు నడుమను లక్క పూసిన కొయ్య పళ్ళెములును బరిణెలు నుండెను. పందిరికి మధ్యగా లక్క కాయలును, పువ్వులును గల చిలుకల పందిరి యొక్కటి వ్రేలాడు చుండును. గోడలకు సుద్దతో వెల్ల వేయఁబడి యుండెను. గోడల పొడుగునను రుక్మిణియు, తల్లియు నోపికచేసి కుట్టిన గోడనంచులు తగిలించఁబడి యుండెను. ఆ గోడ సంచులకు కొంచెము మీఁదుగ గుడ్డ చిలుకలు దారములతో త్రాళ్ళకు కట్టఁబడి గాలికి సుందరముగా కదలుచుండును. గోడకు పెద్ద మేకులు కొట్టి వానిమీఁదఁ బెట్టిన బల్ల మీఁద కొండపల్లి బొమ్మలును, లక్కపిడతలును గది కలంకార భూతముగా నుండెను. గోడనంచులు కొట్టిన మేకులకు దశావతార ములు మొదలయిన పటములు చిన్నవి వేయఁబడి యున్నవి. దక్షిణపు గోడకు శ్రీరాములవారి పట్టాభిషేకము తగిలింపఁబడి యున్నది. దానినే రాజశేఖరుఁడుగారు నిద్ర లేచిన తోడనే చూచి, ఆవల మఱి యొక వస్తువును జూతురు. గదికిఁ బయిని అందమయిన బల్లకూర్పు కూర్పఁబడి యుండెను. మంచమున కెదురుగా దక్షిణపుగోడ పొడుగునను గడమంచెమీఁద వరుసగా కావడిపెట్టెలు పెట్టఁబడి యున్నవి. ఆ పెట్టెలలో సాధారణముగా ధరించుకొను వస్త్రము లును నాగరలిపితో బంగాళా కాగితములమీఁద వ్రాయఁబడిన రాజ శేఖరుఁడుగారి సంస్కృత పుస్తకములును వేయఁబడి యుండెను. గదిలో పడమటిగోడతట్టున పెద్ద మందస మొకటి గట్టితాళము వేయఁ బడి యుండెను. ఆ మందసములోపలనున్న చిన్నతాళపు పెట్టెలలో నగలును పండుగ దినములలో ధరించుకొను విలువ బట్టలును రొక్క మును ఉండును. చీఁకటి రాత్రులలో దొంగల భయము విశేషముగా నుండునప్పుడు రాజశేఖరుఁడుగారు ఆ మందసముమీఁదనే పఱుపు

వేయించుకొని పరుందురు. మందసమునకును కావడి పెట్టెలున్న
గదమంచెకును మధ్యను దక్షిణపు వైపున గదిదొడ్డిలోనికిఁ బోవు
మార్గ మొకటి కలదు. ఆ మార్గమున దొడ్డిలో ప్రవేశించినతోడనే
విశాలమయిన చేమంతిమడి యొకటి పచ్చని పూవులతోను మొగ్గల
తోను నేత్రోత్సవము జేయుచుండెను. దాని కెడమ ప్రక్కను
గొంచెము దూరమున మల్లె తీఁగెలు పందిరిమీద నల్లుకొని యకాల
మగుటచే నప్పుడు పుష్పింపక పోయినను పచ్చని కాంతుల నీనుచు
మనోహరముగా నుండెను.

రాజశేఖరుఁడుగారి పడక గది ముందటి చావడిలో దూలము
నకుఁ జిలుకపంజర మొకటి వ్రేలాడఁగట్టఁబడి యుండెను. అందులో
నున్న చిలుక సదా 'ఎవరువారు' 'ఎవరువారు', 'పిల్లివచ్చె కొట్టు
కొట్టు', 'కూరోయి తోటకూర' మొదలగు మాటలను సహజ
మధుర స్వరముతో పలుకుచుండును. ఆ దూలమునకే మఱికొంత
దూరమున రామాయణము మొదలయిన తాటాకుల పుస్తకములు
త్రాళ్ళతో వ్రేలాడఁ గట్టఁబడియుండెను. ప్రొద్దుననే నిద్రలేచి
రుక్మిణి చిలుకను పంజరమునుండి తీసి చేతిమీఁద నెక్కించుకొని
'చేతిలో వెన్నముద్ద' మొదలుగాగల పద్యములను సహితము నిత్య
మును నేర్పుచుండును. ఆ కాలములోఁ దఱుచుగా స్త్రీలు చదువుకొను
నాచారము లేకపోయినను, రాజశేఖరుఁడుగారు తన కుమార్తె మీఁది
ముద్దుచేత దానె రుక్మిణికి క్రొత్త పుస్తకమును అన్య సాహాయ్యము
లేకుండ నర్థముచేసికొను శక్తి గలుగునంతవఱకు విద్యను చెప్పెను.
ఆమె స్వభావముచేతనే తెలివిగలదగుటచే విద్యకూడ దానికి సాయ
మయి చిన్నతనములోనే యుక్తాయుక్త వివేకమును జ్ఞానమును కలది
యాయెను. తండ్రి యామెకు చదువు చెప్పుట చూచి యసూయచేత
నిరుగు పొరుగులవారు చాటున గుసగుసలాడుకొనిరి గాని, రాజశేఖరుఁడు
గారు ధనికు లగుటవలన నేమియుఁ బలుక సాహసింపక పోయిరి.
అట్లని వారు బొత్తిగా నూరకున్నవారు కారు. పెద్దవాఁడని రాజశేఖ
రుఁడుగారు గౌరవముతోఁ జూచుచుండెడి యొక యాప్తబంధుని

మెల్లగాఁ బ్రేరేపించి, ఆయన చేత అందఱును సభలోఁ గూర్చుండి యుండగాఁ 'నాయనా! మన యింట ఆఁడుపిల్లలను జదివించు సంప్రదాయము లేదే, మన రుక్మిణి నేల చదివించెదవు?' అనిపించిరి. రాజశేఖరుఁడుగారు విద్యవలని లాభముల నెఱిఁగిన వాఁ డగుటవలనను, స్త్రీ విద్య యేశాస్త్రమునందును నిషేధింపఁబడియుండక పోవుటయు పూర్వపు పతివ్రతలందఱు విద్యావతులయి యుండుటయునెఱిఁగినవాఁ డగుటవలనను ఆ వృద్ధుని వాక్యములను లక్ష్యము చేయక స్త్రీ విద్యాభ్యాసమున కనుకూలముగాఁ గొన్ని స్మృతి వాక్యములను జదివి మీ యభిప్రాయ మేమని సభలోనున్న వారి నడిగెను. వా రందఱును మనసులో స్త్రీవిద్యయన్న నేవగించువారే యయినను రాజశేఖరుఁడు గారి యభిప్రాయము తెలిసిన పిమ్మట దానికి వ్యతిరిక్తముగా నేమియు జెప్ప నలవాటుపడినవారు కారు గావున స్త్రీవిద్యాభ్యాసమువలన గణనాతీతము లయిన లాభములు గలవని పొగడి రుక్మిణికి విద్య నేర్పుచున్నందునకయి రాజశేఖరుఁడుగారిని శ్లాఘించిరి.

చిలుకపంజర మున్నచావునుండి నాలుగుబారలు నడచిన తరువాత పడమటింటిద్వారమున్నది. పడమటియిల్లు విశాలమయి యేఁబది మంది బ్రాహ్మణులు భోజనములు చేయుటకుఁ జాలియుండును. ఇఁకఁ గొంచెముసేపునకు భోజనములకు లేతు రనఁగా వెళ్ళి చూచిన యెడల, మూరెడు మూరెడెడముగా రెండుగోడల పొడుగునను పీటలును, పీటలకు ముందఱ పిండిముగ్గుతో పెట్టిన పట్లును చాలుగా నుండును. పడమటింటి యీశాన్యమూలను గచ్చుతోఁగట్టిన దేవు నరుగు కలదు. ఆ యరుగుపయిని 'భువనేశ్వర'మను దేవతార్చన సామానులును సాలగ్రామాదులను పెట్టు పెట్టెయుండును. ఆ పెట్టె మీఁదనే రాజశేఖరుఁడుగారు మడితో నిత్యమును పారాయణచేయు శ్రీమద్రామాయణము సుందరకాండము పెట్టఁబడియుండెను. రాజశేఖరుఁడుగారు స్నానముచేసి వచ్చి దేవునరుగుముందఱ పీటవేసికొని కూర్చుండి రామాయణమును పంచపూజయు చేసికొందురు. దేవు నరుగున కెదురుగానున్న తలుపుతీసికొని యావలకు వెళ్ళినచో నొక

పెరటిలోనికిఁ బోవుదుము. అక్కడ సున్నముతోను ఇటికలతోను కట్టిన తులసికోటయొకటి నాలుగయిదడుగుల యెత్తున నందమై యుండెను. ఆ కోటలోపల లక్ష్మితులసియు కృష్ణతులసియు శ్రద్ధాభక్తులతోఁ బెంపఁబడుచుండును. ఆ సమీపముననే కొంచెముదూరమున తులసివనమును ఆవల నిత్యమల్లెచెట్టును వాని చేరువనున్న నందివర్ధనపు చెట్టుమీఁద నల్లుకొన్న కాశీరత్నములును రాజశేఖరుఁడుగారికి నిత్యమును దేవతార్చనకయి పుష్పపత్రాదులను సమకూర్చుచుండును. ఆపైని రుక్మిణియుఁ జెల్లెలును ప్రేమతోఁ బెంచుకొనుచున్న బంతిచెట్లును, బొగడ బంతిచెట్లును, చంద్రకాంతపుచెట్లును గోడ పొడుగునను వరుసగా నుండును. పడమటింటి నంటియే దక్షిణపువైపున నున్న వంటయింటి దొడ్డిలోపల నరఁటిబోదెలు పిలకలతో నిండి యుండి చూపుపండువుగా నుండును. రాజశేఖరుఁడుగారు ప్రత్యహమును ఆ బోదె మొదలనె స్నానము చేయుదురు.

వెనుక చెప్పినచొప్పున రుక్మిణి స్నానముచేసి వచ్చి గోదావరి నుండి చెంబుతోఁ దెచ్చిననీళ్ళను తులసికోటలోఁబోసి మ్రొక్కి, తడిబట్టలతోనే చుట్టును మూఁడుప్రదక్షిణములు చేసి, లోపలికిఁ బోయి తడిబట్ట వదలి పట్టుబట్ట కట్టుకొని యొకచేతిలోఁ గుంకుమ భరిణియు, రెండవచేతిలో నక్షతలును బసుపును బియ్యపుపిండియును గల గదుల పెట్టెయును బట్టుకొని వచ్చి, తులసికోటలో నంటియున్న ముందటి వేదికమీఁద నీళ్ళు ఛల్లి చేతితో శుభ్రముచేసి బియ్యపు పిండితో పద్మములు మొదలయిన వింతవింతల ముగ్గులను బెట్టుచు నడుమనడుమఁ జిత్రముగాఁ గుంకుమతోను పసుపుతోను నలంకరించుచుఁ గూర్చుండి, మధురస్వరముతో మెల్లగా, 'లంకాయాగము'ను పాడుకొనుచుండెను.

ఈలోపుగా రాజశేఖరుఁడుగారు వెంటనున్నవారితో నానా విషయములను ముచ్చటించుచు నడుమనడుమ వారి కిట్టుచెప్పుల జోళ్ళచప్పుడులలో నడఁగిపోయిన మాటలను మరల నడుగుచుఁ బలువురతోఁ గలసి యింటికి వచ్చి, పాదరక్షలను నడవలో విడిచి

యొకరొకరేవచ్చి కచేరీచావడిలో రత్నకంబళములమీఁదఁ గూర్చుం డగాఁ దాము దక్షిణపు గోడకానుకొని యెండలోనుండి నడచి వచ్చిన బడలికచేఁ బట్టిన చెమ్మట బోవ నుత్తరీయముతో విసరు కొనుచుఁ గూరుచుండిరి. అప్పుడు నంబిరాఘవాచార్యుఁడు నామ ముల తిరుమణి బెత్తికలు లేవ నెడమచేతితో నద్దుకొని చేతులు నలుపు కొనుచు రాజశేఖరుఁడుగారి మొగముమీఁద జూడ్కి నిగిడించి, 'దేవర వారి కీనడుమ స్వామిమీఁద కొంచె మనుగ్రహము తక్కువగా నున్నది' అని యొకచిఱునవ్వు నవ్వి లేచి నిలువఁబడి బట్టలోనున్న గన్నేరుపూలతో మాలనుదీసి చేతిలోఁ బట్టుకొని 'స్వామివారియందుఁ బరిపూర్ణ కటాక్షముంచవలెను' అని వినయముతోపఁ బలుకుచు మెల్లగా హస్తమునం దుంచెను

రాజశేఖరుఁడుగారు భక్తితోఁ బుచ్చుకొని, 'యీ మధ్య మన జనార్దనస్వామివారికి జరగవలసిన యుత్సవము లేమయిన నున్నవా?' అని యడిగిరి.

రాఘ—పదియేను దినములలో మార్గశిరశుద్ధ చతుర్దశినాఁడును, పూర్ణిమనాఁడును వరుసగా తిరుమంగయాళ్వారియొక్కయు, తిరుప్పా ణాళ్వారి యొక్కయు తిరునక్షత్రములు వచ్చుచున్నవి. అప్పుడు విశేషోత్సవములు జరగవలసియున్నవి. నెలదినములలో ధనుర్మా సము వచ్చుచున్నది. ఆ నెలదినములును స్వామికి నిత్యోత్సవము లును సంక్రాంతి దినములలో నధ్యయనోత్సవమును జరగవలసి యున్నవి. ధనుస్సులోనే పుష్యబహుళ ద్వాదశినాఁడు తొండరడి ప్పొడి యాళ్వారి తిరునక్షత్రము వచ్చుచున్నది. ఆ దినమున స్వామి యుత్సవముకన్నను విశేషముగా జరగవలెను.

రాజ—నిత్యమును స్వామికి బాలభోగమును నందాదీపమును క్రమముగా జరగుచున్నవా?

రాఘ—తమరు ప్రతిమాసమును దయచేయించెడి రెండు రూపాయలును బాలభోగమునకుఁ జాలకున్నవి. ఇప్పుడు స్వాము లధికముగా వచ్చుచున్నారు. నందాదీపము క్రిందఁ దమరు దయ

చేయు రూపాయతో మఱియొక రూపాయను జేర్చి యొకరీతిగా జరుపు కొని వచ్చుచున్నాను. కాని నందాదీపములో మఱియొకరికి భాగ ముండుట నాకిష్టములేదు. స్వామికి బొత్తిగా వాహనములు లేవు. పొన్నవాహన మొక్కటి యుండెనా రేపటి యధ్యయనోత్సవములో నెంతయైన విండుగా వుండును. అది యీ యేటికిఁ గాకపోయిన మీఁదటికైనను మీకే మాటదక్కవలెను. ముందుగా చెవిని వేసి యుండిన నెందునకయినను మంచిదని మీతో మనవి చేసినాను.

రాజ—మొన్న దేవాలయములో స్వాములలో స్వాములేమో పోట్లాడినారఁట.

రాఘ—ద్వారకా తిరుమలనుండి వచ్చిన స్వామి సాపాటుచేసి కూర్చుండియుండఁగా, పెంటపాడునుండి వేంచేసిన స్వామి పెరు మాళసేవ చేసి వచ్చి కూర్చున్నారు. వారిద్దఱిలో నొకరు తెంగలె వారును ఒకరు వడహలెవారెను గనుక, నామముక్రింద పాద ముంచవచ్చును - కూడదని మాట పట్టింపులు పట్టుకొన్నారు.

రాజ—ఊరకే మాటలతో సరిపోయినదా?

రాఘ—తరువాతఁ గొంచెము చేయి చేయి కలసినదిగాని ముదరనీయక నేనును నాతమ్ముఁడును అడ్డమువెళ్ళి నివారించినాము.

రాజ—మన జనార్దనస్వామివారి కేమాత్రము మాన్యమున్నది?

రాఘ—ఏడుపుట్లమాన్య మున్నదందురుగాని, అయిదు పుట్లు మాత్రము బోగమువాండ్రక్రింద జరుగుచున్నది. తక్కిన రెండుపుట్ల భూమియు అర్చకులదిగాని స్వామిది కాదు.

రాజ—మొన్నజరిగిన స్వామియుత్సవములో బోగము మేళము రాలేదే?

రాఘ—వా రన్నియుత్సవములలోను రారు. రాజమహేంద్ర వరములోఁ గాపుర మున్నారుగనుక చిల్లరపండువులకెల్ల బండ్లుచేసి కొనివచ్చుట బహుప్రయాసము. ఒక్కస్వామి కళ్యాణదినములలో రథోత్సవమునాఁడుమాత్రము వత్తురు. అప్పుడు వారిబత్తెముక్రింద స్వామిద్రవ్యములోనుండి నాలుగు రూపాయలు మాత్ర మిచ్చుట యాచారము.

ఇంతలో నెవ్వరో ముప్పది సంవత్సరముల వయస్సుగల చామనచాయగృహస్థు తెల్లబట్టలు గట్టుకొని కుడిచేతిలోనున్న పొన్ను కఱ్ఱ నాడించుచు, ముందఱ నొకకూలివాఁడు బట్టలమూఁటను నెత్తి మీఁదఁ బెట్టుకొని నడువ, నడవలోనుండి చావడిలోనికి చొరవగా నడచి వచ్చి, అచ్చట నిలువఁబడి, "ఓరీ! రామిగా! మూట లోపలికిఁ దీసికొనిపోయి యెవరినైనఁ బిలిచి రాజశేఖరుఁడుగారు పరుండు గదిలోఁ బెట్టిరా" అని కూలివానిని నియమించి, కూరుచున్నవారి నందఱిని త్రోచుకొనుచు నడుమనుండివచ్చి మున్నెంతో పరిచయము గలవానివలెనే తాను రాజశేఖరుఁడుగారి ముందఱ తివాచి మీఁదఁ గూర్చుండెను. రాజశేఖరుఁడుగా రావఱ కెన్నఁడును అతని మొగమే యెఱుఁగకపోయినను పెద్దమనుష్యుఁ డింటికి వచ్చినప్పుడు మర్యాదచేయకపోయిన బాగుండదని కొంచెములేచి 'దయచేయుఁడ'ని చేయిచూపి తాను గొంచెము వెనుకకు జరిగి చోటిచ్చి "యింటివద్ద నందఱును సుఖముగా నున్నారా?" యని కుశలప్రశ్నమునుజేసి మీరెవర'ని యడిగినఁ దప్పుపట్టుకొందురేమోయని సంశయించుచు యూరకుండిరి. అప్పుడా వచ్చినాతఁడు తన పొడుముకాయను రాఘవాచార్యులవంక దొర్లించి యాతని పొడుముబుఱ్ఱను పుచ్చుకొని, మునుపు చేతిలోనున్న పట్టును బాఱవైచి క్రొత్తపట్టు పట్టి సగముపీల్చి రాజశేఖరుఁడుగారివంకఁ దిరిగి "రాజశేఖరుఁడుగారు నను మఱచిపోయినట్టున్నారు!" అనెను.

రాజ—లేదు లేదు-అని మొగమువంకఁ బాఱఁజూచిరి.

క్రొత్త—ఇంకను నానవాలు పట్టలేదు. మీరు నన్ను పది సంవత్సరముల క్రిందట రాజమహేంద్రవరములో రామమూర్తిగారి యింటిలోపలఁ జూచినారు. నేను వామరాజు భైరవమూర్తిని. మన మందరమును దగ్గఱ బంధువులము. మీ తల్లిగారి మేనత్తయల్లుఁడు మా మేనమామగారికి సాక్షాత్తుగా నొక వేలువిడిచిన మేనత్తకొడుకు. మొన్న మా అన్నగారు సాంబయ్యగారు మీయింట నెలదినములుండి వచ్చిన తరువాత మీరుచేసిన యాదరణనే నిత్యమును వెలవిచ్చుచు

వచ్చిరి. వెళ్ళునప్పుడు మీరుపెట్టిన బట్టలనుసహితము పెట్టెతీసి చూపి నారు. దానిని జూచి మన బంధువులలో నొకరు మీరింత యనుకూల మయిన స్థితిలో నున్నారని పరమానందభరితుఁడ నయినాను.

ఆమాటలు విని లోపలిగదిలోఁ బండుకొనియున్న యొక ముస లాయన దగ్గుచు లేచివచ్చి "ఓరీ భైరవమూర్తీ! నీ వెప్పుడు వచ్చి నావు?" అని యడిగెను.

భైర—ఓహోహో! ప్రసాదరావుగారా! మీరు విజయంచేసి యెన్నాళ్ళయినది?

ప్రసా—రెండు మాసములనుండి యిక్కడనే యున్నాను. బంధువని రాజశేఖరుని జూచిపోదమని వచ్చి యితనిబలవంతమునకు మారు చెప్పలేక యిక్కడఁ జిక్కుపడ్డాను. మన బంధువులలో రాజ శేఖరుఁడు బహుయోగ్యుడు సుమీ!

అని కూర్చుండెను.

రాఘ—తాతగారూ! మీకు రాజశేఖరుఁడుగా రెటువంటి బంధువులు?

ప్రసా—ఇప్పుడు మావాని బంధుత్వము విన్నారుగదా? వీని మేనమామ బావమఱఁది నాకుమా త్తె యత్తగారి సవతితమ్ముఁడు.

ఈ ప్రకారముగా సంభాషణము జరుగుచుండఁగా లోపలినుండి స్త్రీకంఠముతో "సీతా! సీతా!" అని రెండు మూఁడు పిలుపులు వినఁ బడినవి. అప్పుడు రాఘవాచార్యు లందుకొని, "అమ్మాయీ సీతమ్మా" అని పిలచి, లోపల అమ్మగా రెందునకో పిలుచుచున్నారు అని చెప్పెను. అప్పుడు నూతివైపు పంచపాళిలోఁ దన యీడుపడుచు లతోఁగూడి గవ్వలాడుచున్న యేడుసంవత్సరముల యీడుగల చామన చాయ పిల్ల పరికిణీ కట్టుకొని కుడిచేతిలో పందెము వేయు గవ్వలును, ఎడమచేతిలో గళ్ళగీచిన సుద్దకొమ్మును బట్టుకొని 'వచ్చె వచ్చె' నని కేకలువేయుచు కాళ్ళగజ్జెలు గల్లుగల్లుమన చావడిలోనుండి పడమ టింటి గుమ్మమువైపునకుఁ బరుగెత్తుకొని వెళ్ళెను. ఆ చిన్నది రాజ శేఖరుఁడుగారి రెండవ కుమార్తె. అట్లువెళ్ళి గుమ్మమున కీవలనే నిలు చుండి సీత—'అమ్మా! ఎందుకు పిలిచినావు?' అని యడిగెను.

మాణిక్యాంబ—నాన్నగారితో వంటయినది స్నానమునకు లేవ వచ్చునని చెప్పు.

మాణిక్యాంబ రాజశేఖరుఁడుగారి భార్య. ఆమె రుక్మిణితో సమానమయిన తెలివి గలదియు విద్య నేర్చినదియుఁ గాకపోయినను, గృహకృత్యములను జక్కపెట్టుటయందును పాకము చేయుట యందును నిరుపమానమయిన ప్రజ్ఞ కలది; రూపమున చాలవఱకు పెద్దకుమార్తెను బోలియుండునుగాని మొగము కొంచెము ముదురు దిగాను దేహచ్ఛాయ యొకవాసి నలుపుగాను కనఁబడును. ఆమె ముప్పదినాలుగేండ్ల వయస్సు కలదయ్యును దూరమువనుండి చూచు టకు చిన్నదానివలెనే యుండును.

అంతట సీత మరలఁ జావడిలోనికిఁ బరుగెత్తుకొని వచ్చి, 'నాన్నగారూ! వంట అయినదఁట! అమ్మ స్నానమునకు లెమ్మను చున్నది' అని చెప్పి యెప్పటియట్ల గవ్వలాడుటకయి నూతి పంచ పాళిలోనికిఁ బోయెను.

రాజ—ప్రసాదరావుగారూ! మీరు స్నానము చేయుదురేమో నూతిదగ్గఱకుఁ బొండి. భైరవమూర్తిగారూ! గోదావరికి వెళ్లెదరా? లేక నూతియొద్దనే నీళ్లు పోసికొనెదరా?

భైర—కార్తికసోమవారము గనుక గోదావరికే వెళ్లెదను.

అప్పుడక్కడ నున్నవారందఱును లేచి, రాజశేఖరుఁడుగారి యొద్ద సెలవు పుచ్చుకొని ఎవరిండ్లకు వారు వెళ్ళిరి. రాజశేఖరుఁడు గారును పడమటింటిలోనికి నడచిరి. లోపల సానమీఁద గంధము తీయుచున్న మాణిక్యాంబ మట్టియల చప్పుడుతో పడమటింటి దొడ్డి తలుపుకడకు నడచి, యొకకాలు గడప కీవలను రెండవకాలు పంచ పాళిలోను బెట్టి, కుడిచేతితో ద్వారబంధమును బట్టుకొని నిలువఁబడి 'రుక్మిణీ! బాబయ్యగారు స్నామునకు వచ్చినారు; వేగిరము వచ్చి నీళ్ళందిమ్మ' అని కేకవేసెను. ఆ పిలుపు విని, దేవతార్చనకుఁ బూలు గోయుచున్న రుక్మిణి 'వచ్చుచున్నాను' అని పలికి తొందరగా రాగి హరివాణముతో నిత్యమల్లిపుష్పములను తులసిదళములను దెచ్చి

దేవున కరుగుమీఁద బెట్టి తండ్రిగారికి నీళ్ళిచ్చుటకయి వంటయింటి దొడ్డిలోనికిఁ బోయెను. మాణిక్యాంబ కంచుగిన్నెలలో గంధాక్షతలును గూటిలోనున్న యద్దమును విభూతిపెట్టెను గొనివచ్చి దేవు నరుగు వద్దనున్న పీటదగ్గఱఁ బెట్టినది. తోడనే లోపలినుండి నలువది యేండ్లు దాఁటిన విధవ యొకతె పిడిచి కట్టుకొనిన తడిబట్ట చెఱఁగు నెత్తిమీఁది నుండి రానిచ్చి ముసుఁగు వేసికొని, పొయిలోని బూడిద నొసటను బొట్టు పెట్టుకొని వెండిచెంబుల జోటితో మడినీళ్ళనుదెచ్చి పీటయొద్ద నుంచెను. తరువాత రాజశేఖరుఁడుగారు స్నానముచేసి, జుట్టుతుడుచుకొని కొనలు ముడివైచుకొని, అప్పు డాఱవేసిన మడిబట్టను గట్టుకొని వచ్చి, దేవు నరుగుముందఱనున్న పీటమీఁద గూరుచుండి యాచమనము చేసి, విభూతిపండు కొంచెము చిదిపి నీళ్ళతోఁ దడిపి చేతి యంగుష్ఠమును కనిష్ఠకయుఁ దప్ప తక్కిన మూడువ్రేళ్ళతోను నొసటను భుజములను కంఠమునను కడుపునను బొమ్మనను రేఖలను తీర్చి, భువనేశ్వరము తాళము తీపి విగ్రహములను సాలగ్రామములను పళ్ళెములోనిడి మంత్రములు చదువుచు దేవతార్చనమున కారంభించెను. ఇంతలో తక్కినవారందఱును స్నానము చేసివచ్చి గోడల పొడుగునను పీటలమీఁద గూరుచుండిరి.

భోజనమునకు రావలసినవా రందఱును లోపలికి వెళ్ళిన తరువాత మాణిక్యాంబ మడి విడిచి నడిమి తలుపు వేసివచ్చి పడకగదిలో కూరుచుండి తమలపాకులు చుట్టుచుండెను. ఇంతలో వీధి తలుపువద్ద "రాజశేఖరుఁడుగారూ!" అని పిలుపుమీఁద పిలుపుగా పొలము కేకలు వలె నిరువదికేకలు వినఁబడెను. 'వచ్చె వచ్చె'నని లోపలినుండి పలుకుచు మాణిక్యాంబ వచ్చులోపలనే, కేకలతో గూడ తలుపుమీఁద దబదబ గుద్దులు వినఁబడెను. ఆమె వెళ్ళి తలుపు గడియ తీయునప్పటికి నుదుట దట్టముగాఁ బెట్టిన విభూతి చెమ్మటతోఁ గలిసి చప్పిడిదౌడలకు వెల్లవేయఁ జెవులకుండలము లుయ్యాలలూగ ముడుతలు పడియున్న ముసలి మొగమును అంగవస్త్రముతోఁ జేర్చి చుట్టిన బట్టల సందునుండి కనఁబడు తెల్లని జుట్టుగల తలయును, లోపలి నీరు కావి

ధోవతులపై నున్న దర్భాసనముచే లావుగాఁగనఁబడు కృష్ణాజినపుచుట్ట గల మూపులను. వీపునుండి కుడిభుజముమీఁదుగా వచ్చిన కృష్ణాసనపు త్రాడుకొనను గట్టఁబడ్డ రాగిజారియును నారసంచియుఁ గల యెండు బొమ్మను గల నల్లని పొడుగయిన విగ్రహ మొకటి ద్వారబంధము పొడుగునను నిలువఁబడి యుండెను. తలుపుతీయఁగానే యా విగ్రహము తిన్నగా పడమటింటి వైపునకు నడచి లోపల రాజశేఖరుఁడు గారి కెదురుగా నిలువఁబడెను.

రాజ—శాస్త్రులుగారూ! మీదేయూరు?

శాస్త్రి—మాది కానూరగ్రహారము. మాయింటిపేరు బులుసు వారు; నాపేరు పేరయ్యసోమయాజులు. మీకీర్తి జగద్విఖ్యాత మయినది. పదిమంది బ్రాహ్మణుల కింతయన్నము పెట్టినను సంభావన ఇచ్చినను భూమిమీఁద సార్థకజన్మము మీదికాని నావంటి వ్యర్థుని బ్రతుకెందుకు?

రాజ—కార్తిక సోమవారము-మీరు రాత్రిదాక నుండెదరా?

సోమ—పెద్దవాఁడ నయినాను. ఇప్పు డుండలేను.

రాజ—సోమయాజులుగా రెండఁబడి నట్టున్నారు. అట్లయిన వేగిరము నూతి దగ్గఱ నాలుగుచేదలనీళ్ళు పోసికొని రండి.వడ్డన యవుచున్నది.

సోమ—మీ భోజనములుకానిండు. నాదొక్క మనవియున్నది. నాకు స్వహస్తపాకము కావలెను. పొయ్యి కొంచెము గోమయముతో శుద్ధిచేసి నాలుగు వస్తువులును అమర్చిన యెడల స్నానముచేసి వచ్చి పాకము చేసికొనెదను.

రాజ—వేఱేపొయ్యిలేదు. మీరు దయచేసి మా పాకములోనికే రావలయును.

సోమ—నాకు స్త్రీపాకము పుచ్చుకోనని నియమము.మీయింట వంటచేయువారు పురుషులేకదా?

రాజ—మా పినతల్లికుమార్తె వంట చేసినది. మా యింట నెప్పుడును స్త్రీలే వంటచేయుదురు.

సోమ—అయ్యో! శ్రీపాకమే కాకుండ నియోగిపాకము కూడ నేనెట్లు పుచ్చుకొందును? కొంచెె మత్తైసరు పెట్టించిన నేను వచ్చి దింపుకొనెదను.

రాజ—నేఁడు సందర్భపడదు. ఈ పూఁట మీరు వేరే యెక్కడకయిన విజయం చేయవలెను.

సోమ—(కొంచెము సేపనుమానించి) నే నెఱుఁగుదును. మీది మొదటినుండియు శిష్టసంప్రదాయము—మీ తాతగా రెంతో కర్మిష్ఠులు; మీతండ్రిగారు కేవలము బ్రహ్మవేత్త. మీయింట నాకభ్యంతరము లేదు గాని యొకచోట భోజనముచేసినానన్న మఱియొకచోటనుగూడ నాలా గుననే చేయుమందురు. నే నిక్కడ భోజనము చేసినమాటను మీరు రహస్యముగా నుంచవలెను. కార్తిక సోమవారము గనుక గోదావరికిఁ బోయి నిమిషములో స్నానముచేసి వచ్చెదను. ఇంతలో వడ్డనకానిండు.

అని పేరయ్యసోమయాజులు కృష్ణాజినమును నారసంచియు నట్టింటఁబెట్టి గోదావరికిఁ బోయి స్నానముచేసివచ్చి, కృష్ణాజినమును చావడిలో క్రిందఁబఱిచి దానిమీఁద దర్భాసనము వేసికొని కూర్చుండి, గోముఖములోఁ జేయిదూర్చి లోపల రుద్రాక్షమాలను త్రిప్పుచు కన్నులుమూసికొని జపముచేయ నారంభించెను. ప్రసాదరావు నల్ల మందువాఁడనని తొందరపడుటను వడ్డించియున్న యన్నమును కూర లును చల్లారిపోవుటను జూచి లోపల విస్తళ్ళముందఱఁ గనిపెట్టు కొని యున్నవారు లేచివచ్చి పలుమాఱు పిలువఁగాబిలువఁగా సోమ యాజులు రెండుగడియలకు మౌనముచాలించి లేచివచ్చి విస్తరి ముందఱఁ గూరుచుండెను. అప్పు డందఱును పరిషేచనములుచేసి భోజనముచేయ మొదలుపెట్టిరి.

రాజ—రాజమహేంద్రవరమునుండి శుభలేఖ తీసికొనివచ్చిన సీళ్ళకావడి వెంకయ్యజాడ లేదు. ఎక్కడఁ గూర్చున్నాఁడు?

వెంక—అయ్యా! అయ్యా! ఇదిగో సోమయాజులుగారి వెనుక మూల విస్తరివద్దఁ గూరుచున్నాను.

సోమ—ఈ పాకము దివ్యముగా నున్నది. దీనిముందఱ నల భీమపాకము లెందుకు?

వెంక—సోమయాజులుగారూ! నిన్న సత్రములో వండిన బీరకాయ యింతరుచిగా లేదు సుండీ!

రాజ—ఏ సత్రము?

వెంక—నిన్న రాజమహేంద్రవరములో నొక కోమటి యింట గృహప్రవేశమునకు సంతర్పణ జరిగినది. బొల్లి పేరయ్యగాఁడు వంట చేసినాఁడు. అక్కడ సోమయాజులుగారును నేనును ఏకపఙ్క్తినే కూరుచున్నాము.

ఈ ప్రకారముగా నన్యోన్యసంభాషణములు గావించుకొనుచు భోజనముచేసి యందఱును పడమటింటిదొడ్డిలో చేతులు కడుగుకొని తేన్చుచు బొజ్జలు నిమురుకొనుచు వచ్చి చావడిలోఁ గూర్చుండిరి. సోమయాజులుగారు మొట్టమొదట నాలుగు దినము లుండఁదలఁచు కొనియే వచ్చినను, భోజన సమయమున జరిగిన ప్రసంగమునుబట్టి నిలువ మనసొప్పక సంభావనను సహిత మడుగకయే వెంటనే తాంబూలమును బుచ్చుకొని నడచిరి.

———

నాల్గవ ప్రకరణము

పురాణకాలక్షేపము—రాజశేఖరుఁడుగారి స్థితి—ఆయన బావమఱంది దామోదరయ్య చరిత్రము—మిత్రుఁడు నారాయణమూర్తి కథ—ఎలుక యడుగుట.

రాజశేఖరుఁడుగారు భోజనము చేసినతరువాత ఒక్క నిద్ర పోయి లేచి, తాంబూలము వేసికొని కచేరిచావిడిలోనికివచ్చి కూర్చుండిరి. అంతకుమునుపే గ్రామమునఁ గల పెద్ద మనుష్యులు పలువురు వచ్చి తగిన స్థలములలోఁ గూర్చుండి యుండిరి. అప్పుడు రాజశేఖరుఁడుగారు 'సుబ్రహ్మణ్యా!' అని పిలిచినతోడనే 'అయ్యా' అని పలికి లోపలినుండి పదియాఱు సంవత్సరముల వయసుగల యెఱ్ఱని చిన్నవాఁడొకఁడు వచ్చి యెదుర నిలువఁబడెను. అతఁడు రాజశేఖరుఁడుగారి జ్యేష్ఠపుత్రుఁడు; సీత పుట్టిన తరువాత రెండు సంవత్సరములకు మఱియొక పిల్లవాఁడు కలిగెనుగాని యాచిన్నవాఁడు పురుటిలోనే సంధి గొట్టిపోయెను. ఆవెనుక మాణిక్యాంబకు కానుపులేదు. సుబ్రహ్మణ్యము యొక్క మొగ మందమైనదేకాని మూడేండ్లప్రాయమున బాలరోగము వచ్చినప్పుడు పసుపుకొమ్ముతోఁ గాల్చిన మచ్చమాత్రము నొసటను గొంచెము వికారముగా నుండెను; కన్నులు పెద్దవి; నుదురు మిట్టగా నుండెను; తల వెంట్రుకలు నిడుపుగాను నల్లగాను ఉండెను. చేతుల బంగారు మురుగులును చెవులను రవలయంటుజోడును అనామికను పచ్చదాపిన. కుందనంపుపని యుంగరమును ఉండెను.

రాజ—సుబ్రహ్మణ్యా! అందఱితోఁగూడ నీవు మధ్యాహ్నము భోజనమునకు వచ్చినావుకావేమి?

సుబ్ర—కార్తికసోమవారము గనుక, ఈ దినము రాత్రిదాక నుండి మఱి భోజనము చేయవలెననుకున్నాను.

రాజ—లోపల బల్లమీఁద ఆదిపర్వ మున్నది. తీసికొని వచ్చి శాస్త్రులుగారిని వెళ్లి పిలుచుకొని రా.

తండ్రి యాజ్ఞప్రకారము సుబ్రహ్మణ్యము లోపలికి వెళ్ళి పుస్తకమును దీసికొనివచ్చి తండ్రిచేతి కిచ్చి, నడవలో నుండి నడచి వీధిగుమ్మము మెట్లు దిగుచు, దూరమునుండి వచ్చుచున్న యొక నల్లని విగ్రహమునుజూచి 'వేగిరము రండి' అని కేకవేసి, తాను మరలి వచ్చి శాస్త్రులుగారు వచ్చుచున్నారనిచెప్పి చావడిలో నడుమగా పుస్తకమును ముందఱఁ బెట్టుకొని కూర్చుండెను. ఇంతలో శాస్త్రులును బుజముమీఁద చినిగిపోయిన ప్రాఁతశాలువను మడతపెట్టి వేసికొని, బంగారము తీసెత్తుటచే నడుమ నడుమ లోపలి లక్క కనఁబడుచున్న కుండలములజోడు చెవుల నల్లలనాడుచుండ వచ్చి సభలోఁ గూర్చుండెను. రాజశేఖరుఁడుగారు సాహిత్యపరులయ్యును, ఆకాలమునందు పెద్ద పుస్తకమును జదివి మఱియొక పండితునిచే అర్థము చెప్పించుట గొప్ప గౌరవముగా నెంచఁబడుచుండును గనుక, ఆ శాస్త్రులు వచ్చువఱకును పుస్తకమును జదువక గనిపెట్టుకొని యుండిరి.

రాజ—మీ రీ వేళ నింతయాలస్యముగా వచ్చినా రేమండి?

శాస్త్రి—ఇంతకుమును వొకపర్యాయమువచ్చి చూచి పోయినాను. తమరు లేవలేదని చెప్పినందున వేఱే యొక పెద్ద మనుష్యునితోఁ గొంచెము మాటాడవలసిన పనియుండఁగా మీరు లేచునప్పటికి మరల వత్తమని వెళ్ళినాను. ఆయనతో మాటాడుట కొంచె మాలస్య మయినది. క్షమించవలెను—నాయనా, సుబ్రహ్మణ్యమూ! పుస్తకము విప్పు.

సుబ్రహ్మణ్యము పుస్తకమును విప్పుచు, 'తుండము నేక దంతమును దోరపుబొ`జ్జయు' నను విఘ్నేశ్వర స్తవ పద్యము నారంభించి చదువుచుండఁగా శాస్త్రులందుకొని యా పద్యము కడవఱకు నయిన తరువాత, 'అంజలిఁజేసి మ్రొక్కెద మదంబకు' మొదలుగాఁగల సరస్వతీ ప్రార్థనమును, పిమ్మట 'ప్రాంశుపయోదనీలతను భాసితు' మొదలుగాఁగల వ్యాస స్తోత్రమును, పిదప మఱి

కొన్ని పద్యములను తానుగూడ కలిపి చదివెను. ఈలోపల సుబ్ర హ్మణ్యము గతదినము విడిచిపెట్టిన భాగమును దీసి, అర్జునుఁడు ద్వారకానగరమునకు వెళ్ళిన భాగమునందలి-

"ద్వాదశ మాసికవ్రతము ధర్మవిధిం జరపంగనేగి గం
గాదిమహానదీ హిమవదాది మహాగిరి దర్శనంబు మీ
పాదపయోజదర్శనము పన్నుగఁజేయుటఁ జేసి పూర్వసం
పాదితసర్వపాపములు వాసె భృశంబుగ నాకు నచ్యుతా!"

అను పద్యమును జదివెను. అప్పుడు శాస్త్రులు పద్య ములో నున్నవి కొన్నియు లేనివి కొన్నియుఁ గల్పించి దీర్ఘములు తీయుచు నర్థముచెప్ప మొదలుపెట్టెను. అర్థము చెప్పుచున్న కాల ములో సుబ్రహ్మణ్యము పుస్తకముయొక్క సూత్రమునకుఁ గట్టి యున్న పుడకను జేతిలోఁ బట్టుకొని త్రిప్పుచుండెను. అదిచూచి శాస్త్రులు ఉలికిపడి ముక్కుమీఁద వ్రేలు వైచుకొని 'పుస్తకము చదువుచుండఁగా దాని నాప్రకారము ముట్టుకోవచ్చునా? వ్యాసుల వారు దాని మీఁదఁ గూరుచుందురే' యని దగ్గఱ నున్నవారి కావిషయ మయిన కథ నొకదానిని జెప్పెను. ఆ మాటమీఁద నందులో నెవ్వరో యడిగినదానికిఁ బ్రత్యుత్తరముగా, వ్యాసులవారు దగ్గఱనుండి వెళ్ళుచుండినఁ గాని స్మరణకు రారనియు, వారప్పు డామార్గముననే యాకాశముమీఁద దివ్యవిమానమెక్కి వెళ్ళుచున్నారనియు చెప్పి ఆకాశమువంకఁ జూచి కన్నులు మూసికొని మూఁడునమస్కారములు చేసెను. ఈ ప్రకారముగా సంజవేళకు ఆదిపర్వము ముగిసినందున నాటికిఁ బురాణకాలక్షేపమును జాలించి "స్వస్తిప్రజాభ్యః" మొద లుగాఁ గల శ్లోకమును జదివి యెవరియిండ్లకు వారు వెళ్ళిపోయిరి.

రాజశేఖరుఁడుగారి యింటికి నిత్యముమ బంధువులు నలువది తరములు గడచిపోయినను వంశవృక్షములు సహితము చూచుకో నక్కఱలేకయే తమబంధుత్వము జ్ఞాపకముంచుకొని రాజశేఖరుఁడు గారిమీఁది ప్రేమచేత నాతనిని చూచి యాదరించిపోవలెనను నుద్దేశ ముతో వచ్చి నెలల కొలఁదినుండి తినిపోవుచు వస్త్రములు మొదలగు

వానిని బహుమానములు వడయుచుందురు. ఊరనుండు పెద్దమనుష్యులను పరిచితులయిన వారును గూడ రాజశేఖరుఁడుగారి యింట వంట దివ్యముగా జేయుదురని శ్లాఘించుచు నెలకు సగముదినములచ్చటనే భోజనములు చేయుచుందురు: వారుచేయు స్తోత్రపాఠముల కుబ్బి రాజశేఖరుఁడుగారును వారు వచ్చినప్పుడెల్ల పిండివంటలను క్షీరాన్నమును మొదలగు వానిని చేయించి వారిచేత మెప్పు వడయఁ జూచుచుందురు. అన్న ముడుకకపోయినను. పులుసు కాగకపోయినను, పప్పు వేగకపోయినను కూడ వారివంట బాగుండలేదని యెవ్వరును జెప్పలేదు—ఊరకే వచ్చిన పదార్థమునం దెప్పుడును రుచి యధికముగా నుండునుగదా? కొందఱు బంధువులు తాము వెళ్ళునప్పుడు కొంత సొమ్మును బదులుపుచ్చుకొని అదివఱకుఁ దఱుచుగా వచ్చుచుఁ బోవుచు నుండువారేయైనను అంతటినుండి తీఱిక లేక బదులుతీర్చుటకయి మరల నెప్పుడును వచ్చెడివారు కారు. ధనవంతుఁడు గనుక ఆయన కెల్లవారును మిత్రులుగా నుండిరి—ఆ మిత్రసహస్రములలో నొకఁడైనను నిజమైన యాప్తుఁ డున్నాడో లేఁడో యన్నసంగతిని మాత్రమాయనకు ధనలక్ష్మి తెలియనిచ్చినది కాదు. అట్టి మిత్రోత్తము లందఱును రాజశేఖరుఁడుగారికి స్తుతిపాఠములతో భూమిమీఁదనే స్వర్గసుఖమును గలిగించి యాయన నానందింపఁ జేయుచుఁ దా మాయన యిచ్చెడి ధనకనకవస్తువాహనముల నాతని ప్రీతికై యంగీకరించుచుందురు. నిత్యమును యాచకులసంఖ్యముగా వచ్చి తమ కష్టకథలను గాథలుగాఁ జెప్పి చివరకుఁ దమ కేమయినను యిమ్మని తేల్చుచుందురు - అట్టివారు నటించెడి యాపదల నన్నిటిని అతఁడు నిజమయిన వానినిగానే భావించి సాహాయ్యము చేయుచుండును. కొందఱు బ్రాహ్మణులు పిల్లవానికి వివాహము చేసికొనెద మనియు, ఉపనయనము చేసికొనెద మనియు, తాము యజ్ఞములు చేసెదమనియు, సత్రములు సమారాధనలు చేయించెద మనియు చెప్పి యాయనవద్ద ధనమార్జించుకొని పోవుచుందురు. మిత్రుల వేడుకకయి రాజశేఖరుఁడుగారియింట రాత్రులు

తఱుచుగా గానవినోదములును నాట్యవిశేషములును జారిపోతాది నాటకగోష్ఠులును జరుగుచుండును. మోసగాండ్రు కొందఱు తమ కమ్ముడుపోని యుంగరములు మొదలగు వస్తువులను దెచ్చి, వానిలోఁ జెక్కినరాళ్ళు వెలయెఱిఁగి కొనఁగలిగిన సరసులు రాజశేఖరుఁడుగారు తప్ప మఱియొకరు లేరని ముఖప్రీతిగా మాటలుచెప్పి వస్తువు అంత వెల చేయకపోయినను మాటలనే యెక్కువవెలకు విక్రయించి పోవుచుందురు. గ్రామములోని వైదికబృందముయొక్క ప్రేరణచేత సప్తసంతానములలో నొకటైన దేవాలయనిర్మాణముఁ జేయ నిశ్చయించుకొని, రాజవరపు కొండనుండి నల్లరాళ్లు తెప్పించి రాజశేఖరుఁడుగారు రామపాదక్షేత్రమునకు సమీపమున నాంజనేయునకు గుడి కట్టింప నారంభించి నాలుగు సంవత్సరములనుండి పనిచేయుచుండెను. కాని పని సగముకంటె నెక్కువ కాకపోయినను పనివాండ్రును పని చేయింపఁ దిరుగుచుండెడి యాశ్రితులును మాత్రము కొంతవఱకు భాగ్యవంతు లయిరి. ఈ ప్రకారముగాఁ దన్నునాదరము చేసి యాతరులపాలు చేయుచు వచ్చుచున్నందున, ధనదేవత కాతనియం దాగ్రహమువచ్చి లేచిపోవుటకు బ్రయత్నము చేయుచుండెను గాని చిరపరిచయమునుబట్టి యొక్కసారిగా విడువలేక సంకోచించుచుండెను. ఈ సంగతిని దెలిసికొని దారిద్ర్యదేవత యప్పుడప్పుడువచ్చి వెలుపలనుండియే తొంగిచూచుచు, భాగ్యదేవత యాతనిగృహము చోటు చేసినతోడనే తాను బ్రవేశింపవలెనని చూచుచుండెను. రుక్మిణి వివాహములో నిచ్చిన సంభావన నిమిత్తమై రాజశేఖరుఁడుగారికి మాన్యములమీఁదఁ గొంత ఋణమైనందున దానిమీఁద వడ్డి పెరుగుచుండెనేకాని మఱియొకతొందర యేమియును గలుగుచుండలేదు.

రాజశేఖరుఁడుగారివలన బాగుపడినవారు పలువురున్నను వారిలోనెల్ల దామోదరయ్యయు, నారాయణమూర్తియు ముఖ్యులు. ఆ యిద్దరిలో దామోదరయ్య రాజశేఖరుఁడుగారి బావమఱఁది; రాజశేఖరుఁడుగారి తోడఁబుట్టిన పడుచునే యాతని కిచ్చిరి కాని యామె ఒక్క కుమారుని మాత్రము గని కాలముచేసెను. ఆ కుమారున కిప్పుడు

పదియేను వత్సరము లున్నవి; అతనిపేరు శంకరయ్య. అతని కెని మిది సంవత్సరములు దాటకముందే తల్లి పోయినందున, అతఁడు చిన్నప్పటినుండియు మేనమామగారి యింటనే పెరిగినాఁడు. అతనికే సీతనిచ్చి వివాహము చేయవలయునని తల్లిదండ్రుల కిద్దఱికిని నుండెను. భార్యపోయినతరువాత దామోదరయ్య రాజశేఖరుఁడు గారి సాయముచేతనే రెండవ వివాహము చేసికొనెనుగాని యాచిన్నది పెండ్లినాటికి తొమ్మిది సంవత్సరములలోపు వయస్సు గలది గనుక, ఈదేరి కాపురమునకువచ్చి రెండుసంవత్సరములు మాత్రమే యయి నది. ఆతనికి ద్వితీయకళత్రమువలన సంతాన మింకను కలుగ లేదు. దామోదరయ్య మొదటినుండియు మిక్కిలి బీదవాఁడు; ఆత నికి రాజశేఖరుఁడుగారి చెల్లెలి నిచ్చునప్పటికి రాజశేఖరుఁడుగారి తండ్రియు ధనవంతుఁడు కాఁడు. వారిది పూర్వము వసంతవాడ నివాస స్థలము. రాజశేఖరుఁడుగారి తండ్రి తన యింటికి గోడలు పెట్టించుటకయి పునాదులు త్రవ్వించుచుండఁగా నొకచోట నిక్షేపము దొరికినది. ధనము దొరికినతరువాత స్వస్థలములో నున్న విశేష గౌరవముండదని యెంచియో, లోకుల యోర్వలేనితనము నకు జడిసియో రాజశేఖరుఁడుగారి తండ్రి దారపుత్రాదులతో నల్లుని గూడ వెంటఁ బెట్టుకొని వచ్చి యప్పటినుండియు ఈ ధవళగిరియందే నివాసముగా నుండి యాచుట్టుపట్టులనే మాన్యములుగొని కొంతకాల మునకు మరణము నొందెను. భార్య పోవువఱకును దామోదరయ్య రాజశేఖరుఁడుగారి యింటనే యుండి, ఆయనపేరు చెప్పి ధనము యితరులవద్ద తెచ్చి తానపహరించుచుఁ బయికిఁ దెలియనియ్యక దాచు కొనుచుండెను. తరువాత అప్పులవారు వచ్చి తొందరపెట్టినపుడు రాజశేఖరుఁడుగారే సొమ్మిచ్చుకొనుచుండిరి. తోడఁబుట్టినపడుచు పోయిన తరువాత దామోదరయ్య చేయు నక్రమములకు సహింపలేక యొకనాఁడు రాజశేఖరుఁడుగా రాతనిని కఠినముగా మందలించిరి. అందుమీఁదఁ గోపము వచ్చి దామోదరయ్య తన్ను బావమఱఁది కట్టు బట్టలతో నిల్లు వెడలఁగొట్టినాఁడని యూరివారందరిముందఱఁ జాటుచు

దేశాంతరమునకు లేచిపోయి, యాఱునెలలకు గడ్డమును తలయును బెంచుకొని మరల వచ్చి, భూతవైద్యుఁడ నని వేషము వేసికొని నుదుట పెద్దకుంకుమబొట్టు పెట్టుకొని వీధులవెంబడి తిరుగుచుండెను. అవలకే దామోదరయ్య తానార్జించుకొన్న ధనమును వేఱు జాగ్రత్త చేసికొన్నందున అప్పుడాధనముతో నొక యిల్లుగట్టి ఆ గ్రామములోనే ప్రత్యేకముగా నొకచోటఁ గాపురముండెను. ఆతని భూతవైద్యము నానాఁటికి బలపడినందున ఊర నెవ్వరికైన కాలిలో ముల్లుగ్రుచ్చుకొన్న నాతనిచేత విభూతి పెట్టించుచుందురు. ఈ విధముగా దామోదరయ్య భాగ్యవంతుడగుటయేకాక, జనులచేత మిక్కిలి గౌరవమును సహితము పొందుచుండెను.

రెండవయాతఁడైన నారాయణమూర్తి మొదట సద్వంశమునఁ బుట్టినవాఁడేకాని దుర్మార్గులతో సావాసము చేసి తనకుఁగల కాసువీసములను వ్యయముజేసికొని బీదవాఁ డయ్యును పయికి ధనికునివలె నటించుచుండెను. అతనికి భాగ్యము పోయినను దాని ననుసరించియుండిన చిహ్నములు మాత్రము పోనందున, నారాయణమూర్తి తఱుచుగా రాజశేఖరుఁడుగారి యింటికి వచ్చుచు రహస్యమని చెప్పి రాజశేఖరుఁడుగారిని లోపలికిఁ బిలుచుకొనిపోయి తన యక్కరను దెలిపి సొమ్ము బదులడుగుచుండును. ఆ ఋణము మరల తీఱునది గాదని దృఢముగా నెఱిఁగియు, రాజశేఖరుఁడుగారు మానవంతుల గౌరవమును కాపాడుచుండుటయందు మిక్కిలి యభిలాష కలవారు గనుకను, ఆతఁడు చిన్నతనములో తన సహపాఠిగనుకను, అడిగిన మొత్తమును రెండవవా రెఱుఁగకుండ చేతిలోఁబెట్టి పంపుచుందురు. ఆతఁడా ధనముతో సరిగ వస్త్రములు సుగంధ ద్రవ్యములు మొదలగు వానిని గొనుచు మిత్రులకు షడ్రసోపేతముగా విందులు చేయుచుండును. ఇదిగాక యాతఁ డితరస్థలములలోఁ జేసిన ఋణములకయి ఋణప్రదాతలు తొందర పెట్టినందున, రాజశేఖరుఁడుగారు తన సొంత సొమ్ములోనుండి యప్పుడప్పుడు మూడువేల రూపాయలవఱకు నిచ్చి యాతనిని ఋణబాధనుండి విముక్తునిజేసిరి. రెండు సంవత్సరముల

క్రింద నారాయణమూర్తియొక్క పెత్తండ్రిభార్య సంతులేక మృతి నొందినందున, ఆమె సొత్తు పదివేలరూపాయలు ఆతనికిఁజేరెను. ఆ సంగతి తెలిసినతోడనే రాజశేఖరుఁడుగారు పరమానందభరితులై నారాయణమూర్తి యింటికిఁబోయి యాతని నాలింగనము చేసికొని తనకీయవలసిన యప్పును దీర్పవలసినపని లేదనియు యావద్ధనము తోను గౌరవముతో సుఖజీవనము చేయవలసిన దనియుఁ జెప్పి యాద రించిరి. రాజశేఖరుఁడుగారి కీపలుకు బదులు చేయవలసిన యావశ్యక మంతగా తటస్థింపనందునను, ధనము విశేషముగ నున్నందునను నారాయణమూర్తి కావలసినయెడల తన ధనమును వాడుకోవచ్చునని రాజశేఖరుఁడుగారితోఁ బలుమారు పూర్వము చెప్పుచువచ్చెను.

ఒకనాఁడు నాలుగు గడియల ప్రొద్దెక్కిన తరువాత రాజశేఖ రుఁడుగారు కచేరి చావడిలోఁ బలువురతోఁ గూరుచుండి యున్న సమయమున రుక్మిణి నూతివద్దకు వచ్చి యక్కడనుండి పెరటి గుమ్మముదగ్గఱకుబోయి లోపలనే నిలుచుండి, తరిగిన గుమ్మడికాయ పెచ్చులను వీధిలోఁ బాఱవేయ వచ్చిన పొరిగింటివారి యాఁడు పడుచుతో మాటాడుచుండెను. అప్పుడు చేతితో తాటాకుగిలకగుత్తుల నాడించుచు నెత్తిమీఁద నొక బుట్ట పెట్టుకొని యొక్క యెఱుకత యామార్గమునఁ బోవుచు రుక్మిణిమొగమువంక నిదానించి చూచి నిలువఁబడి "అమ్మా! నీకు శీఘ్రముగానే మేలు కలుగుచున్నది; భాగ్యము కలుగుచున్నది. నీ మనసులో నొకవిచారము పెట్టుకొని కృశించుచున్నావు. ఎఱుక యడిగితే నీమనసులోనున్నది సూటిగాఁ జెప్పెద" నని చెప్పెను. ఆ మాటలు విని యా ప్రబోధికను దొడ్డి లోనికిఁ బిలుచుకొనిపోయి కొట్లచాటునఁ గూరుచుండబెట్టి తాను లోప లికిఁబోయి చేటలో బియ్యముపోసితెచ్చి యా బియ్యమును దనచేతిలో నుంచుకొని ముమ్మాఱు తనచేయి ఫాలమున మోపి మ్రొక్కి కార్య మును తలఁచుకొని రుక్మిణి తన చేతిలోని బియ్యమును చేటలో విడిచి పెట్టెను. అప్పుడాయెఱుకత తాను వల్లించిన రీతిగా నిష్టదైవతములఁ దలఁచుకొని వాకీయుఁడని వేఁడుకొని యామెచేయి పట్టుకొని

"భాగ్యముకల చెయ్యి, ప్రతిష్ఠగల చెయ్యి" యని పలికి, "నీ వొక్క తలఁపు తలఁచినావు; ఒక్కకోరిక కోరినావు; ఒక్క మేలడిగినావు; అది కాయో పండో, కల్లో నిజమో, చేకూఱునో, చేకూఱదో యని త్రొక్కటపడుచున్నావు; అది కాయకాదు పండు; కల్లకాదు నిజము. శీఘ్రముగానే చేకూఱనున్నది. ఆఁడువారివంక తలఁపా మగవారివంక తలఁపా యందువేమో—మగవారంటే గడ్డము, ఆడవారంటే లక్కాకు" అని రుక్మిణి ముఖలక్షణములను చక్కగా కనిపెట్టి 'మగవారివంక తలం'పన్నప్పు డామె మొగ మొకవిధముగా నుండుట చూచి సంగతి నూహించి "నీది మగవారివంక తలంపు; శీఘ్రముగానే కార్యము గట్టెక్కనున్నది; నీ రొట్టె నేతఁ బడనున్న" దని చెప్పి తక్కిన ప్రసంగమువలన రుక్మిణి మనసులోని సంగతి నంతయుఁ దెలిసికొని రుక్మిణిఁమగడు దేశాంతరగతుఁ డయినవార్త నావఱకే వినియున్నదికాన "నీ మగఁడు చెడుసావాసము చేత దేశాలపాలయి తిరుగుచున్నాఁడు; నీమీఁది మోహముచేత నెల దినములలో నిన్ను వెదకుకొనుచు రాఁగలడు" అని చెప్పి సంచిలోని వేరు నొకదానిని తీసి పసుపుదారముతో జేతికి కట్టి ప్రాఁతబట్టయు రవికయుఁ బుచ్చుకొని, మగనితోఁ గలిసి కాపురము చేయుచున్న తరువాత క్రొత్తచీర పెట్టుమని చెప్పి తనదారిని బోయెను. రుక్మిణియుఁ బరమానంద భరితురాలయి అంత సూటిగాఁ దన మనోగతమును దెలిపినందుకై యెఱుకతయొక్క మహత్త్వమును మెచ్చుకొని యబ్బురపడుచు లోపలికిఁ బోయెను.

అయిదవ ప్రకరణము

సీతయొక్క వివాహప్రయత్నము—బైరాగియొక్క ప్రసిద్ధి—అతఁడు వైద్యమునకుఁ గుదురుట—జనార్దనస్వామి యుత్సవము—రుక్మిణియొక్క కాసులుపేరు పోవుట.

ఒకనాఁటి యుదయమున రాజశేఖరుఁడుగారు సభతీర్చి చావడిలోఁ గూర్చుండి యుండఁగా సిద్ధాంతి వచ్చి తాటాకులతో నల్లిన యొరలోనుండి సులోచనములజోడును దీసి ముక్కునకుఁ దగిలించుకొని దాని దారమును నొసటనుండి జుట్టుమీదుగా వెనుకకు వేసికొని కూరుచుండి తాటాకు పుస్తకమునకుఁ గట్టిన దారములో గ్రుచ్చిన చిన్ని తాటాకు ముక్కలను నాలుగయిదింటిని పయికిఁ దీసి ముందుకు వెనుకకు త్రిప్పుచు వానివంకఁ జూడసాగెను.

రాజ—సిద్ధాంతిగారూ! సీత కే సంబంధము బాగున్నది?

సిద్ధాంతి—చక్కగా నాలోచించి చూడఁగా మంత్రిప్రగడ బాపిరాజుగారి కుమారుని జాతకము సర్వవిధముల ననుకూలముగాఁ గనఁబడుచున్నది.

మంత్రిప్రగడ బాపిరాజు తన కుమారున కేలాగునైన సీతను జేసికొని రాజశేఖరుఁడుగారితోడి బాంధవ్యమువలన బాగుపడవలెనని చిరకాలమునుండి కోరియున్నవాఁడు కాన, ఈ నడుమఁ దనయింట జరిగిన సీతాకళ్యాణసమయమున సిద్ధాంతికి మంచి ధోవతులచాపు కట్టఁబెట్టుటయే కాక సీత నిప్పించిన యెడల నింతకంటె మంచి బహుమానము చేసెదనని యాశపెట్టెను.

రాజ—బాపిరాజు కుమారుఁడు నల్లనివాఁడు. చదువులోను తెలివిలేదని వినుచున్నాను. వా డప్పుడే దుస్సహవాసముచేత చెడు

తిరుగుళ్ళు తిరుగ నారంభించినాఁడఁట! వానికి సీత నియ్యను. మన శంకరయ్య జాతక మెట్లున్నది?

సిద్ధాంతి — మీ మేనల్లుని జాతకము చూచినాను. సమస్త విధములచేతను దివ్యజాతకమే కాని జన్మనక్షత్రము కృత్తిక. మన సీతది కూడ కృత్తికానక్షత్రమే — శ్లో॥ అజైక ప్రాచ్యవిష్ఠాచ పునర్వస్వధ కృత్తికా। మృగశీర్షంచ విత్తాచసవితో త్తరఫల్గునీ। జ్యేష్ఠాచ విశ్వతోయంచ నక్షత్రైకే్య వినశ్యతి। ఏకారాశౌ పృథగ్ధిష్ణ్యేచో త్తమ మ్ప్రాణిపీడనం॥ — అని శాస్త్రములో పయి నక్షత్రముల యైక్యమునందు కన్యావరులకు నాశనము సంభవించునని చెప్పఁబడి యున్నది. బాపిరాజు కుమారుని జాతకము సర్వోత్తమముగా నున్నది. అందులో కేంద్రాధిపతికి త్రికోణాధిపతి సంబంధము కలిగియున్నది; ఇతరులయిన తృతీయ, షష్ఠ, ఏకాదశ, అష్టమాధిపతులతోడి సంబంధము లేదు — శ్లో. కేంద్ర త్రికోణపతయస్సంబంధేన పరస్పరం ఇతరైరప్రసక్తాశ్చే ద్విశేష శుభదాయకాః॥ అని శాస్త్రప్రకార మతఁడు మిక్కిలి యదృష్టవంతుఁడు. తక్కిన చిల్లరచేష్టలకు రూపమునకును నేమి? మఱి నాలుగేండ్లు పైఁబడిన యెంత బుద్ధిమంతుఁడగునో యెవరెఱుఁగుదురు? నా మాట విని చిన్నదానిని నాతని కిండి.

రాజ — నేను బాపిరాజుకొడుకునకు పిల్ల నియ్యను. నా చెల్లెలు పోవునప్పుడు తన కొడుకునకు సీత నిచ్చునట్లు నాచేత చేతిలోచేయి వేయించుకొన్నది. దామోదరయ్యయు సీతనిచ్చి శంకరయ్యను మీ యొద్దనే యుంచుకొమ్మని నిత్యమును మొగమోటపెట్టుచున్నాఁడు. ఇప్పుడు నేను పిల్లదానిని మఱియొకరి కిచ్చిన యెడల నా చెల్లెలు పోఁబట్టి యట్లుచేసితి నని కలకాలము చెప్పుచుండును. అదిగాక మా శంకరయ్య బహుబుద్ధిమంతుఁడు; స్ఫురద్రూపి; విద్యావినయ సంపన్నుఁడు. పిల్లనాతనికే యిచ్చెదను. జాతకమును మీరు మఱియొకసారి శ్రద్ధతోఁ జూడవలెను.

అప్పుడు సిద్ధాంతి తాను మఱియొకవిధముగాఁ జెప్పిన కార్యము లేదని తెలిసికొని కొంచెముసేపాకాశమువంకఁ జూచి యనుమానించి

సీత జననము కృత్తికానక్షత్రము యొక్క యేపాదము? అని ప్రశ్న వేసెను.

రాజ—ద్వితీయ పాదము.

సిద్ధాం—శంకరయ్యది ప్రథమ పాదము. అవును. అనుకూలముగానే యున్నది—శ్లో. ఏకర్క్షైకపాదేతు వివాహః ప్రాణహానిదః। దంపత్యోరేకనక్షత్రె భిన్నపాదే శుభావహః॥—అను శాస్త్రమునుబట్టి దోషము లేకపోఁగా శుభావహముగా కూడ నున్నది. తప్పక సీత నీతని కిచ్చి వివాహము చేయండి.

రాజ—ఈ సంవత్సరములో పెండ్లి కనుకూలమయిన ముహూర్త మెప్పుడున్నది?

సిద్ధాంతి—"శ్లో॥ మాఘఫాల్గునవైశాఖ జ్యేష్ఠమాసాశ్శుభప్రదాః" అనుటచే మాఘమాస మనుకూలముగ నున్నది. బహుళ పంచమీ మంగళవారమునాఁడు రవి కుంభలగ్నమం దున్నాఁడు. ఆ ముహూర్తము దివ్యమయినది—శ్లో॥అజ గో యుగ కుంభాళి మృగరాశి గతేరవౌ। ముఖ్యః కర్మగ్రహ స్త్వన్యరాశికేన కదాచన॥ అని ప్రమాణ వచనము.

రాజ—మీ కొమార్తె జబ్బు నిమ్మళముగా నున్నదా?

సిద్ధాం—తమ కటాక్షమువలన నిమ్మళముగానే యున్నది. నాఁడు మీరు చెప్పిన బైరాగి బహుసమర్థుఁడు. అతఁడు మా యింట గ్రహమును నిమిషములో వెళ్ళగొట్టినాఁడు. భూతవైద్యు లందఱును మా చిన్నదానికిఁ బట్టిన గ్రహమును వదలించుట యసాధ్యమని విడిచి పెట్టినారు. అతఁడు మూఁడుదినములు జల మభిమంత్రించి లోపలికిచ్చి రక్షరేకు కట్టినాఁడు. నాఁటినుండియు పిల్లది సుఖముగా నున్నది.

రాజ—మాచెల్లెలు సుబ్బమ్మకు దేహ మస్వస్థముగా నున్నది. మన గ్రామములో నెవ్వరును మంచివైద్యులు కనఁబడరు. నాకేమి చేయుటకును తోఁచకున్నది.

రాఘ—బైరాగిచేత మం దిప్పించరాదా? అతఁడు మీరు సొమ్మిచ్చినమాత్రము పుచ్చుకొనఁడు; ఈ యూర నెందఱికో ధర్మార్థముగానే యౌషధములిచ్చి దీర్ఘవ్యాధులను సహితము కుదిర్చినాఁడు.

రాజ—గట్టివాఁ డయినయెడల నీ వాతని నొక్క పర్యాయము మధ్యాహ్నము మా యింటికి వెంటబెట్టుకొని వచ్చి సుబ్బమ్మను చూపెదవా? నాలుగు దినములనుండి దాని శరీరములో రుగ్మతగా నున్నందున వంటకు మిక్కిలి యిబ్బంది పడుచున్నాము.

రాఘ—అవశ్యముగా దీసికొనివచ్చెదను. అతనికా భేషజములు లేవు. ఎవరు పిలిచినను వచ్చును.

సిద్ధాంతి—ఆతనికడ స్వర్ణముఖీవిద్య కలదని చెప్పుచున్నారు. మహానుభావులు గోసాయీలలో నెటువంటివారైనను నుందురు.

రాఘ—ఆతఁడు ప్రతిదినమును దమ్మిడియెత్తు రాగికరఁగి బంగారముచేయునఁట! ఆతఁ డప్పుడప్పుడు బ్రాహ్మణులకు దానధర్మము చేయుచున్నాఁడు. ఈ విద్యయే లేకపోయిన నాతనికి ధన మెక్కడ నుండి వచ్చును?

రాజ—రాఘవాచారీ! దేవున కధ్యయనోత్సవములు క్రమముగా జరుగుచున్నవా?

రాఘ—తమ యనుగ్రహ ముండఁగా ఉత్సవములకేమి లోపము? నిరుడు పుష్యమాసములో సంక్రాంతినాఁటి యుత్సవము ప్రత్యేకముగా తమ ద్రవ్యముతో జరిగినది. నిన్ననో మొన్ననో లాగున కనఁబడుచున్నది; అప్పుడే సంవత్సర మయినది. రేపే సంక్రాంతి—ఈ సంగతి తమతో మనవిచేయుటకే వచ్చి సుబ్బమ్మగారికి జబ్బుగా నున్నందున సమయముకాదని యూరకున్నాను.

రాజ—క్రిందటి సంవత్సరము నూటయేఁబది రూపాయల నిచ్చినాను. ఈసంవత్సరము మాలోపల వివాహములు తటస్థమయినవి గనుక నూఱు రూపాయలనుమాత్రమే యిచ్చెదను. ఏలాగున నయిన దానితో సరిపెట్టవలెను.

రాఘ—చిత్తము. దానికేమి? ఆలాగుననే చేసెదను.

రాజ—రాఘవాచార్యులూ! బైరాగి నవశ్యముగా నేఁడే మా యింటికి తీసికొనివచ్చి నీవు మఱియొకపనిని చేసికోవలెను జుమీ? ప్రొద్దెక్కుచున్నది. శీఘ్రముగా వెళ్లు—సిద్ధాంతిగారూ! మీకు నందేహముగా నున్న పక్షమున శంకరయ్య జాతకము మఱియొకసారి

చూడండి; ఎవరితోనైన నాలోచించవలసియున్న యెడల, లచ్చయ్యశాస్త్రి గారికికూడ ఆ జాతకము చూపవచ్చును.

సిద్ధాంతి—చిత్తము. నాకటువంటి సందేహము లేదు.

రాజ—అట్లయిన ఇప్పుడు బసకు పోయి తరువాత దర్శన మిండి.

అని చెప్పి పంపినతరువాత సభవారందఱును తమ యిండ్లకు బోయిరి. రాజశేఖరుఁడుగారు భోజనము చేసి చేయి కడుగుకొను నప్పటికి రాఘవాచార్యు లాబైరాగిని వెంటఁబెట్టుకునివచ్చి యింటఁ బ్రవేశపెట్టెను. నిత్యమును రాజశేఖరుఁడుగా రాతనికి సకలోపచార ములను చేయుచు భక్తితో ననుసరించుచుండెను. సుబ్బమ్మకు వ్యాధి వెంటనే నిమ్మళించినను స్వర్ణము చేయువిద్యను నేర్చుకోవలెనను నాసక్తితో రాజశేఖరుఁడుగా రాతనిని విడిచిపెట్టక, యింటనే యుంచు కొని నిత్యమును పాలును,పంచదారయు వేళకుసమర్పించుచు నెగళ్లకు వలయు పుల్లలను సమకూర్చుచు బహు విధముల భక్తి సేయుచు నాతని యనుగ్రహ సంపాదనకుఁ దగిన ప్రయత్నములు చేయు చుండెను. ఈ ప్రకారముగాఁ గొన్ని దినములు జరగఁగా నింతలో జనార్దనస్వామివారికిఁ గళ్యాణోత్సవము సమీపించినది. ఆ యుత్స వమును జూచుటకై చుట్టుప్రక్కలగ్రామములనుండి వేలకొలఁది జనులు వచ్చి ప్రతిగృహమునను క్రిక్కిఱిసినట్టు దిగియుండిరి.

మాఘశుద్ధమున నేకాదశినాఁడు రథోత్సవమునకు వలయు ప్రయత్నము లన్నియు జరుగుచుండెను. నాలుగు దినములనుండి రథమునంతను నలంకరించి దాని పొడుగునను వన్నెవన్నెల గుడ్డ లను చిత్రవర్ణముగల కాగితములను అంటించి, వెదురుకఱ్ఱల కొన లకు హనుమద్విగ్రహమును, గరుడవిగ్రహమును గల ధ్వజపటము లను గట్టి రథమునకుఁ దగిలించిరి. దేవుఁడుకూర్చుండు పైపైపున గెలలతో నున్న కదళికా స్తంభములను నిలిపి వానికి మామిడి మండల తోను వివిధపుష్పములతోను తోరణములను గట్టిరి. ఆ యరఁటి కంబములకు నడుమను తెల్లని లక్కగుఱ్ఱములు రెండు రథము నీడ్చుచున్నట్లు ముంగాళ్ళు మీదికెత్తుకొని మోరలు సారించి

వీధివంకఁ జూచుచుండెను. ఆ రథమునకుఁ బదియడుగుల దూరమున వెదురుపేళ్ళతో నల్లబడి పయిని గుడ్డ మూయఁబడి వికృతాకారముతో నున్న యాంజనేయవిగ్రహములోను గరుడవిగ్రహములోను మను ష్యులు దూరి, చూడవచ్చిన పల్లెవాండ్రును పిల్లలును జడిసికొను లాగున నెగిరెగిరిపడుచు లక్కతలకాయలఁ ద్రిప్పుచుండిరి. అప్పుడు పూజారులు పల్లకిలో నుత్సవవిగ్రహముల నెక్కించుకొని వాద్యము లతోఁ గొండదిగివచ్చి రథమునకు మూఁడుప్రదక్షిణములను జేయించి స్వామి నందు వేంచేయింపఁజేసిరి: చెంతలనున్నవా రందఱును క్రిందనుండి యరఁటిపండ్లతో స్వామిని గొట్టుచుండఁగా రథము మీఁద గూర్చున్న యర్చకులును తదితరులును చేతులతో దెబ్బలు తగులకుండఁ గాచుకొనుచు నడుమనడుమ జేగంటలు వాయించుచు గోవిందా యని కేకలు వేయుచుండిరి. ఆ కేకలతో రథములకుఁ గట్టి యున్న మ్రోకులను వందలకొలఁది మనుష్యులు పట్టుకొని యిండ్ల కప్పులును వీధి యరుగులును కూలునట్లుగా రథము నీడ్చుచుండిరి. అంతట భోగముమేళ మొకటి రథమునకుముందు దూరముగా నిలువఁ బడ, మద్దెలమీఁద దెబ్బ వినఁబడినతోడనే దేవునితో నున్న పెద్దమను ష్యులందఱును మూకలను త్రోచుకొనుచు వెళ్ళి యాటకత్తియలముందు మున్నున్నవారిని వెనుకకుఁ బంపి తాము పెద్దలయి యుత్సవము నందు గాన వినోదమునకు కొఱత రాకుండ సమర్థించుచుండిరి.

అప్పుడు రుక్మిణి సమస్తాభరణ భూషితురాలయి, ఉమ్మెత్త పువ్వువలె నందమై బెడబెడలాడుచున్న కుచ్చిళ్ళు మీఁగాళ్లపై నొఱయ, ఎడమభుజము మీఁదినుండి వచ్చి జరీ చెట్లుగల సరిగంచు పయ్యెద కొంగు వీఁపున జీరాడ కట్టుకొన్న గువ్వకన్నద్దిన నల్లచీర యామె యందమున కొకవింత యందమును గలిగింప, కాళ్ల యందియ లును, పాంజేబులును, గళ్ళుగళ్ళున శ్రావ్యనాదము చేయ, కుడి చేయి తప్పఁ గడమభాగమంతయుఁ బయిటలోఁ డాఁగి కనఁబడక యున్న వంగపండుచాయగల గుత్తపుపట్టురైక నీరెండలో ద్విగుణ ముగాఁ బ్రకాశింప, కొప్పులోని కమ్మపూవులతావి కడలకుఁ బరిమళము లెసంగుచు గంధవహావి సార్థకనామునిఁ జేయ, నడచి

వచ్చి వీధిలో నొక యరుగుచెంత నిలుచుండి రథము వంక జూచుచుండెను. ఈ దేశములో సాధారణముగా స్త్రీలు తమ భర్తలు గ్రామమున లేనప్పుడు విలువచీరలు కట్టుకొని యలంకరించు కొనుట దూష్యముగా నెంచువా రయినను, ఇతరులయింట జరుగు శుభకార్యములయందు పేరంటమునకు వెళ్ళునప్పుడు గాని గ్రామ ములో జరిగెడి స్వామి కళ్యాణ మహోత్సవమును గ్రామదేవతల తీర్థములను జూడఁబోవునప్పుడు గాని యెరువుతెచ్చుకొనియైన మంచిబట్టలను మంచి నగలను ధరించుకొనక మానరు. అప్పటి యామె సౌందర్యము నేమని చెప్పుదును। నిడుదలై సోగలైన కన్నులకుఁ గాటుక రేఖ లోకసొగసు నింప, లేనవ్వు మిషమున నర్ధచంద్రునిఁ బరిహసించు నెన్నుదురున బాలచంద్రుని యాకృతినున్న కుంకుమబొట్టు రంగులీన, శృంగార రస మొలికెడి యా ముద్దు మొగముయొక్క యప్పటి యొప్పిదము కన్నులకలవు తీఱఁ జూచి తీఱవలసినదే కాని చెప్పిన తీఱదు. రథ మామె దృష్టిపథమును దాఁటిపోయినతోడనే ద్వాదశోర్ధ్వపుండ్రములను దిట్టముగా ధరి యించి దాసరులు ఇనుప దీప స్తంభములలో దీపములు వెలిగించు కొని నడుమునకుఁ బట్టు వస్త్రములను బిగించుకొని యొకచేతిలో నెమలికుంచె యాడించుచు రెండవచేతిలోని గుడ్డచుట్టలు చమురులో ముంచి వెలిగించి సెగ సోకకుండ నేర్పుతో దేహమునిండ నంటించు కొనుచు ప్రజలిచ్చు డబ్బులను దీప స్తంభముల మట్లలో వేయుచు నడిచిరి. ఆ సందడి యడఁగినతోడనే రుక్మిణి తల్లియు మఱికొంద ఱును తోడనడువ బయలుదేఱి, ఉత్సవమునిమిత్తమయి పొరు గూళ్ళనుండి వచ్చి గుడారములలోఁ బెట్టిన కంచరిదుకాణములను పండ్లయంగళ్ళను దాఁటి, మెట్లపొడుగునను ప్రక్కలయందు బట్టలు పఱచుకొని యేడుచుచు కూరుచున్న వికలాంగులకు సెనగ పప్పును గవ్వలను విసరివైచుచు, కాశికావళ్లు ముందుబెట్టుకొని పుణ్యాత్ములను పాపాత్ములను స్వర్గమును నరకమును జూపెదమని పటములు చేతఁబెట్టుకొని వచ్చెడివారిని పోయెడివారిని నడ్డగించెడు కపట యాత్రికులకు తొలఁగుచు, కొండయెక్కి దేవతాసందర్శ

నార్థము వెళ్లెను. అక్కడ నిసుకచల్లిన రాలకుండు మూఁకలలో నుండి బలముగలవారు దేవునకుఁ బండ్లియ్యవలె నను నపేక్షతో దూఱి సందడిలోఁ బడి దేవతాదర్శన మటుండఁగా మందిలోనుండి యీవలఁబడినఁ జాలునని నడుమనుండియే మరలి యీవలకు వచ్చి సంతోషించుచుండిరి. వారికంటె బలవంతులయినవారు గర్భాలయమువఱకును బోయి పండ్లను డబ్బును పూజారిచేతిలోఁ బెట్టి యీవలఁ బడుచుండిరి. అర్చకులును ఒకరువిడిచి యొకరు వెలుపలకివచ్చి చెమటచేఁ దడిసిన బట్టలను పిండుకొని వెలుపలగాలిలో కొంతసేపు హాయిగానుండి మరల గర్భాలయములోఁ బ్రవేశించి యా యుక్కలో బాధపడుచుండిరి. ఈ ప్రకారముగా వచ్చిన యర్చకులలో నొకఁడు మాణిక్యాంబను జూచి యామెచేతిలోని పండ్లను బుచ్చుకొని లోపలికిఁ బోయి స్వామికి నివేదనచేసి వానిలోఁ గొన్ని పండ్లను తులసిదళములను మరలఁ దెచ్చియిచ్చి యందఱ శిరస్సుల మీఁదను శఠగోపము నుంచెను. అంతట మాణిక్యాంబ వెనుక తిరిగి యాలయద్వారమును దాఁటుచుండెను. రుక్మిణి యామెచెఱఁగు పట్టుకొని వెనుక నిలుచుండెను. ఒక ప్రక్క సీతయు మఱియొక ప్రక్క నొక ముత్తైదువయు నిలువఁబడిరి. ఆ సమయములో నెవ్వఁడో వెనుకనుండి రుక్మిణి మెడలోనికి చేయిబోనిచ్చి కాసుల పేరును పుటుక్కున త్రెంచెను. రుక్మిణి వెనుకకుమరలి చూచు నప్పటికి చేయియుఁ గాసుల పేరునుగూడ నదృశ్యములాయెను. రుక్మిణి కేకతో పదిమందియు వచ్చి దొంగను పట్టుకొనుటకయి ప్రయత్నముచేసిరి కాని యా దొంగసహితము వారిలోనే యుండి తానును దొంగనే వెదుకుచుండెను. అప్పుడు రుక్మిణి మొదలగు వారు ప్రదోషసమయమున నగ బోయినందునకయి మఱింత విచారించుచు నింటికిఁ బోయిరి.

———

ఆరవ ప్రకరణము

సొమ్ము పోయినందుకు మంత్రజ్ఞులు చేసిన తంతు—రుక్మిణి మగఁడు పోయిన వార్త నొకఁడు చెప్పుట—రుక్మిణికి రుగ్ణత వచ్చుట—సోదె యడుగుట—మగఁడు పట్టుట—భూతవైద్యము — సువర్ణ విద్య—బైరాగి సొమ్ముతో నదృశ్యుఁడగుట.

మఱునాఁడు ప్రాతఃకాలమున రాజశేఖరుఁడుగారు దంతధావనము చేసికొనుచు వీధియరుగుమీఁద గూరుచుండి యుండఁగా సిద్ధాంతి తనతోఁగూడ మఱియొక బ్రాహ్మణునిఁ దీసికొనివచ్చి యరుగుమీఁదఁ నొకప్రక్కను చతికిలఁబడెను. చేతిలో వెండిపొన్ను వేసిన వేపబెత్తమును పట్టుకొని, తలయును గడ్డమును గోళ్ళను బెంచుకొని కనుబొమలసందున గొప్ప కుంకుమబొట్టు పెట్టుకొని గంభీరముగాఁ గూరుచున్న యీ విగ్రహమును నఖశిఖపర్యంతమును తేఱిపాఱఁజూచి యాయన యెవరని రాజశేఖరుఁడుగారు సిద్ధాంతి నడిగిరి. "వీరు మహామంత్రవేత్తలు: మళయాళమునందుఁ గొంతకాలముండి మంత్రరహస్యముల నామూలాగ్రముగా గ్రహించినారు: వీరు కృష్ణాతీరమునుండి యాత్రార్థమయి విజయంజేసినారు: వీరిపేరు హరిశాస్త్రిలవారు: వీరీవఱకు బహుస్థలములలో పోయిన వస్తువులను నిమిషములో దెప్పించి యిచ్చినారు; వీరు నాలుగు సంవత్సరములనుండి వానప్రస్థాశ్రమమును స్వీకరించి యున్నారు" అని తా నాతనిని రెండుదినములనుండియే యెఱిఁగినవాఁ డయినను జన్మదినమునుండియు నెఱిఁగియున్న వానివలె నాతని చరిత్రమును చెప్పి, 'నఖలోమైర్వనాశ్రమీ' యను దక్షస్మృతి వచనమును జదివి గోళ్లను వెండ్రుకలను బెంచుకొనుటచే వానప్రస్థుఁ డగునని తల్లక్షణమును జెప్పెను. అప్పుడు హరిశాస్త్రిలు తన మంత్రసామర్థ్యమును గొంతసేపు పొగడుకొని తా

నావలకు పోయినవస్తువులు తెప్పించినానన్న స్థలములపట్టిక నొక దానిని బహుదినములు ప్రయాసపడి వల్లించిన వానివలె తడవుకోకుండఁ జదివెను. అప్పుడు సిద్ధాంతి రుక్మిణివస్తువు పోయినసంగతి జెప్పి దానిజాడ చెప్పవలయునని ప్రార్థించెను. తోడనే హరిశాస్త్రులు తన ముక్కుపుటములయొద్ద వ్రేళ్లుపెట్టుకొని చూచి,ఆకాశమువంకఁ జూడ్కి నిగిడించి వ్రేళ్ళుమడఁచి యేమో లెక్కించి నిమిషమాలోచించి'పోయిన వస్తువు ఇక్కడకు వచ్చుచుఁ బోవుచు నుండు వారిచేతనే చిక్కినది కాని యిల్లుదాఁటిపోలే'దని చెప్పెను.ఇంతలో రాజశేఖరుఁడుగారి ముఖ ప్రక్షాళన మయినందున నందఱుఁ గలిసి లోపలికిఁ బోయిరి. నడవలో నిలుచుండి హరిశాస్త్రులు వస్తువును దెప్పించి యిచ్చు టకు తనదే భారమనియు, మధ్యాహ్నము వచ్చి యంత్రము వేసెదను కాఁబట్టి యాసమయమున కింటనున్న సేవకు లందఱును సిద్ధముగా నుంచవలయు ననియుఁ జెప్పి, 'లోపలనుండి కొంచెము బియ్య మిప్పుడు తెప్పింపుఁడు' అని కోరెను. సిద్ధాంతియే లోపలికిఁ బోయి యొక పళ్ళెముతో బియ్యమును దీసికొనివచ్చి శాస్త్రుల కోరిక ప్రకా రము గృహమునఁ గనఁబడ్డ భృత్యవర్గమును బిలుచుకొనివచ్చెను. అమీఁదట శాస్త్రులు తన మంత్రప్రభావమును గొంచెము చిత్తగింప వలయు నని మనవిచేసి, అక్కడనున్నవారిలో నెవ్వరైన నొక వస్తు వును దీసి రహస్యముగా దాచినయెడల వారిపేరును జెప్పెద నని చెప్పి, తాను వీధిలోనికిఁ బోయెను. అప్పుడు రాజశేఖరుఁడుగారు తన యుంగరము నొకనిచేతికిచ్చి పదిలముగా దాపించి, యాతఁడు వచ్చి కూరుచున్న తరువాత శాస్త్రులను లోపలికిఁ బిలిచి యుంగర మును దాచిన వానిని జూపుమని యడిగిరి. శాస్త్రులు తోడనే యక్కడ నున్న పదిమంది చేతులలో బియ్యమును బెట్టి యొకరొకరే వచ్చి బియ్యమును పళ్ళెములో బోయవలె నని చెప్పి తా నేమో మంత్రమును జపించుచుండెను. అప్పు డందఱును వరుసగా వచ్చి బియ్యము పళ్ళెములోఁ బోసిరి. వెంటనే యతఁడుంగరమును దీసినవాఁ డితఁడని చూపెను. అప్పు డక్కడనున్న వారందఱును నద్భుతరసాక్రాంతు లయిరి, రాజశేఖరుఁడుగారును అతఁడు

మహామంత్రవేత్త యని యొప్పుకొని నమస్కారము చేసి, పోయిన నగ యాతని మంత్రశక్తిచేత వచ్చునను నమ్మకముతో మధ్యాహ్నమునఁ దప్పక రావలయునని పలుమారు ప్రార్థించి తీసికొని రమ్మని సిద్ధాంతితోను జెప్పెను. సిద్ధాంతియు శాస్త్రిలును ముఖవిలాసముతో సల్లాపసుఖము ననుభవించుకొనుచు నింటికి నడచిరి. ఇక్కడకు వచ్చునప్పుడే సిద్ధాంతియు శాస్త్రియు రహస్యముగా నన్నిసంగతులను మాటాడుకొని రాజశేఖరుఁడుగా రిచ్చుబహుమతిలో చెఱిసగమును బుచ్చుకొనునట్లు సమాధానపడిరి. కాఁబట్టి రాజశేఖరుఁడుగారికి నమ్మకము పుట్టించుటకయి ముందుగా చేయవలసిన తంతును కూడఁబలుకుకొన్న తరువాత, వస్తువును దాచినవాఁడు పళ్ళెములో బియ్యము పోయఁగానే వెనుకఁ దాను బోసెదననియు వాఁడే దానిని తీసి దాచినాఁడని చెప్పవలసిన దనియు సిద్ధాంతి యింటివద్దనే నిర్ణయము చేసినందున శాస్త్రి లాతని సాహాయ్యముచేత నిమిషములో నుంగరము దీసినవానిని చూపఁగలిగెను.

మధ్యాహ్న భోజనము చేసి బయలుదేఱి కావలసిన పరికరములతో సిద్ధాంతియు హరిశాస్త్రిలును రాజశేఖరుఁడుగారి యిల్లు చేరిరి. అంతకుమునుపే యింటఁగల పరిచారకులును తక్కినవారును రావింపఁబడిరి. హరిశాస్త్రులకు వినఁబడునట్లుగా సిద్ధాంతి రథోత్సవ సమయమున రుక్మిణితో నెవరు వెళ్ళిరో కాసులపేరు పోయినప్పు డెవ్వరెవ్వరెచటనుండిరో యాసంగతులు వెంట వెళ్ళినవారి నడిగి తెలుసుకొనుచుండెను. అంత సిద్ధాంతి వచ్చి రహస్యముగా శాస్త్రుల చెవులో నొకమాట చెప్పి షరల వెళ్ళి యేమేమో సంగతులను మాటాడుచుండెను. ఇంతలో రాజశేఖరుఁడుగారు వచ్చి వారినందఱిని లోపలికి రండని పిలిచిరి. హరిశాస్త్రిలు అమ్మవారి పెట్టెను తీసికొని యిప్పుడే వచ్చెదనని చెప్పిపోయి గడియసేపు తాళి యిత్తడిపెట్టెను పట్టుకొని కుడిచేతికొక రాగి కడియమును దొడుగుకొని మరల వచ్చి, అలికి దిగవిడచియున్న చావడిలో నల్లని పచ్చని ముగ్గులతో నొక్క విగ్రహమును వేసి, దాని నాభిస్థానమునం దాను

తెచ్చిన యిత్తడిపెట్టెను బెట్టి మూత తీసి 'జయజననీ' యని కేకవేసి కొంతసేపేమో కన్నులు మూసికొని జపముచేసి, రాజశేఖరుఁడుగారి వంక జూచి యొక తెల్లకాగితము తెమ్మని యడిగెను. ఆ కాలములో కొండపల్లి కాగితములు తప్ప మఱియొకరీతి కాగితములు లేవు. రాజశేఖరుఁడుగారి కుమారుఁడు లోపలికిఁ బోయి యొక తెల్ల కాగితము దీసికొనివచ్చి యిచ్చెను. అప్పుడా కాగితము నందఱును జూచుచుండగా సమానములైన యెనిమిది ముక్కలనుగాఁ జించి యందొక్క ముక్కను దనయొద్దనుంచుకొని తక్కిన యేడు ముక్కలను వారి కిచ్చివేసి, తా నుపాసించు దేవతయొక్క శక్తిచేత ఆ కాగితపు ముక్కమీఁదికి వస్తువును దొంగిలించినవారి పేరు వచ్చునని చెప్పి, యా ముక్కను ఇత్తడిపెట్టెలోఁ బెట్టి నిమిషమందుంచి యొక మంత్రమును జదివి యా ముక్కను మరలఁ బయికిఁ దీసి తన చేతి లోనే పట్టుకొని యందఱకును జూపి, దానిని క్రిందనునిచి మూలలను కుంకుమ రాచి, హారతి కర్పూరపుతునకతో దానిమీఁద బీజాక్షరము లను యంత్రమును వేసి క్రిందనుంచి, యొకరొకరే వచ్చి దానిమీఁద జేయివైచి పొండని యాజ్ఞాపించెను. స్పష్టముగా గనఁబడుచున్న యా తెల్లకాగితము మీఁద నెల్లవారును చేతులువేసి పోయి యేమి జరుగునో చూతమను వేడుకచేతఁ దమ స్థానముల గూరుచుండి చూచుచుండిరి. అందఱును ముట్టుకొని పోయిన తరువాత హరి శాస్త్రి లాముక్కనుదీసి సాంబ్రాణిధూపము వేసి, హారతికర్పూరము వెలిగించి దానిమీఁద ఆ ముక్కను నాలుగయిదుసారులు మోపి రాజ శేఖరుఁడుగారి చేతికిచ్చెను. ఆయన చేతిలోఁ బుచ్చుకొని చూచునప్ప టికి దానిమీఁద పెద్ద యక్షరములతో 'చాకల సరడు' అని వ్రాసి యుండెను. ఆ కాగితము పయికెత్తగానే యెల్లవారికిని స్పష్టముగా వంకర యక్షరములు కనఁబడుచుండెను. దగ్గరనున్నవారిలోనొకరు దానిని పుచ్చుకొని చదువునప్పటికి చాకలిసర్వఁ డొకఁడు తప్ప మిగిలిన వా రందఱును నద్భుత ప్రమోదమగ్న మానసులయి చప్పటలుగొట్టి శాస్త్రిలశక్తిని ఉపాసనాబలమును వేయినోళ్ళం

గొనియాడఁజొచ్చిరి. కొంద అక్కడ నున్నవారిలో 'వీఁడె నగ దీసిన దొంగ; అప్పుడు వెనుక నిలుచున్నాఁ' డని వానిని నిందింప సాగిరి. సీత వచ్చి కాసులపేరు పోయినప్పుడు సర్విగాఁడు పండ్లు చేతిలోఁ బట్టుకొని మా వెనుక నిలువఁ బడినాఁడని చెప్పెను; అందు మీద నందఱును నగ హరించిన వాఁడు చాకలి సర్విగాఁడుతప్ప మఱి యొకఁడు కాఁడని నిశ్చయించిరి. ఇంటనున్నవారును రాజశేఖరుఁడుగారునుకూడ ఆ ప్రకారముగానే నమ్మిరి. ఆ వస్తువును శీఘ్రముగాఁ దెచ్చి యిమ్మని యడిగినప్పుడు, ఆ చాకలివాఁడు కంటికి నేలకు నేకధారగా రోదనముచేయుచుఁ దా నేదోషము నెఱుఁగనని బిడ్డలమీఁదను భార్యమీఁదను ఒట్లు పెట్టుకొనసాగెను. కాని యది యంతయు దొంగయేడుపని యెల్లవారును నిశ్చయము చేసికొనిరి. నయమున భయమున వాని నెన్నివిధముల నడిగినను వాఁడు తాను నిరపరాధి ననియే చెప్పి యేడ్చుచు వచ్చినందున, హరిశాస్త్రులు రాజశేఖరుఁడుగారిని చాటునకు 'మాట' యని పిలుచుకొనిపోయి 'మీ సెలవయినపక్షమున వీనికి ప్రయోగముచేసి పోయిన వస్తువును దెప్పించెద' నని చెప్పెను. వాఁడు చిన్నతనమునుండియు మిక్కిలి నమ్మకముగా బనిచేసినవాఁ డయినందున వానికేహానియుఁ జేయ నొడఁబడక రాజశేఖరుఁడుగారు వానిని కొలువునుండి మాత్రము తొలగించివేసిరి. వాడు తాను నిరపరాధి నని యేడ్చుచు నింటికిఁ బోయెను. మొదట సిద్ధాంతి శాస్త్రుల చెవిలో రహస్యముగాఁ జెప్పినది చాకలి సర్వనిపేరు వ్రాయుమనియే. అతఁ డమ్మవారి పెట్టెను దెచ్చుమిషమీఁద వెలుపలకుఁబోయి యొకకాగితపు ముక్కమీఁద సీరుల్లిపాయల రసముతోఁ 'చాకల సరడ' ని యక్షరజ్ఞానము చక్కగా లేక పోవుటచేత వా ఒత్తు (్వ) పోఁగొట్టి వ్రాసి యాఱ పెట్టి పెట్టెలోఁ బెట్టుకొనివచ్చెను. రాజశేఖరుఁడుగారి కుమారుఁడు కాగితమును తీసికొనివచ్చినప్పుడు తా నాపేరును వ్రాసిన కాగితమంత ముక్కను జింపుకొని తక్కినదాని నిచ్చివేసి, దానిని పెట్టెలోఁ బెట్టినప్పుడు మార్చి మొదటి తన కాగితమును పయికిఁ

దిసెను. అదియు మునుపటి కాగితమువలెనే యున్నందున నెవ్వరు ననుమానపడలేదు. ఆ కాగితముమీఁద హారతికర్పూరముతో బీజాక్షరములు వ్రాసినది యుల్లిపాయలకంపు పోవుటకేకాని మఱి యొకందునకుఁ గాదు. తరువాత సాంబ్రాణిపొగలోను కర్పూరపు దీపముమీఁదను పొగచూరఁ బెట్టుట మున్నుకనబడకుండ నున్న యక్షరములు స్ఫుటముగాఁ గనఁబడునట్టు చేయుటకయి కావించిన తంత్రము. ఈ ప్రకారముగా తన మంత్రప్రభావముచేత శాస్త్రు లంతటి ఘనకార్యమును జేసినందునకయి వస్తువు దొరకకపోయి నను రాజశేఖరుఁడుగా రాతని కొక ధోవతుల చాపును కట్టబెట్టి నాలుగు రూపాయిల రొక్కము నిచ్చిరి. ఇంటికిబోయినతరువాత హరిశాస్త్రులును సిద్ధాంతియు వానిని సమభాగంబులుగాఁ బంచు కొనిరి.

ఆ మఱునాఁడు జాముప్రొద్దెక్కిన తరువాత రుక్మిణి యొక్క తెయు పడమటింటి పంచపాళిలోఁ గూరుచుండి యెఱుకత చెప్పిన గడువు నిన్నటితో వెళ్ళిపోయెనే- యింకను మగఁడు రాఁడాయెనే యని తలపోయుచు వస్తువు పోయినందునకయి విచారించు చుండెను. ఆ సమయమున నిరువది సంవత్సరముల వయసుగల యొక చిన్నవాఁడు లోపలికివచ్చి చేతిలోని బట్టలమూఁటను క్రిందఁబడ వైచి రుక్మిణిమొగము వంకఁజూచి పెద్దపెట్టున నేడ్చెను. అది చూచి రుక్మిణి సంగతి యేమో తెలిసికొనకయే గాసును వేడ్వఁజొచ్చెను. ఆ రోదన ధ్వని విని యింట నున్నవా రందఱును లోపలినుండి పరు గెత్తుకొనివచ్చి యేమియని యడిగిరి. అప్పు డాచిన్నవాఁడు గ్రుడ్లనీరు గ్రుక్కుకొనుచు గద్గదస్వరముతో రుక్మిణిమగఁడు నృసింహ స్వామి కాశీనుండి వచ్చుచు త్రోవలో జగన్నాధమువద్ద పుష్యశుద్ధ నవమినాఁడు గ్రహణి జాడ్యముచేత కాలధర్మము నొందెననియు,దహనాదికృత్యము లను తానే నిర్వహించితి ననియుఁ జెప్పెను. ఆ మాటలు విన్నతోడనే ఇంటనున్నవా రందఱును నొక్కసారిగ గొల్లుమని యేడ్చిరి.ఆ యాక్రం దనధ్వని విని చావడిలోనున్న రాజశేఖరుఁడుగారును పొరుగిండ్లవారును

వచ్చి కారణంబును దెలిసికొని పలుతెఱంగుల విలపించిరి. అప్పు డక్కడనున్న పెద్దలందఱును వారి నోదార్చి వారిచే స్నానములు చేయించి వేదాంత వచనముల నుపదేశింపసాగిరి. ఇట్లు కొన్ని దిన ములు జరిగిన తరువాత బంధువులు మొదలగువారు రుక్మిణికి శిరోజ ములు తీయించు విషయమయి రాజశేఖరుఁడుగారితోఁ బ్రసంగించిరి గాని, ఆయన కొమార్తెమీఁది ప్రేమచేత చిన్నతనములోనే యాపని చేయింప నొప్పుకొనక నందున, నందఱును గూడ దానివలన నొక బాధకము లేదనిచెప్పి యాయన చెప్పినవిధమే మంచిదని యొప్పు కొనిరి.

మన దేశములో పతిరహితులగు యువతుల దురవస్థను తలఁచుకొన్న మాత్రమున పగవారికయినను మనస్సు కలుక్కుమనక మానదు. పతిశోకమును మఱచునట్లుచేసి యాదరింప వలసిన తలి దండ్రులే జీవితేశ్వరులుపోయి దుఃఖసముద్రములో మునిఁగియున్న తమకడుపున బుట్టిన కొమార్తెలను కరుణమాలి సమస్తాలంకారముల కును దూరురాండ్రనుజేసి, తలగొఱిగించి కురూపిణులజేసి ముసుఁగు వేసి మూలఁ గూర్చుండఁబెట్టుదురు; రెండుపూటలను కడుపునింద తిండియయినఁ బెట్టక మాడ్చి యందఱి భోజనముల నయిన తరువాత మూడుజాముల కిన్ని మెతుకులు వేయుదురు; మనసయినను మంచిబట్ట కట్టుకోనియ్యక, అంచులేని ముతక బట్టనే కట్టుకోనిత్తురు. వేయేల? మగఁడుపోయిన వారిజీవనములనే దుఃఖభాజనములుగాఁజేసి, వారిని జీవచ్ఛవములనుగా నుంతురు. ఎవ్వరును పెట్టినవిగాక పుట్టుకతోనే భగవంతుఁ డలంకారము దయచేసినట్టియు చిన్నప్పటినుండియు చమురురాచి దువ్వి ప్రాణముతో సమానముగా పెంచుకొనుచున్నట్టియు చక్కని శిరోజములను నిర్దయుఁడైన మంగలివాని కత్తి కొప్పగించుట కంటె మానవతులకు ప్రాణత్యాగమే మేలని తోఁచును; ఇంటఁగల కష్టమయినట్టియు నీచమయినట్టియు పనులన్నియు వారిమీఁదనే పడును; పుట్టినింటఁ జేరఁగానే, వదినెలును మఱదండ్రును దాసి నిగాఁ జూతురు; గారవమను మాట యుండదు; శుభకార్యముల

యందు నలుగురిలోఁ దలయెత్తుకొని తిరుగుటకు నోచుకోక పోఁగా, మొగ మగపడినమాత్రమున మీఁదిమిక్కిలి యెల్లవారును దుశ్శకునమని దూషింతురు. ఈ హేతువుచేతనే "విధవ" యను మాటయే వినుటకు శూలమువలెఁ గర్ణకఠోరముగా నుండును; ఎవ్వనినైన 'విధవా' యనుపేరను బిలిచిన మాత్రమున ఘోరమయిన తిట్టుగా నెంచుకొని వాఁడు మండిపడును.

ఈ స్థితి యంతయు కన్నులకు గట్టినట్లగపడ, ఆ వర్తమానము తెలిసినదినము మొదలుకొని రుక్మిణి రాత్రియుఁ బగలును గదిలోనుండి వెలుపలికిరాక నిద్రాహారములు మాని మగనికయి శోకించుచు కృశింపసాగెను. విచారమునకుఁ దోడు దేహమున నేదియో వ్యాధికూడ నాశ్రయించెను. ఆమె లేవలేనంత బలహీనురాలగు వఱకును వ్యాధి సంగతిని నెవ్వరును కనుఁగొన్నవారు కారు. కనుగొన్నతోఁడనే రాజశేఖరుఁడుగారు ఘనవైద్యుఁడని ప్రసిద్ధికెక్కిన జంగము బసవయ్యను పిలిపించి చేయి చూపించిరి. అతఁడు రుక్మిణి పరున్న మంచముమీఁదఁ గూరుచుండి యెడమచేయి పట్టుకొని నాడిని నిదానించి చూచి వాతనాడి విశేషముగా నాడుచున్నదని చెప్పి యామెకుఁ బెక్కుదినములనుండి శీతజ్వరము వచ్చుచున్నదనియు వెంటనే కనుఁగొనకపోవుటచేత జ్వరము దేహములో జీర్ణించినదనియుఁ జెప్పి వైద్యగ్రంథమునుండి—శ్లో॥ పారాదార్వి మహాబలా త్రికటుకాజాజీర సోనా స్తథా। విష్ణుక్రాంతసినాడికా గృహభవోధూమ స్తులస్యాద్వయం నారంగస్య శలాటపత్ర మరలు త్వక్పత్ర నిర్గుండికా। భార్గీపక్వ పటచ్ఛదాచ్ఛ సకలాన్ శీతజ్వరాన్నాశయేత్॥ —అను శ్లోకమును జదివి, తెప్పింపవలసిన వస్తువుల నొక కాగితముమీఁద వ్రాయించి యప్పటి కింటికిఁ బోయెను. ఆ మధ్యాహ్నమునకే రాజశేఖరుఁడుగారు వస్తువుల నన్నిటిని దెప్పించి వైద్యునకు వర్తమానము నంపినందున, అతఁడువచ్చి వస్తువులను చూర్ణము చేయించి పొట్లములు కట్టి, తేనె యనుపానముచేసి మూడు వేళలను మూడు పొట్లము లిమ్మని చెప్పి, నూనె, గుమ్మడి, బచ్చలి,

పులుసు, కంద, పనస మాత్రము తగులఁగూడదని పథ్యమును విధించి, ప్రతిదినమును రెండు పర్యాయములు వచ్చి చేయి చూచి గుణమును కట్టుకొని పోవుచుండును. మొదట రుక్మిణికి శరీరము కొంచెము స్వస్థపడ నారంభించినది కాని తరువాత రాత్రులు పలువరింతలు మొదలయినవి పుట్టి జ్వర మధికము కాసాగెను. అప్పుడు వైద్యుని బిలిచి జ్వర మింకను నిమ్మళించలేదేమని యడుగఁగా, అతఁడు "రేవత్యా మనురాధాయాం జ్వరో బహుదినంభవేత్" అని చదివి యీ జ్వరము రేవతీ నక్షత్రమున వచ్చినదికాన బహుదినములకుఁ గాని పోదని చెప్పెను. కాని యాతని మాటలయం దంతగా నమ్మకము చిక్కక గ్రామములోనున్న మఱియొక వైద్యునిఁ బిలిపించి, రాజశేఖరుఁడుగారు రుక్మిణిని జూపించిరి. అతఁడు చేయి చూచి పైత్యజ్వర మని చెప్పి, మూడుపూటలలో రుక్మిణిని వజ్రశరీరము చేసెదనని ప్రగల్భవచనములు పలికి, ఆతనియొద్ద మాటలేకాని మందులు విస్తారముగా లేనందున వాడుక ప్రకారముగా 'లంఘనమ్ పరమౌషధ'మన్న యొక్క సూత్రముననే శరణముగావించుకొని లంకణములు కట్టనారంభించెను. అతఁడు నవజ్వరపక్వము కావలెనని పలుకుచున్నను లక్ష్యచేయక, దినదినక్రమమున రుక్మిణి కృశించి యంతకంతకు మఱింత బలహీనురాలగుచుండుట చూచి యాతని వైద్యమును మానిపించి, మరల మొదటివైద్యునినే రావింపఁగా నతఁడు వెంటనే పథ్యము పెట్టించి యౌషధసేవ చేయింప నారంభించెను. ఆ యౌషధబలమున వ్యాధి కొంచెము మళ్ళుముఖము పట్టినను, ఒకపట్టున నిశ్శేషమయినదికాదు.

ఈలోపల మాణిక్యాంబ యొక యాదివారమునాఁడు నాలుగు గడియలకుఁ దెల్లవాఱుననఁగా లేచి సుబ్బమ్మను వెంటబెట్టుకొని యెవ్వరును వెళ్ళకముందే ముందుగా దాము వెళ్ళవలెనని బయలుదేఱి కొమార్తెమీఁది ప్రేమచేతఁ దాను స్వయముగానే కోరలమ్మగుడికి పోదె యడుగుటకయి వెళ్ళెను. ఆ గుడియొద్ద నున్న మాలది మాణిక్యాంబ ధూపము వేసినమీఁదట నిష్టదేవత తన కావేశమయి

నట్లు కనఁబడి తాను రుక్మిణి పెనిమిటినని బయలపడి, కానిదేశములో దిక్కుమాలిన పక్షినయి చచ్చిపోతినని యేడ్చుటయే కాక తాను రుక్మిణిమీఁది మోహముచేతఁ వచ్చితిననియు. ఆమెను దనయొద్దకుఁ దీసికొనిపోయెదననియుఁ జెప్పెను. ఆ సంగతులు చెప్పునప్పుడు మాణిక్యాంబయు సుబ్బమ్మయుఁగూడ నేడువసాగిరి. ఆ యుద్రేకము శాంతి పొందిన పిమ్మట వారా మాలదానికి సమర్పింపవలసినదాని నర్పించి యింటిఁ బోయిరి. రుక్మిణికిని రాత్రులు కలలలోను పగలు సహితము కన్ను మూసికొనునప్పుడును మగఁ డెదుటఁ గనఁబడుచుండెను. ఒకానొకప్పుడు మాటాడునట్లు సహిత మామెకు వినఁబడుచువచ్చెనుగాని యా మాటల నామె గ్రహింపఁ గలిగినదికాదు. ఆమె యొకానొకప్పు డెవ్వరో గుండెలమీఁద నెక్కి కూరుచున్నట్లు తలఁచి నిద్రలోఁ గేకలు వేయుచుండును.

ఇట్లుండఁగా నొకనాఁడు హరిశాస్త్రులు వికృత వేషముతో మరల వచ్చి రుక్మిణిచేయి చూచి భూతనాడి యాడుచున్నదని చెప్పెను. బైరాగిచేత విభూతి పెట్టించి లోపలికి తీర్థమిప్పించిరి కాని, అందువలన రుక్మిణి కేమియు గుణమగపడలేదు. ఒకనాఁ డొక బుడబుడక్కలవాఁడు నెత్తిమీఁది తలగుడ్డలోఁ బక్షియీఁకలను బుజముమీఁద వేపబెత్తముల కట్టయు, వీఁపున బెత్తములకు వ్రేలాడఁ గట్టిన పెద్దతోలుసంచియు నుండ డక్క వాయించుచు వచ్చి మాణిక్యాంబ శకున మడిగినప్పుడు గీతలును బొమ్మలును వేసియున్న తాటాకుల పుస్తకము చూచి తీర్థమునకు వెళ్ళిన దినమున రావిచెట్టుమీఁదనుండి వచ్చి యొక కామినీగ్రహము సోఁకినదనియు దిగఁదుడుపు పెట్టినఁ బోవుననియుఁ జెప్పి యొక వేరు ముక్క యిచ్చి దానిని వెండి తాయెతులోఁ బెట్టి దండచేతికిఁ గట్టుమనిచెప్పి యొక రూపాయ పుచ్చుకొని పోయెను. ఆ ప్రకారముగా మాణిక్యాంబ రుక్మిణికి దిగఁదుడుపు పెట్టెనుగాని యందువలనను గార్య మగపడలేదు. ఒక దినమున సుబ్బమ్మ కావేశము వచ్చి వేంకటేశ్వరులు బయలఁబడి యదియంతయుఁ దన

మాహాత్మ్యమే యనియు. కొందకు వచ్చి తనకు నిలువుదోపి చ్చెద నని తల్లి మ్రొక్కుకొన్నపక్షమున సర్వము నివర్తియగు ననియుఁ జెప్పెను. ఆ ప్రకారమే చేసెదనని మాణిక్యాంబ మ్రొక్కుకొని తన నగలలో నొకదానిని ముడుపుగట్టెను గాని దాని వలనను రుక్మిణి దేహస్థితి యనుకూలదశకు రాలేదు. అంతట హరిశాస్త్రులువచ్చి యీరాత్రి చిన్నదానిచేతఁ బలికించి దయ్యమును వదలఁగొట్టెద నని ప్రతిజ్ఞ చేసి, తాను నాలుగు గడియల ప్రొద్దువేళనే వచ్చి చావడి యలికించి దానినిండ రంగుముగ్గులతో ధైర్యశాలులయిన పురుషులు చూచినను భయపడునట్టుగా వికృతమయిన స్త్రీ విగ్రహము నొకదానిని వేసి తాను స్నానము చేసి జుట్టు విరియఁబోసికొని కుంకుమముతో మొగమంతయు నొకచేబొట్టు పెట్టుకొని, రుక్మిణిని స్నానము చేయించి తడిబట్టతో నాపట్టనడుమఁ గూరుచుండఁబెట్టి మొగమునకు విభూతి రాచి చుట్టను బిందెనాదములు మ్రోగునట్టు మనుష్యులను నియమించి, కన్నులు మిఱుమిట్లు గొన నెదుర గొప్ప దీపములు పెట్టించి, మంచి వారికి సహితము పైత్యోద్రేకముచేయు ధూపములు వేయుచు, చుట్టుపట్ల యిండ్లలోని పిల్లలందఱును జడిసికొనులాగున "హ్రాం" "హ్రీం" అని పెద్దగొంతుకతో బీజాక్షరముల నుచ్చరించుచు, గ్రుడ్లెఱ్ఱచేసి బెత్తము పుచ్చుకొని కొట్టఁబోయినట్టుగా రుక్మిణిమీఁదికి వెళ్ళి "ఉన్నది యున్నట్టుగాఁ జెప్పు" మని కేకవేసెను. ఆ వఱకే దేహస్మృతి తప్పి వికారముగాఁ జూచుచున్న యారుక్మిణి తల్లి సోదెకు వెళ్ళివచ్చి చెప్పినప్రకారముగా తాను నృసింహస్వామి ననియు భర్యమీఁది మక్కువ తీఱక వచ్చి యావహించినాఁడ ననియు, తనతోఁగూడ నామెను దీసికొనిపోయెదననియు పలికెను. అంత నాపైత్యోద్రేకము పోవునట్టుగా రుక్మిణిమొగమున కేమో రాచి యామెకు తెలివివచ్చినమీఁదట లోపలికిఁ గొనిపోయి శైత్యోపచారములు చేయుఁడని దగ్గఱ నున్నవారితోఁజెప్పి, హరిశాస్త్రులు యింటికిఁబోయెను. రుక్మిణి యాదినమును మఱునాఁడును బలహీన

ముగాను మత్తుగాను పడియుండెను. మఱునాఁటి యుదయమున మరల హరిశాస్త్రిలు వచ్చి రుక్మిణిని పట్టినది మొండిగ్రహ మనియు, మహామంత్రముచేతఁ గాని శాబరములచేత సాధ్యము కాదనియు, అయినను తానుజేసిన తపస్సంతయు ధారపోసి వదలఁగొట్టెద ననియుఁ జెప్పి, రాత్రికి తొమ్మిదిమూరల క్రొత్తవస్త్రమును, అఖండము నిమిత్తము మణుగునేయియు పుష్పములును, అఱుమూరల జనప నారత్రాడును, నాలుగు మేకులును, రెండు కుంచముల సిరుపట్టు లోలైన యిత్తడిపళ్ళెమును సిద్ధముచేయించి రెండవప్రోవలోని యొక గదిని గోమయముతో నలికించి యుంచుఁడని రాజశేఖరుఁడు గారితోఁ జెప్పిపోయెను. రాజశేఖరుఁడుగా రాప్రకారము సర్వము జాగ్రత్తపెట్టించి యాతనిరాక కెదురుచూచుచుండిరి. ఆతఁడు రాత్రి తొమ్మిదిగంట లయినతరువాత వచ్చి గదిలో అఖండదీపమును వెలి గించి, అమ్మవారి పెట్టెను దాని సమీపమున నుంచి, బియ్యపు ముగ్గుతో గదికినడుమ నొక చిన్న పట్టుపెట్టి యందులో రుక్మిణిని గూరుచుండఁబెట్టి కొంచెముసేపు తనలో నేమో మంత్రమును జపించి దిగ్బంధనము చేసి గది నాలుగుమూలలను మంత్రోదకమును చల్లి రుక్మిణి నావలకుఁ దీసికొనిపోవచ్చు నని చెప్పి, ఆమెను లోపలికిఁ గొనిపోయిన తరువాత గదితలుపు లోపలగడియ వేసికొని గడియ పేపుండి వెలుపలికివచ్చి పయిని తాళమువేసి, ఆ గ్రహమునకు బ్రతికి యున్న కాలములో నృసింహమంత్రము వచ్చియున్నది. కాఁబట్టి యది యేదేవతకును లోఁబడునది కాదనియు, తన యావచ్ఛక్తి విని యోగించి గదిని విడిచి రాకుండునట్లు బంధించి మాత్రము వచ్చితి ననియు, తా నీవలనుండి శరభసాళ్వమును బ్రయోగించినచో ఘోర యుద్ధముచేసి లోఁబడునుగాని మఱియొక విధముగా లోఁబడదనియు చెప్పి—"ఓం-ఖేం-ఖం-ఘ్రుసి-హుం-ఫట్- సర్వశత్రు సంహారిణే- శరభసాళ్వాయ- పక్షి రాజాయ-హుం-ఫట్-స్వాహా"—అని శరభ సాళ్వమును పునశ్చరణ చేయనారంభించెను. రెండుమాఱులు మంత్రము నుచ్చరించునప్పటికి గదిలోనుండి యొకమనుష్యుని మఱి

యెవ్వరో కొట్టుచున్నట్టు చిన్నచిన్న దెబ్బలు వినఁబడినవి: ఆ పిమ్మట నొక పెద్ద దెబ్బ వినఁబడెను. ఈ ప్రకారముగా నరగడియ సేపు దెబ్బలు వినఁబడుచువచ్చి సద్దడఁగినతరువాత గ్రహము సులభముగానె దొరికెననియు దానినిప్పుడే తీసికొనిపోయి గోదావరిలోఁ గలిపెద ననియుఁ జెప్పి తానొక్కఁడును గదిలోనికిఁబోయి యందలి సమస్త వస్తువులను దీసికొని హరిశాస్త్రిలు వెళ్ళిపోయెను. ఆ మఱునటి దినము మొదలుకొని క్రమక్రమముగా రుక్మిణి జబ్బువదలి యారోగ్య మును బొందసాగెను. తరువాత నా బ్రాహ్మణుఁ డొకదినము రాగి రేకుమీఁద నొకప్రక్కను ఆంజనేయవిగ్రహమును బీజాక్షరములును, రెండవప్రక్కను ఎటుకూడినను ముప్పదినాలుగు వచ్చునట్లుగాఁ బదు నాఱుగదులుగల దిగువ నున్నరీతి యంత్రమును వేసి, ఆ రక్ష రేకును రుక్మిణిమెడకుఁ గట్టి యదియున్నంతకాలము నేవిధమయిన గాలియు సోఁకదని చెప్పెను. కామాక్షియొక్క గ్రహబాధ నివారణ

౧౦	౫	౧౬	౩
౧౫	౪	౯	౬
౧	౧౪	౭	౧౨
౮	౧౧	౨	౧౩

చేసినందునకయి రాజశేఖరుఁడుగారు శాస్త్రిలకు దోవతులచాపు కట్టఁ బెట్టుటయేకాక నూటపదియాఱురూపాయలను బహుమాన మిచ్చిరి. శాస్త్రిలారాత్రి అమ్మవారి పెట్టెను దెచ్చినప్పుడందులో వేసి కొన్ని బొమ్మరాళ్ళను మాత్రము తెచ్చుకొనెను. ఆవలి కందఱను బంపి వేసి తా నొక్కఁడును లోపలఁ గూరుచున్నప్పుడు తలుపువేసికొని, గదియొక్క మట్టిమిద్దెకు నడుముగా మేకులను దిగఁగొట్టి యామేకు

లకు జనుపనార త్రాడును గట్టి, క్రొత్తబట్టలోఁ గొంతముక్కను జించి వానికిఁ గొంచెము కొంచెము దూరముగా బొమ్మరాళ్ళను ముడి వైచి గుడ్డను దిట్టముగా నేతిలోముంచి యొకకొనను జనుపనార త్రాడుకు వ్రేలాడఁగట్టి, దానికి సూటిగా క్రింద భూమిమీద పళ్ళెము నిండ నీళ్ళుపోసి నీళ్ళలో పువ్వులను చక్కఁగా బఱచి, ఆ గుడ్డ కొనను దీపమంటించి హరిశాస్త్రులు వెలుపలికి వచ్చెను. అతఁ డీవలకు వచ్చిన రెండుమూడు నిమిషముల కెల్లను గుడ్డయంటు కొనఁగా మండుచుండెడు చమురుబొట్లు నీటిలోఁబడి టప్పుమని మను ష్యునిమీఁద దెబ్బ వేసినట్టు చప్పుడు కాసాగెను. ఆవల బొమ్మ రాళ్ళవఱకును కాలినప్పు డారాయి యూడి నీళ్ళలోఁబడి గొప్పధ్వనిని జేయుచు వచ్చెనుగాని పళ్ళెములో నడుగునఁ బువ్వులుంటచేత నిత్తడి పళ్ళెముమీఁద వాయించినట్టెంతమాత్రము వినఁబడినదికాదు. ఆ గుడ్డయంతయు మండిపోయినతరువాత అతఁడు లోపలికిఁ బోయి మసి మొదలగు వానిని పూర్ణముగా నెత్తుకొని వెడలిపోయెను.

రాజశేఖరుఁడుగారు సువర్ణవిద్యను గ్రహింపవలెనను నపేక్షతో నిత్యమును బైరాగికి సమస్తోపచారములను జరిపించుచు, ఆతని సమయము కనిపెట్టి యనుసరించుచు, అతఁ డొకనాఁడు గంజాయి త్రాగి యుల్లాసముగఁ గూరుచున్నపుడు చేరఁబోయి వినయముతో "బావాజీః లోకములో సువర్ణము చేయు విద్య యున్నదా?" అని యడిగెను. అతఁడు మందహాసము చేసి "ఉన్నది" అని చెప్పెను. ఆ పయిని మాటల ధోరణిని "ఆ విద్యయొక్క సంగతి యెటువంటి" దని రాజశేఖరుఁడుగారు మహాభక్తి శ్రద్ధలతో చేతులు జోడించుకొని యడిగిరి. అందుమీఁద నతఁడు "ఆ సంగతి పరమరహస్యమయినను నీకు జెప్పెద" నని పూర్వయుగములలో స్పర్శవేదివలన నినుము బంగారమగుచు వచ్చెనుగాని యీ కలియుగములో స్పర్శవేది లేద నియు, పూర్వము శంకరాచార్యులవా రొక యీఁడిగవానికి సువర్ణ ముఖి యను విద్య నుపదేశింపఁగా వాఁడు చిరకాలము బంగారమును జేసి కడపట యోగులలోఁ గలసి వారి కుపదేశించి దేహము చాలించె

ననియు, తన గురువా విద్యను తన కుపదేశించెను గాని మంత్రము యొక్క పునశ్చరణము పూర్తికానందునఁ దనకది యింకను ఫలింప లేదనియు, తా నిప్పుడు పసరులతో మాత్రమే బంగారమును జేయఁ గలననియు, రాజశేఖరుఁడుగారిమీఁది యనుగ్రహముచేతనే చెప్పినట్టు చెప్పి, ఎల్లవారును దన్ను బంగారము చేయుమని బాధింతురుగాన ఆ సంగతిని మహారహస్యముగా నుంచవలెనని కోరెను. రాజశేఖరుఁడు గారు తా నా ప్రకారము గోప్యముగా నుంచెదనని ప్రమాణముచేసి తనకు సువర్ణముచేయు యోగమును జెప్పుఁడని బహువిధముల వానిని బ్రార్థించిరి. దానిపయిని ఆ బైరాగి యది గృహస్థులు చేయఁగూడ దనియు, చేసినయెడల వంశక్షయ మగుననియుఁ జెప్పి తనయెడల విశ్వాసముగలవారికి తానే బంగారమును జేసి యిచ్చెదనుగాని యోగ మును మాత్రము చెప్పనని చెప్పెను.

అందుమీఁద బంగారమునైనఁ జేయించుకోవలెనను నాశ పుట్టి మఱింత శ్రద్ధాభక్తులతో నాతని నాశ్రయించుచు నొకనాఁటి యుదయకాలమున రాజశేఖరుఁడుగారు పాలును శర్కరయుఁ దీసికొని వచ్చి యిచ్చి కూరుచుండియుండఁగా, ఆ బైరాగి రాజశేఖరుఁడుగారి మీఁదఁ దనకుఁ బరిపూర్ణానుగ్రహము గలిగినట్టు ముఖచిహ్నముల వలనఁ గనఁబఱచుచు నొక బేడయెత్తు బంగారమును బేడయెత్తు వెండినిఁ దెమ్మని యడిగి యాతఁడు తెచ్చి యిచ్చిన తరువాత వానిని రెంటిని నొక గుడ్డలో కట్టి రాజశేఖరుఁడుగారు చూచుచుండఁగా నిప్పులలో వేసి కొంతసేపుండనిచ్చి యొక పసరును దానిమీఁద పిండి కొంచెముసేపు తాళి పట్టుకారుతోఁ దీసి రెండుబేడల యెత్తు బంగారమును చేతులోఁ బెట్టెను. అందుమీఁద రాజశేఖరుఁడుగారు మఱింత యాశ కలవారయి, తమ యింటగల బంగారమును వెండిని గలిపి యేకముగా బంగారమును జేసి పెట్టుఁడని వానిని బహువిధముల వేఁడుకొనిరి. అట్లు వేఁడుకోఁగా వేఁడుకోఁగా గోసాయి యాతని ప్రార్థన నంగీకరించి యింటఁగల బంగారమును వెండినిఁ జేర్చి యొకమూటగట్ట నియమించెను. ఆతని యాజ్ఞాను సారముగా రాజశేఖరుఁడుగారు తమయింటఁ గలవారి నగలును వెండి

పాత్రములను ధనమును ప్రోగుచేసి యొక పెద్ద మూటనుగట్టి ఇంటనున్నవారు సహిత మెఱుఁగకుండ రహస్యముగ బైరాగియొద్దకుఁ దీసికొని వచ్చిరి అతఁడు వెంటనే పిడకలదాలి పెట్టించి యా మూటను రాజశేఖరుఁడుగారి చేతులతోనేఁ దానిలోఁ బెట్టించి పుటమువేసి ఆయనను లోపలికిఁబోయి విసనకఱ్ఱను దెమ్మని పంపెను. రాజశేఖరుఁడుగారు విసనకఱ్ఱను బట్టుకొని మరల వచ్చునప్పటికి బైరాగి గొట్టముతో నూదుచుండెను. పిడకల సందుననుండి మూటయు కనఁబడుచుండెను.. అప్పుడు బైరాగి మఱికొన్ని పిడకలను పైనిబెట్టి మంట చేసి, తాను వేనుగిరి కొండమీఁదనున్న మూలికలను గొనివచ్చుటకయి వెళ్ళెదననియు, తానుబోయి వానిని గొనివచ్చి పసరు పిండినఁగాని యంతయు బంగారము కాదనియు, దాను వచ్చులోపల పిడకలను వేసి మంట చేయుచు జాగ్రత్తతోఁ గనిపెట్టుకొని యుండవలయుననియుఁ జెప్పి, మూలికల నిమిత్తమయి వెళ్లెను. అతఁడు వనమూలికలకయి వెళ్ళి యేవేళకును రానందున, రాజశేఖరుఁడుగారు తామక్కడనే యుండి, బైరాగిని పిలుచుకొనివచ్చుటకయి మనుష్యులను బంపిరి. వారును గొండయంతయు వెదకి యెక్కడను అతని జాడను గానక మందుచెట్టు దొరకకపోవుటచేత దూరపు కొండలకుఁ బోయినాఁడేమో యనుకొని మరలి వచ్చి యా వార్తను జెప్పిరి. ఆ బైరాగి బంగారముచేయు మూలికలు దొరకనందున గాబోలు మరల రానేలేదు. అతని నిమిత్తమయి యొక దినమువఱకు వేచియుండి రాజశేఖరుఁడుగారు పుటముదీసి చూచునప్పటికి దానియందు బంగారమును, వెండియు లేదుగని తెల్లని భస్మము మాత్ర ముండెను. సులభముగా రజత భస్మమును సువర్ణ భస్మమును నయినందున రాజశేఖరుఁడుగారు సంతోషించి పదిలముగా దానిని దాచిరి. కాని, యేమి కారణముచేతనో యా భస్మమునందు బరువుగాని సువర్ణాది భస్మముల యందుండు గుణముకాని కనఁబడలేదు.

———

ఏడవ ప్రకరణము

రాజశేఖరుఁడుగారి బీదతనము—సుబ్బమ్మ మరణము—బంధుమిత్రుల ప్రవర్తనము—రాజమహేంద్రవర ప్రయాణము—గ్రహణస్నానము.

పూర్వము పుస్తకములయందు—శ్లో॥ ఆధివ్యాధి శతైర్జనస్య వివిధై రారోగ్యమున్మూల్యతే। లక్ష్మీర్యత్ర పతంతితత్ర వివృత ద్వారా ఇవ వ్యాపదః॥ ఇత్యాదులగు ధనమే యాపదకెల్లను మూలమని బోధించు వచనములను జదువునపుడు పురాణవైరాగ్యముగలిగి రాజశేఖరుఁడుగారు దారిద్ర్యమును గోరుచు వచ్చిరి. లక్ష్మివలెఁ గాక యామె యప్పయైన పెద్దమ్మవా రిప్పుడు నాశ్రితసులభురాలు గనుక, ఆతని కోరికప్రకారము దారిద్రదేవత వెంటనే ప్రత్యక్షమయి యాతని యభిమతమును సిద్ధింపఁజేసినది కాని తాను మునుపనుకొన్న రీతిని పేదఱిక మాతని కంత సుఖకరమయినదిగాఁ గనుపించలేదు. ఇప్పుడు మునుపటివలె నిచ్చుటకు ధనము లేకపోయినది గనుక, ఈవఱకు నాతని నింద్రుఁడవు చంద్రుఁడవని పొగడుచు వచ్చిన స్తుతిపాఠకు లందఱును మెల్లమెల్లగా నాతనిని విడిచిపెట్టి, అతనివలన ధనికులయి బాగుపడినవారియొద్దకుఁ బోసాగిరి. అయినను రాజశేఖరుఁడుగారు చేయి చాచి యాచించినవారి నూరక పొమ్మనలేక నోటితో లేదనునది చేతితోనే లేదనుచు, తమ కున్నదానిలోనే వేళకు వచ్చి యడిగినవారికి భోజనము పెట్టుచుండిరి. అందుచేత నతిథి యెంతబీదవాఁ డయిన నంత సంతోషించుచుండునే కాని మునుపటివలె విందులకు విజయంచేయు మిత్రులవంటివా రెవ్వరు నిప్పుడు సంతోషపడుచుండలేదు. ఈ దానధర్మములకు సహితము కొంత ధనము కావలసియున్నది. కాఁబట్టి ఇంటఁగల యిత్తడి సామానులను కుదువబెట్టి రాజశేఖరుఁడుగారు

సొమ్ము తెచ్చుచుండిరి. అందుచే నానాటికి గృహమునఁగల సొత్తు తక్కువయి కాపాడవలసిన భారము తగ్గుచుండెను. ఇట్లు కొంత కాలము జరగఁగా నించుమించుగా నింటఁగల జంగమ రూపమయిన సొత్తంతయు బుట్టలును, తట్టలును కొయ్యలునుగా మాఱఁజొచ్చెను. అప్పుడు సహిత మాతఁడు యాచించినప్పుడు లేదని యెవ్వరి మనసులకును నొప్పి కలుగఁజేయ నిష్టములేనివాఁడయి, మున్నెప్పుడు నసత్యమన్నమాట నెఱుఁగనివాఁ డయినను దరిద్రత్వ దేవతయొక్క యుపదేశముచేత ధనదానములకు బదులుగా వాగ్దానములను మాత్రమే చేయనారంభించెను. ఆహా! మనుష్యులచేత దుష్కార్యములనుఁ జేయించుటలో దారిద్ర్యమును మించినది మఱియొకటి లేదుగదా? ఆతఁ డీ ప్రకారముగా సర్వవిధములచేతను బాధపడుచున్నను, ఆ సంగతి నొరు లెఱుఁగకుండుటకయి భోజన పదార్థములలోఁ దక్కువ చేసియైన మంచి బట్టలను గట్టుకొనుచు అప్పుచేసియైనను బీదసాదల కిచ్చుచుఁ బయి కొకరీతి వేషముతోఁ బ్రవర్తించుచుండెను. అది యేమి మాయయో కాని లోకములో నెల్లవారును తాము సుఖపడుటకయి వహించుదానికంటెఁ దాము సుఖము ననుభవించుచున్నట్లితరులకుఁ దోఁచునట్లు చేయుటకయియే విశేష శ్రద్ధను వహింతురు. బీదతనమువలనఁ గలుగు సౌఖ్యములను లాభములను వేదాంతగ్రంథములు వర్ణించి చెప్పుచు ధనము పాపమునకుఁ గుదురని దూషింపుచున్నను, రాజశేఖరుఁడుగారు మాత్రము మనల నీదారిద్ర్యదేవత యెప్పుడువదలునా యని నిమిషమొక యొగముగాఁ గడపుచుండిరి; కాఁబట్టి యాతఁ డింత వఱకును లక్ష్యముతోఁ జూడని యదృష్టదేవత నిప్పుడు మఱి మఱి ప్రార్థింపసాగెను. దాని నాతఁ డెంతయాసపడి వేఁడుచు వచ్చెనో యాయదృష్టదేవతయు నంతదూరముగాఁ దొలఁగ నారంభించెను.

అట్టి సమయములోనే సుబ్బమ్మకు రోగము తిరుగఁబెట్టినది. డబ్బులేక యిబ్బంది పడుచున్న సమయములోనే యుపవాసమును నుప్పిడులును చేసి దినమున కిరువదిస్నానములుచేసి తడిబట్టలు కట్టు

కొని రోగపడి యెక్కువ కర్చును దెచ్చిపెట్టినందున కామెమీఁద నెంతో కోపమువచ్చి రాజశేఖరుఁడుగారు విసుగుకొనుచుండఁగా పని నిమిత్తమయి వచ్చి తిరిగిపోవుచున్న యొకబ్రాహ్మణుఁడు దగ్గఱ నుండి విని యామెను దూషించిన లాభములేదని చెప్పి తాను వంట బ్రాహ్మణుఁడనుగాఁ గుదిరెదననియు, ఆమెను మనసు వచ్చినన్నాళ్ళు రోగపడనిండనియుఁ జెప్పుటయేకాక వంటకు నలభీమ పాకములను మించునట్లు చేయ తా నున్నందున నిష్టమున్నచో నామె మృతినొంది నను బొందవచ్చునన్న యభిప్రాయమును సహితము సూచనగాఁ గనఁబఱిచెను అతని దెట్టిసత్యవాక్కొ కాని యాదినము మొదలుకొని తగు వైద్యుఁడు లేనందుననో, ఆ బ్రాహ్మణుఁడే పథ్యపానములు జరుపుచు వచ్చినందుననో ప్రబల యొకనాఁ డామెకుఁ బ్రాణము మీఁదికి వచ్చెను. ఆ దినము నక్షత్రము మంచిది కాదని పురోహితుఁడు చెప్పినందున, ఆమెను వీధిలోనికిఁ గొనిపోయి గోడప్రక్కను భూశయనముచేసి యొకచాప యడ్డము పెట్టిరి. ఆమెయు రాత్రి జాము ప్రొద్దు పోయిన తరువాత లోకాంతరగతురా లయ్యెను. ఆ దినము తెల్లవాఱిన దనుక యింటనున్న వా రందఱును పీనుఁగుతో జాగరము చేసిరి. మఱునాఁడు ప్రాతఃకాలమునుండియు సమస్తప్రయత్నములు చేసినను, ఊరనున్న బ్రాహ్మణులలో నెవ్వరును సాహాయ్యమునకు వచ్చిన వారు కారు. రాజశేఖరుఁడుగారు తామే వెళ్ళి యొకచోట బోగముదాని యింట పీనుఁగుల విస్సన్నను పట్టుకొని సంగతిని దెలుపఁగాఁ అతఁడు బేరముల కారంభించి పదియాఱు రూపాయిలకు శవమును మోచుట కొప్పుకొని లేచివచ్చెను. ఇప్పుడు సహిత మాంధ్రదేశపు బ్రాహ్మణులలో ముఖ్యముగా స్మార్తులలో నెవరియింటనైన ఎవ్వరైనను మృతి నొందినప్పుడు బంధువులును కులమువారును తక్కిన మతముల యందువలెఁ దమంతట వచ్చి సాయము చేయుట లేకపోఁగా వచ్చి ప్రార్థించినను రాక సాకులు చెప్పుటయు మొగము చాటువేయుటయు, బ్రాహ్మణజాతికంతకు నవమానకరముగా నున్నది. సమస్తాపదలలోను ఘోరతరమయిన యీ యాపదకే యెవ్వరును తోడుపడనపు డొక

మతములో నుండుటవలనఁ బ్రయోజనమేమిః ఉండకపోవుటవలన హాని యేమి? ఆ దినము శవ మింటనుండి కదలునప్పటికిఁబగలు రెండుజాము లయినది; దహనముచేసి మరల వచ్చునప్పటికిఁ బడమట నాలుగు గడియల ప్రొద్దున్నది. తరువాత విధ్యుక్తముగా సంచయనము మొద లయిన యపరకర్మ లన్నియు జరిగినవి.

మునుపటివలె రాజశేఖరుఁడుగారిని చూచుటకయి బంధు వులును మిత్రులును నంతగా వచ్చుట మానివేసిరి; వీధిలో గనఁబడి నపుడు సహితము చూడనట్టు తొలఁగిపోవుటకే ప్రయత్నించుచు,విధి లేక కలిసికొని మాటాడునప్పుడు సంగ్రహముగా రెండుమూడు మాటలతోనే సరిపెట్టుచు వచ్చిరి. పూర్వ మాయన మాటాడునపు డెల్లను ముఖస్తుతులను జేయువారు తరువాత సమ్మతిని గనఁబఱుచు శిరఃకంపములను మాత్రము చేయుచు నాతని మాటలను మందహాస ముతో వినసాగిరి. కొన్నాళ్ళకా శిరఃకంపములును మందహాసములును పోయి యూరక యూకొట్టుట క్రింద మాఱినవి; అటుపిమ్మట నా యూకొట్టుటలు సహితము నడగి హితబోధలు బలిసినవి. కాలక్రమ మున హితబోధలు సహిత మడుగంటి యొకరీతి పరిహాసములుగా బరిణమించినవి. రాజశేఖరుఁడుగారును దారాపుత్రాదులును ధనము లేనివా రయినను తామొక దుష్కార్యమునకయి ధనమును దుర్వ్యని యోగము చేయలేదుగదా యని మనసులో నొక విధమయిన ధైర్యము నవలంబించి యున్నదానితోనే తృప్తివహించి యుండఁగా, వారి సౌఖ్యమునుగని యోరువలేనివారు కొందఱు మిత్రులని పేరుపెట్టు కొనివచ్చి వారును వీరును మిమ్ము దూషించుచున్నారని చెప్పి వారి నెమ్మదికి భంగము గలిగించుచు వచ్చిరి: రాజశేఖరుఁడుగారు చేసిన వ్యయమును బూర్వము దాతృత్వమని వేయినోళ్ళఁ బొగడినవారే యిప్పుడు దానిని దుర్వ్యనియోగమని నిందింపసాగిరి; ఆయన వలన బూర్వ మెన్నివిధములనో లాభములను బొందినవారు సహితము రాజ శేఖరుఁడుగారు వీధిలోనుండి నడచుచున్నప్పుడు వ్రేలితోఁ జూపి యీయనయే తన ధనమునంతను బాడుచేసుకొని జోగియైన మహాను

భావుఁడని దగ్గఱనున్న వారితోఁ జెప్ప నవ్వ మొదలుపెట్టిరి. ఈవఱ
కును సీతను దనకొమారుని కిమ్మని నిర్బంధించుచు వచ్చిన దామో
దరయ్య. ఇప్పు డాపిల్లను దన కొడుకునకుఁ జేసికోనని వారి వీరి
ముందఱను బలుఁకఁజొచ్చెను. ఆ సంగతి కర్ణపరంపరచే రాజశేఖ
రుఁడుగారి వఱకును వచ్చినందున, ఆయన యొకదినము పోయి యడు
గఁగా తా నీసంవత్సరము వివాహము చేయనని చెప్పెను. సుబ్రహ్మణ్య
మంతటి యదృష్టవంతుఁడు లోకములో మఱి యెవ్వరునులేరని జాత
కము వ్రాసిన సిద్ధాంతియే యాతనికిఁ గన్యనిచ్చెదనన్నవారి యింటికిఁ
బోయి యాతనిది తాను జూచినవానిలోనెల్ల జబ్బుజాతకమనిచెప్పి పిల్ల
నీకుండఁ జేసెను. రాజశేఖరుఁడుగారు ధనము లేక బాధపడుచుండియు
నొరులనడుగుట కిష్టములేనివారయి యూరకుండఁగా, నిజమైనమిత్రుఁ
డొకడైన నుండకపోవునాయని ఎంచి మాణిక్యాంబయు సుబ్రహ్మణ్య
మును రాజశేఖరుఁడుగారికడకుఁబోయి నారాయణమూర్తినిగాని మఱి
యెవ్వరి నైననుగాని బదులడిగి యేమాత్రమయిన సుబ్బమ్మమాసిక
మునకయి తెండని ప్రార్థించిరి. ఆయన వారిమాటను దీసివేయలేక
దామోదరయ్యను నారాయణమూర్తిని మిత్రులవలె నటించి తనవలన
లాభమును పొందిన మఱికొందఱిని బదు లడిగి చూచెనుగాని,
అక్కఱలేనప్పుడు వెనుక మేము బదులిచ్చెదము మేము బదులిచ్చెద
మని యడుగనిదే పలుమాఱు సంతోషపూర్వకముగాఁ జెప్పుచు
వచ్చిన వారు ఇప్పుడు నిజముగాఁ గావలసి వచ్చినది గనుక పోయి
యడగినను వేయిక్షమార్పణలను జెప్పి విచారముతో లేదనిరి. పలు
వురు రాజశేఖరుఁడుగారి యింటికి వచ్చుట మానుకొన్నను, గొంత
కాలమువఱకును గొందఱు వచ్చుచుండిరి. కాని తమ్మేమయిన ఋణ
మడుగుదురేమో యని యిప్పు డావచ్చెడువారుకూడ రాకుండిరి.
కాఁబట్టి మును పెప్పుడును మనుష్యులతో నిండియుండి రణగుణధ్వని
గలిగియుండెడి రాజశేఖరుఁడుగారి గృహ మిప్పుడు త్రొక్కిచూచు
వారులేక నిశ్శబ్దముగా నుండెను. అయిన నా స్థితియందది చిరకాల
ముండినది కాదు; దాని స్తంభముహూర్తబలమెట్టిదో కాని తరువాత

మరల సదా మనుష్యులతో నిండి మునుపటికంటెను సమ్మర్దము గలిగి బహుజనధ్వనులతో మాఱుమ్రోయుచుండెను. మునుపు మనసులో నొకటి యుంచుకొని పయి కొకటి చెప్పుచుఁ గపటముగాఁ బ్రవర్తించువారితోను బట్ట యిమ్మని కూడు పెట్టుమని యాచించు దరిద్రులతోను నిండి యుండెను గాని యిప్పుడు మనసులో నున్న దానినే నిర్భయముగా మొగముమీఁద ననెడు ఋజువర్తనము గలవారితోను బట్టలును భోజనపదార్థములు గొన్నందుకయి యీవలసిన సొమ్మిమ్మని యధికారమును జూపు భాగ్యవంతులతోను నిండియుండ నారంభించెను. గృహమునకు మనుష్యసమృద్ధి గలిగినట్టుగానే రాజశేఖరుఁడుగారికి వస్తుసమృద్ధియు నానాఁటి కధికముగాఁ గలుగనారంభించెను. మునుపటివలెఁ బగటిపూట యందుఁ బదార్థసందర్శనమంతగాఁ గలుగకపోయినను, తదేక ధ్యానముతో నున్నందున రాత్రులు కలలయందు మాత్రము తొంటికంటె సహస్ర గుణాధికముగాఁ గలుగుచుండెను. ఆ బాధ లటుండఁగా మున్ను రుక్మిణి శిరోజములను తీయించక పోవుటయే బాగుగనున్నదని శ్లాఘించిన శ్రోత్రియులే యిప్పుడాతనినిఁ బలువిధముల దూషించుటయే కాక సభవారికి నూఱు రూపాయ లపరాధము సమర్పించుకొనియెడల శ్రీశంకరాచార్య గురుస్వామికి వ్రాసి జాతిలో నుండి వెలి వేయించెదమని బెదరింపఁజొచ్చిరి. ఋణప్రదాతలతో నిండియుండి యిల్లొక యడవిగా నున్నందునను, వీధిలోనికిఁబోయిన సుగుణములను సహితము దుర్గుణములనుగానే పలుకుచు హేళనచేయు మహాత్ములతో నిండి యుండి యూరొక మహాసముద్రముగా నున్నందునను గౌరవముతో బ్రతికినచోటనే మరల లాఘవముతో జీవనము చేయుటకంటె మరణమయినను మేలుగాఁ గనఁబడి నందునను, ఏలాగునైనను ఋణవిముక్తి చేసికొని యూరువిడిచి మఱియొకచోటికిఁ బోవలె నని ఆయన నిశ్చయించుకొనెను. కాఁబట్టి వెంటనే రామశాస్త్రి యొద్దకుఁ బోయి యింటి తాకట్టుమీఁద నయిదు వందల రూపాయలను బదులు పుచ్చుకొని, సొమ్ము సంవత్సరమునాటికి వడ్డీతోఁగూడ దీర్చునట్టును,

గడువునాటికి సొమ్మియ్యలేనిపక్షమున నిల్లాతనికిఁ గ్రయమగునట్టును పత్రమును వ్రాసియిచ్చెను. ఆ ప్రకారముగా సొమ్ము బదులుతెచ్చి దానిలో నాలుగువందల రూపాయలతో ఋణముల నన్నిటిని దీర్చి వేసెను. బదులిచ్చిన మఱుసటినాటినుండియు నిల్లు చోటుచేసి తన యధీనము చేయవలసినదని రామశాస్త్రి వర్తమానములు పంపుచుండెను. పూర్వము స్కాంధపురాణమును జదివినప్పటినుండియు రాజశేఖరుఁడుగారి మనసులోఁ గాశీయాత్ర వెళ్ళవలెనని యుండెను. ఆ కోరిక యిప్పుడీ విధముగా నెఱవేఱనున్నందునకు సంతోషించి. రాజశేఖరుఁడుగారు సకుటుంబముగా గంగాస్నానము చేసి వచ్చుటకు నిశ్చయించి తారాబలమును చంద్రబలమును బాగుగ నున్న యొక చరలగ్నమునందుఁ బ్రయాణమునకుఁ ముహూర్తముపెట్టి "ప్రతపన్నవమిపూర్వే" యని యుండుటచేత తిథిశూల లేకుండఁ జూచుకొని "నపూర్వేశనిసోమేచ" యనుటచేత వారశూల తగులకుండ ఫాల్గుణ శుద్ధ త్రయోదశీ బుధవారమునాఁడు మధ్యాహ్నము నాలుగు గడియల ప్రొద్దువేళ బయలుదేఱుటకు బండి నొకదానిని గుదిర్చి తెచ్చిరి. వారీవఱకుఁ జేసిన యాత్ర లన్నియు గోదావరియొద్దున నుండి యింటియొద్దకును. ఇంటియొద్దనుండి గోదావరియొద్దునకునే కాని యంతకన్న గొప్పయాత్రలను జేసినవారుకారు.

బండిని తెప్పించి వాకిటఁ గట్టిపెట్టించి ప్రయాణ ముహూర్తము మించిపోకమునుపే బండిలో వేయవలసిన వస్తువులను వేయవలసినదని రాజశేఖరుఁడుగారు పలుమాఱు తొందరపెట్టినమీఁదట, మాణిక్యాంబ తెమలివచ్చి బండినిండను సుద్దతట్టలను బుట్టలను చేఁదలను నింపి మఱియొక బండికిఁ గూడ జాలునన్నిటిని వీధిగుమ్మములో నుంచెను; బండిలో నెక్కవలసిన యిత్తడిపాత్రములును బట్టలపెట్టెలును లోపలనే యుండెను; ఇంతలో రాజశేఖరుఁడుగారు వచ్చి యాబుట్టలు మొదలగువానిని బండిలోనుండి దింపించి వారు వెళ్ళిపోవుచున్నారని విని చూడవచ్చిన బీదసాదలకుఁ బంచిపెట్టనారంభించిరి. ఆ వఱకు లోపలనుండి కదలి రాకపోయినను రాజ

శేఖరుఁడుగారు వస్తువులను బంచిపెట్టుచున్నా రన్నమాటను విన్న తోడనే యిరుగుపొరుగుల బ్రాహ్మణోత్తములు వాయువేగమునఁ బరుగెత్తుకొనివచ్చిరి. బండిలో స్థలముచాలక క్రింద నుంచిన తట్టలు మొదలగువానిని మాణిక్యాంబయుఁ దన్ననుసరించుచున్న వారికిఁ బంచిపెట్టెను. తరువాతఁ బెట్టెలును నిత్తడిసామానులును బండిలో నెక్కింపఁబడినవి; మునుపు నాలుగుబండ్లలో నెక్కించినను సరిపోని సామాను లిప్పు డొక్కబండిలోనికే చాలక దానిలో నలుగురు గూరుచుండుటకు స్థలముకూడ మిగిలెను. రాజశేఖరుఁడుగా రెంత తొందరపెట్టుచున్నను మాణిక్యాంబ తన కాపురాంధ్రయిన యొక రిద్దఱు పొరుగు స్త్రీలవద్ద సెలవు పుచ్చుకొని వచ్చుటకే ప్రత్యేకముగా నాలుగు గడియ లాలస్యము చేసెను. ఈలోపుగా మంచములను బండిగూటినయిని గట్టించి. పిల్లలను బండిలో నెక్కించి. రాజశేఖరుఁడుగారు కోపపడినందున మాణిక్యాంబవచ్చి బండిలోఁ గూర్చుచుండెను. బండివాని యొద్దకు వచ్చినప్పటినుండియుఁ గొంచెము వట్టిగడ్డిపరకలతోను కావలసినంత జలముతోను మితాహారమును గొనుచు పథ్యముచేయుచున్న బక్కయెడ్లు మెల్లఁగా బండిని లాగ నారంభించెను. బండివాఁడును వానివెనుకనే నడచుచు మేఁతవేయుటలోఁ బరమలుబ్ధుఁడుగానే యున్నను కొట్టుటలోమాత్రము మిక్కిలి యౌదార్యమును గనఁబఱుపసాగెను. ఊరిబయలవఱకును వచ్చి. రాజశేఖరుఁడుగారివలన బిచ్చములనుగొన్న నిరుపేదలయిన తక్కువ జాతులవారు పలువిధముల వారిని దీవించి. విచారముతో వెనుకకు మరలిపోయిరి. నల్లమందు వేసికొనుటచేతనో త్రాగుటచేతనో సహజమైన మత్తతచేతనో యీ మూడునుగూడఁ గలియుటచేతనో త్రోవ పొడుగునను తూలుచుఁ గునుకుపాట్లు పడుచు నడుచుచున్న బండివాఁడు మొత్తనెక్కి కూరుచుండి. బండిలోనివారికిఁ గావలసినంత పరిమళమును ఆకాశమునఁ జిన్నమేఘములును గలుగునట్టుగా సగము కాలియున్న ప్రాఁతపొగచుట్టలను నాలిగింటిని గుప్పుగుప్పునఁ గాల్చి బండిలోని పెట్టెకుఁ జేరగిలఁబడి హాయిగా నిద్రపోయెను. బండియు

మెల్లగా ప్రాకుచున్నట్టే కనఁబడుచుండెను; ఇంతలోఁ జీఁకటియుఁ బడెను. కొంతసేపటికి రాజశేఖరుఁడుగారు క్రిందఁ జూచునప్పటికి బండి కదలుచున్నజాడ కనఁబడలేదు. అప్పుడు కుంభకర్ణునివలె నిద్రపోవుచున్న యా బండివానిని లేపఁబూనుకోఁగా, కేకలేమియుఁ బనిచేసినవికావు కాని వాని కాలిమీఁద కొట్టినదెబ్బలుమాత్రము వానిని, కదలి యొక్క మూలుగు మూలిగి మఱియొక్క ప్రక్కఁ పరుండునట్లు చేసినవి, మహాప్రయత్నముమీఁద వానిని లేపి క్రిందదిగి చూచువఱకు బండి త్రోవతప్పి వచ్చి యొకపొలములో మోఁకాలిలోతు బురదలో దిగఁబడియుండెను. అప్పుడందఱును దిగి యావచ్ఛక్తి నుపయోగించి రెండు గడియలకు బండిని రొంపిలోనుండి లేవనెత్తి మార్గమునకు లాగుకొని వచ్చిరి, కాని యెద్దుమాత్రము తాము బండిని గొనిపోవు స్థితిలో లేక తమ్మే మఱియొకరు గొనిపోవలసిన యవస్థయం దుండెను. కాఁబట్టి చీఁకటిపడువఱకును బండి శ్రమచేసి వారిని లాగుకొని వచ్చినందున్నకుఁ బ్రత్యుపకారముగా నిప్పుడు చీఁకటిపడ్డందున వారే బండి నీడ్చుకొనిపోవలసిన వంతు వచ్చెను. ఇట్టియవస్థ పగలు సంభవింపక రాత్రి సంభవించినందున కెల్లవారును మిక్కిలి సంతోషించిరి, అందఱిబట్టలకును బురదచేతఁ జిన్నవియుఁ బెద్దవియునైన పలువిధములైన పుష్పము లద్దఁబడినవి; బండిలో నెక్కివచ్చినవారి కెట్లున్నను చూచువారు లేకపోయిరి కాని, యున్న యెడల వారికెంతయైన వినోదము కలిగి యుండును. బండివాఁడు భీమునివంటివాఁడు గనుక రాజశేఖరుఁడుగారి సహాయ్యముచేత బండిని సులభముగా నీడ్చుచుండఁగా, సుబ్రహ్మణ్యము వెనుకజేరి యెడ్లను స్త్రీలను నడిపించుకొని వచ్చెను. వారు నడిచియే వెళ్ళినయెడల జాములోపలనె రాజమహేంద్రవరము వెళ్ళి చేరియుందురు గాని బండినికూడ నీడ్చుకొని పోవలసివచ్చినందున రాత్రి రెండు యామములకు రాజశేఖరుఁడుగారి పినతండ్రికుమారుఁడగు రామమూర్తిగారి యిల్లు చేరిరి. అప్పుడందఱును మంచినిద్రలో నుండిరి; కాఁబట్టి బండిచప్పుడు కాఁగానే తలుపు తీయఁగలిగినవారు కారు. కొంతసేపు

తలుపువద్ద బొబ్బలుపెట్టినమీఁదట చావడిలోఁ బరున్న వారెవ్వరో
లేచివచ్చి తలుపుతీసిరి. రాజశేఖరుఁడుగారి మాట వినఁబడినతోడనే
లోపలిగదిలోఁ బరుండియున్న రామమూర్తిగారు లేచివచ్చి, అన్న
గారిని కౌఁగలించుకొని వారావఱకే వత్తురని కనిపెట్టుకొనియుండి
జాముప్రొద్దుపోయిన మీఁదటనుగూడ రానందున, ఆ దినము
బయలుదేఱలేదని నిశ్చయించుకొని భోజనములుచేసి తామింతకు
మునుపే పడుకొన్నా మని చెప్పి యంతయాలస్యముగా వచ్చుటకుఁ
గారణ మేమని యడిగిరి. తాము చెప్పనక్కఱలేకయే తమ బట్టలను
మోఁకాలివఱకును బురదలో దిగఁబడిన కాళ్ళును జెప్ప సిద్ధముగా
నున్నదానినిమాత్ర మాలస్యకారణముగాఁ జెప్పి బండిని దామీడ్చుకొని
వచ్చిన సంగతిని మాత్రము చెప్పక రాజశేఖరుఁడుగారు దాచిరి. అప్పు
డీయవలసిన బండికూలి నిచ్చివేసి బండివానిని పొమ్మని చెప్పఁగా
వాఁడు తాను విశేషముగా శ్రమపడితి ననియు తన బండియెడ్లంతటి
మంచివి మఱెక్కడను దొరకవనియుఁ జెప్పి తన్నును తన యెడ్లను
గొంతసేపు శ్లాఘించుకొని బహుమతి రావలెనని యడిగెను. తడవుగ
మాటాడనిచ్చినయెడల మాటవెంబడిని బండిని తాములాగుకొనివచ్చిన
మాటను చెప్పునేమో యనుభయమున సామాను దిగినతోడనే బహు
మతిని సహిత మిచ్చి రాజశేఖరుఁడుగారు వెంటనే వానిని బంపివేసిరి.
క్రొత్తగా మగఁడుపోయినవారిని పుణ్యస్త్రీలు భోజనము లయిన
తరువాత మొదటిసారి చూడరాదు గనుకను, ఆ రాత్రి మంచిదినము
కాదు గనుకను, సువాసినుల నందఱను గదిలోనికిఁ బోయి తలుపు
వేసికొండని చెప్పి యొక విధవ ముందుగా రుక్మిణిని లోపలికిఁ
దీసికొనివచ్చి మఱియొక గదిలోనికిఁ బంపి తలుపు దగ్గఱగా వేసెను.
తరువాత లోపలినుండి యాఁడువారు వచ్చి మాణిక్యాంబ మొదలైన
వారిని పడమటింటిలోనికిఁ దీసికొనిపోయి రుక్మిణికి దటస్థించిన యవస్థ
కయి యేడుపులు మొదలైనవి చల్లారినపిమ్మట, వారినిమిత్త మా
వఱకు చేసిన వంట మిగిలియున్నది కాన వారికి వడ్డించి రాజశేఖ
రుఁడుగారి నిమిత్త మప్పుడ త్తెసరు పెట్టిరి. అందఱును భోజనము
లయినతరువాత మూఁడుజాములకు పరుండి సుఖనిద్రచేసిరి.

రాజశేఖరుఁడుగారు కొన్నిదినములు రామమూర్తిగారి లోపలనే యుండిరి. ఒకనాఁడు పడవమీఁద గోవూరునకుఁ బోయి యచటఁ బూర్వము గౌతముఁడు తపస్సు చేసిన స్థలమును మాయగోవు పడిన చోటును జూచి గోపాదక్షేత్రమున స్నానముచేసి రాత్రికి మరల వచ్చిరి; మఱియొకనాఁడు కోటిలింగక్షేత్రమున స్నానమునకుఁ బోయి యచట నొక శాస్త్రిలవలనఁ బూర్వ మాంజనేయు లొక లింగము నెత్తుకొనిపోయి కాశీలో వేయుటయు అప్పటినుండియు కాశికాపట్టణము ప్రసిద్ధిగనుటయు మొదలుగాఁగల కథను వినిరి. ఇంకొకనాఁడు రాజరాజనరేంద్రుని కోటకుఁ బోయి అందులోఁ బూర్వము చిత్రాంగి మేడయున్న తావును సారంగధరుఁడు పావురముల నెగరవేసిన చోటును జూచి, పూర్వము రాజరాజనరేంద్రున కమ్మవారు ప్రత్యక్షమయి నీ వెంతదూరము వెనుక తిరిగి చూడకుండ నడతువో యంత దూరము కోటయగునని చెప్పుటయు అతఁడాప్రకారముగా నడచుచు వెనుక గొప్ప ధ్వని యగుచుండఁగా గొంతసేపటికి మనస్సు పట్టలేక వెనుక తిరిగి చూచుటయు, చుట్టును బంగారుకట్టుతో నించుమించుగా ముగియవచ్చిన కోట యంతటితో నిలిచిపోవుటయు, మొదలుగాఁగల కథను దగ్గఱనున్న వారివలన విని, రాజశేఖరుఁడుగారు సారంగధరుని కాళ్ళను చేతులను నఱికిన స్థలమును జూచిరావలె నని బయలుదేఱి సారంగధరుని మెట్టకుఁ బోయి యక్కడ నొక నిమ్మచెట్టుక్రింద సారంగధరుని కాళ్ళను, చేతులను ఖండించిన చాపరాతిని, దాని చుట్టును గడ్డి సహితము మొలవక నున్న ప్రదేశమును దాని సమీపముననే సిద్ధుఁడు సారంగధరుని గొనిపోయి స్నానము చేయించిన కొలఁకును జూచి వచ్చిరి. రాజమహేంద్రవరములో నున్న కాలములో రాజశేఖరుఁడుగారు పట్టణములో నుండెడి జనులకును, పల్లెలలో నుండెడి జనులకును నడవడియం దేమివ్యత్యాసముండునో చూడవలెనని యెల్లవారియొక్క చర్యలను బరీక్షింప సాగిరి; కాఁబట్టి యిప్పుడిప్పు డాయనకు నిజమయిన ప్రపంచజ్ఞానము కొంతవఱకుఁ గలుగ నారంభించెను. ఆ పట్టణములో— ఎరువడిగి

తెచ్చుకొనియైనఁ జేతికి మురుగులు నుంగరములును వేసికొని, చాకలి వానియొద్ద పడిదెకుఁ దెచ్చుకొనియైనను విలువబట్టలను గట్టుకొను వారె మిక్కిలి గౌరవమునకుఁ బాత్రులుగా నుండిరి. లోపల సార మేమియు లేకపోయినను జెవులకు మంచి కుండలములను జేయించు కొని తలకు గొప్ప శాలువను జుట్టుకొన్నవారు మహాపండితులుగా నుండిరి. ఎల్లవారును ధనికుల యిండ్లకుఁ బోయి జీవితకాలములో నొకప్పుడును దేవాలయము త్రొక్కి చూడక పోయినను భగవన్నామ మును కలలోనై నను స్మరింపకపోయినను వారిని పరమ భాగవ తోత్తములని, భక్తాగ్రేసరులని పొగడుచుండిరి; నిజమైన విద్వాంసుల యొక్కయు కవీశ్వరులయొక్కయు నోళ్ళను కడుపులను సదా శ్లోక ములతోను, పద్యములతోను మాత్రమె నిండియుండెనుగాని బాహ్య దంభము లేకపోవుటచేత నన్నముతో నొకప్పుడును నిండియుండ లేదు; దినమున కెనిమిది దొమ్మరగుడిసెలలో దూఱినను, స్నానము చేసినట్టు జుట్టు చివర ముడివైచికొని బొట్లగోచులను బెట్టుకొని తిరుగు వారు పెద్దమనుష్యులని పొగడొందుచుండిరి. వేయేల, చాటున లక్షదుష్కా ర్యములు చేయుచున్నను, బాహ్యవేషధారణమునందు మాత్రము లోపము లేకుండ నున్నచో వారి ప్రవర్తనమును సంపూర్ణముగా నెఱిఁగియు నట్టివారి కందఱును సభలో సహితము మంచి నడవడి గలవారికిఁ జేయుదానికంటె నెక్కువ మర్యాదనుఁ జేయుచుండిరి. నీతి విషయమున వారి ప్రవర్తనమెంత హేయమయినదిగా నున్నను, మత విషయమునందు మాత్రము పయికి భక్తులుగానే కనఁబడుచుండిరి. నిలువ నీడలేక బాధ పడుచుండెడి ప్రాణమిత్రుల కొక కుటీరమును గట్టించి యియ్యలేనివారు సహితము రాతివిగ్రహములు కాపురముం డుటకయి వేలకొలఁది వెచ్చపెట్టి దేవాలయములు కట్టించుచుండిరి; కట్టించినవారు పోయిన తరువాత వసతులు లేక పాడుపడిన దేవా లయములను నూటయిరువదిమూటిని లెక్కపెట్టి రాజశేఖరుఁడుగారు కోటిలింగములకుఁగూడ బూర్వమెప్పుడో దేవాలయములు పాడయి నందున నా ప్రకారముగా నిసుకదిబ్బలయందుఁ బడియుండినవై యుండ

వచ్చునని సంశయించిరి; అక్కడ వేశ్యలు తప్ప మఱియెవ్వరును స్త్రీలు చదువకుండిరి; అట్టివా రభ్యసించిన విద్య యంతయు వ్యభిచారమును వృద్ధిచేసి పురుషులను దమ వలలలోఁ బడవేసికొని పట్టణము పాడు చేయుటకొఱకే పనికి వచ్చుచుండెనుగాని జ్ఞానాభివృద్ధికిని సన్మార్గప్రవర్తనమునకును లేశమయినను తోడుపడుచుండ లేదు.

అక్కడ సప్తమివఱకునుండి రాజశేఖరుఁడుగారు కాశికి వెళ్ళుటకు ప్రయాణమయిరిగాని, సంవత్సరాదివఱకు నుండుఁడని రామమూర్తిగారు బలవంత పెట్టినందున నాతని మాట తీసివేయలేక యొప్పుకొనిరి. ఫాల్గుణ బహుళ అమావాస్యనాఁడు పగలు మూడు జాములవేళ సంపూర్ణసూర్యగ్రహణము పట్టెను. జను లందఱును గోదావరిలో పట్టుస్నానము చేసి తమపితరులకు తర్పణము లిచ్చుచుండిరి; కొందఱు పుణ్యము కొఱకు నవగ్రహ జపములు చేయుచు బ్రాహ్మణులకు నవధాన్యములను దానము చేయుచుండిరి; కొందఱు ఛాందసులును వృద్ధాంగనలును సూర్యునకు విపత్తువచ్చె నని కన్నుల నీరు పెట్టుకొనసాగిరి; వారిలో దెలిసినవార మనుకొను వారు సూర్యునకుఁ బట్టిన పీడను వదలఁగొట్టుటకయి మంత్రములను జపించుచుండిరి; వారికంటెను దెలివిగలవారు గ్రహణకాలమునందు తమ కడుపులలో జీర్ణముగాని పదార్థము లుండిన దోషమని యెఱిఁగి దానిముందు మూడుజాముల నుండియు నుపవాసములు చేయుచుండిరి; ఎల్లవారును భోజనపదార్థము లుండు పాత్రములో దర్భగడ్డిని వేయుచుండిరి; కడుపుతో నున్న స్త్రీలు పైకి వచ్చినయెడల అంగహీను లయిన పిల్లలు పుట్టుదురని యెంచి పెద్దవా రట్టి స్త్రీలను గదులలోఁ బెట్టి తాళమువేసి కదలమెదలవదని యాజ్ఞాపించిరి; మఱి కొందఱు మంత్రవేత్తలమని పేరుపెట్టుకొన్నవారి కేమయిన నిచ్చి మంత్రోపదేశమును బొంది శీఘ్రముగా సిద్ధించుటకయి ఱొమ్ములబంటి నీటిలో జపము చేయుచుండిరి, గ్రహణకాలమున నోషధులయందు విశేషగుణ ముండునని యెంచి కొందఱు మూఢులు స్నానముచేసి దిసమొలలతో

జుట్టు విరియఁబోసికొని చెట్లకు ధూపదీపములు సమర్పించి వేళ్ళను దీయుచుండిరి: గ్రహణ సమయమున దానముచేసిన మహాపుణ్యము కలుగునని చెప్పి బ్రాహ్మణబ్రువులు తమ బట్టలు తడియకుండఁ బయి కెగఁగట్టుకొని మోకాలిలోతు నీళ్ళలో నిలుచుండి సంకల్పమును జెప్పుచు మూఢులయొద్దను స్త్రీలయొద్దను జేరి నీరుకాసులను గ్రహించుచుండిరి. పూర్వాచారమును బట్టి రాజశేఖరుఁడుగారు తామును స్నానము చేసిరిగాని, పయిని చెప్పిన కృత్యమును జేయువా రందఱును మూఢులని యెంచి గ్రహణవిషయమయి యచ్చటి పండితులతో వాదములు చేయ నారంభించిరి. అతఁడు జ్యోతిష శాస్త్రమును నమ్మినను పురాణములను మాత్రము శాస్త్రవిరుద్ధముగా నున్నప్పుడు నమ్మకుండెను. కాఁబట్టి-శ్లో॥ పశ్చాద్భాగా జ్జలదవదధ స్సంస్థితోభేత్య చంద్రో। భానోర్బింబంస్ఫురదసితయా ఛాదయత్యాత్మమూర్త్యా॥ అను సిద్ధాంత శిరోమణి శ్లోకమును, శ్లో॥ ఛాదకో భాస్కరస్యేందు రథస్థో ఘనవద్భవేత్। భూచ్ఛాయాం ప్రాఙ్ముఖశ్చంద్రో విశత్యస్య భవేదసౌ॥—అను సూర్యసిద్ధాంతశ్లోకమును జదివి, భూగోళమునకుపరిభాగమున సూర్యుఁడుండునపుడు చంద్రుఁడు తన గతివిశేషముచేత సూర్యునకును భూమికిని నడుమ సమకళయందు వచ్చునేని సూర్యగ్రహణము కలుగునుగాని రాహువు మ్రింగుటచేతఁ గలుగదనియు, పౌరాణికులు చెప్పినదే గ్రహణమునకుఁ గారణ మయినయెడల రాహుకేతువుల మనసులలోని యభిప్రాయములను దెలిసికొనుటకు మనము శక్తులము కాముకాఁబట్టి గ్రహణ మిప్పుడు కలుగు నని ముందుగాఁ దెలిసికోలేకపోయి యుందుమనియు, సూర్య గ్రహణ మమావాస్యనాఁడును చంద్రగ్రహణము పూర్ణిమనాఁడును మాత్రమే పట్టుటకుఁ గారణ ముండదనియు, రాహు కేతువు లాకాశమున నెప్పుడును గనఁబడకపోవుట యెల్లరు నెఱుఁగుదురు గాన సూర్యచంద్రులను మ్రింగఁగలిగినంత పెద్దవియే యయియుండినయెడల గ్రహణసమయమున నవేల కనఁబడకుండుననియు, రాహువే మ్రింగునేని మన పంచాంగరీతిగా నీగ్రహణ మొకదేశమునఁ గనఁబడి మరి

యొక దేశమునఁ గనఁబడకపోవుటకు హేతు వుండదనియు, రాజశేఖరుఁడుగారు బహుదూరము వాదించిరి. అక్కడ నున్న పండితులలో నెవ్వరికిని యుక్తులు తోఁచకపోయినను, విశేషముగా కేకలు మాత్రము వేసిరి. అక్కడ నున్నవారి కా వాదమేమియుఁ దెలియలేదు కనుక బిగ్గఱగా నఱచినందున శాస్త్రులపేళ్ళవారే గట్టివారని మెచ్చుకొని రాజశేఖరుఁడుగారి వాదము బౌద్ధవాదమని దూషించిరి. ఒకరిని వెక్కిరించుటవలనఁ గలుగవలసిన సంతోషముతప్ప మఱియొకవిధమైన సంతోషము తమకు లేదు గనుక, విద్యాగంధమెఱుఁగని మూర్ఖశిరోమణులు రాజశేఖరుఁడుగారిని బహువిధములఁ బరిహసించి పొందఁదగిన యానందమునంతను సంపూర్ణముగా ననుభవించిరి. ఇంతలో గ్రహణమోక్షకాలము సమీపించినందున నెల్లవారును విడుపు స్నానమునకై పోయిరి. శుద్ధమోక్ష మయిన తరువాత ముందుగా స్నానము చేసివచ్చి యాఁడువారు వంటచేసినందున దీపములుపెట్టించి యెల్లవారును ప్రథమ భోజనములను జేసిరి.

ఎనిమిదవ ప్రకరణము

సంవత్సరాది—రాజశేఖరుఁడుగారి ప్రయాణము—రాజానగరము నకు సమీపమున నొకరాజు వడఁగొట్టి పడిపోవుట—నల్ల చెఱువు సమీపమున నొకయోగి కనఁబడుట—దొంగలు కొట్టుట—రుక్మిణి మరణము.

సంవత్సరాదినాఁడు తెల్లవారిన తరువాత రామమూర్తిగారు మంగలివానిని పిలిపించి రాజశేఖరుఁడుగారికిని సుబ్రహ్మణ్యమునకును వానిచేత తల యంటించిరి. ఇంటనున్న మగవారి యభ్యంజన స్నానము లయినతరువాత, ఆఁడువారందఱును తలంటుకొని నీళ్లు పోసికొనిరి. స్నానములయిన పిమ్మట వేపపువ్వును క్రొత్తమామిడి కాయ ముక్కలును క్రొత్తచింతపండు పులుసుతో నందఱును దేశా చారము ననుసరించి భక్షించి రెండుజాములకు పిండివంటలతో భోజనములు కావించి పండుగ చేసికొనిరి; పండుగదినములలో జనులు మఱింత యెక్కువ సుఖపడవలసినదానికి మాఱుగా, ఈ దేశములో వేళతప్పించి భోజనములుచేసి యట్టిదినములందు దేహములను మఱింత యాయాస పెట్టుకొందురు. మధ్యాహ్నము చల్లబడినమీఁదట రామమూర్తిగారు రాజశేఖరుఁడుగారిని వెంటబెట్టుకొని నూతన పంచాంగశ్రవణమునకయి వేణుగోపాలస్వామివారి యాలయమునకుఁ వెళ్ళిరి. ఆ వఱకే యొక సిద్ధాంతి పసుపుతోఁ గలిపిన యక్షతలను పళ్ళెముతో ముందుపెట్టుకొని—

శ్లో॥ శ్రీకళ్యాణ గుణావహం రిపుహరం దుస్స్వప్న దోషాపహ
గంగాస్నాన విశేషపుణ్యఫలదం గోదానతుల్యంనృణాం
ఆయుర్వృద్ధి దముత్తమం శుచికరం సంతాన సంపత్ప్రిదం
నానాకర్మసుసాధనం సముచితం పంచాంగమాకర్ణ్యతాం॥

అను శ్లోకమును జదివి, సంక్రాంతి పురుషుని లక్షణమును వివరించి సంవత్సర ఫలమును జెప్పి, ధాన్యాదులయొక్కయు వృశ్చికాదుల యొక్కయు వృద్ధిక్షయములను జదివి, జన్మనక్షత్రములను తెలియని యెడల నామనక్షత్రములను తెలిసికొని యెల్లవారికిని కందాయముల యంకములను ఆదాయవ్యయములను జెప్పెను. అక్కడనున్న కాపులు మొదలగువారు సిద్ధాంతిగారిచేతిలో నేమైనఁబెట్టి తమ కేకందాయము నందును సున్నలు రాకుండఁ జేసికొనిరి. పంచాంగశ్రవణ మయిన తరువాత రామమూర్తిగారు—"సిద్ధాంతిగారూ! కలియుగము ప్రారంభ మయి యిప్పటి కెన్ని సంవత్సరము లయినది?"

సిద్ధాంతి—ఇప్పటికి కలియుగాది గత సంవత్సరములు ౪౯౧౯, శాలివాహన శకాబ్దములు ౧౮౪౧, విక్రమార్క శక సంవత్సరములు ౧౯౭౯.

రామ—మనదేశములో మ్లేచ్ఛుల యధికార మింకను ఎంత కాలముండునో కాలమానమునుబట్టి చెప్పఁగలరా?

సిద్ధాంతి—మనదేశములో తురుష్కుల దొరతనము అయిదు వందల సంవత్సరములకు లోపల పోదు. ఆ పిమ్మట పూసపాటి వారి వంశమున వేపకాయంత తోఁకగలవా డొకఁడు పుట్టి, ఆసేతు హిమాచలమునగల సర్వప్రపంచమును మరల జయించును.

అంత ప్రదోషసమయ మయినందున పంచాంగము కట్టిపెట్టి యందఱును తమ తమ యిండ్లకు నడచిరి.

రాజశేఖరుఁడుగారు విదియనాఁడు కాశీయాత్రకు బయలుదేఱ నిశ్చయించుకొని యెంద రెన్నివిధములఁ జెప్పినను వినక ప్రయాణ ముహూర్తమును పెట్టుటకై గుడిలో పంచాంగమును జదివిన పిత పర్తి శ్రీరామసిద్ధాంతిని పిలిపించిరి. అతఁడును తిధివారనక్షత్రము లను చక్కఁగా నాలోచించి యారాత్రియే పదియారుఘటికల తొమ్మిది విఘటికలమీఁద యాత్రకు యోగ్యసమయమని ముహూర్తముంచెను. ఆ సమయమున కుటుంబముతో బైలుదేరుట క్షేమకరము కాదని యెంచి, రాజశేఖరుఁడుగారు పొరుగింట నొకవస్త్రమును దానిలో

చుట్టబెట్టి యొకపుస్తకమును నిర్గమనముంచి తెల్లవారినతరువాతనే బైలుదేరుటకు నిశ్చయించిరి. అప్పుడు రామమూర్తిగారు బండి నిమిత్తము వర్తమానము పంపఁబోఁగా వలదని వారించి బండినెక్కి పోయినయెడల యాత్రాఫలము దక్కదు గాన కాలినడకనే పోయెద నని రాజశేఖరుఁడుగారు చెప్పిరి. ఆ రాత్రియే వారికందఱికినిఁ క్రొత్తబట్టలు కట్టఁబెట్టి, రామమూర్తిగారు ప్రాతఃకాలముననే వారి కంటె ముందుగా లేచి,వారు ప్రయాణమగునప్పటికి సిద్ధముగా నుండిరి. అప్పుడు రాజశేఖరుఁడుగారు తాము ధవళేశ్వరమునుండి తెచ్చిన పాత్ర సామాగ్రియు, మంచములును, బట్టల పెట్టెలను తాము మరలవచ్చు వరకును భద్రముగా జాగ్రత్త చేయవలయునని రామమూర్తిగారికి చెప్పి యొప్పగించి, దారిప్రయాణమునకు ముఖ్యముగా కావలసిన వస్తువులను మాత్రము తమతో నుంచుకొనిరి. మాణిక్యాంబ మొదలగువారు బైలుదేరునపుడు రామమూర్తిగారి భార్య వీధి వరకును వచ్చి వారు దూరదేశయాత్రను జేయఁబూనుటను దలఁచుకొని కంటఁదడిబెట్ట మొదలుపెట్టెను. అప్పుడు వారందఱును గుమ్మములో నున్నవారియొద్ద సెలవు పుచ్చుకొని, ఒంటిబ్రాహ్మణుఁ డెదురుగా వచ్చుచుండఁగా నతఁడు పోవువరకును నిలిచి యావల నొక పుణ్యస్త్రీ రాఁగా మంచి శకునమయినదని దారిసాగి నడువనారంభించిరి. రామమూర్తిగారు వారి నూరిబయలవరకును సాగనంపి దూరదేశప్రయాణమును జేయుచున్నారు గాన భద్రముగా వెళ్ళుఁడని బుద్ధులు చెప్పి వెనుకకుమరలి యింటికి వచ్చిరి. రాజశేఖరుఁడుగారు త్రోవపొడుగునను చెట్లు మొదలగు వానిని భార్యకును బిడ్డలకును జూపుచు దారి నడువసాగిరి.

రాజ—చూచితిరా యీ మఱ్ఱిచెట్టు ఆమూలాగ్రము చిగిరించి, పగడములవలె నున్న యెఱ్ఱని పండ్లగుత్తులతో నెంత మనోహరముగా నున్నదో!

సుబ్ర—ఔనౌను, దానిచేరువ నున్న మామిడిగున్న చీనాంబరమువలె నున్న లేఁతచిగుళ్ళతో మఱింతవింతగా నున్నది. కాన

కొమ్మను జేరి కోయిల యొక్కటి మధురమైన కంఠధ్వనితోఁ జెవుల పండువు సేయుచున్నది.

రుక్మి—నాన్నగారూ! రామచిలుక కొమ్మమీఁద తలక్రిందుగా నిలుచుండి జామపండు నేప్రకారముగా ముక్కుతో పొడుచుకొని తిను చున్నదో చూడండి.

సీత—అన్నయ్యా! నాకామామిడికాయ కోసియిచ్చెదవా?

సుబ్ర—అమ్మాయీ! చెట్టుక్రింద చిలుక కొట్టిన దోరకా లున్నవి తెచ్చుకో.

సీత పరుగెత్తుకొనిపోయి నాలుగయిదు కాయలను తెచ్చుకొని కొఱికిచూచి పంచదారవలె నున్నవని చంకలుకొట్టుకొనుచున్నది.

మాణి—ఎక్కడనుండియో యిప్పుడు గుప్పున మల్లెపువ్వుల వాసన కొట్టినది!

సుబ్ర—అమ్మా! వేగిరమురా. అదిగో పొగడచెట్టు మీఁద నొక యడవిమల్లెతీఁగ అల్లుకొని, గంపలకొలఁది తెల్లని పుష్పము లతో నిండియున్నది. మన యింటికడ నెన్నినీళ్ళు పోసినను, మల్లె! పువ్వు లీలాగున పూయవుగదా!

మాణి—ఆహా! పొగడపువ్వు లెంతసువాసన గలిగియున్నవి

సుబ్ర—ఇప్పుడు పదిగడియల ప్రొద్దెక్కినను, గాలి యెంత చల్లగా కొట్టుచున్నది! మన యింటివద్ద నెన్నఁడైన వేసవికాల ములో గాలి యింత చల్లగా నున్నదా?

రాజ—సర్వేంద్రియములకు సౌఖ్యము కలుగునట్టుగా, మార్గ స్థుల సంతోషమునకై యిటువంటివాని నన్నిటిని సృజించి నిర్హేతుక జాయమానకటాక్షముచేత స్వేచ్ఛముగా ననుభవింప ప్రసాదించిన యీశ్వరుని మహత్త్వము నెఱిఁగి కొనియాడ మన మెంతవారము? మనమెన్నడును యిల్లు కదలక పోవుటచేత నిటువంటి సౌఖ్యముల నేమియు నెఱుఁగనివారమై యుండియు, మనమే యెల్లవారికంటెను మిక్కిలి సుఖపడుచున్నా మనుకొని గర్వపడుచుంటిమి. ఈ యడ వులలోనే సదా కాపుర ముండి, దీనబంధువైన పరమాత్ముని యను

గ్రహమువలనఁ గలిగిన యీ సౌఖ్యముల ననుభవించుచుండెడి యీ వనచరులైన కిరాతులు మొదలగువా రెంతటి యదృష్టవంతులు! ఆహా! గ్రామములో నెప్పుడును మన కీవసంతకాల మింత మనోజ్ఞముగా నుండలేదుగదా?

సీత—అమ్మా! నేనిఁక నడవలేను. న న్నెత్తుకో.

మాణి—ఆ చెట్టుదాఁక నడచిరా. అక్కడ యెత్తుగొనెదను. రుక్మిణీ! వెనుకపడుచున్నా వేమి? రెండడుగులు వేగిరము పెట్టు.

రుక్మి—అలవాటు లేకపోవుటచేత కాళ్ళు పొక్కులెక్కినవి. వేగిరము నడవలే కున్నాను.

రాజ—పసులకాపరివాని నడిగినాను. ఊరొకక్రోసున్నదఁట! రెండుజాములు కావచ్చినది. ఏలాగునైనను కొంచెము శ్రమచేసి నాలుగడుగులు వేగిరము నడువవలెను.

మాణి—సీత నెత్తుకొని నడచుచున్నాను. ఆఁకలియగుచున్నదని యిది యేడ్చుచున్నది. మన కుడిచేతివైపున`దూరమున నేమో మనుష్యుల మాటలచప్పుడు వినవచ్చుచున్నది. అది యూరేమో మన మీ పూఁట అక్కడ దిగుదమా?

రాజ—ఎవ్వరో మనుష్యు లక్కడ తొందరపడి పరుగెత్తుచున్నారు; వారిలో నెవ్వరికైన నొకయాపద వచ్చియుండఁబోలును! శీఘ్రముగా వెళ్ళుదము రండి.

అని వేగముగా నడచి వారు మనుష్యుల కలకలములు వినఁబడుచున్న ప్రదేశమునకు సమీపముగాఁ బోఁగా, మార్గమునకుఁ గొంచెముదూరములో దక్షిణపుదిక్కున మూగియున్న గుంపులోనుండి "శుద్ధిచేయుటకు మజ్జిగ" యని కేకలు వేయుచు కొందఱు పరుగెత్తుకొని వచ్చుచుండిరి. రాజశేఖరుఁడుగారు వాంద్రను జూచి యాసందడి యేమని యడుగఁగా, వారిలో నొకగొల్లవాఁడు 'రాచకుమారుఁ డొకఁడు వడగొట్టి యారావిచెట్టు క్రింద పడిపోయినాఁ' డని చెప్పెను.

రాజ—మీ రాతని గొంతుకలోఁ గొంచెము నీళ్ళుపోయక పోయినారా?

గొల్ల—మొట్టమొదట మేము నీళ్ళియ్యఁబోఁగా, శూద్రులము కాఁబట్టి మాచేతినీళ్ళు త్రాగనని యారాజు పుచ్చుకొన్నాఁడుకాఁడు. తరువాత దాహమునకు తాళలేక మాచేతినీళ్ళు త్రాగుటకొప్పుకొన్నాఁడు. కాని మా వారిలో పెద్దవాఁడు వచ్చి, శూద్రుఁడు రాజునోటిలో నీళ్ళు పోసిన పాపమువచ్చునని చెప్పి, నీళ్ళు శుద్ధిచేయుటకై మజ్జిగనిమిత్తము మమ్ముఁబంపినాఁడు. మా పల్లె యిక్కడికి పావుక్రోసు దూరమున నున్నది. మీరు బ్రాహ్మణులుగాఁ గనఁబడుచున్నారు. మీవద్ద నేమయిన మంచితీర్థ మున్నయెడల, వేగిరముపోయి యాతని గొంతుకలో నాలుగుచుక్కలు పోసి పుణ్యము కట్టుకొండి.

ఆ మాటలు విని రాజశేఖరుఁడుగారు రుక్మిణిచేతిలో నున్న మంచినీళ్ళచెంబును పుచ్చుకొని, చెట్టుదగ్గఱకు పరుగెత్తిపోయి గుంపులోనుండి త్రోవచేసికొని ముందుకునడచి గుంపు నడుమను చెట్టునీడను కటికినేలను పరుండి చేతితో నోరునుజూపి నీళ్ళనిమిత్తము సైగచేయుచున్న యొక మనుష్యునిఁ జూచిరి. ఆ మూఁకలలో నొకఁడు నీళ్ళముంతను జేతిలోఁ బట్టుకొని 'ఈ రాజు నిష్కారణముగా జచ్చిపోవుచున్నాఁడు; ఏ దోషము వచ్చినను సరే నీళ్ళుపోసి బ్రతికించెద' నని చేరువకుఁ బోవుచుండెను. అప్పు డొక్కముసలివాఁ డడ్డమువచ్చి వానిచేయిపట్టుకొని నిలిపి, 'ఈవరకుఁ బూర్వజన్మములో మనమెన్నియో పాపములను జేయుట చేతనే మనకిప్పు డీశూద్ర జన్మము వచ్చినది. ఇప్పు డీరాజును జాతి భ్రష్టునిజేసి యీ పాపము సహితము కట్టుకోవలెనా? నామాట విని నీళ్ళు పోయవలద'ని వారించుచుండెను. ఇంతలో రాజు కన్నులు తేలగిలవైచి, చేయి నోటివద్ద కెత్తఁబోయి వడకించుచు క్రిందఁ బడవైచెను. అప్పుడు రాజశేఖరుఁడుగారు వెంటనేపోయి మంచినీళ్ళతో ముందుగా నెండుకొనిపోవుచున్న పెదవులను దడిపి నోటిలోఁ గొంచెము నీళ్ళు పోయఁగా గొంతసేపటి కాతఁడు మెల్లఁగా చప్పరింప నారంభించెను. అంతట రాజశేఖరుఁడుగారు తనచేతిలోని యుదకముతో మొగమును దడిపి మఱికొంచెము నీరు లోపలికిఁ బోయఁగా త్రాగి కన్నులు విప్పి

చూచి రెండవప్రక్కకొత్తిగిలి మఱికొంతసేపునకు సేదతేఱి, ఆ రాజు తన జీవములను నిలిపినందులకై రాజశేఖరుఁడుగారికి కృతజ్ఞతతో బహునమస్కారములు చేసి లేచి కూరుచుండెను. ఇంతలో పల్లెకుఁ బోయినవారు మజ్జిగయు, కొన్ని పండ్లను దీసికొనివచ్చి యిచ్చిరి. ఆ రాజు కొన్ని పండ్లను లోపలికిఁ బుచ్చుకొని మజ్జిగ త్రాగి స్వస్థపడెను. అంతట నక్కడనున్న వారందఱును తమ తమ త్రోవలను బోయిరి. ఈలోపల మాణిక్యాంబ మొదలగువా రొకతరువు నీడను గూర్చుండి మార్గాయాసము కొంత తీర్చుకొనిరి. రాజశేఖరుఁడుగారు మిక్కిలి బడలియున్నవారయ్యును, సమీపములో నెక్కడను ఊరు లేదని విన్నందున నేవేళకైనను రాజానగరమునకుఁ బోవ నిశ్చయించుకొని, తమవారినందఱిని లేవ నియమించి యారాజుతో ముచ్చట లాడుచు దారిసాగి నడవనారంభించిరి.

రాజ:—రాజుగారూ! మీ పేరేమి? మీ నివాసస్థల మెక్కడ? మీరిక్కడ కొంటిగా నెందుకు వచ్చినారు?

రాజు—నాపేరు రామరాజు; మాది పెద్దాపురమునకు సమీపముననున్న కట్టమూరు వాసస్థలము; మా కక్కడ నాలుగుకాండ్ల వ్యవసాయ మున్నది; రాజమహేంద్రవరములోనున్న మా బంధువులఁ జూచుటకై పది దినముల క్రిందటపోయి, నిన్న తెల్లవారుజామున బయలుదేరి మరల వచ్చుచుండఁగా నొక పెద్దపులి వచ్చి న న్నెదిరించినది; నాపైన నున్న యుత్తరీయమును వేగముగా నెడమచేతికిఁ జుట్టుకొని యాచేయి పులినోటి కందిచ్చి రెండవచేతిలోని కత్తితో దానిబొమ్మునఁ బొడిచితిని; ఆ పులి బలముకలది కాఁబట్టి యాపోటును లక్ష్యముచేయక త్రోవపొడుగునను నెత్తురు గాలువలుగట్ట నన్నడవిలోనికి బహుదూర మీడ్చుకొనిపోయెను; ఈలోపల నేనును కత్తితో దానిని పలుచోట్లను బొడిచినందున నడువలేక యొక వృక్షసమీపమునఁ బడిపోయెను. నేను బహుప్రయాసముతోఁ జేయి వదల్చుకొనుటకై కుడిచేతిలోని కత్తి వదలిపెట్టి దానినోరు పెగలించి చేయూడఁదీసికొంటిని; ఇంతలో మునుపటిదానికంటెను బలమైన మఱియొక

వ్యాఘ్రము చేరువపొదయం దుండి నామీఁదికి దుమికెను: కాని దైవ వశముచేతఁ గొంచెము గుఱితప్పి నాప్రక్కనున్న చిన్న గోతిలోఁ బడెను; కత్తిని బుచ్చుకొనుటకు సమయము చిక్కనందున వెంటనే నేను వృక్షమున కెగఁబ్రాఁకి అది మరల దూఁకులోపల పైకొమ్మను జేరి కూర్చుంటిని: పులియు విడిచిపోవక వృక్షముక్రిందనే పీట పెట్టుకొని కూరుచుండెను: నేఁడు తెల్లవారిన తరువాత పదిగడియల ప్రొద్దెక్కు వఱకును అది యాప్రకారముగానే యుండి చివరకు విసిగి లేచిపోయినది: నేను నిన్నటి యుదయమునుండియు నిద్రాహారములు లేక వృక్షశాఖయందే యుండి. పులిపోయిన గడియకు మెల్లఁగా వృక్షముదిగి కత్తిని చేతఁబుచ్చుకొని బయలుదేఱి గతదిన మంతయు నెండచేత మలమల మాడినందున నాలిక పిడచకట్టి నడచుటకు కాళ్ళయందు సత్తువలేక యేరీతినో దేహము నీవృక్షచ్ఛాయకుఁ జేరవైచి పడిపోయితిని. నాకు చేతిమీఁదమాత్ర మివుగో రెండు గాయములైనవి.

అని చెప్పి చేయి చూపి పైకి చేతికఱ్ఱలాగున నగుపడుచున్న యొఱయందున్న కత్తినిదీసి చూపెను. రాజశేఖరుఁడుగారును దానిని పుచ్చుకొని చూచి యాతఁడుచేసిన సాహసకార్యమునకు మిక్కిలి యాశ్చర్యపడసాగిరి.

రామ:—నాకు మీరీదినమున పోయిన ప్రాణములను మరల నిచ్చినారు: మీకు నా ప్రాణము లిచ్చినను మీరు చేసిన యుపకారము యొక్క ఋణము తీఱదు. నాయందు దయచేసి నేను కృతజ్ఞతా సూచకముగాఁ జేయు నమస్కారముల నంగీకరింపుఁడు. అదృష్టదేవత యితరులను ధనదానము మొదలయిన కార్యములచేతఁ దమ కృతజ్ఞతను దెలుపునట్టుగాఁజేసి యిప్పుడు బీదవాఁడనై యున్న నన్నుమాత్రము మీయంతటి మహోపకారికి వట్టిమాటలచేతనే నా కృతజ్ఞతను దెలుపునట్టు చేసినందున కెంతయుఁ జింతిల్లుచున్నాఁడను. అయినను నాచేతనైన యుపకారము మీకేదైన గావలసియున్నచో నా ప్రాణములకైన నాశపడక చేయ సిద్ధముగా నున్నాఁడను. మీ రిప్పు డెక్కడకుఁ బోయెదరు?

రాజ—కాశీయాత్రకయి బయలుదేఱినారము.

రామ—ఈ వేసవికాలము ప్రయాణమున కెంతమాత్రమును మంచిసమయముకాదు. ఈ యెండలో మీరు గాడుపుకొట్టి పడిపోవుదురు. త్రోవపొడుగునను దొంగలభయము విశేషము. మీకు రాజమహేంద్రవరములో నెవరైన బంధువులున్నారా? లేక మీకదే నివాసస్థలమా?

రాజ—గోటేటి రామమూర్తిగారిని మీ రెఱుఁగుదురా? అతఁడు నా పినతండ్రి కొమారుఁడు; వారి యింటనే నేను పదియేను దినము లుండి బయలుదేఱినాను. మా స్వస్థలము ధవళేశ్వరము.

రామ—మీపేరేమి? వీరందఱును మీకేమగుదురు?

రాజ—నా పేరు రాజశేఖరుడు; వాఁడు నా కొమారుఁడు; ఆ యాడుపిల్ల లిద్దఱును నా కొమార్తెలు; అది నా భార్య.

రామ—మీరింత వేసవికాలములో యాత్రకు బయలుదేఱుటకు కారణమేమి? మీవైఖరి చూడ మిక్కిలి సుఖము ననుభవించినవారుగాఁ గనఁబడుచున్నారు.

రాజ—నేను మొదట ధనికుఁడనే యౌదును. కాని నావద్ద నున్న ధనమునంతను నా కొమార్తె వివాహములో నిచ్చిన సంభావనల క్రిందను ముఖస్తుతులనుచేయు మోసగాండ్రకుఁ జేసిన దానముల క్రిందను వెచ్చపెట్టి బీదవాఁడనయిఁ, కడపట యాత్రకుఁ బయలుదేఱి నాను. నిత్యమును వారి స్తుతిపాఠముల స్వీకరించి నేను తుష్టిపొందుచుంటిని; నా ధనమును స్వీకరించి వారు తృప్తినొందుచుండిరి. తుదకొక బైరాగి బంగారము చేసెదనని నాయొద్దనున్న వెండి, బంగారముల నపహరించి వానికి బదులుగా నింత బూడిద నిచ్చిపోయి నన్ను నిజమైన జోగినిగాఁ జేసెను.

రామ—మున్నెప్పుడును మీరు దూరదేశప్రయాణములను చేసినవారుకారు. నా మాటవిని మీ రీ వేసవికాలము వెళ్ళువఱకైన భీమవరములో నుండుఁడు. అది గొప్ప పుణ్యక్షేత్రము; భీమ నది సమీపమున భీమేశ్వరస్వామివారి యాలయమున్నది; దానికిని పెద్దాపురమున

కును క్రోసెడుదూరము కలదు. పెద్దాపురమును పాలించుచున్న కృష్ణ గజపతిమహారాజుగారు మిక్కిలి ధర్మాత్ములు; వారు తమ ప్రజల క్షేమమును విచారించు నిమిత్తమయి మాఱువేషము వేసికొని తిరుగు చుందురు; వారియొద్ద మా బంధువొకఁడు గొప్ప పనిలో నున్నాఁడు. మీరు భీమవరములో నుండెడిపక్షమున, మా వానితో మాటాడి సమ యము వచ్చినప్పుడు మీకొక యుద్యోగమును జెప్పించెదను.

రాజశేఖరుఁడుగారు మంచివారుగనుక పెద్దాపురము వెళ్ళిన మీఁదట నాలోచించెదమని యప్పటికి చెప్పిరిగాని, యా రాజుస్థితిని జూచి యాతఁడుద్యోగము జెప్పించునన్న యాశను మాత్రము పెట్టుకొన్నవారు కారు. ఈ మాటలు ముగియునప్పటికి వారు గ్రామమును సమీ పించిరి.

రాజ—ఆ చెట్లకు గ్రామ మెంతదూరము?

రామ—గ్రామసమీపమునకు వచ్చినాము. ఆ చెట్లు చెఱువు గట్టుమీఁదివి; చెఱువున కెదురుగానే సత్రమున్నది.

రాజ—మీరీపూట మాతో భోజనము చేసెదరా?

రామ—నాకు గ్రామములో బంధువులున్నారు: అక్కడకు వెళ్ళి భోజనముచేసి, చల్లపాటువేళ మెల్లఁగా బయలుదేరి వచ్చెదను. మీరు స్త్రీలతో బయలుదేఱినారు. కాఁబట్టి భోజనముచేసినతోడనే ప్రయాణమయి ప్రొద్దుకుంకకముందే వేఁడిమంగలమును దాఁటవలెను. అక్కడ దొంగల భయము బహువిస్తారము. మీరేలాగున నయిన శ్రమచేసి చీఁకటిపడకముందే పెద్దాపురము చేరి యొకనాఁ డక్కడ నుండుఁడు. నేను మిక్కిలి డస్సియున్నాను గనుక మీతో నిప్పుడు రాలేను. రేపటిదినము వచ్చి మిమ్ముఁ గలిసికొనెదను.

అని రాజశేఖరుఁడుగారికి నమస్కారము చేసి, అందరివద్దను సెలవుపుచ్చుకొని త్రోవలో భద్రమని పలుమాఱు చెప్పి, రామరాజు తనదారిని పోయెను. వంటలైన తరువాత భోజనములుచేసి వారంద ఱును బయలుదేఱి యెండలో దేహములనిండను జెమ్మటపట్ట, అడు గడుగునకు ముంతెడు నీళ్ళు త్రాగుచు నడుమనడుమ వృక్షచ్ఛాయలను

నిలుచుచు అడుగొక యామడగా నడచి నాలుగు గడియల ప్రొద్దువేళ నల్లచెఱువు చేరిరి. ఆ చెఱువుగట్టునకు క్రిందుగానున్న యొక జువ్వి చెట్టు మొదలను తాటాకు పందిరిలో దేహమునిండ విభూతి పూసికొని కంఠమునను చేతులను శిరస్సునను రుద్రాక్షమాలలను ధరించుకొని గూరుచుండి వారిని సైగచేసి పిలిచి, దగ్గఱనున్న చాపమీఁద గూరుచుండ నియోగించి యొక యోగి కుడిచేతిలోని తులసిపూసల తావళమును ద్రిప్పుచు నోటిలో నేమేమో జపించుకొనుచు నడుమ నడుమ నొక్కొక్క ప్రశ్న వేయనారంభించెను.

యోగి—మార్గస్థులారా! మీరు మిక్కిలి యెండఁబడి మార్గాయాసముచే బడలియున్నారు. కొంచెమునే పిక్కడ విశ్రమించి పొండి. సకుటుంబముగా బయలుదేఱినట్లున్నది. మీ రెక్కడకుఁ బోయెదరు?

రాజ—కాశీయాత్ర పోవుచున్నాము.

యోగి—అట్టి దూరదేశయాత్ర ధనవంతులకు లభింపదు. త్రోవపొడుగునను సత్రములు లేవు. మీరేమైనా ధనమును సేకరించుకొని మఱి బయలుదేఱినారు కారా?

రాజ—మావంటి బీదవారికి విశేష ధన మెక్కడనుండి వచ్చును? అయినను మేము నూరు రూపాయల సొమ్ము తెచ్చుకొన్నాము. ఏలాగునైనను వానితోనే గంగాయాత్ర చేసికొని రావలెనని యున్నది.

యోగి—మీరు బహుజాగ్రత్తగా నుండవలెను. ఇక్కడకు రెండుక్రోసుల దూరములోనున్న వేఁడిమంగలమువద్ద బాటసారులను దొంగలు కొట్టుచుందురు. గడియసేపు తాళుదురేని మా శిష్యులను తోడిచ్చి పంపెదము.

అని చెప్పి యా యోగి తావళమును ద్రిప్పుచు మరల జపము చేయనారంభించెను. ఏవేళకును నాతని శిష్యులు రానందున, రాజశేఖరుఁడుగారు మనసులో తొందరపడుచుండిరి. ప్రొద్దును అంతకంతకు వాలుచుండెను.

రాజ—స్వామీ! మీ శిష్య లీవఱకును రాలేదు. రెండుగడియల ప్రొద్దున్నది. వేగిరము వర్తమానము పంపెదరా?

యోగి—అవశ్యముగాఁ బంపెదము.

అని చివాలున లేచి జువ్విచెట్టునకు నూఱుబారల దూరములో నున్న యొక గుడిసెయొద్దకుఁ బోయి 'గోపాలిగా' యని యొకపిలుపు పిలిచెను. లోపలినుండి చిఱిగినగుడ్డను కట్టుకొని బొగ్గువంటి శరీరముతో బుఱ్ఱముక్కును మిట్టనొసలును తుప్పతలయు గొగ్గిపళ్ళును గల యొక కిరాతుఁడు బయలవచ్చెను. వానితో నేమేమో మాటాడుచు పందిరివఱకును దీసికొనివచ్చి, రాజశేఖరుఁడుగారు వినుచుండఁగా 'వీరికి సహాయముగాఁ బంపుటకయి మనవాండ్రను బిలుచుకొని యిక్కడ నున్నట్టుగా రమ్మ'ని పంపెను.

రాజ—స్వామీ! మీ శిష్య లేవేళకు వత్తురో చీఁకటిపడక ముందే వేఁడిమంగలము దాఁటవలేను. మేము నడుచుచుందుమా?

యోగి—అవును. మీరు చెప్పినమాట నిజమే. మీరు నడుచుచుండుడు. వాండ్రు వచ్చి మి మ్మిప్పుడే కలసికొందురు.

అప్పుడు రాజశేఖరుఁడుగారు పెండ్లముతోను బిడ్డలతోను బయలుదేఱి దొంగలపేరు జ్ఞప్తికి వచ్చినప్పుడెల్ల గుండెలు తటతటఁ గొట్టుకొన, బుజముమీఁది మూటను పలుమాఱు తడవి చూచుకొనుచు, చీమ చిటుక్కుమన్న వెనుకఁ దిరిగి చూచుచు, కొంచెమెక్కడ నయినను పొద కదలిన నులికి పడుచు నడచుచుండిరి. ఆ యోగిచేఁ బంపఁబడిన కిరాతుఁడును వేగముగా నడచిపోయి త్రోవలో నొకచోట దిట్టముగా కల్లునీళ్లు త్రాగి తూలుచు తల వణికించుచు చింతనిప్పులవలె నున్న గ్రుడ్లు త్రిప్పుచు సంకేతస్థలమును జేరి, అక్కడ నొక పాకలో నిదురించుచున్న మనుష్యుని చేతితో గొట్టి లేపి, "ఓరీ! ఒక బ్రాహ్మణుఁడును కొడుకును భార్యయు యిద్దరు కొమార్తెలును నూఱు రూపాయలతో వెళ్లుచున్నారు. కాఁబట్టి మీరు చీమలచింతదగ్గఱకు వేగిరము వెళ్ళవలె నని మన గురువుగారు చెప్పినారు" అని చెప్పి పోయెను. అతఁ డామాటలు విన్న తోడనే కొంతసే పేమో యాలో

చించి సంతోషపూర్వకముగా లేచి, అ త్రోవలను సంకేత స్థలములను నెఱిఁగియున్నవాఁడు కావున మాఱుమాటాడక కత్తిని చేతఁ బట్టుకొని పాకవెడలి బయలుదేఱెను. ఆ కిరాతుఁడును అడ్డుత్రోవను బోయి దారిలోఁ గనఁబడ్డ మఱియొకనితోఁగూడఁ జెప్పి తిరిగి యోగిని గలిసికొని యాతని యుత్తరువు ప్రకారము విల్లును నమ్ములును ధరించి వారిని మార్గము తప్పించి చీమలచింతయొద్దకుఁ దీసికొని పోవుటకయి పరుగెత్తుకొని పోయి సంజచీఁకటివేళ వారిని గలిసికొనెను.

కిరా—అయ్యా! శిష్యులు రానందున మా గురువుగారు మీ కాపుదలకయి నన్నుఁ బంపినారు. మంచిసమయములో వచ్చి మిమ్ముఁ గూడుకొన్నాను. దొంగలుకొట్టు స్థలమునకు సమీపములో నున్నాము. అయినను మీ కేదియు భయములేదు. మన మీ మార్గమును విడిచి కాలిమార్గమునఁ బోయి భయపడవలసిన స్థలమును దాఁటినతరువాత పెద్దబాటలో వెళ్ళి చేరుదము.

రాజ—ఏలాగు నయినను మమ్ము సుఖముగాఁ దీసికొని వెళ్ళవలసిన భారము నీది. నీ వేత్రోవను రమ్మన్న నాత్రోవనే వచ్చెదము.

అప్పు డాకిరాతుఁడు వారిని పెద్దత్రోవ నుండి మరలించి యిఱుకుదారిని వెంటఁ బెట్టుకొని పోవుచుండెను. ఇంతలో మబ్బుపట్టి దారి కానరాక గాడాంధకారబంధురముగా నుండెను. చెట్లమీఁది పక్షుల కలకలము లుడిగెనుగాని గ్రుడ్లగూబ మొదలగు కొన్నిపక్షులు మాత్రము మేఁతకయి సంచరించుచుండెను; చిమ్మటలు కీచు మని దశదిశలయందును ధ్వనిఁ జేయఁజొచ్చెను; అడవిమృగములయొక్క కూఁతలును పాములయొక్క భూత్కారములును కర్ణకఠోరములుగా వినఁబడుచుండెను. నడుమనడుమ మేఘములలోనుండి తళుక్కని మెఱు పొక్కటిమెఱసి కొంచెముత్రోవ కనఁబడుచుండెను. ఈరీతిని కొంచెముదూరము నడచినతరువాత దూరమున వెలుతు రగపడెను; ఆ వెలుతురు సమీపించిన కొలఁదిని గొప్పమంటగా నేర్పడుచు, ఒక్కగొప్ప చింతచెట్టునకు సమీపముగా నుండెను. చీఁకటిలో

నీ ప్రకారముగా నడచునప్పుడు రాజశేఖరుఁడుగారి ప్రాణము లాయన దేహములో లేవు: తక్కినవారును అఱచేతిలో ప్రాణములు పెట్టు కొని కాళ్ళీడ్చుచు నడచుచుండిరి. ఆ రాత్రి యాపద నుండి తప్పించు కొని యేదైన నొకయూరు చేరితిమా యిఁక నెప్పుడును దారి ప్రయాణము చేయమని యెల్లవారును నిశ్చయము చేసికొనిరి. ఊరు చేరినతరువాత గ్రామ దేవతకు మేఁకపోతును బలి యిప్పించెదనని మాణిక్యాంబ మ్రొక్కుకొనెను. ఈ ప్రకారముగా వ్యాకులపడుచు వారు నడిచి యొక విశాలస్థలమును జేరునప్పటికి, చింతచెట్టుక్రింద మంటముందఱఁ గూరుచుండియున్న రెండు విగ్ర హములు లేచి, దేహమునిండ కంబళ్ళు కప్పుకొని నోటిలో చుట్ట లంటించి బుజములమీఁద దుడ్డుకఱ్ఱలతో వారివంక నడచి రానారం భించెను. వాండ్రను జూచినతోడనే వారి కందఱకును పయిప్రాణ ములు పయిని పోయినవి; వెనుకనున్న కిరాతుఁడు దొంగలని కేక వేసి వెనుకవాఁడు వెనుకనే పాఱిపోయెను. ఇంతలో నా దొంగ లలో నొకఁడు ముందుకు వచ్చి రెండుచేతులతోను కఱ్ఱను పూనిపట్టి, మాటాడక ముందున్న రుక్మిణి నెత్తిమీఁద సత్తువకొలఁది నొకపెట్టు పెట్టెను. ఆ పెట్టుతో మొదలునఱికిన యరఁటిచెట్టువలె రుక్మిణి నేల కొఱిగి నిశ్చేష్టురాలయి పడియుండెను. ఇంతలో నెవ్వఁడో కత్తి దూసికొని 'ఆగు' 'ఆగు' మని కేకలువేయుచు, మెఱుఁపు మెఱసి నట్టు మీఁదఁబడి దొంగలలో నొకనిని మెడమీఁద ఖడ్గముతో వేసెను. ఆ వేటుతో శిరస్సు పుచ్చకాయవలె మీఁది కెగిరి దూరముగాఁ బడఁగా మొండెము భూమిమీఁదఁబడి చిమ్మన గొట్టములతోఁ గొట్టి నట్లు రక్తధారలు ప్రవహింప కాళ్ళతోను,చేతులతోను విలవిలఁ గొట్టు కొనుచుండెను. శత్రువాయుధపాణియయి యుండుటయు, తా నొంటి గాఁడగుటయు, బాటసారులలో మఱి యిద్దఱు మగవాండ్రుండుటయు చూచి కిరాతునితోఁ గూడికొని రెండవ దొంగవాఁడు కాలికొలఁదిని దాఁటెను. ఖడ్గపాణియైన యా పుణ్యాత్ముఁడు వాండ్రను కొంత దూరము వెంబడించెను గాని వాండ్రు నిమిషములోఁ జూపుమేర

దూరము దాఁటి యదృశ్యులయినందున వెనుకకు మరల వచ్చి రాజశేఖరుఁడుగారిని కలిసికొనెను.

రామ—రాజశేఖరుఁడుగారూ! ప్రొద్దుండగానే యీ స్థలమును దాఁటవలసినదని నేను మధ్యాహ్నముననే బహువిధముల బోధించితిని గదా? మీరు నా మాటలను లక్ష్యముచేయక యీ యాపదను దెచ్చి పెట్టుకొంటిరి.

రాజ—ఓహోహో! రామరాజుగారా? మీరు మా పాలిట దైవమువలె సమయమునకు వచ్చి మా యందఱి ప్రాణములను నిలువఁబెట్టిరి. మీ రింకొకనిమిషము రాకుండిన మేమందఱము నా దుర్మార్గుల చేతులలోఁ బడిపోయి యుందుము. మీ రీవేళ నిక్కడ కెట్లు రాఁగలిగితిరి?

రామ—మీతో వచ్చిన కిరాతుఁడు యోగిచే దొంగలను బిలుచుకొని వచ్చుటకయి పంపఁబడి, యెండలో నడువలేక యొక పాకలోఁ బరుండియున్న నన్నుఁ దనవారిలో నొకనిగా భ్రమించి తన గురువు కొందఱు బ్రాహ్మణులను దోఁచుకొనుటకయి యీ చింతచెట్టువద్దకు వెళ్ళుచున్నాఁడని చెప్పెను.ఆ మాటలు విన్నతోడనే యా బ్రాహ్మణులు మీరేయని యూహించి నా కచట గాలునిలవక దొంగలను వారింపవలెనను నుద్దేశముతో యోగియున్న తావునకుఁ బోతిని. అక్కడ నా వరకే దొంగలు వచ్చి యోగితో మాటాడిపోయినారన్నవార్త విని గుండెలు పగిలి నేను వచ్చులోపల మీకేమి యుపద్రవము వచ్చునో యని మార్గాయాసము నేమియు లక్ష్యముచేయక యొక్కపరుగున వచ్చి యుక్త సమయమున మీఁకు దోడుపడఁగాంచి, నా జన్మము కృతార్థత గనెను గదా యని సంతోషించు చున్నాఁడను.

అనునప్పుడు మాణిక్యాంబ రుక్మిణిని నఖశిఖపర్యంతము తడవి చూచి గొంతెత్తి యేడ్వఁజొచ్చెను. రామరాజును రాజశేఖరుఁడుగారును గూడ దగ్గఱకుఁ బోయి చూచి కడుపుపట్టి చూచి ముక్కుదగ్గఱ వ్రేళ్ళుపెట్టి యూపిరి గానక దెబ్బచేతను భయముచేతను మరణము నొందెనని నిశ్చయించుకొనిరి. రామరాజును నాడి నిదానించి

చూచి యామె చచ్చినదనియే స్థిరపరచెను. అప్పు డందఱును శవము చుట్టును జేరి విలపించు చుండిరి. ఆ సమయమున సమీపమున నుండి వ్యాఘ్రముయొక్క కూఁత యొకటి వినఁబడెను. అంత యాపదలో సహిత మాధ్వని కందఱును బెదరి వడకుఁచుండగా, రామరాజు వారికి ధైర్యము చెప్పి క్రూరమృగములతో నిండియున్న యరణ్య మధ్యమగుటచేత నచ్చట నిలువఁగూడదనియు తెల్లవారిన మీఁదట మరల వచ్చి శవమునకు దహనాది సంస్కారములు చేయవచ్చు ననియు బోధింపఁజొచ్చెను. కన్నకూతును కారడవిలో విడిచిపెట్టి వెళ్ళుటకు మనసు రాక, వారాతని మాటలను చెవినిబెట్టక రుక్మిణి సుగుణములను దలఁచుకొని యేడుచుచుండిరి. ఇంతలో మఱింత సమీపమున గాండ్రు మని పులి మఱల నఱచెను. ఆ రెండవ కూఁతతో సూర్యకిరణములకు మంచు కరఁగునట్టుగా వారి ధైర్యసారము కరఁగి పోయెను. అప్పుడా రామరాజు హితబోధ నంగీకరించి, యెంతో కష్ట ముతో రుక్మిణిని విడచిపెట్టి, నడవ కాళ్ళురాక ముందుకు నాలుగడు గులు పెట్టి మరల వెనుక తిరిగి చూచుచు, తుదకు విధిలేక రామరాజు వెంట వారందఱును పెద్దాపురమునకుఁ బోయిరి. తమ ప్రాణముల మీఁదికి వచ్చునప్పుడు లోకములో నెల్లవారును తామావఱకు ప్రాణా ధికులనుగాఁ జూచుకొనువారి యాపదలనయినను మఱచిపోయి తమ యాపదను తప్పించుకొనుటకే ప్రయత్నింతురు గదా?

తొమ్మిదవ ప్రకరణము

రాజశేఖరుఁడుగారు పెద్దాపురము చేరుట—రుక్మిణి దేహమును వెదకవచ్చి కానక దుఃఖించుట—పెద్దాపురములోని వార్తలు—భీమవరమునకుఁ బోవుట—అక్కడి విశేషములు—సుబ్రహ్మణ్యమును పిఠాపురము పంపుట.

రామరాజు నాఁటిరాత్రి మెల్లగా రాజశేఖరుఁడుగారిని కుటుంబసహితముగాఁ గొనిపోయి పెద్దాపురము చేర్చి, తిరుపతిరాజు చెఱువునకు సమీపముగనున్న సత్రములో దింపి, కాశీప్రయాణము మాని భీమవరములో నుండుఁడని బహువిధములఁజెప్పి యొప్పించి తన దారిని బోయెను. ఒక్కనాఁటి ప్రయాణములోనే కూఁతురుపోవుటయు తక్కినవారు ప్రాణములు దప్పించుకొని బయలఁబడినను కాళ్ళన్నియు వాచి యడుగుతీసి యడుగుపెట్టలేనంత దుస్థితిలో నుండుటయుఁ దలఁచుకొని యాత్రపేరన్న భయపడి రాజశేఖరుఁడుగారు కొన్ని దినములలో; భీమవరముచేరి యందుండి సమయమయినప్పుడు రాజుగారిని చూచుటకు నిశ్చయించుకొనిరి. రుక్మిణిపోయినదన్నవిచారము చేతను మార్గాయాసమున బడలియుండుటచేతను వా రారాత్రి వంటలు చేసికొని భోజనముచేసినవారు కారు. వారికెవ్వరికిని కంటికి నిద్రయును పట్టలేదు. ఆ రాత్రి నొక యుగముగా వేగించి రాజశేఖరుఁడుగారు కోడి కూసిన తోడనే లేచి తామొక్కరును బయలుదేఱి రుక్మిణిని వెదకుటకయి వేఁడిమంగలపు మార్గమున నడచిరి.

అట్లు కొంతదూరము నడచి రాజశేఖరుఁడుగారు పసులకాపరి బాలుర నడిగి మార్గమును గనుఁగొనుచు అడవిలోఁ బ్రవేశించి, నాలుగు గడియల ప్రొద్దెక్కువఅకు దొంగలు కొట్టిన స్థలముచేరి యక్కడ రుక్మిణిదేహమును గానక యిసుకలో నెత్తురు చుక్కలను

మాత్రము చూచి దుఃఖముతో నలుప్రక్కలను రుక్మిణిని వెదకి కొనుచుఁ దిరిగి యెందునేమియుఁగానక మరల నెప్పటిచోటునకువచ్చి, అచ్చటఁ గొంతసేపు పచ్చిక బయలను గూరుచుండి యాపచ్చికను తన కన్నీటితోఁ దడిపి రుక్మిణిదేహము నేమృగములో యీడ్చుకొని పోయి యుండునని నిశ్చయము చేసికొని యీ దుర్వార్తను గొని పోయి యెట్లు భార్యతోను బిడ్డలతోను జెప్పుదునా యని కొంతసేపు దుఃఖించి మెల్లగాఁలేచి కాళ్ళు తడఁబడ నడచుచు త్రోవపొడుగునను రుక్మిణి యొక్క సౌందర్యమును సుగుణసంపదలను దలఁచుకొని కన్నులనీరు నించుచు మధ్యాహ్నము రెండు జాముల కేలాగుననో యింటికి దేహమునుచేర్చి నడవలో చాపమీఁద చతికిలఁబడి యేమో చెప్పఁబోయి మాటరాక పెదవులు నాలుకతో తడుపుకొనుచు నూర కుండిరి. అప్పుడు మాణిక్యాంబ తొందరపడి లోపలికి పరుగెత్తుకొని పోయి కంచుచెంబుతో మంచితీర్థముతెచ్చి నోటి కందిచ్చి పయిట చెఱగుతో మొగముమీఁది జెమ్మట తుడిచి విసనకఱ్ఱతో విసరుచు మగని మార్గాయాసమును కొంతవఱకు పోఁగొట్టెను. అంత నతఁడును కొంత ధైర్యము నవలంబించి, కన్నుకొలుకులనుండి నీరు కాలువలు కట్ట, గడియకొక మాట చొప్పున దుఃఖమును మ్రింగుకొనుచు రుక్మిణి వార్తను జెప్పెను. అప్పుడందఱును పెద్ద పెట్టున గొల్లుమని రోదనముచేయ నారంభించిరి. అది విని సత్రపు బ్రాహ్మణుఁడును చుట్టుపట్లవారును వచ్చి, వారికి వచ్చిన యాపదను దెలిసి కొని బహువిధముల వారి నూరార్చి భోజనమునకు లేవఁదీసిరి. వారును విస్తళ్ళ యొద్ద కూరుచుండి తినఁబోయిన మెతుకులు లోపలికిపోక కొంతసేపు కూరుచుండి విచారముతో విస్తళ్ళను వదలిపెట్టి లేచిరి. అప్పుడు నూతి పెరటిలోనికిఁ బోయి వారు చేతులు కడుగుకొనుచుండఁగా కేకలు వేయుచు వీధిలోనుండి పరుగులెత్తు చున్న మనుష్యులయొక్క కలకలములు వినవచ్చెను. ఆ సందడి యేమో చూతమని వీధిలోనికి వచ్చునప్పటికి తూర్పువయిపున దూర ముగా మంటయును మిన్నుముట్టు పొగయును గనఁబడెను. ఇంతలో

సత్రపు బ్రాహ్మణుఁడు వచ్చి కుమ్మరవీధి తగులఁబడుచున్నది, చూచి వత్తము రమ్మని రాజశేఖరుఁడుగారిని పిలిచెను; కాని యాతఁ డెంత దయార్ద్రహృదయుఁ డయినను కొండంత దుఃఖములో మునిఁగి యున్నవాఁడు గనుక, నిల్లు కదులుటకు మనసు గొలుపక యూరకుండెను. సుబ్రహ్మణ్య మావఱ కెన్నఁడు నాపదల ననుభవించి యెఱుఁగని పసివాఁ డగుటచేత బరుల కాపద వచ్చినదన్న మాట వినినతోడనే తన యాపద మఱచిపోయి చేతనయినయెడల వారికి సహాయ్యము చేయవలెనను నుద్దేశముతో తా నా బ్రాహ్మణునితోఁ గూడ బయలుదేఱిపోయెను. వారక్కడకుఁ బోయి చేరునప్పటికి వేలకొలఁది జనులు వచ్చి వేడుక చూచుచుండిరికాని, వారిలో నొక్కరయినను ఆర్పుటకు ప్రయత్నపడుచుండలేదు. ఇండ్లకు వేసిన వెదురుబొంగులు కణుపులయొద్ద పగిలి పెటపెటధ్వనులతో తుపాకులు మ్రోగినట్టు మ్రోగుచుండెను. ప్రాతతాటాకులు పయికిలేచి గలిలో తారాచువ్వలను తలఁపించుచుండెను. ఎండలవేడిమిచేత సమీపమున నున్న చెఱు వెండిపోయినందునను ఇంకిపోఁగా మిగిలిన నూతులలోని నీళ్ళు చేద మునుగుటకయిన వీలులేక పాతాళ లోకమునకు సమీపముగా నున్నందునను, నీళ్ళను తెచ్చుకోలేక అంటుకొన్న యిండ్లవాండ్రు పెణకలను లాగుటకు ప్రయత్నపడుచుండిరి; ఆ చేరువ యిండ్లవారు తమ యింటిమీఁద తాటాకుల నయినఁ దీసిన మరల వేసికొనుటకయి శ్రమపడవలసి వచ్చునని వానిని ముట్టుకోక, కాలుచున్న యిండ్లవారు వేఁడుకొన్నను యియ్యక దాచిపెట్టుకొన్న కడివెడు నీళ్ళను బట్టుకొని నడికప్పులమీఁది కెక్కి తమ యిల్లంటుకొనువఱకును నుండి నీళ్ళకుండ నక్కడనే దిగవిడిచి రోదనములు చేయుచు దిగుచుండిరి. మఱికొందరు తమ యిండ్లలోని సామానులు కాలిపోవునను భయముచేత వెలుపలికిఁ దెచ్చి వీధిలోఁ బెట్టుచుండిరి. వారొక వస్తువును దెచ్చి రెండవ వస్తువుకొరకు వెళ్ళునప్పటికి పరోపకారపారీణులయిన మహాత్ములు కొందఱు చూచువారు లేక వీధిలో పడియున్న వస్తువులను దీసి తమయింట జాగ్రత్త చేసికొనుచుండిరి.

ఇట్లు కుమ్మరపేట పరశురామప్రీతి యగుచుండఁగా సత్రపు బ్రాహ్మణుఁడు సుబ్రహ్మణ్యమును దూరముగా నున్న యొక చెట్టు నీడకుఁ దీసికొని వచ్చి యిండ్లు కాలుటనుగుఱించి ప్రసంగింప నారంభించెను.

సత్ర—ఈప్రకారముగా రెండుజాములవేళ ఇండ్లెందుకు కాలినవో కారణము మీకుఁ దెలిసినదా?

సుబ్ర—కుమ్మరావములు కాల్చునప్పుడు ప్రమాదవశమున నిప్పంటుకొని తాటాకులయిండ్లుగనుక కాలియుండవచ్చును. లేదా యెవ్వ రయినను పోట్లాడి యిండ్లకు నిప్పు పెట్టియుందురు.

సత్ర—మీరుచెప్పిన రెండు కారణములును సరియయినవి కావు. ఈ గ్రామమున కేదో క్రొత్తగా నొకగ్రహమువచ్చి యీ ప్రకారముగా తగులబెట్టినదికాని వేఱుకాదు.

సుబ్ర—నీవు నాతోనే యిప్పు డిక్కడకు వచ్చితివిగదా? ఎవ్వరిని అడిగి తెలిసికోకుండ గ్రహమే యిండ్లు తగులఁబెట్టిన దని నీవెట్లు రూఢిగా జెప్పఁగలవు?

సత్ర—మా గ్రామముసంగతి నాకుఁ దెలియదా? ఈ గ్రామ మేటేట వేసవికాలములో నాలుగుసారులు తగులబడును. ప్రతిపర్యాయమును గ్రహమునకు జాతరచేసి యూరివారు దానిని సాగనంపుచుందురు. ఇది గ్రహముచేతనే కాకపోయినపక్షమున, వర్షకాలములో నేల తగులబడకూడదు?

సుబ్ర—ఇండ్లుకాలుట గ్రహముచేతనే యయిన యెడల, ఒకసారి జాతరచేసిబంపిన గ్రహము మరలవచ్చుటకుఁ గారణమేమి? వర్షకాలములో ఇండ్లకప్పులు వానతో నానియుండును కనుక—

సత్ర—కారణములు గీరణములును నాకుఁ దెలియవు. నా కెప్పుడును యుపయుక్తులన్నఁ దలనొప్పి: కాబట్టి నేను జెప్పిన మాటల కడ్డమాడక సత్యమని నమ్ము, ఇప్పుడు నమ్మకపోయినను రేపు జాతరగుచుండఁగా కన్నులార చూచినప్పుడయినను నమ్మెదవు.

ఈ ప్రకారముగా సంభాషణ జరుగుచుండఁగా అగ్ని

హోత్రుఁడు తన చెలికాఁడగు వాయుదేవుని సాయముచే కుమ్మరపేటను సంపూర్ణముగా దహనము చేసి తృప్తిపొంది ప్రశాంతి నొందెను. ఇండ్లు కాలినవారును సొత్తుపోయిన వారును విచారించుచుండఁగాఁ గొందఱు చుట్ట కాల్చుకొనుటకు కావలసినంత నిప్పు దొరకినదనియు రేపు బొగ్గులు చవుకగా దొరకగలవనియు సంతోషించుచుఁ బోయిరి. వారి వెనుకనే సుబ్రహ్మణ్యమును సత్రపుబ్రాహ్మణునితోఁ గూడ బయలుదేఱి సత్రమును జేరెను. ఈలోపల నెవ్వరో రుక్మిణి యత్తవారియూరికిఁ బోవుచున్న బ్రాహ్మణుఁడొకడు సత్రములోనికి భోజనమునకురాఁగా ఆమె దుర్మరణకథను జాబువ్రాసి యుత్తరక్రియలను వేగిరము జరిగించుటకయి యాజాబు నతని చేతికిచ్చి రాజశేఖరుఁడుగారు వియ్యంకునకుఁబంపిరి.

ఆ మఱునాఁడు పగలు రెండుజాములవేళ రాజశేఖరుఁడుగారు భోజనము చేసి వీధియరుగుమీఁద గూరుచుండియుండఁగా, ఆ దారిని తుడుములు డప్పులు మ్రోగుచుండఁగా కొందఱు బండిమీఁద కుంభమును బెట్టుకొని త్రాగి కేకలు వేయుచు నడచుచుండిరి; వారి వెనుకను జనసంఘము మూఁకలుకట్టి తమ చేతులలోని కఱ్ఱలతో త్రోవ పొడుగునను ఇండ్ల మీఁద కొట్టుచుఁ బోవుచుండిరి. ఆ మూఁకలలోనుండి సత్రపుఁ బ్రాహ్మణుఁడు నడుమునకు బట్ట బిగించుకొని చేతిలో పెద్దకఱ్ఱ పెట్టుకొని దేహ మంతటను జెమ్మట కాలువలు గట్టి వచ్చి సుబ్రహ్మణ్యము చేయిపట్టుకొని, "నిన్న నేను జెప్పినప్పుడబద్ధమంటివే, ఇప్పుడయినా నా మాట నమ్మెదవా?" యని క్రిందకు లాగెను.

సుబ్ర—ఉండు; నేను వచ్చెదను. ఈ యుత్సవ మెవ్వరిది?

సత్ర—నిన్న చెప్పలేదా? ఇండ్లు కాల్చు గ్రహము గ్రామమునకు వచ్చినప్పుడు ఈ ప్రకారముగా చేయుదురు. ఒక చేతితో వేపమండయు రెండవ చేతితో పేవబెత్తమును పట్టుకొని ముందు నడుచుచున్న యతనిని జూచినావా!

సుబ్ర—పెద్ద కుంకుమబొట్టు పెట్టుకొన్నతఁడుకాఁడా? చూచినాను. అతఁ డెవరు?

సత్ర—అతఁడే యీ తంతు నడిపించుచున్న మంత్రజ్ఞుఁడు; క్రొత్తగా వచ్చి యిండ్లు కాల్చుచున్న దేవతను కొంచెముసేపటికి వెళ్ళఁగొట్టును. అతని పేరు వీరదాసు.

సుబ్ర—ఈవఱ కేమి తంతు చేసినారు?

సత్ర—ఇంటికొకటికి రెండేసిచేరల బియ్యము చొప్పున ఏడిండ్ల లో అడిగి పుచ్చుకొని, క్రొత్తకుండ తెప్పించి గ్రామము నడుమ వీధిలో పొయ్యిపెట్టి ఆ కుండలో అడిగి పుచ్చుకొన్న బియ్యము, మునగకూర, తెలగపిండి కలిపి జాముపఱకు వంట చేసి, ఆ కుండను దిగువ దించియుంచి నడివీధి నలికి యెఱ్ఱముగ్గు, తెల్ల ముగ్గు, నల్లముగ్గు, పచ్చముగ్గు, ఆకుపసరుముగ్గు తెచ్చి వానితో భేతాళుని స్వరూపము వ్రాసి, భేతాళయంత్రము వేసి పూజచేసి ధూప దీప ఫలనైవేద్యముల సమర్పించి ఏడేసి రావియాకులతో కుట్టిన యేడు విస్తళ్ళలో వండిన కుంభమును వడ్డించి, నడివీధిలో నొక కొయ్యను పాతి దానికి భేతాళ యంత్రమునకు గ్రహమును వ్రాసిన యాజ్ఞనుగట్టి, ఈయన జరిగించవలసిన పని యంతయు జరపినాఁడు. తరువాత మేము కుంభమును బండిలో నెత్తించుకొని యీ కఱ్ఱలతో గృహములమీఁద కొట్టుచు ఊరేగుచున్నాము. ఇఁక గ్రామదేవత గుడివద్దకు వెళ్ళినతరువాత చిత్రము జరుగును.

సుబ్ర—అలాగయిన నేనును వచ్చెదను.

అని సుబ్రహ్మణ్యము వారివెంటఁ బయలుదేఱెను. అందఱును గ్రామదేవతగుడి చేరినతరువాత యంత్రజ్ఞుఁడు బిగ్గరగా గ్రామదేవత పేర వ్రాసిన యాజ్ఞను ఈ ప్రకారముగాఁ జదివెను:

"యంత్రజ్ఞుఁడైన వీరదాసుగారు పెద్దాపురము గ్రామదేవత అయిన మరిడీమహాలక్ష్మికి చేసిన యాజ్ఞ—ఈ గ్రామములో ఏదో గ్రహముచేరి యిండ్లు కాల్చుచుండఁగా ఈ గ్రామమునకు దేవతవయి యుండియు నీ వూరకే చూచుచుండుటకు నిమిత్తము లేదు. ఆ గ్రహ మునకు నీ తరపున కుంభము కట్టుబడి చేయించినాము. ఆ కుంభము ఆ గ్రహమున కిచ్చి మాఋమన్యమైన కొండలమీఁదికి దానిని పంపి

వేయవలసినది. ఆలాగున పంపించని పక్షమున, శ్రీభేతాళుని చేతఁ గాని శ్రీహనుమానుల చేతగాని కఠినమయిన తాఖీదును పొందఁ గలవు.

శ్లో॥ యక్షరాక్షస దుష్టానాం మూషగా శ్శలభాశ్శుకాః
క్రిమికీట పతంగానా మాజ్ఞాసిద్ధి ర్విభీషణ॥"

అని చదివినతరువాత, యంత్రజ్ఞుఁడు ఏడు విస్తళ్ళను ఏడు చోట్ల వేయించి ఆ యేడింటిలోను కుంభము పోయించి, బండి తోలు కొని వచ్చిన వానిచేత నల్లకోడి నొకదానిని కోయించి దాని రక్తమును కుంభముమీఁద పోయించి, "ఓ గ్రహమా! నీ వీ కుంభము పుచ్చుకొని కొండలమీఁదికి పో" అని యాజ్ఞాపించెను. అక్కడకు వెళ్ళినవారందఱును చెఱువులో స్నానముచేసి యిండ్లకు వెళ్ళిరి. సుబ్రహ్మణ్యమును బ్రాహ్మణునితో సత్రమునకు వచ్చెను.

ఇంటికి వచ్చి సుబ్రహ్మణ్య మాసంగతియంతయుఁ జెప్పిన తరువాత రాజశేఖరుఁడుగారు కొంతసేపు జనుల మూఢత్వమును గుఱించి యాలోచించి, ఇంతలో రుక్మిణి తలపున బాఱిన దుఃఖము వచ్చి ధైర్యము తెచ్చుకోవలెనని యెంతసేపు ప్రయత్నము చేసినను చేతఁగాక ఎక్కడకయిన వెళ్ళిన దుఃఖము మఱచిపోవచ్చునని తలంచి పట్టణమును జూచుటకు బయలుదేఱిరి. ఆతఁడు సత్రమునుదాఁటి నాలు గడుగులు నడచినతోడనే యొక యింటివద్ద దంపతులిద్దఱు వాక్కలహ మున కారంభించిరి; అంతకంత కాకలహము ముదిరి యొకరీతి యుద్ధము క్రింద మాఱినది. భార్య తిట్లెక్కువచేసినకొలఁదిని భర్త దెబ్బ లెక్కువ వేయుచుండెను. మగని కేకలును భార్య యేడుపును విని వీధివారందఱును గుంపులుగుంపులుగా చూడవచ్చిరి. అంత మంది వచ్చినను వారిలో నొకరును వారిని వారింపవలెనని తలఁచు కొని వచ్చినవారు లేరు గనుక, అందఱును వేడుకచూచుచు మాత్రము నిలుచుండిరి. అంత రాజశేఖరుఁడుగా రాస్థలమును విడిచిపెట్టి ముందుకుసాగిరి. ఆవల మఱి నూరుబారలదూరము వెళ్ళఁగా ఒకచోట వీధి యరుగుమీఁద పదిమంది పెద్దమనుష్యులు చేరి సభతీఱి కూరు

చుండిరి. వారు నాగరికులు గనుక వారి ప్రసంగ మెంత మనో హరముగా నుండునో విని యానందింపవలెనని తలఁచి రాజశేఖరుఁడు గారు వీధిలోనే నిలువఁబడి వినుచుండిరి. ఆ సభికులందఱును తామై నను పొగడుకొనుచుండిరి; లేదా స్నేహితులు పొగడుటకు సంతోష మైనను బొందుచుండిరి; వారందఱు నట్లానందించుచుండఁగా రాజ శేఖరుఁడుగారు తన్నెవరును పొగడువారును పొగడుకొన్న విను వారును గూడ లేనందునఁ జిన్నఁబోయి యిఁకనిందు నిలువఁగూడ దనుకొని యక్కడనుండి బయలుదేఱిరి. అటుపిమ్మట నాతఁడు త్రోవపొడుగునను నాలుగైదు రమణీయ సౌధములను జూచి లోప లికిఁబోయి వానిని చూడవలెనని బుద్ధిపుట్టి గుమ్మమెక్కి తాను పండి తుఁడననియు మేడనుచూచి వేడుకపడి వచ్చితిననియుఁ జెప్పిచూచెను గాని ఆ పట్టణస్థులందఱును ధనికులమీఁద మాత్రమే ప్రేమగలవారు గనుక ఆయన పాండిత్య మేమియు పనికిరాక మేడలయొక్క వెలు పటిభాగములను మాత్రము చూచి సూర్యాస్తమయసమయము కావచ్చి నందున వెనుక మరలి తిన్నగా సత్రమువద్దకు వచ్చి చేరవలసివచ్చెను.

అప్పుడు సత్రపు బ్రాహ్మణుఁడు రాత్రి వంటలేదు గనుక తీఱు బడిగావచ్చి కూరుచుండి రాజశేఖరుఁడుగారితో ముచ్చటలకు మొదలు పెట్టెను.

రాజ—మీ పట్టణములో గొప్ప పండితు లున్నారా?

సత్ర—ఉన్నారు. ఆస్థాన పండితుఁడయిన హరి పాపయ్య శాస్త్రులుగారు లేరా? ఆయన యెప్పుడు నెవ్వరితోను బ్రసంగింపఁడు గనుక అందఱికంటెను గొప్పపండితుఁడని వాడుక. ఆయన యొక పారి యాసత్రములోజరిగిన సంతర్పణమునకు భోజనమునకు వచ్చి నప్పుడు విశేషముగా మాటాడకపోయినను విశేషముగా భుజించి నందున, ఆయన గొప్ప పండితుఁడనియే నేనును నమ్మినాను.

రాజ—ఆయనగాక మఱియెవ్వ రయిన నున్నారా?

సత్ర—మా గురువులు భానుమూర్తిగారు వేదాంత శాస్త్ర మందు నిరుపమాన మయిన ప్రజ్ఞ గలవాఁడు. నాకు మొన్న రోగము

వచ్చినపుడు పుణ్యలోకము వచ్చుటకు తగిన సదుపాయమును చేసి పదిరూపాయలను పట్టుకొని పోయినాడు ఆ మఱునాఁడే దొంగవస్తు వొకటి ఆయన యధీనములో కనఁబడిన ందున దుర్మార్గులయిన రాజ భటు లాయనను నిష్కారణముగా తీసుకొనిపోయి తాకాలో పెట్టినారు.

రాజ—గురువు లెప్పుడును శిష్యులకుఁ దమ వ్రేలితో స్వర్గము నకు త్రోవ చూపుచుందురు. కాని తాముమాత్రము స్వర్గమార్గము మాట యటుండఁగా దామున్న యీ లోకమునే త్రోవఁగానక గోతిలో పడుచుందురు. తార్కికుఁడును వైయాకరణుఁడును నగుట సులభము కాని యోగ్యుఁ డగుట యంతసులభము కాదు. ఆ మాట యటుండ నిచ్చి మీ పట్టణములోని వారి స్థితిగతులను కొంచెము చెప్పుము.

సత్ర—కష్టపడి పనిచేయువారు తాము తెచ్చుకొన్నది అన్న వస్త్రాదులకు చాలక బాధపడుచుందురు; పాటుపడని సోమరిపోతులు పూర్వులార్జించిన మాన్యముల ననుభవించుచు విలువబట్టలను పంచ భక్ష్యపరమాన్నములను గలిగి సుఖింపుచుందురు. తాతముత్తాతల నాటినుండియు పరువుతో బ్రతికినవారు కొందఱు జీవనము జరగక రాజుగారిని చిరకాలము నుండియు యాశ్రయించుచున్నారు; కాని యెంత యనుసరించినను రాజు నిర్దయుఁడై చదువురాదని చెప్పి వారికి కొలువు లియ్యకున్నాఁడు.

రాజ—అదృష్టవంతులము కావలెనని చేయు ప్రయత్న మొకటి తప్ప వేఱుప్రయత్నము లేనివా రెప్పుడును భాగ్యవంతులు కారు. భాగ్యదేవత మాఱుపని లేక తనకొఱకే కాచుకొనియున్న వారియొద్ద నుండి పాఱిపోయి, యింటఁ గూరుచుండి యొదలు వంచి పనిచేయువారినే చేరును. దాని కేమిగాని మిగిలిన వృత్తాంతమును చెప్పుము.

సత్ర—మా పట్టణమున ననేకులు రాత్రులు పురాణ కాలక్షేప మును జేయుదురు. ఇక్కడకు దగ్గఱనే యొక పెద్ద మనుష్యుఁ డున్నాఁడు. ఆయన యెప్పుడును చదువక పోయినను తాటాకుల

పుస్తకము నొకదానిని విప్పి సర్వదా ముందు పెట్టుకొని కూరు చుండును. మన పొరుగింట కాపురమున్న సముతుదారుగారి తల్లికి పురాణ మన్న నెంతో యపేక్ష; ఆమెకు నిద్రరానపు డెల్లను పురాణము చదువుమనును; పురాణ మారంభించినతరువాత మంచి కథ పట్టు రాఁగానే గోడను చేరగిలఁబడి హాయిగా నిద్రవోవును.

రాజ—ఇక్కడి వర్తకు లెటువంటివారు?

సత్ర—వర్తకులు తమ సరుకులను మాత్రమే కాదు, మాటలను సహితము విశేషలాభమునకు విక్రయింతురు. అయినను వారి కెంతలాభము వచ్చినను, ఆ లాభము మాత్రము వారి యాళకుఁ దగి యుండదు. ఈ సంగతి నెఱిఁగి యిక్కడి పెద్దమనుష్యులు కొందఱు మొదట వారి వర్తకశాలకుఁ బోయి యొక వస్తువును గొని, వా రడిగిన వెల నిచ్చివేయుదురు; ఆ పయిన చిన్నవస్తువు నొక దానిని అరవు తెప్పించి, దాని సొమ్మును మఱునాఁడే పంపివేయుదురు; అటు పిమ్మట క్రమక్రమముగా పెద్ద వస్తువులను దెప్పించి వాని వెలలను గూడ యుక్తసమయముననే యిచ్చివేయుదురు; ఈ ప్రకారముగా నమ్మకము కుదిరినతరువాత పెండ్లి పేరో మఱియొక శుభకార్యము పేరో చెప్పి విలువ వస్తువులను విస్తారముగాఁ దెప్పించి కడపట సొమ్మీయక యపహరింతురు.

రాజ—ధనము నిమిత్తము యీ ప్రకారముగా నక్రమమున కొడిగట్టిన కీర్తిపోదా?

సత్ర—కీర్తికేమి? దానిని కొనుటకయి ముందుగా ధనము సంపాదించినయెడల తరువాత నిమిషములో కావలసినంత కీర్తిని కొనవచ్చును.

రాజ—మీ రాజుగా రెంతో ధర్మాత్ములనియు ప్రజలను న్యాయమార్గమున నడిపించువా రనియు ఎప్పుడును వినుచుందును. వారి రాజధానియైన యీ పట్టణమునందె యిట్టి ఘోరకృత్యములు జరుపుచుండఁగా రాజుగారు సహించి యూరకున్నారా?

సత్ర—ఈ పట్టణములో నిప్పుడేమి యక్రమములు జరుగు

చున్నవి? మా మహారాజుగారి తండ్రిగారి కాలములో పూర్వము జరుగుచుండెడి ఘోరకృత్యములలో నిప్పుడు గుమ్మడికాయలో నావ గింజంత పాలయినను లేవు. ఆ కాలములోనే మీ రీపట్టణమునకు వచ్చి యుండినయెడల మంచిబట్టలు కట్టుకొని పట్టపగలీప్రకారముగా వీధిలో నిర్భయముగా నడవఁ గలిగి యుందురా? మా రాజుగారు సహస్ర ముఖముల కనుగొని నిత్యము దుర్మార్గుల ననేకులను శిక్షించుచుండుట చేతనే యిప్పుడు నరహత్యలు మొదలయిన ఘోరపాతకము లేవియు జరగకున్నవి.

రాజ—ఈ పట్టణములో వేదవిహిత కర్మానుష్ఠానములు చక్కగా జరుగుచుండునా?

సత్ర—త్రికాలములయందు యథావిధిగా జరుగుచుండును.

రాజ—అట్లయిన, నీ విప్పుడు సంధ్యావందనము చేసినావా?

సత్ర—ఎన్నడో వడుగునాఁడు నేర్చుకొన్న సంధ్యావందనము మఱచిపోక యిప్పటిదాఁక జ్ఞాపక ముంచుకొన్నా ననుకొన్నారా?

రాజ—పోనీ, అర్ఘ్యమునయిన విడిచినావా?

సత్ర—ఒక్క అర్ఘ్యమును మాత్రమేకాదు, సంధ్యావందన మంతయు విడిచినాను.

ఈ సంభాషణము ముగిసినతరువాత ప్రొద్దుపోయినందున రాజశేఖరుఁడుగారు లేచి వెళ్ళి భోజనముచేసి, తరువాత నొక్కరును పరుండి యాలోచించుకొని మోసములకెల్లను పుట్టినిల్లయిన యీ పట్టణమును సాధ్యమయినంత శీఘ్రముగా విడిచి పెట్టవలయునని నిశ్చయించుకొనిరి; కాఁబట్టి మఱునాఁడు ప్రాతఃకాలముననే యొక బండిని కుదుర్చుకొనివచ్చి, కుటుంబ సహితముగా దాని మీఁదనెక్కి జాము ప్రొద్దెక్కువఱకు భీమవరము చేరిరి. బండిమీద నెవ్వరో క్రొత్తవారు వచ్చినారని యూరిలో నెల్లవారును జూడవచ్చి, వారి నివాస. స్థలమును గుఱించియు ఆగమన కారణమును గుఱించియు ప్రశ్నలు వేయఁజొచ్చిరి; చెప్పిన దానినే మరలమరల నడిగిన వారికెల్లను జెప్పలేక రాజశేఖరుఁడు

గారును మాణిక్యాంబయు విసిగిపోయిరి. వారందఱు నట్లు పనికట్టు కొని వచ్చి ప్రశ్నలు వేయుటకయి ముందడుగిడుచువచ్చినను, రాజ శేఖరుఁడుగారు తమకు బస కావలెనని యడుగఁబోగానే తిన్నగా విను పించుకోక, లేదని వెనుకంజవేయ నారంభించిరి. అంతట రాజశేఖరుఁడు గారు బండిని వీధిలో నిలిపించి, తాము బయలుదేఱి బస నిమిత్త మయి యెల్లవారింటికిని బోయి రెండు జాములవఱకు నడుగుచుండిరి గాని, వారిలో నొక్కరును ఆ పూఁట వండుకొని తినుటకయినను స్థలము నిచ్చినవారుకారు. క్రొత్తగా వచ్చినవారు గనుక రాజశేఖరుఁడు గారు బస నిమిత్తమయి తిరుగునప్పుడు వీధులలో నిలువచేయఁ బడియున్న పెంటకుప్పలను జూచి యసహ్యపడుచు వచ్చిరిగాని ఎరు వున కుపయోగించుటకయి పొరుగూళ్ళకు సహితము గొనిపోయి యమ్ముకొనెడి యా యూరివారి కవియే కనకమన్న సంగతిని తెలిసికో లేకపోయిరి. అట్లా దుర్గంధమునకు ముక్కు మూసికొని నడచి గ్రామ కరణముయొక్క యింటికిఁబోయి వారి యింటిపేరడిగి యేదో యొక ప్రాతబంధుత్వమును తెలుపుకొని మొగమోటపెట్టఁగా అతఁడాపూటకు తమ యింట వంట చేసికొనుట కంగీకరించి, పొరుగుననున్న యొక వైదిక బ్రాహ్మణుని పిలిపించి రాజశేఖరుఁడుగారు కాపుర ముండుట కయి వారి ప్రాత యిల్లిమ్మని చెప్పెను. అతఁడాయిల్లు బాగు చేయిం చినఁగాని కాపురమున కక్కరకు రాఁదనియు, తన భార్య సమ్మతిలేక యియ్య వలనుపడదనియు, పెక్కుప్రతిబంధములను జెప్పెను; కాని రాజశేఖరుఁడుగా రాతనిని కూరుచుండఁబెట్టుకొని పరోపకారమును గూర్చి రెండు గడియలసేపు ఉపన్యాసముచేసి యిల్లు బాగుచేయించుట పేరుచెప్పి రెండు రూపాయలు చేతిలోఁబెట్టిన సొమ్మాతనిని నిమిష ములో సమాధానపఱచినది. కాఁబట్టి రాజశేఖరుఁడుగారు వెంటనే పోయి బండిని తోలించుకొనివచ్చి యా పూట కరణము లోపల వంట చేసికొని భోజనముచేసి దీపములవేళ సకుటుంబముగా ఆ గ్రామ పురోహితులయింటఁ బ్రవేశించిరి. ఆ యిల్లు పల్లపునేలయందుఁ గట్టఁబడి యున్నది; గవాక్షములు బొత్తిగా లేనేలేవు; వాస్తుశాస్త్రప్రకారముగా దూలములు యజమానుని చేతికందులాగునఁ గట్టఁబడిన యా యింటి

గోడలే పొట్టివి గనుక గుమ్మము లంతకన్నను పొట్టివిగా నుండెను. కాఁబట్టి ఎక్కడను వంగి నడవనివారు సహితమక్కడ వంగి నడచు చుందురు; లోపలిగోడ లెత్తుగా నుండకపోయినను దొంగలభయము చేతఁగాబోలును గాలి వచ్చుటకు వలనపడకుండ దొడ్డిచుట్టును నున్న గోడలుమాత్రము మిక్కిలి యెత్తుగాఁ బెట్టఁబడినవి; కాని యింటివా రాయిల్లు విడిచిపెట్టి వెళ్ళినతరువాత చూచువారు లేక కూలి యిప్పుడు మొండిగోడలుగా నున్నందున లోపలికి గాలి వచ్చుట కవకాశము కలిగినది. పూర్వ మిల్లుగలవా రందున్నప్పు డెవ్వరో యొకరు సదా రోగబాధితులై యుండుచు వచ్చినందునను గృహాధిపతియొక్క కూఁతు రందులోనే పోయినందునను ఆ యి ల్లచ్చిరాలేదనియు దానిలో నేదో గ్రహమున్నదనియు నెంచి దానిని విడిచి మఱియొకచోటికిఁ బోవ యత్నించుచుండిరి. కూతురుఁబోయిన నక్షత్రము ధనిష్ఠా పంచక ములో నొకటైనందున బ్రాహ్మణుఁ డాఱునెలలవఱకు ఆ యింటిని పాడుపఱిచి తరువాత సహితము పిల్లలతో నందుండుటకు మన సొప్పక వేఱొక యిల్లు కట్టుకొని యందు కాపురముండెను. రాజశేఖ రుఁడుగా రాయింటిలోఁ బ్రవేశించినతరువాత కొన్ని గవాక్షముల నెత్తించి గాలివీలు కలిగించుకొనుటయేగాక, తేమ పోవునట్టుగా యిల్లెత్తు చేయించి, వంటకు ప్రత్యేకముగా దూరమున దొడ్డిలో నొక పాక వేయించిరి. ఈ కర్చులక్రిందను భోజనాదికముక్రిందను తెచ్చు కొన్న రూపాయలు వ్యయపడుచుండెను. కాఁబట్టి రెండు మూడు మాసములలోనే జీవనమున కిబ్బంది కలుగునట్టు కనఁబడుచుండెను.

అదియొక పల్లె గనుక భీమవరములో కొనుటకు పాలు, మజ్జిగలుకాని, కట్టెలుకాని దొరకవు; పాడిగలవారికి చిట్టును పొట్టును యిచ్చిన యెడల వారింత పలచని మజ్జిగ పోయుచుందురు. రాజశేఖ రుఁడుగారు ప్రతి భానువారమునాడును పెద్దాపురమునకుఁ బోయి సంతలో వారమునకుఁ సరిపడిన వస్తువుల నన్నిటిని కొని తెప్పించు కొనుచుందురు. నెలదినములు గ్రామములో కాపురముండునప్పటికి రాజశేఖరుఁడుగారికి పలువురు పరిచితులుగా నేర్పడిరి. వారాయన స్థితి

గతులను దెలిపికొని విచారపడి, రాజబంధుఁడును కారాగృహాధికారియు నైన శోభనాద్రిరాజుగారిని చూడుఁడని బోధించిరి. భీమవరమును చేరియే శ్యామలకోట యని యొక దుర్గముండెను. దానిలో శ్యామలాంబ గుడి యుండెను కాఁబట్టి దాని కాపేరు కలిగియుండెను. అది యా కాలములో పెద్దాపుర రాజుగారియొక్క రాజ్యములలో నేరము చేసినవారి నుంచు చెఱసాలగా నుపయోగపడుచుండెను. ఇప్పుడా కోట పడిపోయినందున, అదియుండు స్థానమున నొక్క గ్రామము కట్టఁబడియున్నది; దానికి చామర్లకోట యని పేరు. ఆ కోట కధికారిగా నున్న శోభనాద్రిరాజుగారి కొక గ్రామముకూడ నుండెను.

రాజశేఖరుఁడుగా రాగ్రామములో కాపురమున్న కాలమందు రామరాజప్పుడప్పుడు రాత్రులువచ్చి చూచిపోవుచుండెను. ధనము క్రమ క్రమముగా తఱిగిపోవుటను చింతించి, మాణిక్యాంబ ప్రతిదినము శోభనాద్రిరాజుగారిని జూచి యుద్యోగము నిమిత్తమయి ప్రయత్నము చేయవలసినదని బలవంత పెట్టుచుండెను. అతఁడు రెండు మూడు సారులు పోయి సమయమయినది కాదని మరల వచ్చుచుండెను. కడపటిసారి రాజశేఖరుఁడుగారు శోభనాద్రిరాజుగారి దర్శనార్థము వెళ్ళి వచ్చినప్పుడు దంపతుల కిరువురకును యీ ప్రకారముగా సంభాషణ జరిగెను:

మాణి—మీకు రాజుగారి దర్శనమయినదా?

రాజ—అయినది. నేను వీధి గుమ్మములో నిలుచుండి యక్కడనున్న యొక పరిచారకుని జూచి లోపలికి వెళ్ళవచ్చునా యని యడిగితిని. భాగ్యవంతుఁడయిన పక్షమునఁ దిన్నగా లోపలికి వెళ్ళవచ్చుననియు, బీదవాఁడవైనయెడల నిక్కడనే నిలుచుండవలసినదనియు వాఁడు చెప్పెను. నేను గొంచెమునే పాలోచించి చొరవచేసి రాజుగారున్నచోటికిఁ బోయి నిలువఁబడితిని.

మాణి—రాజుగారితో మాటాడి మీ సంగతు లన్నియు చక్కగా మనవి చేసినారా?

రాజ—నేను గదిలోనికి వెళ్ళి నా స్థితిగతులను జెప్పు కొన్నాను. ఎవరితోనందువేమో. రాజుగారితోఁగాదు—ఎందుచేతనన్న

నే నెంతసేపు చెప్పుకొన్నను రాజు నోటినుండి యొక మాటయు బదులు రాలేదు. నేను మాటాడుట మొదలుపెట్టినతోడనే మంచము దగ్గరనున్న కుక్క యొకటి మొఱుగనారంభించినది. కాఁబట్టి దానితోనే మాటాడినా ననుకొన్నాను. కాని యది యేమి చెప్పినదో దాని భాష నాకు రానందున గ్రహింపలేక పోయినాను. ఇట్లు దాని యభిప్రాయము తెలియక యనుమానించుచు నిలుచుండ, రాజు తన సేవకుని నొక్కనిఁ బిలిచి నాకుఁ దెలిపినభాషతో ఈ బ్రాహ్మణు నావలికిఁ బంపివేయుమని యాజ్ఞాపించెను. జరుగఁబోవు సంగతిని గ్రహించి వాడు రాకముందు మృదువుగా నేనే వెనుకకు మరలి తిన్నగా యింటికి వచ్చితిని.

అంతటి సన్మానము జరిపించిన రాజుగారిని మరల వెళ్ళి యాశ్రయింప బుద్ధిపుట్టక రాజశేఖరుఁడుగారు ముందు జీవనోపాధి యెట్లు కలుగునాయని యాలోచించి సుబ్రహ్మణ్యము నెక్కడకైనను బంపవలెనని తలఁచి మాణిక్యాంబతోఁ జెప్పి యామె యనుమతిని కొమారునితో నాసంగతిని జెప్పిరి. అతఁడును పరమసంతోషముతో నొప్పుకొన్నందున, అందఱును నాలోచించుకొని చివరకతనిని పిఠాపురమునకుఁ బంప నిశ్చయించుకొనిరి. ప్రయాణము నిశ్చయించిన దినమున రాజశేఖరుఁడుగారు కుమారుని బిలిచి యనేక విధముల నీతులు బోధించి బుద్ధులు చెప్పి, న్యాయమార్గమునఁ బ్రవర్తింపవల సినదని పలుమారులు జెప్పి, నమస్కరించిన కుమారుని నాశీర్వదించి యయిదు రూపాయలను కర్చునిమిత్తమిచ్చిరి;మాణిక్యాంబయు దగ్గర నున్న దానిలో నేమియు లోపము చేయక కావలసినన్ని దీవన లిచ్చెను. సుబ్రహ్మణ్యమును వారి నెడబాయవలసి వచ్చినదిగదా యని కంటఁ దడిపెట్టుకొని చెల్లెలిని ముద్దాడి తనకిచ్చిన రూపాయ యలలో నొకదానిని చేతిలోఁ బెట్టి వారివద్ద సెలవు పుచ్చుకొని వెనుక తిరిగి చూచుచు దారిసాగి నడిచెను.

పదవ ప్రకరణము

శోభనాద్రి రాజుతో మైత్రి—సీత వివాహ ప్రయత్నము—రామమూర్తిగారి మరణవార్త—రామరాజుతో విరోధము—రాజశేఖరుఁడుగారిని చెఱసాలలోఁ బెట్టుట—సీత నెత్తుకొని పోవుట.

ఒక యాదివారమునాఁడు నాలుగు గడియల ప్రొద్దెక్కిన తరువాత రాజశేఖరుఁడుగారు పెద్దాపురమునకుఁ బోవుచుండఁగా, శోభనాద్రి రాజు వీధియరుగుమీఁదనున్న యున్నతాసనముపైని గూరుచుండి చూచి లంపతావాని నొక్కని బిలిచి "ఆ మార్గమునఁ బోవుచున్న బ్రాహ్మణుని దీసికొనిర"మ్మని చెప్పెను. వాఁడును మహావేగముగాఁ బోయి "రాజుగారి సెలవయినది ర"మ్మని పిలిచెను. రాజశేఖరుఁడుగారెట్లయిన నాతని యనుగ్రహము సంపాదించుకోవలె ననియే కోరుచున్నవారు గనుక పిలిచినదే చాలునని వెళ్ళి అతఁడు చూపిన బల్లమీఁద కూరుచుండిరి.

శోభ—ఈ నడుమ భీమవరము వచ్చి సోమభట్లుగారి లోపల కాపురమున్నవారు మీరే కాదా?

రాజ—అవును. వెనుక నేనొక పర్యాయము దమ దర్శనము చేసినాను.

శోభ—జ్ఞాపకమున్నది. మేమప్పుడు మిక్కిలి తొందర పనిలో నుండి మీమీఁద కోపపడినాము. అంతేకాకుండ ఆ వచ్చినవారు మీరని మాకప్పుడు తెలియలేదు. మీ పోష్యవర్గములో చేరిన వారెంతమంది యున్నారు? పెండ్లి కెదిగిన కొమార్తె కూడ ఉన్నదఁట కాదా?

రాజ—ఇప్పుడున్నది వివాహము కావలసిన యాకూఁతురొక్కతయే. నా పెద్ద కుమార్తె మొన్న త్రోవలో దొంగలు కొట్టినప్పుడు చనిపోయినది. ఏదయిన నొక యుద్యోగమును సంపాదించుట

కయి నా కుమారుని ఇక్కడకు వచ్చిన తరువాతనే పిఠాపురము పంపినాను.

ఈ ప్రకారము సంభాషణము జరుగుచుండఁగా కొంతమంది పెద్దమనుష్యులు వచ్చి అరుగుమీఁదనున్న బల్లమీఁద గూరుచుండిరి. అప్పుడు రాజుగారు వారితో తాము చేసిన యద్భుతచర్యలను గురించి బహువిధముల ప్రశంస చేసిరి.. చెప్పినమాటలలో నేమియు చమత్కారము లేకపోయినను, అక్కడ నున్నవా రాలోపమును లోనవ్వు మాత్రము పూర్తి చేసిరి; వారందఱు నవ్వినపుడు తామొక్కరు నూరకున్న బాగుండదని నిజముగా నవ్వు రాకపోయినను తెచ్చుకొని వారు నవ్వినప్పుడెల్లను రాజశేఖరుఁడుగారును నవ్వుచువచ్చిరి. ఆ రాజు తన్ను రాజశేఖరుఁడుగారు తెలిసినవాఁ డనుకొనుటకయి ప్రతి విషయములోను గొంచెము కొంచెముగా మాటాడి యన్నియుఁ దెలిసిన వానివలె నటింపసాగెను; తన కేమియుఁ జెప్పుటకు తోఁచనప్పుడు అక్కడనున్న వారి మొగములవంకఁ జూచి నవ్వుచువచ్చెను. అప్పుడాయన పాండిత్యమును సభవారందఱు నూరక పొగడుచుండిరి; ఇంతలోఁ గొందఱు గాయకులు వచ్చి సంగీతముపాడుట కారంభింపని యెడల, వారి పొగడ్తలు సభచాలించువరకు నుండుననుటకు సందేహములేదు. వారు పాటనారంభింపఁగానే యెల్లవారికిని ఇండ్లమీఁద ధ్యానము పాఱనారంభించినది. అయినను రాజుగా రేమను కొందురో యని యందఱును కొంతసేపు శ్రమచేసి మాటలు చెప్పుకొనుచు నచటనే కూరుచుండిరి. ఆ పాట వినివిని తాళలేక కడపట నొక పెద్దమనుష్యుఁడు చొరవచేసి, "వారు మంచివారని యదేపనిగా శ్రమ యిచ్చుట న్యాయముకాదు. కాఁబట్టి యీ పాటి పాటచాలింప ననుజ్ఞ యియ్యవచ్చు" నని చెప్పెను. సభవారందరును అది యుక్తమని యేక వాక్యముగాఁ బలికిరి. అంతట సభచాలించి యందఱును సెలవుపుచ్చుకొని వెళ్ళఁబోవునపుడు రాజుగారు రాజశేఖరుఁడుగారిని 'అప్పుడప్పుడు వచ్చి దర్శన మిచ్చుచుండెదరుకాదా?' యని యడిగిరి. 'ముఖ్యముగా వచ్చి దర్శనము చేసికొనుచుండెద'నని చెప్పి, ఆయన నాఁటికి

పెద్దాపురము ప్రయాణము మానుకొని పది గడియల ప్రొద్దెక్కువఱ కిల్లు చేరిరి.

నాఁడు మొదలుకొని ప్రతిదినమును రాజశేఖరుఁడుగారు ప్రాతఃకాలమునను సాయంకాలమునను గూడఁ బోయి శోభనాద్రిరాజుగారి దర్శనము చేయుచుండిరి. ఆ రాజుగారును మిక్కిలి దయతో నాతని నాదరించి మంచిమాటలతో సంతోషపెట్టుచుండిరి. ఆయన రాజకార్యవిషయమైన పనినిజూచు చుండునపుడు సహితము రాజశేఖరుఁడుగారు వద్దనే యుండి సంగతి కనుగొనుచుందురు; గ్రామాదులలోని ప్రజలు వ్రాసికొన్న విజ్ఞాపన పత్రికలను కొలువుకాండ్రు చదువునపుడు వ్రాసికొన్న మనవి కడపట రెండు మూడు పంక్తులలో మాత్రమే యున్నను బిరుదావళిమాత్రము మొదటి రెండు పత్రములలోను పూర్ణముగా నిండియుండుట తెలిసికొని రాజుగారికి గ్రామములోని కాపులకన్న బిరుదుపేళ్ళే విశేషముగా నుండుట కానందించుచు వచ్చిరి. రాజకార్యపుఁబనియైనతోడనే రాజుగారు సభవారితో ముచ్చటకారంభింతురు. ఆతఁ డెంతసేపు చెప్పినను తన ప్రతాపమునే చెప్పుచుండును; ఆ కథ లన్నియు నావఱకు పదిసారులు విన్నవే అయినను మొదటిసారి నవ్వినట్టే ప్రతిపర్యాయమును సభలోని వారందఱును నవ్వుచుందురు; అందులోఁ గొందఱు స్తోత్రపాఠములను చదివి రాజుగారి మనస్సును సంతోషపెట్టుచుందురు; అందఱును ముఖస్తుతులు చేయుచుండఁగా తామొక్కరును మాత్ర మూరకుండుట న్యాయము కాదని యెంచి, రాజశేఖరుఁడుగారు స్తుతివిద్యయందు పాండిత్యము చాలనివారు గావున నసత్యమునకు భయపడి యాతఁడు మఱి యే విషయమునందును స్తోత్రార్హుఁడుకా నందున మంచిబట్టలను కట్టుకొనుటకు కొంత శ్లాఘించిరి. ఇట్లు తఱచుగా రాజశేఖరుఁడుగారు రాజస్థానమునందు మెలగుఁచు వచ్చుటచేత వేఱులాభమును పొందకపోయినను సభలో పదిమందిని నవ్వించు మార్గమును మాత్రము నేర్చుకొనిరి; కాఁబట్టి యప్పటినుండియుఁ దామొకమాటను చెప్పుచు ముందుగాఁ దామే నవ్వుచువచ్చిరి. అది చూచి యందఱును నవ్వ

చుండిరి. రాజుగారప్పుడప్పుడు ధర్మోపన్యాసములను సహితము చేయుచుందురు. లోకములో నెవ్వరెన్ని పాట్లుపడినను భోజనము నిమిత్తమే కాఁబట్టి, ఆ విషయమున నేమిచేసినను దోషములేదని వాదించుచుండిరి. ఈ సిద్ధాంతము మనస్సున నాటియుండుట చేతనే కాఁబోలును రాజుగారు ప్రతిదినమును లేచినది మొదలుకొని పది గడియల వఱకు పాత్రర్భోజనమునకు వలయు సంభారముల నిమిత్తమే ప్రయత్నము చేయుచుందురు; భోజనమయినది మొదలు కొని మధ్యాహ్నము ఫలాహార మేమిదొరకునా యని చింతించు చుందురు;ఫలాహారమయినప్పటినుండియు రాత్రిభోజనమునకు వ్యంజ నము లేవి కలవని యాలోచించుచుందురు.

ఈ రాకపోకలచేత రాజశేఖరుఁడుగారికి రాజుగారివద్ద మిక్కిలి చనువు గలిగెను. ఆ సంగతి నెఱిఁగి బ్రాహ్మణులు రాజశేఖరుఁడుగారి యింటికిఁ బోయి పలువిషయములు ముచ్చటించుచు, వారిలోఁ గొందఱు సీత నెవ్వరికిచ్చి వివాహము చేయఁదలఁచినా రని మాట వెంబడి నడుగుచుందురు; ఇప్పుడు చేతిలో డబ్బులేనందున, ఎవరికిచ్చి వివాహముచేయుటకు తలపెట్టుకోలేదని యాయన బదులు చెప్పు చుండును. ఒకనాఁడు రాజశేఖరుఁడుగారు భోజనముచేసి కూరుచుండి యుండగా బొమ్మగంటి సుబ్బారాయఁడను సిద్ధాంతి వచ్చి జ్యోతి శ్శాస్త్రమునందలి తన యఖండ పాండిత్యమును దానివలనఁ దనకుఁ గలిగిన గౌరవమును పొగడుకొని ఆంధ్రదేశమునందలి గొప్పవారంద ఱును జాతకములను తనకుఁ బంపి ఫలములను తెలిసికొనుచుందురని చెప్పి దానికి నిదర్శనముగాఁ బెక్కు జాతకచక్రములను విజయనగ రాది దూరప్రదేశములనుండి ప్రభువులు వ్రాసినట్టున్న జాబులను జూపి, ఫలము చెప్పుటకయి ఆయన యొక్క జన్మనక్షత్రమును కూడ తెమ్మని యడిగెను.

రాజ—నాకిప్పుడు జ్యౌతిషశాస్త్రమునందలినమ్మకము పోయి నది; నావద్ద కొల్లగా ధనము పుచ్చుకొని వ్రాసిన మావాంఛ్ర జన్మ పత్రికలలో ఫలము లేవియు నిజమయినవి కావు; మేము కాశీయాత్రకు

బయలుదేరునపుడు మంచి ముహూర్తము పెట్టుకొని యిల్లు బయలు దేరినను త్రోవలో గొప్పయాపదలు వచ్చినవి;అందుచేత జ్యోతిషము మీఁది నమ్మకము చెడినది. కాఁబట్టియే మొన్న పెద్దాపురమునుండి యిక్కడకు వచ్చునపుడు ముహూర్తము చూచుకొనకయే బయలు దేఱినాను.

సుబ్బ—నాది అందఱిజ్యోతిషములవంటిది కాదు; నేను చెప్పిన ప్రశ్నకాని పెట్టిన ముహూర్తముకాని యీవర కెన్నడును తప్పిపోలేదు; నేను జాతకములో నెన్నియక్షరములు వ్రాయుదునో యన్ని యక్షర ములను జరిగి తీరవలెను.

రాజ—మీరు చెప్పెడు ఫలము నిజమైనను నాకక్కరలేదు. నాకు ముందు మేలుకలుగుననెడి పక్షమున, వచ్చెడు ననుకొన్నది రాక పోయెనేని మిక్కిలి వ్యసనముగా నుండును; నిజముగా వచ్చెనేని ఆవలకే దాని నెదురు చూచియుండుటఁజేసి వచ్చినప్పు డధిక సంతో షము కలుగదు. కీడు కలుగునని చెప్పెడు పక్షమున నిజముగా వచ్చి నప్పుడు దుఃఖపడుట యటుండఁగా ఇప్పటినుండియు విచారపడవలసి వచ్చును; ఒకవేళ రాకపోయెడు పక్షమున వ్యర్థముగా లేనిపోని చింత పడవలసి వచ్చును; ఆ వట్టి విచారముచేతనే కీడు కలిగినను గలుగ వచ్చునుగాని, సంతోషపడుటచేత మేలుమాత్రము కలుగనేరదు.

సుబ్బ—పండితులై యుండియు మీరాలాగున సెలవిచ్చుట భావ్యము కాదు. పెద్దలు చెప్పిన శాస్త్రములయందు మనమెప్పుడు గుఱి యుంచవలెను. ఆ మాట పోనిండి. మీ కుమార్తెకు పెండ్లి యీడు వచ్చినట్టున్నది; ఇంకను వివాహ ప్రయత్నము చేయక యశ్రద్ధగా నున్నారేమి?

రాజ—ఆ విషయమైయే నేనును విచారించుచున్నాను. అను కూలమయిన సంబంధము కనఁబడలేదు; చేతిలో సొమ్ము సహితము కనఁబడదు. మీ ఎఱుక నెక్కడనైనను మంచి సంబంధము లేదు గదా?

సుబ్బ—సం-బం-ధ-మా? ఉన్నదికాని, వారు గొప్పవారు;

మీ సంబంధము చేసికొందురో లేదో. అది మీకు సమకూడిన యెడల మీకు సర్వవిధముల ననుకూలముగా నుండును.

రాజ—వారిదేయూరు? మనమేమి ప్రయత్నముచేసిన ఆ సంబంధము లభ్యమగును?

సుబ్బ—వారిది పెద్దాపురము. వారియింటిపేరు మంచిరాజు వారు; వారికి సంవత్సరమునకు రెండువేల రూపాయలు వచ్చు మాన్యము లున్నవి; ఇవిగాక వారియొద్ద రొక్కముగూడ విస్తార ముగా నున్నదని వాడుక. చిన్నవాఁడు ప్రథమ వరుఁడు; స్ఫురద్రూపి; అతనికొక్క యన్నగా రున్నారుగాని, ఆయనకు సంతానము లేదు, ముందు సమస్తమునకును ఈ చిన్నవాఁడే కర్తయగును. పెండ్లి కొమారునిపేరు పద్మరాజుగారు. ఆ సంబంధము మన శోభనాద్రిరాజు గారు ప్రయత్నముచేసిన పక్షమున మీ యదృష్టబలమువలన రావలెను గాని మఱియొకవిధముగా మీకు లభింపదు.

రాజ—అలాగయిన పక్షమున, ఈ సంగతిని ముందుగా మీ రొకసారి రాజుగారితో ప్రసంగించి వారి యభిప్రాయము తెలిపి కొనెదరా?

సుబ్బ—నేను ముందువెళ్ళి కూర్చుండెదను. తరువాత మీరు కూడ రండి. మీరుండఁగానే మాటప్రస్తావనమున మీ కొమార్తె వివాహపు సంగతిని తెచ్చిచూచెదను. దాని మీఁద మీరందుకొని రాజు గారితో నొక్కి మనవి చేయవలెను.

అనిచెప్పి సుబ్బరాయఁడుసిద్ధాంతి బయలుదేఱి తిన్నగా శోభ నాద్రిరాజుగారియింటికిఁ బోయికూరుచుండెను. తరువాత మఱినాలుగు నిమిషములకు రాజశేఖరుఁడుగారును వెళ్ళి చేరిరి. అప్పుడు కొంత సేపు పలువిధముల ప్రసంగములు జరిగినమీఁదట రాజశేఖరుఁడుగారి కొమార్తెసంగతి సిద్ధాంతి మెల్లఁగాఁ దెచ్చెను.

సుబ్బ—రాజశేఖరుఁడుగారికి పెండ్లి కావలసిన కొమార్తె యున్నసంగతి దేవరవా రెఱుఁగుదురా?

శోభ—ఎఱుఁగుదుము; ఈ మధ్య విన్నాము. ఆ చిన్న దానికిఁ బెండ్లియీడు వచ్చినదా?

సుబ్బ—ఈ మధ్యాహ్నమే నేను చూచినాను. ఇఁక చిన్న దానిని నిలిపి యుంచరాదు: మొన్న మా బంధువుల గ్రామములో నింతకంటె చిన్నపిల్ల సమర్తాడినది.

శోభ—ఎక్కడనైన సంబంధము విచారించినారా?

సుబ్బ—పెద్దాపురములో మంచిరాజు పద్మరాజుగా రున్నారు. తమరు ప్రయత్నము చేసెడిపక్షమున, ఆ సంబంధ మనుకూల పడ వచ్చును.

శోభ—అవును. అది దివ్యమయిన సంబంధమే కాని, వారీ చిన్నదానిని చేసికొనుట కంగీకరింతురా?

రాజ—తమ రేలాగుననైనను ప్రయత్నముచేసి మా కీమేలు చేయక తప్పదు. తమరు సెలవిచ్చినతరువాత వారు మఱియొక విధముగాఁ దలఁచుకోరు.

శోభ—ఈ పూట పద్మరాజుగా రిక్కడకే వచ్చినారు. మీ యెదుటనే వారితో చెప్పెదము. ఓరీ, స్వామిగా! మన బావగారితో మంచిరాజు పద్మరాజుగారు వచ్చి మాటాడుచున్నట్టున్నారు. వెళ్ళఁబోవునప్పుఁ డొక్కసారి యవశ్యముగా దర్శనమిచ్చి మఱి వెళ్ళు మన్నానని మనవిచేసి రా.

లంపటావాఁడు వెళ్ళిన కొంతసేపటికి ముప్పదియేండ్ల యీడు గల నల్లని యొక పెద్దమనుష్యుఁడు చలువచేసిన తెల్లబట్టలు కట్టుకొని పదిగ్రేళ్ళను ఉంగరములును చేతులను మురుగులును మొలను బంగారపు మొలత్రాడును పెట్టుకొని వచ్చెను. శోభనాద్రిరాజుగారు దయచేయుఁడని మర్యాదచేసి యాయనను తమదాపునఁ గూర్చుండఁ బెట్టుకొనిరి.

పద్మ—తమ సెల వయినదని సామిగాఁడు వర్తమానము చెప్పినందున వెళ్ళుచున్నవాఁడను మరలి వచ్చినాను. నాతో నేమయిన సెలవియ్యవలసినది యున్నదా?

శోభ—వీరు కొంతకాలమునుండి మన గ్రామములో నివసించి యున్నారు. మిక్కిలి దొడ్డవారు. వీరిపేరు రాజశేఖరుఁడుగారు.

మీరు సంబంధముకొరకు విచారించుచున్నారని దెలిపినది. వీరి కొమా ర్తెయున్నది చేసికోరాదా? పిల్ల మిక్కిలి లక్షణవతి. వీరిది మొదటినుండియు మంచి సంప్రదాయసిద్ధమైన వంశము.

పద్మ—పలువురు పిల్లనిచ్చెదమని తిరుగుచున్నారు. నాకీవఱకును వివాహము చేసికోవలెనని యిచ్ఛ లేకపోయినది. అలాగే కాని యెడల, నాకు చిన్నతనములోనే వివాహమయి యీపాటికి సంతానయోగముకూడ కలుగదా? మీ వంటివా రందరును మెదలు విఱుచుట చేత విధిలేక యొప్పుకోవలసి వచ్చినది. అయినను తమరీలాగున సెలవిచ్చినారని మా నాన్నగారితో మనవిచేసి యేమాటయు రేపు విశదపఱిచెదను.

శోభ—ఈసారి నా మాట వినకపోయినయెడల, మీ స్నేహమునకును మా స్నేహమునకును ఇదే యవసానమని మీ యన్నగారితో నేను మనవిచేయుమన్నానని ముఖ్యముగా చెప్పవలెను.

పద్మ—చి త్తము. ఆయన మీ యాజ్ఞను మీఱి నడవరు. సెలవు పుచ్చుకొనెదను.

పద్మరాజు వెళ్ళిపోయినతరువాత సంబంధమును గురించి గట్టి ప్రయత్నము చేయవలయునని రాజశేఖరుఁడుగారు శోభనాద్రి రాజుగారిని బహువిధములఁ బ్రార్థించిరి. అతఁడును తన యావచ్ఛ క్తిని వినియోగించి యీ సంబంధమును సమకూర్చెదనని వాగ్దానము చేయుటయే గాక, ఆ సంబంధము దొరికినయెడల రాజశేఖరుఁడు గారికి మునుపటి కంటెను విశేషగౌరవమును బ్రసిద్ధియుఁ గలుగఁ గల దని దృఢముగాఁ జెప్పెను. అంతట బ్రొద్దుక్రుంకినందున రాజుగారు భోజనమునిమి త్తమయి లేచిరి. తక్కినవా రందరును సెలవు పుచ్చుకొని యెవరియిండ్లకు వారు పోయిరి.

మఱునాఁడు నాలుగు గడియల బ్రొద్దెక్కినతరువాత రాజశేఖరుఁడుగారు వెళ్ళినతోడనే, శోభనాద్రిరాజుగారు చిఱునవ్వు నవ్వుచు లోపలినుండి వచ్చి "నిన్న మనము పంపించిన వ ర్తమానమునకు రాత్రియే ప్రత్యు త్తరము వచ్చినది సుండీ" యని చెప్పెను. "ఏమని

వచ్చినది? ఏమని వచ్చినది?'' అని రాజశేఖరుఁడుగా రత్యాతురతతో నడిగిరి. "నే నంత ఖండితముగా వర్తమానము పంపిన తరువాత వారు మఱియొకలాగున(జెప్పెదరా? చేసికొనియెద మని జాబు వ్రాసి పంపినారు" అని యొక తాటాకుచుట్టను చేతి కిచ్చెను. దానిని చదువుకొని రాజశేఖరుఁడుగారు పరమానంద భరితు లయిరి. అప్పుడే రాజుగారు సుబ్బారాయఁడు సిద్ధాంతిని పిలిపించి వివాహమునకు ముహూర్తము పెట్టుఁ డని నియమించిరి. అతఁడు పంచాంగమును జూచి యాలోచించి వైశాఖబహుళ సప్తమి గురువారము రాత్రి 24 ఘటికల 13 విఘటికలమీఁదట పునర్వసు నక్షత్ర మేషలగ్నమందు ముహూర్తము నుంచెను. వెంటనే పెండ్లి పనులు చేయుట కారంభింప వలసిన దని చెప్పి "మీకు ఖర్చున కిబ్బందిగా నున్నయెడల ప్రస్తుత మీనూరు రూపాయలను పుచ్చుకొని మీచేతిలో నున్నప్పుడు నెమ్మదిగా తీర్చవచ్చు''నని శోభనాద్రిరాజుగారు పెట్టెతీసి రూపాయలను రాజశేఖరుఁడుగారి చేతిలోఁబెట్టి 'సామిగా!' అని సేవకు నొక్కనిఁ బిలిచి "నీవీ వారముదినములును పంతులుగారితో కూడ నుండి వారేపని చెప్పినను చేయుచుండుము'' అని చెప్పి యొప్పగించెను. రాజశేఖరుఁడుగారు వానిని తీసికొని యింటికిఁ బోయిరి.

ఆ దినము మొదలుకొని ప్రతిదినమును రాజశేఖరుఁడుగారు పెద్దాపురమునకు వెళ్ళుచు కందులుమొదలుగాఁ గలవానినెల్ల కొనితెచ్చి ఆదివారపుసంతలో కూరగాయలన్ను దెప్పించిరి. ఈ విధముగా పెండ్లి పనులను సాగించుచు పంచమినాఁడు సీతను పెండ్లికూఁతునుగాఁ జేసిరి. ఇఁక రేపురాత్రి పెండ్లి యనఁగా షష్ఠినాఁడురాత్రి చేతిలో కఱ్ఱ పట్టుకొని గొంగళి ముసుగుపెట్టుకొని యొక కూలివాడు చీఁకటిలో వచ్చి రాజమహేంద్రవరమునుండి యుత్తరము తెచ్చినానని యొక తాటాకుచుట్టను సీతచేతి కిచ్చెను. ఇంతలో మాణిక్యాంబ లోపలి నుండి వచ్చి సీతచేతిలోని యుత్తరమును పుచ్చుకొని రాజశేఖరుఁడు గారు పెద్దాపురము వెళ్ళి రాలేదనియు వచ్చెడిసమయమైనది గనుక వచ్చినదాఁక వీథిలో నిలుచుండవలసిన దనియుఁ జెప్పి లోపలికిఁ

బోయెను. రాజశేఖరు(డుగారు వేగిరము రా(కపో(గా కూలివా(డు తొందరపడుచుండుటను జూచి మాణిక్యాంబ వానికి తవ్వెడు బియ్యమును డబ్బును ఇచ్చి పంపివేసెను. ఆ వెనుక సీత 'నాన్నగారు వచ్చుచున్నారేమో చూచివచ్చెద' నని వీధిగుమ్మములోనికి వెళ్ళి 'ఇప్పుడువచ్చినకూలివా(డు కట్ట దిగ(బెట్టి పోయినా(' డని యొక చేతి కట్టను దెచ్చి వా(డు మరల వచ్చి యడిగినప్పుడియ్యవచ్చునని పడక గదిలో మూలను బెట్టెను.

కొంతసేపటికి రాజశేఖరు(డుగారు వచ్చి భార్య రాజమహేంద్రవరమునుండి యుత్తరము వచ్చిన దని చెప్పి చేతికియ్య(గానే దీపము వెలుతురునకు(బోయి సగము చదివి చేతులు వడ(క(గా జాబును క్రిందపడవయిచి కన్నుల నీరు పెట్టుకొన నారంభించిరి. జాబులో నేమివిషయము లున్నవో వినవలె నని చేరువను నిలువ(బడియున్న మాణిక్యాంబ మగనిచేష్టలు చూచి తొందరపడి యేమియు తో(చక ఖేదపడియెడ రేమని యడిగెను. అత(డు గద్గదస్వరముతో మన రామమూర్తి విషూచి జాడ్యముచేత నిన్న మధ్యాహ్నము కాలముచేసినా(డని చెప్పెను. అంత వారిద్దరును గొంతసేపు విచారమును పొందిరి.

ఆ మఱునా(డు ప్రాతఃకాలముననే రాజశేఖరు(డుగారు బయలుదేఱి శోభనాద్రిరాజుగారి యింటికి(బోయి తన పినతండ్రి కొమారు(డయిన రామమూర్తిగారి మరణముపలన సంభవించిన దురవస్థను జెప్పి ముహూర్త మఱిచిదినములలో వచ్చుటచేత వివాహకార్యమునకు సంభవించిన యాలస్యమునకును నష్టమునకును కొంత చింతపడి పెండ్లికుమారునివారు తరలి రాకుండ వెంటనే వర్తమానము చేయు(డని కోరిరి. శోభనాద్రిరాజుగారును ఆయనను గొంచె మూరార్చి తక్షణమే పెద్దాపురమునకు మనుష్యుని(బంపిరి. పిమ్మట రాజశేఖరు(డుగా రింటికి(బోయిరి.

తరువాత వచ్చిన యాదివారమునా(డు రాజశేఖరు(డుగారు భోజనము చేసి కూరలకావళ్ళను కూలివాండ్రచేత మోపించుకొని వానిని విక్రయించివేయుటకయి పెద్దాపురము సంతకు(బోయి యొక

యంగడివానికి బేరమిచ్చి నిలువఁబడిరి. ఆ సమయమున నొక గృహస్థు తలగుడ్డ చుట్టుకొని నిలువుటంగీ తొడుగుకొని చేరవచ్చి "అన్నయ్యా! యీ మయిలబొట్టెక్కడిది?" అని యడిగెను. రాజశేఖరుఁడుగా రాయన మొగమువంకఁ జూచి జిచ్చపడి మాటతోఁచక యూరకుండిరి. మరల నా పెద్దమనుష్యుఁడు "గంధపుచుక్క పెట్టినారు. మనకు మైల యెక్కడనుండి వచ్చినది?" అని యడిగెను.

రాజ—మన రుక్మిణి పోయిన వర్తమానము నీకు తెలియఁజేసినానుగదా? మొన్న గురువారమునాఁడు సీతకు వివాహము నిశ్చయించుకొని పెండ్లిపను లన్నియుఁ దీర్చి సిద్ధముగా నుండఁగా బుధవారమునాఁడు రాత్రి యెవ్వఁడో దుర్మార్గుఁ డొకఁడు నేను లేని సమయమున వచ్చి నీవు పోయినట్టు వ్రాసియున్న జాబు నొకదానిని మీ వదినెచేతికిచ్చి పోయినాఁడు.

రామ—ఎవ్వఁడో పెండ్లికార్యమునకు విఘ్నము కలిగింపవలెనని యీ దుస్తంత్రమును చేసియుండును.

రాజ—గిట్టనివాఁడెవఁడో యీ పన్నుగడ పన్నినాఁడు. ఇంటికి వచ్చి నీ వదినెగారిని సీతను చూచివత్తువుగాని రా.

రామ—నా కిప్పుడే రాజుగారితో మాటాడి మరల నిమిషముల మీఁద రాజమహేంద్రవరము వెళ్ళవలసిన రాజకార్యమున్నది. నెల దినములలో మరల వచ్చి మిమ్మందరను జూచి రెండుదినములుండి పోయెదను.

అని చెప్పి రామమూర్తిగారు తన పనిమీఁద రాజసభకు వెళ్ళి పోయిరి. రాజశేఖరుఁడుగారును తిన్నఁగా భీమవరమునకు వచ్చి భార్యతో రామమూర్తిగారి వార్తను జెప్పి వివాహ కార్యమునకు భంగము కలిగించిన దుర్మార్గుని బహువిధముల దూషింపఁజొచ్చిరి. అప్పుడు కూలివాఁడు దిగఁబెట్టిపోయిన కఱ్ఱను తీసికొని వచ్చి సీత తండ్రికిఁ జూపెను. దాని నాతఁ డానవాలుపట్టి; చేతఁ బట్టుకొనిచూచి, నాఁడు రామరాజు చూపిన కత్తికఱ్ఱ యిదియేనని భార్యతోఁ జెప్పెను వారిరువును ఆలోచించుకొని నిశ్చయముగా నీ యుత్తరమును.

తెచ్చినవాఁడు రామరాజే కాని మఱియొకఁడు కాఁడని దృఢపఱుచు కొనిరి.

రాజ—రామరాజు మనవలన నుపకారమును పొందినవాఁడే? యిట్లేల చేసెనో!

మాణి—నాటిరాత్రి మన యందరి ప్రాణములను గాపాడి మనకెంతో ప్రత్యుపకారమును చూపినాఁడు. ఆతఁడీ యపకారము తలఁచుకొనుటకు నా కేమియు కారణము నూహించుటకు తోఁచ కున్నది.

రాజ—మన శత్రువులవద్ద ధనము పుచ్చుకొని యీ దుర్మార్గ మున కొడికట్టియుండవచ్చును. సొమ్ము ప్రాణమువంటి మిత్రులనయి నను పగవారినిగాఁ జేయునుగదా!

మాణి—నేఁటి కాలమునకు ధనాశ యాతని కీదుర్బుద్ధిని పుట్టించెను గాఁబోలును. అదిగో రామరాజును వచ్చుచున్నాఁడు. ఆతని నడిగిన సమస్తమును తేటపడును.

రాజ—ఏమయ్యా, రామరాజుగారూ! మా వలన మహోపకార మును పొందియు మా కార్యవిఘాతము చేయుటకు మీకు ధర్మమా?

రామ—మీకు నే నేమి కార్యవిఘాతము చేసినాను?

రాజ—రామమూర్తి పోయినట్టు జాబు సృష్టించి నే నింట లేనప్పుడు మావాంద్ర కిచ్చిపోలేదా?

రామ—నేను మీ యింటి మొగమయినను చూడలేదు. ఇటు వంటి లేనిదోషముల నాఁమీద నారోపించిన, మీకును నాకును తిన్నగా జరగదు సుమండీ!

రాజ—మీరు మా ఇంటి మొగమే యెఱుఁగనియెడల,మీ చేతి కట్టు యిది యిక్కడకేలాగు వచ్చినది?

రామ—అయిదాఱు దినములనుండి నా చేతికట్టును గానక దాని నిమిత్తమై సకల ప్రయత్నములను జేయుచున్నాను. సరిసరి, తెలిసి నది. మీరా కట్టు యెత్తుకొనివచ్చి దానిని తప్పించుకొనుటకయి ఎదురు నాఁమీదను దోషారోపణము చేయుచున్నారా? మీరేమో యింతవరకును యోగ్యు లనుకొనుచున్నాను.

రాజ—నావద్ద నీవేమి యయోగ్యతను కనిపెట్టినావు? ఇఁక ముందు నీ వెప్పుడును మా యిల్లు త్రొక్కి చూడవద్దు.

రామ—నీవు నీ వనఁబోకు. నీ యింటి జోలి యెవరికిఁ గావలెను?

అని చివాలున లేచి రామరాజు వెళ్ళిపోయెను. అతని వెను కనే బయలుదేరి రాజశేఖరుఁడుగారు శోభనాద్రిరాజుగారి యింటికిఁ బోయి, జరిగిన యావద్వృత్తాంతము వినిపించి; మరల ముహూర్తము పెట్టుటకయి సిద్ధాంతిని పిలిపించవలెనని చెప్పిరి.

శోభ—మీలోపల ముహూర్తము పెట్టిననాఁటి రాత్రియే సిద్ధాంతికి జ్వరము తగిలి, వ్యాధి ప్రబలమయి జీవితాశపోయినందున మంగళవారమునాఁడు మధ్యాహ్నమున ఆయనను భూశయనము చేసి నారు. అప్పు డాయన బంధువు లందఱును జేరి చదువుకొన్న బ్రాహ్మ ణుల కిటువంటి చావు యోగ్యమయినది కాదని యాతురసన్యాస మిప్పించినారు. ఆ రాత్రి నుండియు రోగము తిరిగి యిప్పుడు కొంత వ్యాధి కుదిరియే యున్నాఁడట. మీరిప్పుడే పోయి యీ మాసములో వివాహముహూర్త మెప్పుడున్నదో విచారించి రండి.

రాజ—చిత్తము, సెలవు పుచ్చుకొనెదను.

అనిలేచి తిన్నగా సుబ్బరాయఁడు సిద్ధాంతిగారి యింటికిఁబోయి చావడిలో పీటమీఁద గోడకుఁ జేరగిలబడి కూరుచుండియున్న యాయ నకు నమస్కరించి, దేహము స్వస్థముగా నున్నదాయని రాజశేఖ రుఁడుగారు కుశలప్రశ్నము చేసిరి.

సుబ్బ—కొంతవఱకు నెమ్మదిగా నున్నది. నా రోగము ప్రబలముగానుండి నేను తెలివితప్పి యున్నయప్పుడు, నా సొత్తు నపహరింప వలెనని నా జ్ఞాతు లందఱును జేరి నాకు సన్యాస మిప్పించి నారు. నా రెండవ పెండ్లి భార్య కాపురమునకు వచ్చి యాఱునెల లయినది. దానితో పట్టుమని యొక సంవత్సరమైన సౌఖ్యమనుభవింప

లేదు. నా దేహము బలపడఁగానే యింటసహిత ముండనీయక నన్ను తఱిమి వేయుదురు.

రాజ—జరిగిపోయినదానికి విచారించిన ఫలమేమి? మీరిఁక సంసారసుఖములను మఱచి, మీరున్న యాశ్రమమునకు ముఖ్యముగా గావలసిన ప్రణవమును జపించుకొనుచు ముక్తిమార్గమును జూచు కొండి.

సుబ్బ—నేనిప్పుడు సర్వసంగములను విడిచియున్నాను. నేను మీకుఁ జేసిన యపకారమును మఱచి నన్ను మన్నింపవలెను.

రాజ—మీరు నాకేమి యపకారము చేసినారు?

సుబ్బ—చేసినపాపము చెప్పినఁబోవునని పెద్దలు చెప్పుదురు. మీరు మొన్న సీతనిచ్చి వివాహముచేసి నతఁడు ధనవంతుఁడుకాఁడు. ఆతఁడు శోభనాద్రి రాజుగారికి ముండలను తార్చువాఁడు. అతఁడు ధరించిన వస్త్రములు మురుగులు మొదలయినవి రాజుగారివే. రాజుగారీ యంత్రమును పన్ని నన్ను మీ దగ్గరకుఁ బంపిన నేనువచ్చి కార్య సంఘటనము చేసినాను. ఇంతకును దైవసంకల్ప మట్లున్నది కాఁబట్టి కార్యము జరిగిపోయినది. మీరన్నట్లు జరిగిపోయినదానికి విచారించిన ఫలములేదు.

రాజ—శోభనాద్రిరా జంతటి దుర్మార్గుఁడా? అతని సంగతి నేను మొదట దర్శనమునకు వెళ్ళినప్పుడే తెలిసినది. ఈ కపటము తెలియక రూపాయలు చేతిలోఁ బెట్టినప్పుడు నామీఁది యనుగ్రహము చేతనే యిచ్చుచున్నాఁ డనుకొన్నాను. రామరాజు ధర్మమా యని వివాహము కాకపోఁబట్టి సరిపోయినది కాని, లేకపోయిన యెడల నిష్కారణముగా పిల్లదానిగొంతుక కోసినవార మగుదుమే.

సుబ్బ—వివాహము కాలేదని మేలువార్త విన్నాను. నిశ్చయ మైనకార్య మెట్లు తప్పిపోయినది?

రాజ—మా జ్ఞాతి యొకఁడు కాలము చేసినట్టు మయిల వర్త మానము వచ్చినందున మీరు పెట్టిన లగ్నమున శుభకార్యము కాలేదు.

మరల క్రొత్త ముహూర్తమును పెట్టించుకొని రమ్మనియే యా దుర్మార్గుఁ డిప్పుడు నన్ను మీ వద్దకుఁ బంపినాఁడు.

సుబ్బ—ఆ పాపకర్ముని మాఁట యిఁక నాతోఁ జెప్పకుఁడు. ఆ పాపాత్ముని ప్రేరణమువలన మీ యింట ముహూర్తము పెట్టిన నాఁడే నాకు రోగ మారంభమైనది. కాఁబట్టి మీ యెడలచేసిన మోస మునకు శిక్షగా భగవంతుఁడు నాకీ యాపదను దెచ్చిపెట్టినాఁ డనుకొని వివాహము కాకమునుపు రోగము కుదిరెనా మీతో నిజము చెప్పి వేసి పాప పరిహారము పొందవలెనని కోటి వేల్పులకు మ్రొక్కు కొన్నాను. అలాగునను కుదిరినది కాదు. అటు తరువాత "వారిజాక్షు లందు। వైవాహికములందు। బ్రాణవిత్తమానభంగమందు।। జకితగోకు లాగ్ర జన్మ రక్షణమందు। బొంకవచ్చు నఘము పొంద దధిప॥" అను శుక్రనీతిని దలఁచుకొని వివాహకార్యమునకై కల్లలాడితిని గదాయని కొంత మనస్సమాధానము చేసికొన్నాను. ఈ నీతిని బట్టియే యెవ్వ రును మీతోఁ బద్మరాజు విషయమై ప్రస్తావించినవారు కారు.

రాజ—ఇప్పుడేపోయి యీ సంగతి శోభనాద్రిరాజు నడిగి యనవలసిన నాలుగు మాటలు మొగముమీఁదనేయని వేసివచ్చెదను.

అని వెంటనేపోయి శోభనాద్రిరాజు వీధిగుమ్మములో నిలు చుండియుండగా జూచి "మీరేమో గొప్పవా రనుకొని మీ మాటల నమ్మి మోసపోయినాను.మీతో నింతకాలము స్నేహము చేసినందుకు, నా కొమార్తెను నిర్భాగ్యునకిచ్చి వివాహము చేయించు కొఱకా ప్రయత్నము చేసినారు?" అని నిర్భయముగాఁ బలికి రాజశేఖరుఁడు గారు వెనుకకు మరలిరి. శోభనాద్రిరాజు మరలఁ బిలిచి "మావద్దఁ బుచ్చుకొన్న రూపాయలనిచ్చి మఱిపొమ్ము" అని నిలువఁబెట్టెను. "మీరిచ్చిన రూపాయలును నా యొద్ద నున్న రూపాయలును కూడఁ గలిపి వానితో వివాహమునకు వలయు వస్తువులనెల్ల కొన్నాను. ఇప్పుడు నాయొద్ద రొక్కములేదు; చేతిలో నున్నప్పు డిచ్చెదను"

అని వెళ్ళిపోవుచుండఁగా, శోభనాద్రిరాజు తన భటులచేత రాజశేఖరుఁడుగారిని పట్టి తెప్పించి చెఱసాలలోఁ బెట్టించెను. ఆ సంగతి మాణిక్యాంబకు తెలిసినది మొదలుకొని పెనిమిటికి సంభవించిన యాపదను దలంచుకొని నిద్రాహారములు మాని సదా యీశ్వర ధ్యానము చేయుచు లోలోపల దుఃఖించి కృశించుచుండెను.

ఈ సంగతి జరిగిన మూడవనాఁడు సూర్యోదయమయిన తరువాత సీత వీధిగుమ్మములో నిలుచుండఁగా నెవ్వరో యిద్దరు మనుష్యులువచ్చి, "మీయన్నగారు పిఠాపురమునుండి వచ్చి యావలి వీధిని కరణముగారి యింటిలోఁ గూరుచుండి నిన్నక్కడకు దీసికొని రమ్మన్నాఁడు"అనిచెప్పి సీతను దీసికొనిపోయి యూరుబయటనుండి యెత్తుకొని పారిపోయిరి. ఈ దుఃఖవార్త మాణిక్యాంబకుఁ దెలిసినతోడనే భూమిమీఁదపడి మూర్ఛపోయి కొంతసేపటికిదెలిసి పెనిమిటియొక్క వియోగమునకుఁ బుత్రికాశోకము తోడుపడ నెవ్వరెన్ని విధములఁ జెప్పినను మానక కన్నీరు కాలువలుగట్ట విలపించుచుండెను.

———

పదునొకండవ ప్రకరణము

సుబ్రహ్మణ్యము పిఠాపురము ప్రవేశించుట—ఒక మిత్రుఁడు కనఁబడి యింటికిఁ గొనిపోయి యాదరించుట—నీలాద్రిరాజు చర్య—రాజుగారి ధనము పోవుట—అంజనము వేయుట—పోయినధనము నీలాద్రిరాజు దొడ్డిలో మఱికొంత సొమ్ముతోఁగూడ దొరకుట.

తల్లిదండ్రులను వీడ్కొని బయలుదేఱిననాఁడు సుబ్రహ్మణ్యము త్రోవతప్పి యెచ్చటికోపోయి తుద కసలసఁజవేళ పిఠాపురము చేరెను. అప్పుడు కొందఱు దుష్టాత్ము లొకచోటఁ గూరుచుండి యాతని వాలకమునుజూచి తమలోఁ దామాలోచించుకొని "యీతఁడు పల్లెటూరివాఁడుగాఁ గనఁబడుచున్నాడు. ఈతని బెదిరించి మనమే మయిన పుచ్చుకొందము" అని నిశ్చయము చేసికొనిరి. వెంటనే యా గుంపులోనుండి రాజభటుఁ డొకఁడు పైకివచ్చి ముందుకు నడిచి సుబ్రహ్మణ్యమువచ్చు మార్గమున కడ్డముగా నిలిచి గంభీర ధ్వనితో "ఆ వచ్చెడు వారెవరు?" అని అడిగెను.

సుబ్ర—నేను బ్రాహ్మణుఁడను. భీమవరమునుండి వచ్చుచున్నాను.

భటు—యింత చీఁకటి పడిన తరువాత వచ్చుటకు కారణ మేమి?

సుబ్ర—తిన్నఁగా బయలుదేఱినది మొదలుకొని నడచి వచ్చినయెడల ప్రొద్దుండగానే యూరు చేరియుందును గాని దారితప్పి పెడదారిని పడి వచ్చినందుకు నింత యాలస్యమయినది.

భటు—ఈ గ్రామములో నీకు బంధువు లెవరున్నారు?

సుబ్ర—ఎవ్వరును బంధువులు లేరు. రాజుగారి నాశ్రయించి పని సంపాదించుకోవలెనని వచ్చినాను.

భటు—నీ భుజముమీఁది మూట యెవరిది?

సుబ్ర—నాదే. మఱియొకరి మూట నా యొద్ద కెందుకు వచ్చును?

భటు—నీది కాదు. నీ వనుమానపు మనుష్యుఁడవుగాఁ గనఁబడుచున్నావు. నిన్ను నే నిప్పుడు వదలిపెట్టను. తిన్నఁగా ఠాణాకు నడువు.

సుబ్ర—నేను దొంగను కాను. చిన్నప్పటినుండియు నింత ప్రతిష్ఠతో బ్రతికినవాఁడను. నన్ను విడిచిపెట్టు.

భటు—చీఁకటిపడ్డ తరువాత గ్రామమునకు వచ్చిన వారిని విడిచిపెట్టఁగూడదని మా రాజుగారి యాజ్ఞ. విడిచిపెట్టెడు పక్షమున నా కేమిచ్చెదవు?

సుబ్ర—నాలుగణా లిచ్చెదను, నన్ను విడిచిపెట్టు.

భటు—నాలుగు రూపాయలకు తక్కువ వల్లపడదు. నీవు చూడఁబోయిన దొంగవుగాఁ గనఁబడుచున్నావు. మూటనక్కడ పెట్టు. పెట్టకపోయిన నిన్నేమి చేసెదనో చూడు.

ఆవరకు బాహ్యభూమికి వెళ్ళి తిరిగివచ్చుచున్న యొక పురుషుఁ డింతలో నామార్గముననే యింటికిఁ బోవుచు, ఆ సందడి విని యచట నిలుచుండి "ఏమా మనుష్యుని నట్లు తొందరపెట్టుచున్నారు?" అని యడిగెను.

సుబ్ర—చూచినారా, యీ మనుష్యుఁడు నాలుగు రూపాయ లిచ్చినఁ గాని నన్ను పోనియ్యనని నిర్బంధ పెట్టుచున్నాఁడు.

పురు—సుబ్రహ్మణ్యమా? నీవా! కంఠస్వరమునుబట్టి యాన వాలు పట్టినాను. ఇక్కడి కొక్కఁడవును రాత్రివేళ నెందుకు వచ్చినావు? ఇంటికడనుండి చెప్పకుండ పాఱిపోయి రాలేదు గదా? ఇంటికి రా పోదము!

సుబ్ర—ఉమాపతిగారా? మీ రిక్కడ నున్నారేమి? మీరింకొక నిమిషము రాకపోయిన యెడల, వాఁడు బెదరించి నాయొద్ద నేమైన గాఁజేయునుజుండీ.

ఉమా—ఏఁడీ, నిన్ను తొందరపఱిచిన వాఁడెవ్వఁడు?

సుబ్ర—మనము మాటలాడుచుండుట చూచి మెల్లమెల్లఁగా జాఱి దూరమునుండి పారిపోవుచున్నాఁడు.

ఉమా—పోనీ. వాని సంగతి రేపు విచారించి కనుగొందము.

అని మాటలాడుకొనుచు వా రిద్దఱును గలిసి యింటివంక నడచిరి. ఇల్లు చేరులోపల సుబ్రహ్మణ్యము తనతండ్రికిని కుటుంబమునకును నాఁటివఱకు సంభవించిన విపత్తులును ప్రస్తుతపు స్థితియు తానక్కడకు వచ్చిన కారణము చెప్పెను. అది విని యుమాపతిగారు మిక్కిలి వ్యసనపడి తాను చిన్నతనములో రాజశేఖరుఁడు గారివద్దఁ జదువుకొన్నప్పుడున్న యైశ్వర్యమంతయు బోయి యింతలో నింత బీదతనము సంభవించి నందున కాశ్చర్యపడి తనకు విద్యాదానము చేసిన గురువు విషయమై శక్తివంచన లేక ప్రయత్నము చేసి చేతనయిన యుపకారమును జేయవలెనని మనసులో నిశ్చయించుకొనెను. కాఁబట్టి సుబ్రహ్మణ్యమును పలువిధముల నాదరించి, తాను పిఠాపురపురాజుగారియొద్ద నిరువదిరూపాయల యుద్యోగములో నున్న సంగతిని జెప్పి, అతనికింత యనుకూలమైనపని చేయించుటకై రాజుగారియొద్దఁ బ్రయత్నము చేసెద ననియు పనియైనదాక తనయింటనే యుండవలసిన దనియుఁ జెప్పెను. ఆ ప్రకారముగా ప్రతిదినమును సుబ్రహ్మణ్యము భోజనము చేసి యుమాపతిగారితోడఁ గూడ రాజసభకుఁ బోవుచుండెను. పీఠికాపురాధీశ్వరుఁ డయిన విజయ రామరాజుగా రొకనాఁడాతనిఁజూచి. యీయన యెవ్వరని యుమాపతిగారి నడుగఁగా, ఆయన వారి స్థితిగతులను మొదటనుండియుఁజెప్పి 'తమ యాస్థానములో నేదియయిన నొకయుద్యోగ మీతని కిప్పింపవలయు' నని మనవి చేసెను.

ఉమాపతిగారి యింటనుండి రాజుగారికోటకుఁ బోవుమార్గములో నొక గొప్ప మేడయుండెను. ఆ మేడ నద్దెకుఁ బుచ్చుకొని నెలదినములనుండి యందులో నొక రాజుగారు తన సేవకులతోఁ గూడ కాపురముండి రెండుమూడు దినముల క్రిందట బ్రాహ్మణ

సంతర్పణ మొకటి చేసెను. సొమ్ములేకుండ వచ్చినప్పుడు పుష్కలముగా భుజించుట యెల్లవారికిని సహజగుణమే కాఁబట్టి, ఆయూరి బ్రాహ్మణోత్తములును నిత్యము నింటికడ ఘృతము నభిఘరించుకొనువారే యయ్యును నాఁడు మాత్రము చేరల కొలఁది నేయి త్రాగిరి. ఆ సంతర్పణమువలన రాజుగారి కీర్తి గ్రామమంతటను వ్యాపించెను; కాఁబట్టి ప్రతిదినమును పలువురువచ్చి యాయనను నాశ్రయించి పోవుచుండిరి. ఆయన పేరు నీలాద్రిరాజుగారు. ఒక నాఁడు నీలాద్రిరాజుగారు భోజనము చేసి వీధి యరుగుమీఁద పచారు చేయుచు నిలువఁబడి. ఆ త్రోవను రాజసభకుఁ బోవుచున్న సుబ్రహ్మణ్యమును దూరమునుండి చూచి 'మాట' యని చేసైఁగజేసి పిలిచెను.

నీలా—పూర్వము మిమ్మెక్కడనో చూచునట్టున్నది. మీ కాపురపు గ్రామ మేది?

సుబ్ర—నా జన్మభూమి ధవళేశ్వరము, మా యింటి పేరు గోటేటివారు; నాపేరు సుబ్రహ్మణ్యము.

నీలా—అవును. జ్ఞప్తికి వచ్చినది. మీరు రాజశేఖరుఁడుగారి కొమాళ్ళు కారా? ఇప్పుడాయన యెక్కడ నున్నారు?

సుబ్ర—ఇక్కడనే భీమవరములో నున్నారు. మీ రాయన నెక్కడ నెఱుఁగుదురు?

నీలా—ధవళేశ్వరములోనే చూచినాము. మేము సంవత్సరము క్రిందట యాత్రార్థమై బయలుదేఱి పది దినములు ధవళేశ్వరములో నుండి గౌతమీ స్నానమును చేసికొని, కోటిఫలి మొదలగు పుణ్యక్షేత్రములను సేవించుకొని, మాసము క్రిందట పాదగయను దర్శించుటకయి వచ్చి యప్పటినుండియు నిక్కడనే యున్నాము. మీ తండ్రిగారికి మా యెడల గురుభావము. మేమక్కడనున్న దినములలో మీ తండ్రిగా రెప్పుడును మా యొద్దనే యుండెడివారు.

సుబ్ర—సంవత్సరము క్రిందట మిమ్ముఁ జూచినట్లు నాకు జ్ఞాపకములేదు. మీరెక్కడ బసచేసినారు?

నీలా—మీకు జ్ఞాపకము లేదుగాని మాకు చక్కఁగా జ్ఞాపకమున్నది. మీ కిద్దఱు చెల్లెం డ్రుండవలెను. వారు బాగున్నారా?

సుబ్ర—పెద్ద చెల్లెలు రుక్మిణి చనిపోయినది. చిన్న చెల్లెలు బాగున్నది.

నీలా—మీరు నా సంగతి బాగుగ నెఱుఁగరు. విజయనగరపు రాజుగారు మా మేనమామ కుమాళ్ళు. మొగలితుఱ్ఱు రాజుగారికిచ్చి నది మా సవతి మేనకోడలు.

సుబ్ర—నేనిప్పుడు సభకుఁ బోవుచున్నాను. మఱియొకప్పుడు సావకాశముగా దర్శనముచేసికొని మాటాడెదను. ఇప్పటికి సెల విచ్చెదరా?

అని సెలవు పుచ్చుకొని సుబ్రహ్మణ్యము రాజుగారి కొలువు కూటమునకుఁ బోయెను. అతఁడు ప్రతి దినమును తప్పక సభకు బోవుచు, ఉద్యోగస్థులతో నెల్ల స్నేహముచేసి, అన్నివిధముల పను లను నేర్చుకొనెను. అక్కడి కొలువుడుకాంద్రందఱును ఏ కాగితము వ్రాయవలసి వచ్చినను సుబ్రహ్మణ్యమునే పిలిచి వ్రాయించుచుందురు. ఏ లెక్క కట్టవలసి వచ్చినను సుబ్రహ్మణ్యముచేతనే కట్టించుచుందురు. అందుచేత నతనికి జీతమేమియు లేకపోయినను జీతగాంద్రకంటె పనిమాత్ర మెక్కువ గలిగి యుండెను. ఈ ప్రకారముగా నందఱికిని దయవచ్చునట్లుగా నెవ్వరేపని చెప్పినను జేయుచు వచ్చినందున వారందఱును గలసి 'యీ చిన్నవాఁడు బహుకాలమునుండి యాశ్ర యించి సంస్థానము కనిపెట్టియున్నాఁడ'ని రాజుగారితో మనవి చేసిరి. దానిమీఁద రాజుగారు సమయము వచ్చినప్పు డుద్యోగమును జెప్పిం చెద మనియు, అందాక దివాణమును కనిపెట్టుకొని యుండవలసిన దనియు సెలవిచ్చిరి. ఈ లోపల సుబ్రహ్మణ్య మొకనాఁడువెళ్ళి మరల నీలాద్రిరాజుగారి దర్శనము చేసెను.

నీలా—ఏమయ్యా, సుబ్రహ్మణ్యముగారూ! గ్రామములో విశేషము లేమి?

సుబ్ర—వింతలేమియు లేవు. ఉద్యోగమునకయి రాజుగారి ననుసరించు చున్నాను. ఇంకను పని కలిసి రాలేదు.

నీలా—మీ కింత యనుసరించుట యెందుకు? దూరదేశము

నకు వెళ్ళగలరా? నిమిషములో విజయనగరపు మహారాజుగారి వద్ద గొప్పపని చెప్పించెదము. ఆయన మాకు బినతల్లి కొమారుఁడు.

ఈ కడపటి వాక్యము పూర్వము మేనమామ కొమారుఁడని చెప్పినదానికి విరుద్ధముగా నున్నందున, అతఁ డబద్ధమాడుచున్నాఁ డని మనసులో ననుకొనియు చెప్పినమాట మంచిది గనుక కొంచెము సంతోషించి సుబ్రహ్మణ్యము మారుపలుక కూరకుండెను.

నీలా—అనుమానించుచున్నా రేమి? మీతోడు. మీకు తప్పక గొప్ప యుద్యోగము నిప్పించెదము. కాళహస్తి రాజుగారయిన రామవర్మగారికిని మాకును నత్యంతమైత్రి: చిన్నప్పుడు వారును మేమును నొక్కబండిలో నెక్కినాము. ఈ సంగతి పరమ రహస్యము. ఎవ్వరితోను జెప్పవద్దు.

సుబ్ర—చిత్తము, ఇక్కడ పని కలిసిరాని యెడల నవశ్యముగా వెళ్ళెదను.

నీలా—మీకింకొక రహస్యము చెప్పెదను. బాల్యములో మేమును గాళహస్తిరాజుగారును కలిసి జూదమాడెడివారము. ఆయన సంగతి మనకెందుకుఁగాని, అప్పుడాయన భోగముదాని నుంచుకొన్నాఁడు సుమ్మా.

సుబ్ర—తమరు ప్రొద్దుననే యక్షతలు ధరించినారు; పార్థివము చేయుచున్నారా?

నీలా—పూర్వము పార్థివము చేయుచుంటిమి కాని యిప్పుడు శివపూజ మాత్రము చేయుచున్నాము. మీ రాజుగారుకూడ శివపూజా దురంధరులఁట కాదా? అందుచేతనే వారికి విశేషైశ్వర్యము కలిగి యున్నదని విన్నాము.

సుబ్ర—అవును. వారు శ్రీమంతులనియే నేను విన్నాను.

నీలా—మీ రాజుగారివద్ద రొక్క మేమాత్ర మున్నదని చెప్పుకొనుచున్నారు?

సుబ్ర—పదిలక్షలకు తక్కువ లేదని వాడుక.

నీలా—అది యంతయుఁ గోటలోనే గదా యుండును?

సుబ్ర—కోటలోనే యుండును. అక్కడ జిరకాలమునుండి నమ్మకముగాఁ బనిచేయుచున్న ముసలి బంట్లు కావలి యుందురు.

నీలా—విజయనగరపు మహారాజుగారు క్రొత్తగా నొకకోటను గట్టఁదలఁచి, మేము చూచిన పట్టణములోనున్న కోటల పటములను వ్రాయించి తీసికొని రండని మఱిమఱి చెప్పినారు. మొన్ననే పెద్దాపురపు కోట పటమును దెప్పించినాము. మీరీ కోట పటమును కూడ వ్రాసి యియ్యఁగలరా?

సుబ్ర—చిత్తము. కాగితమును కలమును దెప్పింపుఁడు; ఇప్పుడే వ్రాసి యిచ్చెదను.

అని, కాగితమును కలమును సిరాబుడ్డియు తెప్పించిన మీఁదట తాను జూచినదంతయు జ్ఞాపకమును బట్టి పటమును వ్రాసి నీలాద్రిరాజుగారిచేతి కిచ్చెను. ఆయన దానిని జూచుకొని యాయా స్థలముల యుపయోగములను గుఱించియు పనియొక్క గట్టితనమును గూర్చియు ప్రశ్నలు వేయఁజొచ్చెను. సుబ్రహ్మణ్యమును దనకుఁ దెలిసినంత వఱకు సదుత్తరములను జెప్పుచు వచ్చెను.

నీలా—ఉత్తరపు వైపున వీధిప్రక్క నున్నదేకాదా ధనాగారము?

సుబ్ర—అవును.

నీలా—అంతయు బాగుగ నున్నది,కాని కోటగోడ యెత్తెంత పెట్టినారు?

సుబ్ర—సుమారు పంద్రెండడుగు లుండవచ్చును.

నీలా—మన మీ కోటపటము వ్రాసికొన్న సంగతి యెవ్వరికిని దెలియనీయక రహస్యముగా నుంచవలెను, రాజులకు తమ కోట వంటిది మఱియొకటి యుండుట కిష్టముండదు.

అని చెప్పి, లోపలనుండి తమలపాకులును పోకచెక్కలును పళ్ళెముతోఁ దెప్పించి తాంబూల మిచ్చి, 'కోట కట్టించునప్పుడీపటము వ్రాసియిచ్చినది మీరే యని రాజుగారితోఁ జెప్పెదము సుండీ' యని పంపివేసెను. సుబ్రహ్మణ్యమా మాటలకు సంతోషించి సెలవు

పుచ్చుకొని, తన కొకవేళ గొప్ప యుద్యోగ మగునేమోయను
నాశతో పరిపరివిధముల నాలోచించుకొనుచు మెల్లగా నింటికివచ్చెను.

తరువాత నాలుగుదినముల కొకనాఁడు ప్రభాతసమయముననే
రాజుగారియింట దొంగలుపడి ధనాలయములోని నగలును రొక్క-
మును దోచుకొని పోయినారని యూరనొక కింవదంతికలిగెను. పిమ్మట
గొంతసేపటికి రాజభటులు సందడిచేయుచు నూర నలుప్రక్కలను
దిరిగి, తమకు విరోధులుగా నున్నవారి నందఱిని పట్టుకొని ఠాణా
కీడ్చుకొని పోవమొదలు పెట్టిరి; అక్కడ నున్నవారు వాండ్రను
కొట్లలోఁ బెట్టి నేరము నొప్పుకొండని పలువిధములఁగొట్టి బాధింపఁ
జొచ్చిరి; కాని వారు నిరపరాధుల నెందఱిని పట్టుకుని బాధపెట్టినను,
నిజమయిన దొంగలను మాత్రము కనిపెట్టలేకపోయిరి. ఉత్తరపు
దిక్కున కోటగోడకు నిచ్చెనవేసికొని దొంగలు లోపల ప్రవేశించినట్లు
అడుగుల జాడ కనఁబడుచుండెను; గచ్చుతో కట్టిన ధనమున్న
గదియొక్క రాతిగోడకు చిన్నతలు పెత్తుటకు తగినంత పాణిద్వార
మొకటి కొట్టఁబడియుండెను. ఆ ద్వారమును త్రవ్వుటకు బలమయిన
పనివాండ్రు ముగ్గురు పూనుకొన్నచో నధమపక్షము రెండు జాముల
పేపయినను పట్టును. రాత్రి యంతసేపు మేలుకొని పనిచేయుటకు
దొంగలనిద్ర యేమయిపోయినదా యని విచారింపవలసిన యక్కఱ
లేదు. వారినిద్రయంతయు ద్విగుణముగా వచ్చి కావలివాండ్ర నాశ్ర
యించినది. కొట్టులోపల రూపాయలసంచులు చప్పుడైనప్పుడు ధన
లక్ష్మి మూలుగుచున్నదని జడిసికొని కావలియున్నవారు భద్రమైన
గదిలో దూఱి తలుపు వేసికొని ప్రాణములను కాపాడుకొనిరనియు,
గ్రామములో నొకప్రవాదము పుట్టినది. ఇదెంతనిజమో యీశ్వరునకుఁ
దెలియును. ఏది యెట్లయినను ధనలక్ష్మిమాత్ర మారాత్రి నరవాహనా
రూఢురాలయి నూతనద్వారమున కోటవిడిచి వెళ్ళిపోయిన మాట
మాత్రము వాస్తవము. ఎన్నివిధముల ప్రయత్నము చేసినను రాజ
కీయభటులకు దొంగలజాడ యెక్కడను గానరానందున, విసిగి
తుదకు వారు తమ నాయకుని కడకు వచ్చి తాముపడ్డ ప్రయాసము

నంతను జెప్పుకొనిరి. అందుమీఁద నాతఁడుచేయవలసినపని యేమియు తోఁచక కొంతసే పాలోచించి, దొంగలను పట్టుకొని పోయినసొమ్ము తెప్పింపలేక పోయినయెడల రాజుగారి వలన మాటవచ్చును కాఁబట్టి రాజకీయ నియోగులలో నొకరిమీఁద పెట్టనిశ్చయించి, వారినందఱిని వేఱువేఱ పేర్కొని యెవరిమీఁదబెట్టిన నెవరికి కోపము వచ్చునోయని జడిసి, వారిలో లోకువ యైనవారిమీఁదికి త్రోయనెంచి, యాపని తాను చేయుట యుచితముకా దని యింటికిపోయి మాటాడి యంజనము వేయువాని నొకనిని పిలుచుకొని జాములోపల మరల వచ్చెను.

నాయ—ఏమోయి భీమన్నా! రాత్రి రాజుగారియింట ధనము పోయినది. నీ వా ధనమపహరించినవానిని చెప్పఁగలిగిన యెడల, నీకు గొప్పబహుమతి దొరకఁగలదు.

భీమ—అదెంతసేపు? సొమ్ము తెప్పించుకోగలిగిన యెడల, అంజనము వేసి నిమిషములో పేరు చెప్పించెదను.

నాయ—అంజనమిప్పుడు నీ యొద్ద సిద్దముగా నున్నదా?

భీమ—ఉన్నది. అది పిల్లి కన్నులవానికేగాని పాఱదు. అటు వంటి వాని నెవ్వని నైనను పిలిపించవలెను.

నాయకుఁ డామాటలు విని యొకభటుని బిలిచి, "నీవుపోయి చాకలి సామిగానిని తీసుకొనిరా. వానివి పిల్లికన్నులు" అని నియమించెను. వాఁడు వెంటనేపోయి రెండు గడియలసేపునకు సామిగానిని వెంటఁబెట్టుకొని వచ్చెను. ఈలోపల నంజనము వేయువాఁడు దాసిదానిచేత గది నొకదాని నలికించి, అందొక మూలను నూనెతో గొప్ప దీపమును వెలిఁగించి తాను స్నానముచేసి వచ్చి దీపము ముందట పిండిముగ్గుతో నొకపట్టుపెట్టి అం దాంజనేయవిగ్రహమును కాటుక కరాటమును ఉంచి పూజ చేయుచుండెను. చాఁకలివాఁడు వచ్చినతోడనే యాతఁడు తనపూజను చాలించి, పట్టులో వానిని గూరుచుండఁబెట్టి బరిణలోని కాటుకను వాని కుడిచేతిలో రాచి దానిని విదానించిచూచి దానిలో నేమికనఁబడునో దానినెల్ల తనకుఁ జెప్పు చుండుమని యుత్తరువుచేసెను.

భీమ—చేయు దీపము దగ్గఱగాఁ బెట్టి దానికేసి రెప్పవాల్పక చూడు: నీకిప్పు డేమయినఁ గనఁబడుచున్నదా?

సామి—లేదు. కాటుకమాత్రము కనబడుచున్నది.

భీమ—చూపు చెదరనీయకు. ఇప్పు డేమయినఁ గనఁబడు చున్నదా?

సామి—కనఁబడుచున్నది. పెద్ద బంగారపురేకువలె నున్నది.

భీమ—ఆ రేకులనడుమ నేమయిన నున్నదా?

సామి—అవిసి చెట్టున్నది.

భీమ—అవిసిచెట్టుకా దశోకవృక్షము. ఆ చెట్టుకొమ్మలలో నెవ రున్నారో చూడు.

సామి—పెద్ద కోఁతియున్నది.

భీమ—కోఁతి యనఁబోకు. ఆంజనేయులవారను. నీ మన సులో నమస్కారముచేసి యేమిచెప్పునో తెలిసికో.

సామి—ఏమో పెదవులు కదల్చుచున్నాఁడు. ఆ మాటలు నాకుఁ దెలియవు.

భీమ—రాజుగారిసొమ్మెవ్వ రెత్తుకొని పోయినారో యడుగు.

సామి—రాజుగారివద్ద కొలువున్నవారిలోనే యొకరు తీసినా రనుచున్నాఁడు.

భీమ—వారియింటిపే రడుగు.

సామి—గోటివారు.

భీమ— పేరుకూడ చెప్పమను.

సామి—సుబ్బమ్మ.

భీమ—సుబ్రహ్మణ్యమా? గోటేటి సుబ్రహ్మణ్యము.

సామి—ఇందాక నీ నాలాగునఁ జెప్పలేదు.

భీమ—నీ వాంజనేయులవారితోనా మాటాడుచున్నావు. ఆంజనేయు లిందాక నాలాగునఁ జెప్పలేదనుచున్నావా? ఆయన యాలాగుననే చెప్పినాఁడు. నీవే పేరు నోటఁబట్టలేక తప్పుపలికినావు. చాలు యీపాటికిలే. ఇంక మాటాడకు.

అని యాతఁడు సామిగానిని తనవెనుకకుఁ దీసికొని, సొమ్ము దీసినవాని పేరు బయలఁబడ్డదని కేకలు వేసి చెప్పనారంభించెను. భటుల నాయకుఁడును 'ఈ దొంగతనము మఱియొకరివలన జరిగినది కా'దని యీ ప్రక్కచుండి యా ప్రక్కకుఁ దిరుగసాగెను. సభలోని యుద్యోగస్థు లందఱును వీం ద్రిద్దఱును గలిసి యా మాట చాకలి వానికి నేర్పి పెట్టిరికాని యిందు సత్యమేమియు లేదని తలఁచిరి. సాధారణ జను లందఱును నిజముగా దొంగతన మాతఁడు చేయక పోయినయెడల చాకలివాని కాపేరెట్లు తెలిపినదనియు, గట్టిగా సుబ్రహ్మణ్యము యాపని చేసెననియుఁ జెప్పుకొనుచుండిరి. ఊరనెక్కడఁజూచినను సుబ్రహ్మణ్యము సొమ్మును తస్కరించినట్లు అంజనము వేయఁగా బయలఁబడ్డ దని మూఁకలు గట్టి మాటాడుకొనఁజొచ్చిరి; రాజుగా రామాటల నెంతమాత్రము విశ్వసించలేదు.

అప్పుడు సభామందిరమునుండి యింటికిఁ బోవునపుడు త్రోవ పొడుగునను ప్రజలెల్ల 'ఈతఁడే కన్నము వేయించినవాఁడు' అని సుబ్రహ్మణ్యమును వ్రేలుపెట్టి చూపనారంభించిరి. అందుచేతనాతఁడు వట్టి నిరాపనింద వచ్చెగదాయని సిగ్గుపడి రాత్రిభోజన మయినతరువాత నొక్కఁడును బరుండి తనలోఁ దానిట్లు చింతింప మొదలుపెట్టెను: 'ఆ గోడకు కన్నము వేసినవాఁడెవ్వఁడయి యుండును? ఒకఁడంత సాహసపుబనిని చేయఁజాలఁడు. అటువంటి బలమయిన రాతిగోడకు కన్నము వేసినవా రిద్దఱు ముగ్గురుండకతప్పదు. ఆ ముగ్గుఱు నెవ్వరై యుందురు? కోటసంగతి గుర్తెఱిఁగినవారే కాని మఱియొకరుకారు. నాలుగుదినములక్రిందట సీలాద్రిరాజు నాచేతకోటపటమును వ్రాయించుకొన్నప్పుడు ధనాగారమును గూర్చి రెండుమూడు సారులడిగెను.

అతఁడట్లడుగుటకుఁ కారణమేమి? ఈ దొంగతనములో నతనికేదో సంబంధము గలిగియుండవలెను. అతఁడు గోడయెత్తుకూడ నడిగెను. దొంగతనములో సంబంధమే లేనియెడల గోడయెత్తుతో నితని కేమి ప్రయోజనము? అంతియకాక యీ సంగతి గ్రామములో పొక్కక మునుపే వేకువజామున బహిర్భూమికి వెళ్ళుచుండఁగా నన్నుఁబిలిచి యతఁడు రాజుగారిలోపల దొంగలు పడ్డారఁట యని యడిగినాఁడు; అతఁడు దొంగలలోఁ జేరియుండని పక్షమున, అంతపెందలకడ నాతని కాసంగతి యెట్లు తెలియును? నేను సాయంకాల మింటికి వచ్చునప్పుడు వీధిలో నిలుచుండఁగా నాతనిని జూచినాను; అప్పు డాతని చర్య వింతగా నున్నది. ఈ యన్ని హేతువులచేతను విచా రించిచూడఁగా ఈతఁడు దొంగల గురువనుటకు సందేహము లేదు. రేపు రాజుగారి నడిగి కొందఱు రాజభటులను బుచ్చుకొని యెవ్వరికిని తెలియకుండ నాతని యింటిమీఁద పడి పెట్టెలు మొదలగునవి పరీ క్షించెదను. అప్పుడు కొంత సొమ్మయిన దొరకఁ గలదు. అందు మీఁద నామీఁది నిందయైననుపోవును' అని యాలోచించి యారాత్రి యెట్లో వేగించి తెల్లవారినతోడనే రాజుగారి దర్శనముచేసి తన యందు దోషము లేశమయినను లేదని చెప్పుకొని తన వశమునఁ గొందఱు భటులనిచ్చి తనయాజ్ఞాప్రకారముచేయ నుత్తరువిచ్చినచో దొంగలను సొత్తుతోఁ గూడఁ బట్టుకొనెదనని దృఢముగాఁ జెప్పెను. రాజుగారాతని మాటయందు గౌరవముంచి, తత్క్షణమే పదుగురు భటులను రప్పించి 'మీరందఱు నీయన చెప్పినట్లెల్లచేసి పర్యవ సానము మాతో మనవి చేయవలసిన'దని గట్టి యుత్తరువు చేసిరి. సుబ్రహ్మణ్యము వారిని దీసికొని తిన్నగా నీలాద్రిరాజున్న యింటికిఁ బోయి వీధి తలుపు వేసియుండఁగా వారినందఱిని, ఇంటిచుట్టును కావలిపెట్టి యిద్దఱిని వెంటఁదీసికొని పాణిద్వారమున దొడ్డిలో ప్రవేశించెను. అప్పుడు నీలాద్రిరాజు పెరటిలో నిలుచుండి క్రొత్త మనుష్యులు వచ్చుట చూచి తత్తరపడసాగెను.

నీలా—సుబ్రహ్మణ్యముగారా? ప్రొద్దుననే మీ రిక్కడకు వచ్చినారేమి?

సుబ్ర—తమ దర్శనము నిమిత్తమే. దొడ్డిలో నేమి చేయించు చున్నారు?

నీలా—విత్తనములు చల్లించుటకయి దొడ్డి త్రవ్వించినాను. ఏమి గింజలు జల్లింతునాయని యాలోచించుచున్నాను.

అని యా తొందరలో తన విషయమైన బహువచన ప్రయోగమును మఱచిపోయి తన నిజమయిన స్థితి కనుగుణముగా మాటాడెను. సుబ్రహ్మణ్యము మాఱుమాటాడక భటులతో లోపలఁ జొరఁబడి పెట్టెలన్నియుఁ దీయించి పరీక్షింపఁగా వానిలో మున్ను తమ లోపల బైరాగి యెత్తుకొనిపోయిన వస్తువులను గానఁబడెను గాని రాజుగారి సొత్తేమియుఁ గనపడలేదు. తన సొమ్ము దొరుకుటంబట్టి నీలాద్రిరాజే దొంగయని నిశ్చయముజేసి వస్తువులు భూమిలో పాతిపెట్టి త్రవ్విన యానవాలు తెలియకుండా మఱుగుపఱచుటకయి దొడ్డి యంతయుఁ ద్రవ్వించి విత్తనములు చల్లుటకని మిషపెట్టి బొంకుచున్నాఁడని యూహచేసి యతఁడు భటులచేత దొడ్డినంతను త్రవ్వించెను; అందొకచోట రాజుగారిలోపలఁబోయిన సొత్తంతయు గవ్వయయినఁబోకుండ మొలలోతు భూమిలో గానఁబడెను. వెంటనే కూలివాండ్రచేత సొమ్మును మోయించుకొని నీలాద్రిరాజును నాతని భృత్యులను బట్టుకొని తీసికొని వచ్చుటకయి భటుల నియోగించి సుబ్రహ్మణ్యము రాజుగారి యింటికి వెళ్ళి నడచిన సర్వవృత్తాంతమును నివేదించి, కావళ్ళతో సొమ్మును ముందుబెట్టి దొంగల నొప్పగించెను: నీలాద్రిరాజును సేవకులును తమ నేరమున కొప్పుకొని క్షమింప వేడుకొనిరి. అంతట రాజుగారు మిక్కిలి సంతోషించి సుబ్రహ్మణ్యమునకు గొప్ప బహుమానముచేసి, తాను పెద్దాపురము రాజునకుఁ గప్పముగట్టెడి సామంతరాజు గనుక వారిని విమర్శింపఁ దన కధికారము లేదని దొంగలను రాజభటుల వశమున నొప్పగించి

వారి కందరకు సుబ్రహ్మణ్యమును నాయకునిగాఁ జేసి విచారణకయి పెద్దాపురము కృష్ణజగపతిమహారాజుగారికడకుఁ బంపెను. సుబ్రహ్మణ్యమును ఉమాపతిగారియొద్ద సెలవు పుచ్చుకొని పెద్దాపురమునకు ప్రయాణమయి బయలుదేరి వీధిగుమ్మము వద్దకు వచ్చునప్పటికి పైనుండి మాలబల్లి యొకటి మీఁద పడెను. అప్పుడు ప్రయాణమాపి గౌళిపాటుయొక్క ఫలము కనుఁగొనుటమ పురోహితునకు వర్తమానము పంపఁగా నతఁడు తాటాకుల పంచాంగమును పట్టుకొని వచ్చి శిరస్సుమీఁద పడలేదు గనుక మరణ భయము లేదనియు స్నానముజేసి దీపము పెట్టుకొని బ్రాహ్మణునకు కొంచెము సువర్ణ దానము చేసిన పక్షమున బల్లిపాటుయొక్క దోషము పోవుననియుఁ జెప్పెను. సుబ్రహ్మణ్యము వెంటనే శిరస్నానము చేసివచ్చి రాగిలో సువర్ణముండునుగనుక నాలుగుడబ్బు లా బ్రాహ్మణుని చేతిలోనే పెట్టి గాయిత్రి చేసికొని తరువాత నెంతో యెండయెక్కినను ఆ పూటనే పెద్దాపురమునకు వెళ్ళ బయలుదేఱెను.

పండ్రెండవ ప్రకరణము

రామరాజు సాయమున సుబ్బరాయఁడు సీతను వెంటఁబెట్టుకొని వచ్చుట-రామరాజు చెఱసాలలో రాజశేఖరుఁడుగారిని చూచుట-రాజశేఖరుఁడుగారి కారాబంధవిమోచనము - శోభనాద్రిరాజును శిక్షించుట—సుబ్బరాయఁడు రుక్మిణియయి తన వృత్తాంతమును చెప్పుట.

పెద్దాపురమునకు అయిదారుక్రోసుల దూరములో జగ్గమపేట యను గ్రామమొకటి కలదు. సీత నెత్తుకొని పోయిననాఁడు మధ్యాహ్నము రెండు జాములవేళ గ్రామకరణముయొక్క యింటివద్ద కెవ్వరో వచ్చి తలుపు తీయుమని కేకలు వేసిరి. అప్పుడు పదునాలుగు సంవత్సరముల ప్రాయముగలిగి మిక్కిలి యందగాఁడై యేహేతువు చేతనో తలపెంచుకునియున్న చిన్నవాఁ డొకఁడు లోపలనుండి వచ్చి తలుపుతీసి యెందుకు వచ్చినారని యడిగెను. అక్కడ నిలుచుండి యున్న యిద్దరు మనుష్యులలో నొకఁడు "బ్రాహ్మణ కన్యకకు దబ్బ పుచ్చుకొని యన్నము పెట్టెదరా?" యని యడిగెను. ఆ చిన్నవాఁడు వెలుపలికి వచ్చి చూచునప్పటికి, ఎనిమిదేండ్ల యీడుగల యొక చిన్నది యరుగుమీఁదఁ గూరుచుండి క్రిందు చూచుచు వెక్కివెక్కి యేడ్చుచుండెను. ఆ మనుష్యులలో నొకఁడు చేరువ నిలుచుండి యూరకుండుమని యదలించుచుండెను. ఆ చిన్నవాఁ డట్లు వెలుపలికి వచ్చి తమ మొగమువంకఁ దేఱిపాఱఁ జూచుచుండుటఁగని ఆ మనుష్యు లిద్దఱును మీ పేరేమని యడిగిరి. అతఁడు సుబ్బరాయఁడని చెప్పి, యా చిన్నదాని మొగము నిదానించి కొంచెముసేపు చూచి యిట్లనియెను:

సుబ్బ—ఈ చిన్నది యెవరు? మీ రెక్కడనుండి తీసికొని వచ్చినారు? ఎక్కడకు తీసికొని పోయెదరు?

మను—మాది కాకినాడ. ఈ చిన్నది మా గ్రామకరణము కూతురు. పేరు సీతమ్మ. అప్పగారి యింటిలో పెద్దాపురమున నుండఁగా, తండ్రియింటికిఁ దీసికొనిపోవుచున్నాము. అక్కడకు వచ్చుట కిష్టములేక రాగములు పెట్టుచున్నది.

సీత—కాదు కాదు. నన్ను వీం డ్రెత్తుకొని పోవుచున్నారు.

సుబ్బ—పెద్దాపురమునుండి కాకినాఁడ కీయూరు త్రోవకాదే. ఆ చిన్నది చెప్పినమాటే నిజమని తోఁచుచున్నది.

ఈ ప్రకారముగా ప్రశ్నోత్తరములు జరుగుచుండఁగా, వెనుక నుండి యెవ్వరో యేమఱుపాటున వచ్చి సీతయొద్ద నిలుచున్నవానిని జుట్టుపట్టుకొని వంగఁదీసి వీఁపుమీఁద పిసెగుద్దులను మఱుగు గుద్దు లను దబదబ వర్షములాగున కురిపించెను. అదిచూచి రెండవవాఁడు సీతను తన మిత్రునిని విడిచిపెట్టి పరుగెత్తుటలోఁ దనకుఁగల సామ ర్థ్యము నంతను జూపెను. ఆ క్రొత్తగా వచ్చినాతఁడును "పోనీకు పోనీకు" మని చేతిలోనివానిని వదలివేసి పరుగెత్తుచున్న వానివెంటఁ బడెను. అదే సమయమని రెండవవాఁడు గూడ రెండవవైపునకుఁ పరుగెత్తి పరుగులో మొదటివానికంటె దిట్టమయినవాఁడని పేరు పొందెను. ఆ మనుష్యుని కొంతదూరము వఱకుఁ దఱిమి, క్రొత్త మనుష్యుఁడు మరల సీతయున్న చోటికి వచ్చెను.

సీత—రామరాజుగారూ! నన్నా దొంగలనుండి విడిపించినారు గదా! ఇఁక మా అమ్మయొద్దకు తీసికొనిపోయి యొప్పగించరా?

రామ—అమ్మాయీ! ఏడ్వబోకు. నేను సాయంకాలములోగా నిన్నుఁ దీసికొనిపోయి మీ యింటికడ నొప్పగించెదను.

సుబ్బ—రాజుగారూ! ఈ చిన్నదాని తల్లిదండ్రు లెక్కడ నున్నారు? వారు చిరకాలము నన్ను కన్నబిడ్డవలెఁ జూచినారు.

రామ—అట్లయిన మీరీ చిన్నదాని నెఱుఁగుదురా?

సుబ్బ—ఎఱుఁగుదును. ఈ చిన్నది రాజశేఖరుఁడుగారి

రెండవ కొమార్తె. ఈ చిన్నదియు నేనును నీమె యన్నగారును నన్యోన్యమును సోదర భావమును నుండెడివారము: అందులో ముఖ్యముగా నీ చిన్నదాని యప్పగారును నేనును తానే నే నన్నట్లు భేదము లేక యుండెడివారము. ఈ చిన్నది నన్ను మఱచిపోయినట్లున్నది.

రామ—ఈ చిన్నదాని తలిదండ్రు లిప్పుడు భీమవరములో నున్నారు. వారివలన మీరంత యుపకారమును పొందియున్న యెడల, ఈ చిన్నదానిని గొనిపోయి జననీ జనకులకడఁ జేర్చి వత్తము. దారి తోడుగా వచ్చెదరా?

సుబ్బ—అవశ్యముగా వచ్చెదను. నేను లోపలికిఁబోయి యీ సంగతిని మావాండ్రతోఁ జెప్పి వచ్చువఱకును నిమిష మిక్కడ నిలువుండి.

అని సుబ్బరాయఁడు లోపలికిఁబోయి యింటివారితో సంగతి యంతయుఁ జెప్పి మా చిన్నదానిని భీమవరములో దిగఁబెట్టి సాధ్యమయినంత శీఘ్రముగానే తిరిగి వచ్చెదనని చెప్పెను. వారు వలదని యనేక విధములఁ జెప్పినను విననందున వారందఱును వీధి గుమ్మము వరకునువచ్చి 'నాయనా! వేగిరము రావలెను జుమీ!' యని మఱిమఱి చెప్పిరి. రామరా జాచిన్న వాని సౌందర్యమున కాశ్చర్యపడుచు, ఇంతటి చక్కఁదనము స్త్రీలయందుండిన నెంత రాణించునని తనలోదాను తలపోయుచుండెను. అతఁడు వచ్చిన తోడనే రామరా జాచిన్నదానిని బుజముమీఁద నెత్తుకొని సుబ్బరాయనితో మాటాడుచు భీమవరము మార్గముపట్టి నడవనారంభించెను.

రామ—మీరు బ్రాహ్మణు లయ్యును, ఆ ప్రకారముగా తల పెంచుకొన్నా రేమి?

సుబ్బ—వెంకటేశ్వరులకు మ్రొక్కున్నది. ఆ మ్రొక్కును బట్టియే తొడుగుకొన్న యంగీ మొదలగు వస్త్రములను భోజనము చేయునప్పుడు సహితము తీయకుందును; బట్టలు మాసినప్పుడు సహితము రెండవవా రెఱుఁగకుండ మహారహస్యముగా నొక గదిలో నుతికిన బట్టలను కట్టుకొనుచుందును. ఈ వ్రతము నేఁటివఱకు దైవానుగ్రహమువలన సాగివచ్చుచున్నది.

రామ—ఈ వ్రతము మిక్కిలి చిత్రముగా నున్నది. ఇటువంటి వ్రతము నే నీవఱకు వినియు కనియు నెఱుఁగను.

ఈ విధముగా మాటలు చెప్పుకొనుచు వారు దీపములు పెట్టిన నాలుగు గడియలకు భీమవరమునకు సమీపమున నున్న యొక చిన్న పల్లెను జేరిరి: అక్కడనుండి త్రోవ మంచిది కాక పోవుటచేతను, రెండు దినముల క్రిందట నా యూరి బయటనే పెద్ద పులి యొక మనుష్యుని నెత్తుకొని పోయినదని వినుటచేతను, చీఁకటిలో వారిని నడిపించుకొని పోవుట యుక్తము కాదని రామరాజు వారి నా గ్రామములో నొక కాపువాని యింటఁ బరుండఁ బెట్టెను. ఆ పల్లెలో బ్రాహ్మణులు లేరు గనుక వారా రాత్రి భోజనము చేయకపోయినను, రామరాజు కోమటి యింటికివెళ్ళి యటుకులను దెచ్చి పరున్న యింటి వాండ్రకు పాడియాటచేత చెంబెడు చిక్కని మజ్జిగ యడిగి పుచ్చుకొని వారికిద్దఱికిని బెట్టెను. వానితో క్షుత్తు నివారణమైనందున వారును బస వాండ్రిచ్చిన తుంగ చాపమీఁద పడుకొని హాయిగా నిద్రపోయిరి. రామరాజు జాము రాత్రియుండగానే వారిని లేపి తనతోఁగూడ దీసికొని బయలుదేఱి రెండు గడియలలో భీమవరము చేర్చి, యూరి బయటకు రాఁగానే తా నావరకు మఱచిపోయిన గొప్ప సంగతి యేదో తనకప్పు డకస్మాత్తుగా జ్ఞప్తికి వచ్చినట్లు నటించి తొందరపడి తనకు వెంటనే వెళ్ళక తీరనిపనియున్నదని చెప్పి వారికి త్రోవచూపి తాను ప్రక్కదారిని పోయెను. వారిద్దఱును దారి యడిగి తెలుసుకొనుచు కొంత దూరము కలిసి వచ్చిరి. సీత తా నెఱిఁగియున్న వీధికి రాఁగానే సుబ్బరాయని వెనుక దిగవిడిచి పరుగెత్తుకొనిపోయి యొక సందులో నుండి మరలి తిన్నఁగా నింటికిఁబోయి చేరెను. సుబ్బరాయఁడు చీఁకటిలో సీతపోయిన సందును కనిపెట్టలేక తిన్నగా వీధి చివరదాఁక నడచి యిల్లు కనుగొనలేక గ్రామములో తిరుగుచుండెను. సీత వెళ్ళి వీధి గుమ్మము వద్ద పిలువఁగనే మంచముమీఁద పరుండి నిద్రపట్టక విచారించుచున్న మాణిక్యాంబ త్రుళ్ళిపడిలేచి పరుగెత్తుకొని వచ్చి తలుపు తీసెను. తలుపు తీసినతోడనే సీత తల్లిని కౌఁగిలించు

కొని పెద్ద పెట్టున నేడ్చెను. మాణిక్యాంబయు దుఃఖము పట్టఁజాలక కొంతసేపు తానుకూడ నేడిచి తన పైఁట చెఱఁగుతో కొహూర్తె కన్నులనీళ్ళు తుడిచి నిన్నఁటి నుండియు నెక్కడకుఁ బో యితి వనియు నింత చీఁకటిలో నొక్కతెవు నెట్లురాఁ గలిగితి వనియు సీత నడిగెను. ఆ క్రిందటి దినము ప్రొద్దుననే తన్నిద్దఱు దొంగలెత్తుకొని పోవుటయు, రామరాజును మఱియొక చిన్నవాఁడును తన్ను విడి పించి తీసికొని వచ్చుటయు, రామరా జేదోపనియున్నదని యూరి వెలుపలిదాఁక వచ్చి వెళ్ళిపోవుటయు,సీత చెప్పెను. అప్పు డారెండవ చిన్నవాఁ డేమయినాఁడని తల్లి యత్యాదరముతో నడిగెను. తనతోఁ గూడ పయి వీధివఱకును వచ్చినాఁడనియు, అతఁడు పూర్వము తమ్మందఱి నెఱిఁగినవాఁడే యనియు, కొంచెము సేపటికెల్ల నిచ్చ టికి వచ్చు ననియు కూఁతురు బదులు చెప్పెను. ఈ ప్రకారముగా మాణిక్యాంబ సీతను తొడమీఁద గూరుచుండఁ బెట్టుకొని మాటాడు చుండఁగానే సూర్యోదయమాయెను. అప్పుడు వీధి గుమ్మములో నెవ్వరో "రాజశేఖరుఁడుగారి బస యెక్కడ?" అని యడిగిరి. ఆ మాట విని యది రుక్మిణి కంఠమువలె నున్నదని యొడిలోనుండి సీతను దింపి మాణిక్యాంబ వీధి గుమ్మములోని కొక్కయంజవేసి యెవరువా రని కేకవేసెను. అప్పుడు సుబ్బరాయఁడు మాణిక్యాం బను జూచి, 'అమ్మా!' యని కౌఁగిలించుకొని బోరున నేడువ మొదలుపెట్టెను. అంతట వారందఱును గలిసి లోపలికిఁ బోయిరి.

చెఱసాలలో పెట్టఁబడిన దినముననే రాజశేఖరుఁడుగారు వ్యసనపడుచు నొకచోటఁ గూరుచుండి యుండఁగా ఏఁబది సంవ త్సరములు దాఁటిన కారాబద్ధుఁ డొకఁ డామార్గమున కాళ్ళ సంకె ళ్ళతోఁ బోవుచు రాజశేఖరుఁడుగారి మొగము వంక గొంత తడవు చూచి యాయన సమీపమునకు వచ్చి కూరుచుండెను.

రాజ—నీపే రెవరు?

కారా—నాపేరు పాపయ్య; మా యింటిపేరు మంచిరాజు వారు. నన్నెక్కడనైన జూచినట్టు జ్ఞప్తియున్నదా?

రాజ—మీ మొగ మెక్కడనో చూచినట్టే యున్నది కాని యెప్పుడు చూచినానో మాత్రము స్మరణకు రాలేదు. మంచిరాజు పద్మరాజు మీ కేమగును?

పాప—నన్ను మీరు నల్లచెఱువువద్ద జువ్విచెట్టు క్రిందఁ జూచినారు. నే నప్పుడు బైరాగి వేషముతో నున్నందున, నన్నా నవాలుపట్టలేక పోయినారు. పద్మరాజు నా కొమారుఁడు.

రాజ—మునుపటియవస్థ పోయి మీ కింతలో నిప్పటికీ దశ యెట్లు వచ్చినది?

పాప—నేనీ శోభనాద్రిరాజుతో స్నేహముచేసిన దోషము చేత, నా కీతనిమాట వినవలసి వచ్చినది. ఈ రాజు దారులుకొట్టు టకై నలుగురిని తోఁడిచ్చి నన్ను వారికి నాథునిగాఁ జేసి నల్ల చెఱువునకు పంపెను. వెనుక కోయ రామిరెడ్డియు వాని మనుష్య లును పట్టుకోఁబడి రాజుగారిచే చెట్ల కొమ్మలకు ఉరితీయఁబడిన తరువాత మేమే ప్రబలులముగానుండి రెండు మాసములు త్రోవలు కొట్టుటలోఁ బ్రసిద్ధిగాంచితిమి. దోఁచుకొని తెచ్చిన సొమ్ములో సగము శోభనాద్రిరాజు పుచ్చుకొనుచుండెను. మిగిలిన సగములోను సగము నా వంతునకు వచ్చుచుండెను. మెట్టు సొమ్ములో నాలవ పాలును తక్కినవారు నలువురును సమభాగములుగా బంచుకొను చుండిరి. నేను యోగివలె నటింపు చుందును; నాతోడ నున్నవారు దూరముగా నడవిలోఁ బగలెల్ల నుండి రాత్రులువచ్చి మాటాడి పోవు చుందురు. పగలు వారికేమయిన వర్తమానము చేయవలసివచ్చి నప్పుడు, గుడిసెలో గాపురమున్న కోయవానిని బంపుచుందును; వానికిఁ బ్రత్యేకముగా నేనే జీతమిచ్చెడివాఁడను.

రాజ—అప్పుడు విల్లును అమ్ములను బుచ్చుకొని మాతో వచ్చినవాఁడు వాఁడేకాఁడా?

పాప—అవు నాబానపొట్టవాఁడే. మీ నిమిత్తమై పంపిన నాఁటి రాత్రియే యా నలుగురిలో నొకఁడు చంపఁబడినాఁడు. రాజు గారి కేలాగునఁ దెలిసెనోకాని మఱునాఁడు తెల్లవారక మునుపే రాజు

భటులు కోయవానిని కొట్టినందున వాడు తక్కిన వారుండు స్థలమును జూపఁగా వారిని సహితము పట్టుకొని మమ్మందఱను రాజుగారియొద్దకు తీసికొని వచ్చిరి. ఆయన మమ్మందఱను చెఱసాలయందుఁ బెట్టించెను; మా కందఱకు శిక్ష కలిగినను మేమీ రాజుపేరు చెప్పినవారము కాము కాఁబట్టి మమ్మీతఁడు చెఱసాలలో స్వేచ్ఛగా తిరుగుట కంగీకరించి మిక్కిలి ప్రేమతో జూచుచున్నాఁడు.

రాజ—అట్లయిన శోభనాద్రిరాజు మీ కెంతో యుపకారమే చేయుచున్నాఁడు.

పాప—ఏమి యుపకారము? ఈ దుర్మార్గుని మూలమున చెఱసాలలోఁ బడి బాధపడుచున్నాను. రాజుగా రెప్పుడో యీతని దురార్గతను దెలిసికొని యీతనిని కూడ మాకు సహాయునిగా వించే యుంతురు. అటుపిమ్మట మఱియొక కారాగృహాధికారి వచ్చినప్పుడు మాపాట్లు దైవమునకుఁ దెలియగలవు.

రాజ—మీ కొమారునకు పిల్లనియ్యనందునకే సుమీ నన్నితఁడిందు బెట్టించినాఁడు.

పాప—అవును. నేనెఱుఁగుదును. మీరు రాజు దగ్గఱ నుండగాఁ పద్మరాజును పిలిపించినప్పుడు వాఁడు నా వద్దనే యున్నాఁడు. అది యంతయు నేనును మావాఁడును రాజును సిద్ధాంతియుఁ గలిసి చేసిన యాలోచనయే అయినను మీ దినములుబాగుండి మా యాలోచన కొనసాగినదికాదు. శోభనాద్రిరా జెక్కడికోగాని నాతోఁగూడ నల్లచెఱువు వద్ద నుండిన వాంద్ర విద్దఱిని సంకెళ్ళూడదీయించి పంపదలఁచుకొన్నాఁడు.

రాజ—ఎక్కడకో మీకుఁ దెలియలేదా?

పాప—తెలియలేదు. ప్రొద్దున నాతో నేమో యాలోచించుటకు వచ్చినప్పుడు రాజుగారి తమ్ముఁ డిక్కడకు వచ్చినందున రాత్రి చెప్పెదనని వెళ్ళిపోయినాఁడు. నేను మీకు పూర్వము గొప్ప యపకారము చేసితిని; దానికి మాఱుగా నిప్పు డుపకారము నొకదానిని జేసెదను. పెద్దాపురపు రాజుగారు బహు యోగ్యులు; శోభనాద్రిరాజు

మిమ్మిట్లు నిర్బంధ పెట్టుచున్న సంగతి మనవి వ్రాసికొన్న యెడల మిమ్ము తక్షణమే విడుదల చేయుదురు. కాగితము మొదలయినవి నేను తెప్పించి యిచ్చెదను.

అని పాపయ్య కాగితమును కలమును తెప్పించి యిచ్చెను. తోడనే రాజశేఖరుఁడుగారు విజ్ఞాపనపత్రిక నొకదానిని వ్రాసి మడఁచి జిగు రంటించి పయిని చిరునామా వ్రాసియియ్యఁగా పాపయ్య యొక మనుష్యునిచేత దానిని రాజుగారి కంపెను. కాని యాయనయొద్దనుండి యొక యుత్తరువుగాని విమర్శచేసి న్యాయము దయచేయు సూచనలు గాని రెండు మూడు దినములు కడచినను రాలేదు. రాజబంధువు మీఁదజేసిన విన్నపము గనుక బదులు రాదని రాజశేఖరుఁడుగా రూరకుండిరి.

సీత నెత్తుకొనిపోయిన మఱునాఁడు ప్రొద్దుననే రాజుగారు చెఱసాలను జూచుటకు వత్తురని యచట నొక వదంతి కలిగెను. తరువాత గొంచెము సేపటికి రామరాజు రాజశేఖరుఁడుగా రున్న తావునకు వచ్చెను.

రాజ—రామరాజుగారూ! నా తప్పును క్షమింపవలెను. మీ రా రాత్రి జాబును తెచ్చియిచ్చుటయే నాకు మహోపకారమయినది. నేను సంగతిని తెలిసికోలేక మిమ్ము నిష్కారణముగా కానిమాట లాడి నాఁడను.

రామ—మీకు నేను జేసియున్న యుపకారమునకు నన్నటు వంటి మాట లనవలసినదే. ఇఁక నెప్పుడును మేలుచేయకుండ మంచి బుద్ధి చెప్పినారు.

రాజ—నాయందు కరుణించి మీ రాసంగతిని మఱచిపోవలెను. మంచి సంబంధము చెడిపోయెఁగదా యని యాసమయములో నొడలు తెలియక యేమో యన్నాను. నన్ను మన్నింపుడు.

రామ—రాజుగారు చెఱసాలను జూడ బయలుదేఱినారఁట. నేను వేగిరము పోవలెను.

అని రామరాజు వెళ్ళిపోయెను. తరువాత రెండు గడియలకు వెండిబిళ్ళ బంటొకఁడువచ్చి రాజుగారు కొలువుతీర్చి కూరుచుండి,

రాజశేఖరుఁడుగా రేమో విన్నపము వ్రాసినందునకయి పిలుచుకొని రమ్మన్నా రని చెప్పి, ఆయనను వెంటఁబెట్టుకొని పోయెను. ఆయన వెళ్లినప్పటికి సమస్తాభరణ భూషితు లయి రాజుగారు రత్నసింహాసనము మీఁద గూరుచుండియుండఁగా, వేత్రహస్తులు పసిఁడిబెత్తములను చేతఁబూని ముందు నిలుచుండిరి. చామరధరు లిద్దఱు ప్రక్కల నిలుచుండి వింజామరలు వీచుచుండిరి; భటు లాయుధపాణులై పార్శ్వములను నిలుచుండిరి; ఒక ప్రక్కను శోభనాద్రిరాజు చేతులు జోడించుకొని నిలుచుండెను; రెండవప్రక్కను మఱి యిద్దఱు మనుష్యులు చేతులుకట్టుకొని నిలువఁబడి యుండిరి; రాజశేఖరుఁడుగారు వచ్చి యెదుట నిలువఁబడగానే కృష్ణజగపతిమహారాజులుగారు 'మీ రీ శోభనాద్రిరాజుగారి మీఁద నేమైన మా పేర మనవిచేసుకొన్నారా?'అని యడిగిరి. రాజశేఖరుఁడుగారు తన మీఁది కేమివచ్చునో యని భయపడుచు, శరీర మంతయు కంపమునొంద నోరు మెదల్పక యూరకుండిరి.

కృష్ణ—శోభనాద్రిరాజా! నీవీ రాజశేఖరుఁడుగారి విషయమయి చేసిన యక్రమపు పను లన్నియు మాకుఁ దెలియవచ్చినవి. నీకు చనవరిగానున్న తుచ్ఛునకు తన కొమార్తె నియ్యనన్న మాత్రమున, నీ వాయనను పట్టి చెఱసాలయందుఁ బెట్టుటయేకాక చెఱసాలలో నున్న వాండ్ర నిద్దఱను విడిచిపుచ్చి యాచిన్నదాని నెత్తుకొనిపోవునట్లు ప్రేరేపించితివి.

శోభ—ఆ చిన్నదాని నెవ్వరెత్తుకొని పోయినారో నాకేమియుఁ దెలియదు.

కృష్ణ—నీకుఁ దెలియకపోయిన యెడలఁ జెఱసాలలో నున్న వీండ్రిద్దఱును నెట్లువెలుపలికిఁ వెళ్ళఁగలిగిరి?

శోభ—వీండ్రిద్దఱును నిన్నటియుదయకాలమున గోడదాటి పాఱిపోయినారు. నేనప్పటినుండియు వీండ్రను బట్టుకొనుటకు భటులను బంపి వెదకించుచున్నాను.

కృష్ణ—ఏమిరా, గురవా! మి మ్మాయన యెక్కడికయిన పంపినాఁడా? లేక మీరే గోడదూఁకి పాఱిపోయినారా?

గుర—మహాప్రభూ! నిన్న ప్రొద్దున మమ్మిద్దఱను పిలిచి యీరాజుగారు చిన్నదానిని రవణక్కపేట కెత్తుకొనిపోయి, యక్కడ పద్మరాజున కొప్పగించవలసిన దని యాజ్ఞాపించినారు. చిన్నది రాఁగానే దొంగతనముగా పెండ్లియాడుటకై పద్మరాజు ముందుగానే పోయి యక్కడ నున్నాఁడు.

శోభ—కాదు కాదు, ఈ దొంగలంజకొడుకులు పాఱిపోయి, తప్పించుకొనుటకయి యీలాగున బొంకుచున్నారు.

గుర—ఈ రాజు దొంగల గురువు. మునుపు మా చేత దారులు కొట్టించి తిన్నగా మాసొమ్ము మా కియ్యక సకలమయిన చిక్కులు పెట్టినాఁడు. ఈ బ్రాహ్మణుని దోచుకొనుటకు వచ్చి మే మారాత్రి యాయనమూలముగా పడ్డపాట్లు తలఁచుకొన్న నిప్పటికిని మాకు దుఃఖము వచ్చుచున్నది.

కృష్ణ—వెనుక నీప్రకారముగా దారులు దోపించినావా?

శోభ—లేదు లేదు, ఈ విధవ కొడుకు లబద్ధమాడుచున్నారు.

గురు—మా మాట లబద్ధమేమో పాపయ్యగారిని పిలిపించి విచారింపవచ్చును. ఇప్పుడాయన యీ చెఱసాలలోనే యున్నాఁడు.

కృష్ణ—ఓరీ! పాపయ్యను పిలుచుకొనిరా.

కొంతసేపటికి పాపయ్య వచ్చి రాజుగారు నిజము చెప్పిన యెడల శిక్ష తగ్గించెదమని వాగ్దానముచేసినందున మొదటి నుండియు నాతని చర్యయంతయు నేకరువుపెట్టెను. అందుమీద శోభనాద్రిరాజు మాఱుపలుక నోరురాక క్రిందచూచుచు మిన్నకుండెను. రాజుగారి మొగము పోలికయు కంఠస్వరమును రామరాజువానివలె నున్నందున, రాజశేఖరుఁడుగారు దేహమంతయుఁ జెమర్ప దిగ్భ్రమము నొంది యూరక తెల్లబోయి చూచుచుండెను. అప్పుడు రాజుగా రాయన వెలవెల పాటును తత్తరమును గనిపెట్టి సింహాసనమునుండి దిగి వచ్చి చేయి పట్టుకొని, వెనుక రామరాజనుపేరునఁ బలుమాఱువచ్చి యోగక్షేమం బుల నారయుచు వచ్చినది తామే యనియు, వెంటనే సహాయముచేయు

టకు శక్తిగలిగి యుండియుఁ బ్రవర్తనమును బరీక్షించుటకయి యింత కాలముపేక్ష చేసితిమనియు చెప్పి. వెంటనే కారాబంధ విమోచనము చేయించిరి. రాజశేఖరుఁడుగారు కొంతసేపేమి పలుకుటకును తోఁచక కొంత భయము తీఱినవెనుక మెల్లగా యెలుగు తెచ్చుకొని. గద్గద స్వరముతోఁ "దేవరవారిస్థితి తెలియక సామాన్య మానవునిగా నెంచి యగౌరవముతోఁ జూచి నందునకును సీత వివాహ కార్యమునకు భంగము కలిగెనన్న కోపమున దూషణ వాక్యములు పలికినందున కును క్షమించి రక్షింపవలయు" నని బహుదీనత్వముతో వేఁడు కొనిరి. ఆ విషయమునఁ దమకెప్పుడును మనసులో మఱియొకలాగున లేదని చెప్పి. రేపు పెద్దాపురమునకు వచ్చి తమ్ముఁ జూడవలసినదని సెలవిచ్చి రాజుగా రాయన నింటికిఁబంపిరి.

ఆయన వెళ్ళిన తరువాత రాజుగారు శోభనాద్రిరాజును బిలిచి యాతఁడు చేసిన నేరమున కెంత గొప్పదండనమునో విధింపవలసి యున్నను దయారసము పెంపున నెలదినములు మాత్రము చెఱసా లలోనుండ శిక్ష విధించి భటుల వశమున నొప్పగించిరి.అంతేకాక సీత నెత్తుకొని పోయినవారిని తాను పట్టి తెప్పించినప్పుడు నిజము చెప్పిన యెడల శిక్షలో గొంతభాగము తగ్గింపఁబడునని వాగ్దానముచేసి యుండుటంబట్టి వాంద్ర శిక్షలో సగము తగ్గించుటయేకాక మంచిరాజు పాపయ్యకు సహితము సగము శిక్ష తక్కువ చేసిరి. ఈ కార్యము లన్నిటిని జక్కఁబెట్టుకొని శ్రీకృష్ణజగపతి మహారాజులవారు భద్ర గజారూఢులయి, వందిమాగధులు బిరుదు పద్యములు చదివి కొని యాడ, భేరీ మృదంగాది వాద్యములు బోరుకొలుప, చతురంగబల సమేతులయి తమ రాజధానికి విజయంచేసిరి.

రాజశేఖరుఁడుగారింటికి వెళ్ళునప్పటికి మాణిక్యాంబ పడమ టింటి గోడకుఁ జేరఁగిలఁబడి గూరుచుండి తల వంచుకొని సుబ్బ రాయునితో నేమో చెప్పుచుండెను. రాజశేఖరుఁడుగారు గుమ్మము వద్దకు వెళ్ళి. ఆ చిన్నవాని ముఖ లక్షణములను పలుకుబడియు రుక్మిణిని పోలి యున్నందున వాశ్చర్యపడి చూచి పురుషుఁడయి

యున్నందున నేమని నిశ్చయించుటకు తోఁచక విభ్రాంతితో నాతని మొగమువంకనే తెప్ప వేయక చూచుచు లోపలికి రాక యచ్చటనే నిలుచుండిరి. ఇంతలో సీత గువ ములోనుండి తొంగిచూచి, "అమ్మా! నాన్నగారు వచ్చినా" రని కేకవేసి వెళ్ళి తండ్రిని కౌఁగ లించుకొనెను.

అంతట మాణిక్యాంబ పరమానందభరితురాలయి వెంటనే లేచివెళ్ళి కాళ్ళు కడుగుకొన నీళ్ళు తెచ్చియిచ్చి పాదముల తడి తన పయిఁటచెఱఁగుతో నొత్తి కూరుచుండుటకయి గోడదఱిని పీట వేసెను. రాజశేఖరుఁడుగారు పీటఁమీద గూరుచుండి సీతను ముద్దాడి తొడఁమీద కూర్చుండబెట్టుకొనెను. అప్పుడు మాణిక్యాంబ సీతను దొంగ లెత్తుకొనిపోవుటయు, రామరాజు మఱియొకరును వదలించి తెచ్చుటయుఁ జెప్పెను. రాజశేఖరుఁడుగారు రామరాజు పెద్దాపురాధి నాథులయిన కృష్ణజగపతిమహారాజు లనియు, ఆయన ప్రజల క్షేమ మును కనుఁగొనుటకయి యట్టి మాఱువేషములతో సంచరించుచుందు రనియు, రామరాజను పేరున వచ్చి మనకు బహూకారములను జేసి తుదకు కారబంధవిమోచనము జేయించిరనియుఁ జెప్పి, తన్ను విడి పించిన క్రమమును వివరించి కొంతసేపు నృపుని సద్గుణవర్ణనమును జేసెను. మాణిక్యాంబ రామరాజు దేశాధీశుఁడని విని యాశ్చర్య పడి, ఆయనయొక్క గర్వరాహిత్యమును పరోపకార శీలతను బహు భంగుల మెచ్చుకొనెను.

ఇట్లు మాటాడుచుండఁగానే సుబ్బరాయఁడు వచ్చి రాజశేఖ రుఁడుగారి కాళ్ళమీఁదపడి "నేను రుక్మిణి" నని చెప్పెను. ఆయన సంతోషముచేత కొంతసేపు మాటాడలేక, తుదకు హృదయము పదిలపఱచుకొని లేచి పెద్దకుమార్తె నాలింగనము చేసికొనెను.అప్పుడు చచ్చిపోయిన దనుకొనుచున్న కూఁతురు లేచి వచ్చుటచేత నాదంపతుల కిరువురకును కలిగిన సంతోష మింతింతయని చెప్ప శక్యముకాదు. ఆ సమయమున సీతకుఁ గలిగిన సంతోషమును వట్ట శక్యముకాక పోయెను. ఆ యుద్రేకము కొంత నిమ్మళపడినమీఁదట, ఆ వధూ

వరులు తమ్మెడఁబాసినది మొదలుకొని నేటివఱకును జరిగిన వృత్తాంతమును సవిస్తరముగాఁ జెప్పుమని రుక్మిణి నడిగిరి. రుక్మిణి యీ ప్రకారముగా వివరింప నారంభించెను:

"మనలను దొంగలు కొట్టిననాఁడు రాత్రి పిండి యారఁబోసినట్లు తెల్లగా వెన్నెల కాయుచుండఁగా నాకు మెలఁకువ వచ్చి చూతును గదా కటికినేలను మహారణ్యమధ్యమునఁ బడియుంటిని; నలుదిక్కుల నెంతవరకుఁ జూచిన నెందు నెవ్వరును గనఁ గనఁబడలేదు; ఎక్కడను మనుష్యసంచారము కనఁబడలేదుగాని మృగములయొక్క కూఁతలుమాత్రము చెవిలో వినఁబడసాగెను. ఇంతలో నొక వ్యాఘ్రము నా దగ్గరనుండియే పోయినది కాని నన్నుఁ జూడక చేరువ నున్న యొక మనుష్యుని మొండెము నీడ్చుకొని తొలఁగిపోయెను. దానిని చూచినతోడనే నా దేహము నాకు స్వాధీనము కాలేదు. కొంత తెలివివచ్చిన తరువాత మీరెవ్వరును లేకపోవుట చూచి, బ్రతికియున్న యెడల మీరు నన్నొంటిగా దిగవిడిచిపోరను నమ్మకమున మీ రందఱును దొంగలచేత మరణము నొంది యుందురనియు ఘాతుక మృగము లేవియో మీ దేహముల నీడ్చుకొనిపోయి యుండవచ్చు ననియుఁ దలపోసి, చూడఁ జుట్టమును మ్రొక్క దైవమును గానక చావ నిశ్చయించుకొని, మరల నింతలో నాత్మహత్య దోష మనుబుద్ధి యొకటి పుట్టుటచే కొంత జంకి మీలో నెవరయినను బ్రతికి యుండ వచ్చుననియు నొకవేళ మిమ్మందరను మరల జూచు భాగ్యము కలిగి నను కలుగవచ్చుననియు నూహచేసి మరణప్రయత్నమును మానుకొని, లేచి నాలుగడుగులు నడచితిని. అక్కడ నెత్తుట దోఁగియున్న శిరస్సొకటియుఁ దాని ప్రక్కను బట్టలమూటయుఁ గనఁబడఁగా, అంతటి యాపదలో సహితము దుర్వారమయిన క్షుద్బాధకు సహింప లేక తినుటకందులో నేమయిన దొరకవచ్చునని యా మూటను విప్పి చూచితిని; అందు పురుషులు ధరించుకోఁదగిన వస్త్రాదులు మాత్ర మున్నవి. వానిని చూచినతోడనే చక్కని స్త్రీలు నిజవేషములతో నొంటరిగాఁ దిరుగుట క్షేమకరము కాదు కాఁబట్టి పురుషవేషము వేసి

కొని యేదో యొకగ్రామము చేరవలెనను నాలోచన తోఁచి యా వస్త్ర
ములను గట్టుకొని యంగీని తొడిగికొని పురుష వేషమును
ధరించి, నా పూర్వపు బట్టలతోఁ జేర్చి మూటగట్టి నా శరీరమున
నున్న నగలను తీసి చెంగున ముడివైచుకొని బయలుదేఱి,
యొక కాలిమార్గమున నడచి తెల్లవాఱువఱ కొక గ్రామము జేరితిని.
ఆ గ్రామములో ఆ పూటకుండి, నగల నమ్మివేసి రొక్కమును జేర్చు
కొని తలమీఁది దెబ్బచేత బాధపడుచునె చేరువగ్రామమునకుఁ బోయి
యక్కడ కొన్ని దినములుండి వైద్యము చేయించుకొని నిమ్మళించిన
తరువాత బయలుదేఱి చుట్టుపట్ల గ్రామములలోఁ దిరుగుచు పూటకూటి
యిండ్లలో భోజనము చేయుచు పదియేను దినముల క్రిందట జగ్గం
పేటఁ జేరితిని. ఆ గ్రామకరణము ముసలివాఁడును పుత్రసంతానము
లేనివాఁడును గనుక నన్నుఁజూచి ముచ్చటపడి తనపనికి నేను సాయ
ముగా నుందునని యెంచి నన్నుఁ దనయొద్దనే యుంచుకొని యాద
రించుచు నా ప్రవర్తనమునకు మిక్కిలి సంతోషించి తనకున్న
యొక్క కుమార్తెను నాకిచ్చి వివాహముచేసి యిల్లఱిక ముంచుకో
వలెనను నుద్దేశముతో నా కులగోత్రనామముల నడిగి తెలిసికొనెను.
నే నక్కడ సుబ్బరాయఁ డను పేరున మిక్కిలి నమ్మకముగానుండి,
మీరు విద్య చెప్పించిన మహిమచేత లెక్కలు మొదలైనవి వ్రాయు
టలో దోడుపడుచుండి, నాకు వెంకటేశ్వరుల మ్రొక్కుచేత మావారు
తలపెంచుకొనునట్లు చేసినారనియు, ఈ వ్రత సమాప్తి యగువఱకును
తలయంటుకోఁగూడ దనియు చెప్పి, యా వ్రతమునకు భంగము
కలుగకుండఁ గాపాడెద మని వారిచేత ననిపించుకొని పురుషవేషము
బయలఁబడకుండఁ గడుపుకొనుచు వచ్చితిని. అట్లుండఁగా నొకనాఁడు
మధ్యాహ్నము సీతనెత్తుకొనివచ్చి యెవ్వరో యిద్దఱు మనుష్యులు
భోజనము పెట్టించుటకై నేనున్న యింటికిఁ దీసికొని వచ్చిరి. అప్పుడు
మనము దాహముతీర్చి బ్రతికించినరాజు వచ్చి వాండ్రను కొట్టి సాగ
నంపెను. అంతట నాయింటివారివద్ద సెలవు పుచ్చుకొని నేనును
రాజుగారును సీతను దీసికొని వచ్చితిమి. మీ యంతట మీరందఱును
నన్నానవాలుపట్టి కనుఁగొనువఱకును నేను రుక్మిణినని మీతో నెవ్వరి

తోను జెప్పకుండ నుండవలె నని మార్గము పొడుగునను తలఁచు కొని వచ్చితిని గాని. అమ్మను జూచిన తోడనే మనసు పట్టలేక లోపలినుండి దుఃఖము పొంగివచ్చి కౌఁగలించుకొని నా సంగతి జెప్పి వేసితిని."

అని రుక్మిణి చెప్పిన తరువాత రాజశేఖరుఁడుగారు కొమార్తె యొక్క బుదికిని సాహస కార్యమునకును సంతోషించి యామెను కౌఁగలించుకొని మిక్కిలి గారవించెను. రుక్మిణియొక్క యీ చరిత్రమును విన్నవా రెవ్వరైనను, ఉన్నయూరిలో సహితము గడప దాఁటి పొరుగు వీధికైన నెప్పుడును పదచలనముచేసి యెఱుఁగనంత సుకుమారిగాఁ బెరిఁగిన పదునాలుగేండ్ల ప్రాయముగల ఒక్క ముగ్ధ బాలిక అంతటి ధైర్యమును పూని సమయోచిత బుద్ధితో మంచి యుపాయము నూహించి పరుల కెవ్వరికిని భేద్యముకాని మాఱు వేషమును ధరించి లోకానుభవమువలన నాఱితేఱిన ప్రౌఢాంగనలకు నయితము కష్టసాధ్య మయినరీతిని ప్రచ్ఛన్నముగా నుండఁ గలిగిన దన్నవార్త నమ్మశక్యము కాకున్న దనవచ్చును. ఎవరు నమ్మినను ఎవరు నమ్మక పోయినను వాస్తవమును మఱుఁగు పఱచక చెప్పుట చరిత్రకారునికి విధాయక కృత్యము గనుక, జరిగిన సంగతినేమో జరిగినట్టు చెప్పుచున్నాను. పురాణ గాథలయందువలె మనుష్యులు లేడి రూపమును ధరించినారని కాని, పురుషులు కేవల స్త్రీలుగానే మాఱినారని కాని అసాధ్యమయిన సంగతి యిందేదియుఁ దెలుపఁ బడలేదు. ఆమె కిట్టి యద్భుత విధమున బ్రవర్తింపనేర్పినది యామె నాశ్రయించియున్న సరస్వతియే కాని స్వశక్తికాదు. విద్యా ప్రభావము నెఱిఁగినవా రెవ్వ రిట్టిదొక ఘనకార్యమని యాశ్చర్యపడుదురు?

పదమూడవ ప్రకరణము

శంకరయ్య కాసులపేరుతో వచ్చుట—అతఁడు తన తండ్రి వృత్తాంతమును వినిపించుట—వైష్ణవ గురువుల యూరేగింపు—నృసింహస్వామియొక్క రాక—అతఁడు తన కథను జెప్పుట.

పైని చెప్పిన రీతిగా రుక్మిణియు తల్లిదండ్రులును మాటాడు కొనుచుండఁగానే పదునాఱు సంవత్సరముల యీడుగల యొక చిన్నవాఁడు వచ్చి బుజముమీఁది మూటను క్రిందఁ బడవైచి రాజశేఖరుఁడుగారి కాళ్ళమీఁదఁబడి 'అయ్యో మామయ్యా' యని యేడువ నారంభించెను.

రాజ—ఏమి శంకరయ్యా! ఆఁడుదానివలె నాలాగున నేడ్చుచున్నావు? ఊరుకో.

శంక—మా నాయన పదియేను దినముల క్రిందట కాలము చేసినాఁడు. నే నప్పుడు గ్రామములోకూడ లేకపోయినాను.

రాజ—ఏమి రోగముచేత పోయినాఁడు? నీ వప్పుడు గ్రామములో లేక యెక్కడకు వెళ్ళినావు?

శంక—అతఁ డాత్మరోగముచేత పోలేదు: ఇల్లుకాలి పోయినాఁడు. నే నా వఱకు పది దినముల క్రిందటనే నా సవతి తల్లిని తీసికొని యేలూరు వెళ్ళియుంటిని. నే నక్కడ నుండఁగా నాకీ వర్తమానము తెలిసినది.

రాజ—ఇల్లెందుచేత కాలిపోయెనో యాతఁడేల బయటకు రాకుండెనో నా కాసంగతి వివరముగాఁ జెప్పు.

శంక—మీరు గ్రామములో నుండఁగానే మా నాయన భూతవైద్యమునందు ప్రబలుఁడుగా నున్నాఁడు గదా? అటు తరువాత చుట్టుప్రక్కల గ్రామములయందుఁగూడ అతని ప్రసిద్ధి వ్యాపించినది.

ఎవ్వరి యింట నెవ్వరికి కొంచెము జ్వరము వచ్చినను మా నాయనను పిలిచి తీర్థమిప్పించుచుండిరి; ఎవ్వరికి కాలు కాసంత నొచ్చినను మా నాయనచేతనే రక్షరేకు కట్టించుకొనుచుండిరి; ఎవ్వరికి కొంచెము గాలిసోఁకిన దన్నను మా నాయననే పిలుచుకొని పోవుచుండిరి. ఎవ్వరు కొంచెము జడిసికొన్నను, మా నాయనచేతనే విభూతి పెట్టించు చుండిరి. వేయేల? చుట్టుపట్ల నేగ్రామములో నెవరికే జబ్బు వచ్చినను మా నాయనను పిలువని స్థలము లేదు. ఈ ప్రకారముగా జరుగుచుండుటచేత నెల్లవారును సమస్త వస్తువులను మా యింటికిఁ దెచ్చి భక్తి పూర్వకముగా సమర్పించుచుండిరి; ఎవ్వరి యింట నే శుభకార్యము జరిగినను ముందు కట్నము మా నాయనదిగానే యుండెను.

ఈ విధముగాఁ గొంతకాలము జరిగిన పిమ్మట నొకనాఁడు ప్రాతఃకాలమున మా నాయన వీధిలో నడచుచు, ఒక యీడిగవాని వాకిట కాయల గెలలతో నిండియున్న యొక కొబ్బరి చెట్టును జూచి, ఆ యింటి వానిని పిలిచి తనకు నాలుగు లేఁత బొండములు పంపుమని యడిగెను. వాఁడు కొంచెము పొగరుఁబోతు గనుక సొమ్ము తెచ్చికొన్నచో కాయలనిచ్చెద నని మాఱుపలికెను. అందుమీఁద మా నాయన కోప దృష్టితో వానివంక నెఱ్ఱపాఱిచూచి కాయల నియ్యవా యని గద్దించెను. నే నియ్యను, నన్నెఱ్ఱపాఱిచూచి యేమి చేసెదవో చూతమని వాఁడును వెనుకతీయక గట్టిగాఁ జెప్పెను. ఛీ పీపాటికి నీ చెట్టేమగునో చూచుకొమ్మని తల యూఁచుచు మా తండ్రి యింటికిఁ బోయెను. దయ్యాలుపెట్టి చంపినప్పటిమాట చూచుకొంద మని వాఁడును లోపలికి నడచెను.

ఆ రాత్రి రెండు జాములవేళ మా తండ్రి గాఢ నిద్రలోనున్న నన్ను లేపి నాయుత్తరీయపు చెంగున గిద్దెడు బియ్యము మూటగట్టి కడుగుచెంబు చేతికిచ్చి తనతోఁగూడ రమ్మని చీఁకటిలో నన్నుఁ దీసికొనిపోయెను. నేనును కన్ను కన్ను కనఁబడని గాఢాంధకారములో నిశాసమయమున దారి తడవుకొనుచు మా తండ్రితో నీడిగ

వాని యింటికడకుఁ జేరి నిలిచితిని. అప్పుడు న న్నక్కడ నిలువఁ
బెట్టి మా నాయన కాలికి బందము వేసికొని కొబ్బెర చెట్టున కెగఁ
బ్రాకి యొక కత్తితో దాని మొవ్వును చితుకఁబొడిచి యందు నేను
దెచ్చిన బియ్యమును కడుగును బోసి చెట్టు దిగివచ్చి యా యర్ధరాత్ర
మప్పుడు మరల నన్నుఁ దీసికొని యింటికి వచ్చి యారాత్రి సుఖ
నిద్రచేసెను. మఱునాఁ డతఁడు తన్నుఁ జూడవచ్చిన వారితోనెల్ల
"యీడిగవాఁడు కొబ్బెరకాయ లియ్యకపోయినందున వానిచెట్టునకుఁ
బ్రయోగము చేసితి" నని చాట మొదలుపెట్టెను. అందుకు దృష్టాంత
ముగా నాఁడు మొదలుకొని మొవ్వువాడి క్రమక్రముగా ఆకు లెండి
పోయి నాలుగైదు దినములలో చెట్టు చచ్చెను. "తనకు కొబ్బెర
కాయ లియ్యనన్న కోపముచేత బాపనవాఁడు నిష్కారణముగా
నా కొబ్బెరచెట్టును దయ్యాలు పెట్టి చంపినాఁ" డని యూర నెల్లవారి
తోను జెప్పుకొని యీడిగవాఁ డేడువ నారంభించెను. ఆ వార్త శీఘ్ర
కాలములోనే చేరువ గ్రామములకును బ్రాఁకెను. అందుమీద నెల్ల
వారికిని మా నాయన మీఁద నొకవిధమయిన యసూయ కలిగెను.

ఆ పిమ్మట గ్రామములో నొకరికి రోగము వచ్చినప్పుడు
మా నాయన ప్రయోగము చేసినాఁడేమో యని కొందఱి కనుమానము
కలిగెను. అందుచేత గ్రామములోనివారు తమ యింట రోగాదికము
వచ్చినప్పుడు మునుపటంత తఱచుగా మా నాయనను పిలుచుకొని
పోవ మానివేసినారు కాని యాతనిని పిలువకపోయిన నేమిచేసిపోవునో
యని మనస్సులలో భయపడుచుండిరి. ఈరీతి నుండఁగా నొక
కోమటివాని పిల్లవానికి రోగము వచ్చినప్పుడు, వాని తల్లియు ముత్త
వయు వెళ్ళి సోదె యడుగఁగా పేరంటాలు గుడియొద్దనున్న మాలది
యా చిన్నవానికి గ్రామములోనివారే యొకరు ప్రయోగము చేసినారని
చెప్పెను. అందుమీఁద వారిద్దఱు నేడ్చుచు నింటికివచ్చి యావత్స
మాచారమును మగవాండ్రకు వినిపింపఁగా వాండ్రా ప్రయోగము
చేసినవాఁడు మా తండ్రియే యని నిశ్చయించి భూతవైద్యులను
పిలిపించి పలువిధముల పాట్లుపడిరికాని వచ్చిన రోగమునకు చికిత్స

చేయించక పోయినందునను జ్వరబాధితుఁ డయి యుండఁగా భూత వైద్యులాతనిని పలుమాఱు స్నానములు చేయించుచు వచ్చినందునను వాయువుచేసి యా పిల్లవాఁడు కాలధర్మము నొందెను. అదిమొదలు కొని మా తండ్రి ప్రయోగములుచేసి యందఱను జంపుచున్నాఁడన్న నమ్మక మొకటి యూరనందఱికిని గలిగెను. ఆ నమ్మకమునకుఁ దోఁడు మునుపెప్పుడో గ్రామమున చచ్చినవారు తాము ప్రయోగము చేతనే చచ్చినామనియు, మీరు నిజమును కనుఁగొనలేక రోగమని భ్రమపడి తమ్ముఁ బోఁగొట్టుకొన్నా రనియు చెప్పుకొని యేడ్చు చున్నట్టు గ్రామములోని ముసలి ముండలిద్దరు ముగ్గురు రోదన ముల కారంభించిరి. ఆ కాలములో కామేశ్వరి మొదలైన యిల వేల్పులు గృహములోని విధవల కావేశమై యెవరికైన రోగము వచ్చినప్పుడు ప్రయోగ మని యొకటి రెండుచోట్ల పలుకుచు వచ్చెను. ఈ యన్నికారణములచేతను గ్రామములో నెవ్వరి కేవిధ మయిన జబ్బు కలిగినను, అది యంతయు మా నాయన చేసిన ప్రయోగముచేతనే కలిగినదని జనులు భ్రమపడుచుండిరి. తా నే దోషము నెఱుఁగనని మా నాయన యెన్ని విధముల ప్రమాణములు చేసి చెప్పినను, ఎవ్వరు నాతని మాటలను విశ్వసించినవారు కారు. జనుల పిచ్చి యేమందును? గ్రామములో మరణము నొందిన వారందఱును మా నాయనచేసిన ప్రయోగముచేతనే పోయి రని దృఢముగా నమ్మిరి; వ్యాధిగ్రస్తులైన వారందఱును మా నాయనయొక్క మంత్రశక్తిచేతనే బాధపడుచున్నారని తలఁచిరి. కాఁబట్టి యెల్లవారును కొంత కాలమునకు మా నాయనను గ్రామ మున కొక మృత్యుదేవతనుగాఁ జూచుకొనుచుండిరి. మా నాయన పొడ గనఁబడినపుడెల్లను గ్రామములోని యాఁడువారు నెటి కలు విఱిచి తిట్టఁజొచ్చిరి; మగవాండ్రు కొఱకొఱలాడుచు మునుపటివలె మాటాడక యాతఁడు కనఁబడినపు డెల్లను తప్పించుకొని పెడదారిని తొలఁగి పోవుచుండిరి. ఇరుగు పొరుగుల నున్నవారు నిప్పు సహితము పెట్టమానివేసిరి; ఏ వస్తువు

బదులు నిమిత్తము వెళ్ళినను లేదనుచుండిరి. పొరుగువారు తమ నూతిలో నీళ్ళు తోడుకొన వలను పడదనిరి. అందుచేత నీ ప్రకారముగా శత్రుమధ్యమున కాపురము చేయుట మా నాయన కెంతో భారముగా నుండి, ఇది యంతయుఁ దాను భూతవైద్యుఁడనని వేషము వేసికొనుట వలన గలిగిన పాప ఫలము గదా యని పశ్చాత్తాప పడిన కార్యములేక స్వయంకృతాపరాధమునకు నోరెత్తక యనుభవించుచుండెను. ఇట్లున్న సమయములో నొకసారి సవతితల్లికి దేహములో రుగ్ణత వచ్చినది: అప్పు డెందఱిని గాళ్ళుకడుపులు పట్టుకొన్నను ఒక్కరైనను పథ్యపానములు చేసి పెట్టుటకుఁ గాని నిద్రరాకుండ దగ్గఱ నుండి మాటలు చెప్పుటకుఁ గాని వచ్చినవారు కారు; గ్రామములోనివారెవ్వరును పథ్యపానమునకయి తమ నూతిలోనుండి నీళ్ళు సహితము తెచ్చుకోనిచ్చినవారు కారు; మీరు గ్రామమునుండి లేచివచ్చిన నాలవ నాఁడే మన గ్రామములో వైద్యుఁడుగా నుండిన నంబి వరదాచార్యులు పోయినాఁడు. నేతి రామయ్య మన యింట వంట బ్రాహ్మణుఁడుగా నుండి కంచు చెంబుల జో దెత్తుకొనిపోయి ముండ కిచ్చినందుకయి మీరు పని తీసివేసిన తరువాత వాఁడు మఱియెందునకును పనికిరాని వాఁ డౌటచేత చదువులబడి పెట్టుకొని జీవనము చేయుచుండెను గదా! వరదాచార్యులు పోఁగానే వైద్యము కూడ నారంభించి వాఁడిప్పుడు గ్రామములో ఘనవైద్యుఁడయి యున్నాఁడు. మొదట వైద్య మారంభించినప్పుడు క్రొత్త గనుక రోగముల నామములను ఔషధ నామములను మా నాయన చేతనే వ్రాయించుకొని యెఱ్ఱవియు నల్లనివియు నయిన కుప్పెలుచేసి తీసికొనివచ్చి యేమం దేరంగు గలదిగా నుండునో మా నాయన వలననే తెలిసికొని వానిమీద "పూర్ణచంద్రోదయము" "వాత రాక్షసము" మొదలయిన పేర్లను వ్రాసి యంటించినాఁడు. జీలకఱ్ఱ, మిరియములు మొదలయిన వస్తువులలో పిందూరము వేసి నిమ్మకాయల రసముతో నూరి మా యింటనే మాత్రలుచేసి తీసికొని వెళ్ళుచుండెను. అతఁడే యౌషధము నడిగినను తనయొద్ద లేదనక తులమునకు రూపాయ మొదలుకొని యిరువది రూపాయల వఱకును వెలగట్టి

యిచ్చుచుండెను. ఆరంభ దశయందు వచ్చిన సొమ్ములో మా నాయనకుఁ గూడ భాగమిచ్చెడివాఁడు గాని తాను పెద్ద వైద్యుఁడని పేరు పొందిన తరువాతను మా నాయనకు గ్రామములోని వారితో విరోధము వచ్చిన తరువాతను భాగమిచ్చుట మానివేసినాడు. అట్టివాఁడు మా నాయన స్వయముగా వెళ్ళి తన భార్యకు జబ్బుగా నున్నదని బ్రతిమాలి పిలిచినను ప్రజలకు వెఱచి యొక్కసారి చేయి యయినను చూచి పోయిన వాఁడుకాఁడు. వేయేల? ఊరివారు పెట్టవలసిన నిర్బంధముల నన్నిటిని బెట్టిరి; చీఁకటి పడిన మీఁదట ఇంటిమీఁద బెడ్డలు వేయ నారంభించిరి. నన్ను భార్యకుఁ గావలిపెట్టి మా నాయనయే చెఱువుకు బోయి స్నానముచేసి నీళ్ళు తెచ్చుకొని వంటచేసి పగలు రెండు జాములకు పథ్యము పెట్టుచు, మీరయిన గ్రామములోనున్నఁ దన కింత యిబ్బంది రాదు గదా యని మీరు చేసిన యుపకారములను దలఁచుకొనుచు బహువిధముల విచారించెను. బహు ప్రయాసముమీఁద కొన్ని దినములకు మా తల్లికి వ్యాధి నిమ్మళించినదిగాని దేహములో బలము మాత్రము చేరినది కాదు. గ్రామములో విరోధ మంతకంతకు ప్రబలినది. తెల్లవార లేచి చూచువఱకు, మా వీధి గుమ్మము నిండ నశుద్ధ పదార్థములును మనుష్యుల పుఱ్ఱెలును పడియుండుచు వచ్చెను. మా తండ్రి వాని నన్నిటిని దీసివేసి నిత్యమును రెండుమూడు స్నానములు చేయుచు భార్య కుపచారముగ తిన్నగా జరగ నందున నన్నామెవెంట నిచ్చి సవారిమీఁద పుట్టినింటికి హేలాపురము పంపి, తా నొక్కఁడు నిల్లు కనిపెట్టుకొని యుండెను.

బయలుదేఱిన మఱునాఁడు రాత్రి నాలుగు గడియల ప్రొద్దు పోయిన తరువాత మేము సుఖముగా పోయి యేలూరు చేరితిమి. అక్కడఁ గొన్నాళ్లున్నమీఁదట పథ్యము వంటఁ బట్టుటచేతను తల్లిదండ్రుల యాదరణ చేతను నా సవతి తల్లి దేహము స్వస్థపడినది. ఒక నాఁడు నేనును నా సవతి మేనమామయు నుదయ కాలమున దంతధావనము చేసికొని వీధిలో రావిచెట్టు చుట్టును గుండ్రముగా రెండడుగుల యెత్తుగా వేయఁబడియున్న యరుగుమీఁదఁ గూరుచుండి యుంటిమి. నా సవతితల్లి తండ్రి రావిచెట్టునకు వేపచెట్టునకు పెండ్లి చేయించి

వాని చుట్టును విశాలమయిన యా యరుగు వేయించినాఁడు. ఆ యరుగుమీఁద చెట్టు నీడను గూరుచుండి గ్రామ కరణ మెప్పుడును పని చూచుకొనుచుండును. అప్పుడు ముప్పది సంవత్సరముల యీడు గల యొక నల్లని శూద్రుఁడు తెల్ల బట్టలు కట్టుకొని చంక మూటను దగిలించుకొని వచ్చి మీరేమయిన కాసులపేరు గొనియెదరా?' యని యడిగెను. మా సవతి మేనమామ 'ఏదీ చూపు' మని యడిగెను. ఆ శూద్రుఁ డరుగుమీఁదఁ గూరుచుండి మూటను విప్పి కాసులపేరు తీసి యాతని చేతి కిచ్చెను. ఆతఁడు చూచి వెల యడిగి నా చేతి కిచ్చి బాగున్నదేమో చూడమని చెప్పెను. నేను దానిని చేతఁబట్టుకొని విదా రించి చూచి, కొలికిపూసనుబట్టి యానవాలుపట్టి రుక్మిణిదని తెలుసు కొని 'నీ కీ కాసులపేరు ఎక్కడనుండి వచ్చె' నని వానిని ప్రశ్న వేసి తిని. వాడు నేను వర్తకుడను కాఁబట్టి మా యూరిలో నొకని చేత పట్టుతో కట్టించినా నని చెప్పెను. అందుమీఁద నే నాపేరు మా బంధు వులదని చెప్పి, 'యీ దొంగసొత్తు నీయొద్దఁ గనఁబడినది కాఁబట్టి నిన్ను రాజభటుల కొప్పగించెద'నని బెదరించితిని. వాఁడును జడియక కాసులపేరు మా యొద్దనే దిగవిడిచి, 'ఠాణాకుఁబోయి మీరు చేసిన యక్రమమును జెప్పి, మిమ్ములను బట్టుకొని శిక్షించుటకు బంట్రోతు లను దీసికొని వచ్చెద'నని కేకలు వేయుచుఁ బోయి, నే నచ్చట రెండు దినము లున్నను మరల రానేలేదు.

మూఁడవనాఁడు ప్రాతఃకాలముననే యొక కూలివాఁడు ధవ ళేశ్వరము నుండి వచ్చి నారాయణమూర్తిగారు వ్రాసిన జాబు నొక దానిని నా చేతి కిచ్చెను. నేను దానిని పుచ్చుకొని విప్పి చూచుకొను నప్పటికి "మీ నాయన నేఁడే గృహము తగులబడి కాలముచేసినాఁడు. కాఁబట్టి తక్షణము బయలుదేఱి రావలసినది" అని యందు వ్రాసి యుండెను. పిడుగువంటి యా వార్త చూడఁగానే గుండెలు బద్ద లయి లోపలికిఁ బోయి యేడ్చుచు నా సవతితల్లి కా దుర్వార్తను విని పించితిని; ఆ మాట విన్నతోడనే యామె నేలఁబడి కొప్పు విడిపోవ దొర్లుచు ఱొమ్ము చఱచుకొనుచు నిల్లెగిరిపోవునట్లు రోదనము చేయ నారంభించెను. ఆ యేడుపులను పెడబొబ్బలను కొంచెము చల్లా

ఱిన తరువాత నామెకు ధైర్యము చెప్పి, ఆ కూలివానివెంట నాపూటనే బయలుదేఱి కాళ్ళు పొక్కులెక్కునట్లుగా తెల్లవాఱినఁదాఁక నడచి మఱునాఁడు పగలు రెండు జాముల వేళకు మా యిల్లు చేరితిని. అప్పుడా యింటికి గోడలు తప్ప మఱి యేమియు లేవు. చుట్టుపట్ల నొక యిల్లయిన కాలక వింతగా మాయొక్క యిల్లు మాత్రము పరశురామ ప్రీతి యయినది. నేనక్కడ విలపించుచుండఁగా నిరుగుపొరుగులవారు వచ్చి నన్నోదార్చి, నాలుగు దినముల క్రింద రాత్రి యాకస్మికముగా గృహమునకు నిప్పంటుకుని సాయము వచ్చులోపలనె కాలిపోయినదని చెప్పిరి. నేనంతట నారాయణమూర్తిగారి యింటికిఁ బోయితిని. అతఁడావలకే మా తండ్రికి దహన సంస్కారములు చేయించెను. మీ రా గ్రామమునుండి వచ్చినప్పటినుండియు మా నాయనయు నారాయణమూర్తిగారును ప్రాణ స్నేహము కలవారుగా నుండిరి. మీరు ధవళేశ్వరము విడిచిపెట్టిన నెల దినములకు నారాయణమూర్తిగారి లోపల దొంగలు పడి యొక రాత్రి సర్వస్వము దోఁచుకొనిపోయిరి. అందుచే నతఁడు మరల బీదవాఁడై మాతండ్రి ననుసరింపఁగా, భూత వైద్యములో తనకు సహాయునిగా నాతనిని త్రిప్పుచు భోజనము కేమయిన నిచ్చుచుండెను. మా నాయనకు గ్రామములో నందఱును శత్రువులుగా నేర్పడినప్పుడు, నారాయణమూర్తిగారొక్కరే పరమ మిత్రుఁడుగా నున్నాఁడు. మీ బావమఱఁదికి గ్రామములోనివారు తన సొత్తును దోచుకొని పోవుదురని భయము తోఁచినప్పుడు ఒకనాఁటి రాత్రి రహస్యముగా నన్ను తోడు పట్టుమని నగలును రొక్కమునున్న పెట్టెను నారాయణమూర్తిగారి యింటికిఁ గొనిపోయి అతని పడకగదిలోఁ బెట్టి లక్కతో ముద్రవేసి పైన కప్పతాళము వేసి తాళపు చెవిని తన దగ్గఱనే యుంచుకొనెను. నారాయణమూర్తి నన్నుఁ జూచి మా నాయనను తలఁచుకొని యేడ్చునప్పుడు, 'నాయొద్ద దాఁచుకొన్న నగల పెట్టెను గూడ మరణకాలమునకుఁ దీసికొనిపోతివా'యని యేడ్చెను. నేను పడక గదిలోకి వెళ్ళినప్పుడు పెట్టె యచ్చట లేదు; ఆ యింట మఱియొకచోటను గనఁబడలేదు. తరువాత మా తండ్రి చావును గురించి యడుగఁగా, నేను హేలాపురమునకు వెళ్ళినది

మొదలుకొని వీధిలోనికి వచ్చిన నెవ్వ రేమి చేసెదరో యను భీతిచేత మీ బావమఱఁది లోపల తలుపువేసికొని కూరుచుండుచు వచ్చెననియు, అట్లు రెండు మూడు దినములు జరిగిన పిమ్మట దామోదరయ్య లోపల తలుపువేసికొని కూరుచుండి యేమో పాతాళ హోమము చేయుచున్నాఁ డని గ్రామములో నొక వదంతి కలిగిన దనియు, ఆవల గ్రామములోని వారందఱును నాలోచించి యందఱకును కీడుగలుగుటకై యేదో మహా మంత్రమును పునశ్చరణ చేయుచున్నాఁడుకాని వేఱుకాదని నిశ్చయించి దానికి విఘ్నము కలిగించినఁగాని తమకు బ్రతుకు లేదని గోదావరి యొడ్డున సభ చేసినా రనియు, ఆ రాత్రియే యిల్లు కాలుట మొదలుగాఁ గల పని యంతయు జరిగిన దనియు, అతఁడు చెప్పెను. నేనును పది దినముల కర్మయు జరిగినదాఁక వారి యింటనే యుండి, పదమూఁడవ నాఁడు బయలుదేఱరాదు గనుక పదునాలవనాఁడు కాసులపేరుతో మీ రున్న గ్రామమునకు రావలెనని వచ్చుచుండఁగా, త్రోవలో సిద్ధాంతి యగపడి రహస్యమని నన్ను దూరముగాఁ దీసికొనిపోయి మా నగల పెట్టెను నారాయణమూర్తి తమ యింట దాఁచుట చెప్పి తనకు నూఱు రూపాయలిచ్చెడు పక్షమున పెట్టె నాతని కియ్యక నిలిపియుంచెద ననియు, మీ మామగారిని చూచి వచ్చినతోడనే తగవుపెట్టవలసిన దనియుఁ జెప్పెను. నేనును మంచిదని చెప్పి మీకొఱకు వెదకు కొనుచు వచ్చితిని."

అని శంకరయ్య తన తండ్రి సంగతి యంతయుఁ జెప్పి మూఁటను విప్పి కాసులపేరును దీసి రాజశేఖరుఁడుగారి చేతికిచ్చెను. ఆయన దానిని పుచ్చుకొని మేనల్లుని కౌఁగిలించుకొని యూరార్చుచు, దామోదరయ్య పోయినందుకుఁ గొంత తడవు విచారించెను; అప్పు డింటనున్నవా రందఱును దామోదరయ్య నిమిత్త మొకసారి రోద నముచేసి భోజనములు చేసిరి. ఆ మధ్యాహ్న మంతయు లోకవార్త లతో పొద్దు జరిగినది.

దీపములుపెట్టిన కొంతసేపటికి వాద్యముల చప్పుడు వినఁబడి నందున రాజశేఖరుఁడుగారు మొదలగువారందఱును వీధిలోనికి

చూడవచ్చిరి. బలముగా ద్వాదశోర్ధ్వపుండ్రములను ధరించి యొక వైష్ణవస్వామి పల్లకిలోఁ గూరుచుండి యిరుప్రక్కల నిద్దఱు వింజామరలు వీచుచుండ కరదీపిక లనేకములు వెలుఁగ నూరేగుచుండెను. ఆ వెనుక కొందరు తెలగాణ్యులును నొక వైష్ణవుఁడును గంధములు పూసికొని తాళవృంతములతో విసరుకొనుచు నడచుచుండిరి. ఆ వైష్ణవుని రాజశేఖరుఁడుగా రెఱుఁగుదురు గనుక దగ్గఱకు పిలిచి యీ ప్రకారముగా ముచ్చటింప నారంభించిరి:

రాజ—మీరు ధవళేశ్వరములో నున్న గూడూరు వారికి గురువులు కారా?

వైష్ణ—అవును. ఆ పల్లకీలోఁ గూర్చున్నవారికిగ్రామములో నవసరాలవారు శిష్యులు.

రాజ—వెనుక నేను చూచినప్పుడు మీరు గురువులుగాను, మీ కాయన శిష్యుఁడుగాను ఉండెడివారు కారా?

వైష్ణ—మాలో మా కటువంటి భేదము లేదు. నాకు శిష్యులున్న గ్రామములో నతఁడు శిష్యుఁడుగాను, అతనికి శిష్యు లున్న గ్రామములో నేను శిష్యుఁడుగాను మాఱుచుందుము. ఆయన తాతయు మా తాతయు సహోదరులు; వారి తండ్రి ప్రతివాది భయంకరము గండభేరుండాచార్యులవారు జకదేక పండితులు. వారు పరమపదమునకు వేంచేసిన తరువాత వారు సంపాదించిన శిష్యులను మా తాతలును తండ్రులును పాళ్ళు వేసికొని పంచుకొన్నారు. ఈ గ్రామములోని వారు మావాని వంతునకు ధవళేశ్వరములోనివారు నా వంతునకును వచ్చినారు. మా కాపురపు గ్రామమైన శ్రీకూర్మము విడిచి యీ ప్రకారముగా సంవత్సరమున కొకసారి శిష్యసంచారము చేయుదుము.

రాజ—వెనుక మీ రాయనకు చదువు రాదని చెప్పినారే, ఆయన శిష్యుల కేమి యుపదేశము చేయును?

వైష్ణ—ఆయనకెంత చదువు వచ్చునో నాకు నంతే వచ్చును. శిష్యుల కుపదేశించుట కేమి చదువు రావలెను? శిష్యుల కష్టాక్షరి చెవిలో నుపదేశించి నిత్యమును నష్టోత్తర శతము జపము చేసికొమ్మని

చెప్పి. గురువే దైవమని నమ్మి కొలిచిన వైకుంఠము కరస్థమని పలికి, బుజములమీఁద తప్తముద్రధారణము చేసి, మా గురుదక్షిణ పుచ్చుకొని మా దారిని మేము పోదుము. మే మెవ్వరితోను ప్రసంగించము గనుక మమ్మందఱును పండితులే యనుకొందురు.

రాజ—మీరీ గ్రామములో పది దినములు ఉందురా?

వైష్ణ—ఉందము. రేపే వెళ్ళిపోయెదము. తరువాత సావకాశముగా దర్శనముచేసి మాటాడెదను.

అని యాతఁడు పల్లకితోఁ గలిసిగొనుటకయి పరుగెత్తెను.

వారు వెళ్ళిన తరువాత వీధితలుపు వేసివచ్చి మగవారు రాత్రి భోజనమునకుఁ గూరుచున్నతోడనే యెవరో వచ్చి వీధి తలుపుకడ "రాజశేఖరుఁడు మామగారూ!"అని పిలవఁజొచ్చిరి. మాణిక్యాంబ నడవలోనికి వెళ్ళి 'యెవరువార'ని యడుగఁగా 'నేను నృసింహస్వామి' నని వెలుపలినుండి యొకరు పలికిరి. ఆ మాటయొక్క ధ్వనియు పేరును విన్నతోడనే మాణిక్యాంబ భయపడి తటాలున లోపలికిఁ పరుగెత్తుకొని వచ్చి యాసంగతి భర్తతోఁ జెప్పి,'నృసింహస్వామి పోయి అన్నాళ్ళయినది; ఎప్పుడును నాకీవఱకు స్వప్నములోనైనను గనఁబడలేదు. ఇప్ప డీవిరుద్ధ మే'మని యాశ్చర్యపడఁజొచ్చెను. ఇంతలో వీధితలుపువద్ద మరల గేకలు వినఁబడెను. అప్పుడు రాజశేఖరుఁడుగారు భోజనముచేసి దీపము వెలిగించుకొని పోయి తలుపు తీసిరి. తీయఁగా నిజముగా నృసింహస్వామియే 'మామా' యని పలుకరించి, ఆయన చేయి పట్టుకొనెను! ఆయన యల్లునిఁ బ్రత్యక్షముగాఁజూచినను నమ్మక మరల మరల దేహమును పట్టి చూచి, పాదములు వెనుకవైపునకు తిరిగియుండక తిన్నఁగానే యుండుటవలన మాయ కాదని నిశ్చయించి యాతనిని లోపలికిఁ దీసికొనివచ్చి భార్యతో మన నృసింహస్వామియే వచ్చినాఁడని చెప్పి, కాళ్ళు కడుగుకో నీళ్ళిమ్మని తొందరపెట్టెను. ఆమెయు దీపము దగ్గరగాఁ దీసికొనివచ్చి మొగము పాఱఁ జూచి 'నాయనా!' యని కౌఁగలించుకొని కన్నీరు నించెను. ఆమెనుజూచి యల్లుఁడును కన్నుల నీరు పెట్టుకొనెను. ఆ యుద్రేకమంతయు నడఁగిన మీఁదట,నృసింహ

స్వామి లేచి కాళ్ళు కడుగుకొని భోజనము చేయుచు తాను కాశీయాత్ర వెళ్ళుటయు దారిలో తవ మిత్రుఁడు తన్ను విడిచి వచ్చుటయు మొదలుగాఁగల సంగతి నీప్రకారముగాఁ జెప్పనారంభించెను:

"నాకు చిరకాలమునుండి కాశీయాత్ర చేసిరావలెనని మనసులో కోరికయుండెనుగాని తగిన తోడు లేకపోవుటచేత నా కది దుర్లభ మని యా తలఁపు విడిచిపెట్టితిని. ఇట్లుండఁగా నొకనాఁడు చామర్తి వారి చిన్నవాడు శేషాచలము నాయొద్దకు వచ్చి యెవ్వరితోను జెప్ప నని నాచేతఁ తనచేతిలో చేయి వేయించుకొని రహస్యముగాఁ దనకు హిమవత్పర్వతముదగ్గఱ తపస్సుచేసి స్వర్ణవిద్యను గ్రహింపవలెనని కోరిక గలదనియు, నేనుకూడ వచ్చిన పక్షమున తనతో దీసికొని వెళ్ళి యా విద్య నుపదేశించెదననియు, మనమిద్దఱమును బంగారము చేయు యోగమును గ్రహించినమీఁదట మరల నింటికివచ్చి కావలసి నంత బంగారమును జేసికొని కోటీశ్వరులము కావచ్చుననియు చెప్పెను. ఆ మాటలమీఁద మనస్సులో నాకును మిక్కిలి యాశపుట్టి, తప్పక బయలుదేరి సాధ్యమయినయెడల కాశీయాత్రకూడఁ జేసుకుని రావలెనని నిశ్చయించితిని. తరువాత మేమిద్దరమును బాఠశాలలో రహస్యముగా బ్రయాణము సంగతిని మాటాడుగొనుచు, బయలుదేఱ వలసిన దినము నిర్ణయము చేసికొని యాలోపుగానే బట్టలు మొదలగు వాని నొకచోట పదిలముగాఁ జేర్చి ప్రొద్దుననే భోజనముచేసి శాస్త్రుల వారియొద్దకుఁబోయి కావ్యములు చెప్పించుకొని వచ్చెదమని చెప్పి తిన్నగా నడచి మఱునాఁడు ప్రాతఃకాలమునకు పెద్దాపురము చేరితిమి. మేము బయలుదేఱిన నాఁటి క్రిందటిదినము నేను పుట్టినదినముగనుక నాఁడు మావాండ్రు పండుగుచేసి నాకు బంగరు కంటె యు మురుగు లను బెట్టిరి. ఆ రాత్రి నేను మా తండ్రిగారి పెట్టెను మాఱుతాళపు చెవితో తీసి యందులో నున్న యేఁబదినాలుగు రూపాయలను మూట గట్టుకొని, మఱునాఁ డానగలతోను సొమ్ముతోను మేము గ్రామము విడిచితిమి. శేషాచలము తనతో మూఁడురూపాయలను మాత్రము పట్టుకొని వచ్చినాఁడు. త్రోవపొడుగునను మా యిద్దరకుఁ గావలసిన కర్చును నేనే పెట్టుచు వచ్చితిని. మేము జగన్నాధమును దాటి కట

కము వెళ్ళునప్పటికి నాయొద్దనున్న రూపాయలన్నియు నైపోయినవి. కాఁబట్టి యక్కడ నా మురుగులను నలువది రూపాయలకు విక్రయించి మునుపటివలె నధిక వ్యయము చేయక యా సొమ్ముతోనే కాశి చేరితిమి. అతఁడు దారిపొడుగునను తాను వాడుకొనుట కేమైనను నిమ్మని యడుగుచు వచ్చెనుగాని నేను రూపాయకంటె నెక్కువగా నెప్పుడును చేతిలోఁబెట్టలేదు. అందుచేత నతఁడు నామీఁద కొఱకొఱగానుండి తిన్నగా మాటాడక మొగము ముడుచుకొని యొక రీతిగాఁ బ్రవర్తించుచుండెను. మేము కాశి చేరునప్పటికి నావద్ద నాలుగు రూపాయలుండినవి; అవియుఁ బది దినములలోనే వ్యయమయి పోయినవి. తరువాత నూటయేఁబది రూపాయలకు నా కంటెను సహితము కాశిలో నొక వర్తకున కమ్మివేసితిని. మేము మొట్టమొదట ననుకొన్నట్లు బంగారము చేయుటకు మాఱుగా మును పున్న బంగారమును సహితము పోఁగొట్టుకొనుచుంటిమి. శేషాచలము భోజనమునకుఁ దడవుకోనక్కఱ లేకుండా నా సొమ్ముతో నిర్విచారముగాఁ గాలక్షేపము చేయుచు, అంతతోనైనఁ దృప్తినొంది యుండక యొకనాఁడు నాయొద్దకు వచ్చి తన కేఁబది రూపాయ లేదోపనికిఁ గావలసివచ్చినవి కాఁబట్టి యిమ్మని యడిగెను. నే నియ్య నని నిర్దాక్షిణ్యముగాఁ దెలియఁజెప్పితిని. దానిపైని నాతో పోట్లాడి 'కృతఘ్నుఁడ'వని నన్నుఁ దిట్టి విస్తరిలో వడ్డించిన యన్నమును సహితము తినక పగలు రెండు జాములవేళ లేచిపోయెను. నేను తరువాత నాలుగు మాసములు కాశిలో నివాసముగా నుండి, యింటి మీఁద బుద్ధి పుట్టినందున బయలుదేఱి వచ్చుచు నిన్నయుదయమున మీ రిక్కడనున్న సంగతి తునిలో విన్నాను."

అని నృసింహస్వామి తన వృత్తాంతమును జెప్పినమీఁదట రాజశేఖరుఁడుగారు శేషాచలము చేసిన దురాగతము నాతనితోఁ జెప్పి భోజనమయిన తరువాత పక్కవేయించి యాతఁడు పరుండి నిద్ర పోయినమీఁదట తామును పరుండిరి.

పదునాల్గవ ప్రకరణము

సుబ్రహ్మణ్యము పిఠాపురమునుండి వచ్చి తండ్రిని దర్శించుట—శ్రీ శంకరాచార్యులవారి యాగమనము—నీలాద్రిరాజు సభలో తన వృత్తాంతమును జెప్పుట—కృష్ణజగపతి మహారాజులుగారు రాజశేఖరుఁడుగారి మాన్యములను విడిపించి యిచ్చుట.

సుబ్రహ్మణ్యము పిఠాపురమునుండి బయలుదేఱి, సొమ్ముతో నీలాద్రిరాజువెంట వచ్చుచున్న రాజభటులతోఁ గలిసి భీమవరమునకు వచ్చి, అక్కడనుండి వారిని పెద్దాపురము పొమ్మని తా నొక్కఁడును తిన్నగా నింటికిఁ బోయెను. అప్పుడు రాజశేఖరుఁడుగారు భోజనమునకు లేవఁబోవుచుండిరి. కొమారుఁడు వీధి గుమ్మములో నుండి లోపల నడుగు పెట్టగానే చూచి, అబ్బాయి వచ్చినాఁడని రాజశేఖరుఁడుగారు కేకవేసిరి. ఆ కేకతోనే 'యేడీ యేడీ' యని లోపలి వారందఱును నొక్కసారిగా పరుగెత్తుకొని వచ్చిరి. అందఱికంటెను ముందుగా సీత పరుగెత్తుకొని వచ్చి అన్నగారిని కౌఁగిలించుకొనెను. ఇంతలో మాణిక్యాంబ రాఁగా సుబ్రహ్మణ్యమామెను కౌఁగిలించుకొని, తరువాత తల్లిదండ్రుల కిద్దఱికిని నమస్కారము చేసి వారిచేత నాశీర్వాదములను బొందెను. ఈ నడుమ నృసింహస్వామి వచ్చి సుబ్రహ్మణ్యముయొక్క చేయిపట్టుకొని 'బావా!' యని పిలువగానే యతఁ డాతని మొగమువంక దిరిగిచూచి మాటరాక యద్భుతపడి చూడసాగెను. అట్లొక నిమిషము చూచి మఱఁది నాలింగనము చేసి 'యెప్పుడు వచ్చినా' వని యడిగి, మగఁడు జీవించి యున్నాఁడన్న వార్త విని సంతోషించుటకు రుక్మిణికి ఋణము లేకపోయెను గదా యని కన్నుల నీరుపెట్టుకొనెను. అంతట రుక్మిణి బ్రతికి యుండుటయు దొంగలు కొట్టిన రాత్రినుండియు నామెకు సంభవించిన యాప

దలును తుదకు సుఖముగా నిల్లుచేరుటయుఁ జెప్పి. రాజశేఖరుఁడు గారు కొమారుని నూరార్పఁజొచ్చిరి. ఆ మాటలు ముగియకమునుపే సంతోషము పట్టలేక సుబ్రహ్మణ్యము లోపలికిఁబోయి రుక్మిణి నాలింగనము చేసికొని యామె తన్నుఁజూచి కంటఁ దడి పెట్టుకోఁగా నూఱడించెను. ఈవలకు వచ్చిన తరువాత నృసింహస్వామి తన కథను సాంతముగా వినిపించెను. పిమ్మట నందఱును స్నానములుచేసి యుతికిన మడుగుదోవతులు కట్టుకొని భోజనములకడఁ గూరుచుండిరి. భోజన సమయమున సుబ్రహ్మణ్యము పిఠాపురములో రాజుగారి లోపల దొంగలు పడుటయు దొంగలను తాను పట్టుకొన్న రీతియు దొరికిన సొత్తులో బైరాగి యెత్తుకొనిపోయిన తమ సొమ్ముకూడఁ గనఁబడుటయు విమర్శన నిమిత్తమయి కృష్ణజగపతి మహారాజుగారి యొద్దకుఁ బంపఁబడిన దొంగలతోఁగూడఁ దన్నిచ్చుటకుఁ బంపుటయు జెప్పి, యిక్కడనుండి వెళ్ళినతోడనే తనకొక మంచి యుద్యోగము నిచ్చెదమని పిఠాపురపురాజుగారు వాగ్దానము చేసియున్నారని చెప్పెను. అప్పుడు రాజశేఖరుఁడుగారు 'మన యింటికి రాకపోకలు చేయుచు వచ్చిన రామరాజే కృష్ణ జగపతి మహారాజుగా' రని చెప్పి, ఆయన యద్భుత చర్యలను తమకుఁ జేసిన యుపకారమును నామూలాగ్రముగా వినిపించి యాయనను పొగడిరి. ఇంతలో భోజనము లైనందున లేచి చేతులు గడుగుకొని తాంబూలములు వేసికొని తెల్లబట్టలు కట్టుకొని రాజశేఖరుఁడుగారును సుబ్రహ్మణ్యమును బయలుదేఱి నృసింహస్వామిని వెంటఁ బెట్టుకొని పెద్దాపురమునకుఁ బ్రయాణమయి పోయిరి.

వారు పెద్దాపురము చేరి రాజవీధిని బ్రవేశింపఁగానే యావీధినే దూరమున నొక పల్లకియును దానిముం దొక యేనుగును రెండు గుఱ్ఱములను బండిమీఁద నొక భేరియును మఱికొన్ని వాద్యములును వెనుకను స్వస్తివాచక బృందమును దృగ్గోచరమయ్యెను. ఆ యాడంబరము చూచి రాజశేఖరుఁడుగా రాదిన మేదో దేవతోత్సవము కాఁబోలు ననుకొని, కుమారునివంకఁ జూచి యా యుత్సవము శివునిదయియుండునా విష్ణునిదయియుండునా యని యడిగిరి.

సు(బ—అది దేవుని యుత్సవము కాదు. శ్రీశంకర భగవ త్పాదులవా రీపట్టణమునకు వేంచేసి యుందురు. వారు నెలదినముల నుండి పిఠాపురములో నివాసము చేసియున్నారు. నేను బయలు దేఱినప్పుడే వారును ప్రయాణమయి యీ పట్టణమునకు రావలె నని బండ్లు మొదలగు వానిని వాకిట నిలువఁబెట్టి యుండఁగాఁ జూచితిని.

రాజ—అక్కడ భిక్షలు విశేషముగా జరిగినవా?

సు(బ—మిక్కిలి చక్కగా జరిగినవి. వారింటింటికిని శ్రీముఖములను వ్రాసి తలకొక రూపాయవంతున పోగుచేసినారు. అదిగాక యనేక వితంతువులును ధనవంతులును పళ్ళెరములలో పండ్లును రూపాయలను వేసికొనివెళ్ళి పాదపూజకని సమర్పించు కొనుచు వచ్చిరి. వారు సాష్టాంగ నమస్కారము చేసినప్పు డెల్లను స్వాములవారు 'నారాయణ' యనుచు రాఁగా, చేరువనుండు శిష్యులు పళ్ళెములోని వానిని జాగ్రత్తచేసి వట్టి పళ్ళెములను వారివి వారికి మరల నిచ్చుచుండిరి. గ్రామమునందలి వైదికు లందఱును జేరి రెండు భిక్షలు చేసినారు; లౌకికుల యిండ్లలో నాలుగు భిక్షలు జరిగి నవి; తక్కిన దినములలో కోమట్లు బ్రాహ్మణ గృహమున భిక్షలు చేయించుచు వచ్చిరి.

రాజ—నీ వెప్పుడయిన వెళ్ళి పీఠదర్శనము చేసినావా?

సు(బ—రెండుమూడు పర్యాయములు చేసినాను. పీఠము నిలువెడెత్తున నున్నది; దానినిండను బహువిధములైన విగ్రహ ములును సాలగ్రామములును నున్నవి. వెండి పువ్వుల పీటమీఁదఁ గూరుచుండి పట్టుశాటి కట్టుకొని స్వాములవా రెప్పుడును కుంకుమ ముతో పీఠపూజ చేయుచుందురు. ఆ పీఠములో శ్రీయంత్రముకూడ నున్న దనియు, వారు పూర్వాశ్రమమునందు సహితము శ్రీ విద్యో పాసకులే యనియు విన్నాఁడను. అది సత్యమౌనో కాదో కాని వారిప్పుడు మాత్రము రాత్రులు చీఁకటిలో ముసుఁగువేసికొని యొక మనుష్యుని వెంటఁబెట్టుకొని ప్రత్యక్షమయిన శ్రీయుపాసనము చేయు టకె బయలుదేఱుచుందు రని చూచిన వారే యొకరు నాతో రహస్య

ముగాఁ జెప్పినారు. మొన్న నీనడుమ నొక శిష్యుఁ డెత్తుకొని పాఱి పోయినది గాక, యింకను పీఠమునకు రెండువేల రూపాయల వెండి సామాగ్రి యున్నవి.

రాజ—వారు గ్రామములో నున్నకాలములో మత సాంకర్య నివారణముగాని మత వ్యాపనముగానీ చేయుటకేమయినఁ బ్రయత్నము చేసినారా?

సుబ్ర—అట్టి పను లేమియు చేయలేదు గాని యొక్క ఘన కార్యమును మాత్రము చేసినారు. ఆ గ్రామములో ధనవంతురాలయిన యొక బాల విధవ యున్నది. ఆమె యేమో భ్రూణహత్య చేసినదని గ్రామములోని సభాపతులు కొంద ఱామెను జాతినుండి బహిష్కారము చేసిరి. తరువాత నామె జగన్నాధసంతర్పణము చేసినప్పుడు ధనమున కాశపడి కొందఱు బ్రాహ్మణులు భోజనములు చేసిరి అందు చేత నక్కడకు భోజనములకు వెళ్ళినవారందఱు నొక కక్షగాను, వెళ్ళని వారందఱు నొక కక్షగాను నేర్పడిరి. లోకమున కెల్లను ధనమె మూలమగుటచేతను, ఆమె లక్షవత్తుల నోము మొదలయిన వ్రతములు చేసి యప్పుడప్పుడు బ్రాహ్మణ సమారాధనములు చేయుచు వచ్చుచుండుట చేతను, క్రమక్రమముగా సంఖ్యయం దామె పక్షము వారే బలపడి మొదట వెలివేసిన వారికే యిప్పుడు వెలిగా నుండెను. తరువాత స్వాములవారు విజయంచేసి యా రెండు పక్షముల వారిని సమాధానపరచి, ఆమెయొద్ద తాము రెండువందల రూపాయలను స్వీకరించి యామెకు పుట్టువెంట్రుకలు తీసివేయించి, ఆ కేశఖండన మహోత్సవ మయిన మరునాఁడే యామె యింట భిక్షచేసి ముందుగా తాము హస్తోదకము పుచ్చుకొని తరువాత బ్రాహ్మణుల కందఱకును నిప్పించి నాటితో నామె వెలి తీర్చివేసిరి.

రాజ—ఆ స్వాములవారు పూర్వాశ్రమములో నే గ్రామ నివాసులు?

సుబ్ర—వారి నివాసస్థలము ముంగొండయగ్రహారము. ఆయనకు నలుగురు కొమాళ్ళున్నారు. ఆశ్రమమును స్వీకరించిన తరువాతనే

స్వాములవారు మునుపు మాన్యముల మీఁద నున్న ఋణములను దీర్చివేసి నలుగురు కొమాళ్ళకును వివాహములు చేసి కోదండ్ర కొక్కొకరికి రెండేసి వందల రూపాయల యాభరణము లుంచినారు. ఇప్పు డీ స్వాములవారి పేరు శ్రీ చిదానంద శంకర భారతీస్వామి యఁట.

అని మాటాడుకొనుచు వారు రాజసభకుఁ బోవునప్పటికి రాజు గారు కొలువు కూటమునకు విజయంచేసి సింహాసనాధిష్ఠితులై కూరు చుండి యుండి మంత్రి తెచ్చియిచ్చిన విజ్ఞాపన పత్రికలను జదివి చూచుకొని పిఠాపురమునుండి వచ్చిన దొంగలను తమ యెదుటఁ బెట్టుటఁ కు త్తరువు చేసిరి. ఈ లోపల రాజశేఖరుఁడుగారును సుబ్ర హ్మణ్యమును నృసింహస్వామియు సభ ప్రవేశించి తగిన చోటులఁ గూరుచుండిరి; రాజభటులును దొంగలను గొనివచ్చి ప్రభువు నెదుర నిలువఁబెట్టి తాము ప్రక్కలను కత్తులు దూసికొని నిలుచుండిరి. అప్పుడు రాజుగారు సభ కలయఁజూచి 'యీ దొంగలను పట్టుకొన్న వారెవ'రని ప్రశ్న వేసిరి. సుబ్రహ్మణ్యము లేచి నిలువఁబడి 'నేను' అని మనవి చేసెను. తోడనే ప్రభువువారు రాజశేఖరుఁడుగారి వంక దృష్టి బరపి "యీతడు మీ కొమారుఁడు కాఁడా" అని యడిగి "చి త్త" మని యాయన బదులు చెప్పఁగా విని యెడమప్రక్కను గూరుచున్న వా రెవరని మరల నడిగిరి. రాజశేఖరుఁడుగారు చేతులు కట్టుకొని నిలు చుండి యీతఁడు తమ యల్లుఁడగుటయు గిట్టనివాఁ డొకఁడు అతఁడు వారణాసిపురముననున్న కాలములో వచ్చి మృతుఁ డయ్యెనని పట్టి ప్రవాదము వేయుటయు రుక్మిణి దొంగలచేత దెబ్బతిని మూర్ఛపోయి యుండఁగా తన్నందఱును దిగవిడచిపోయిన తరువాత మూర్ఛ లేచి పురుష వేషము వేసికొని సీత నెత్తుకొని పోయిన గ్రామమునుండి చెల్లెలితోఁ గూడ వచ్చుటయు సమగ్రమముగా విన్నవించిరి. రాజు గారు హర్షమును దెలుపుచు శిరఃకంపము చేసి, కొంతసే పూరకుండి యావంకఁ దిరిగి 'మీరేమి చెప్పుకొనెద'రని యడిగిరి.

నీలా—సర్వమును దెలిసిన దేవరవారికడ మేము వేఱుగ

చెప్పుకోవలసిన దేముండును? మేము నిరపరాధులమని చెప్పఁబోము. దేవరవారు దయాపూర్ణ హృదయులు గనుక ఆ దయారసమును మామీఁదఁ బ్రసరింపజేయ దీనత్వముతో వేడుకొనుచున్నాము.

కృష్ణ—నీది యే దేశము? చిన్నప్పటినుండియు నీ వెక్కడ నున్నావు? నీ చరిత్ర మేమి?

నీలా—నా చరిత్రము మిక్కిలి యద్భుతమయినది. నేను దానిని చెప్పుకొనుటకు సిగ్గుపడవలసి యున్నను దేవరయంతటివా రడుగుచున్నారు గాన దాఁచక విన్నవించెదను. ఈవఱకు నేను జేసిన దుష్కృత్యము లన్నిటిని తీఱిక కలిగియున్నప్పుడెల్ల నాకు స్మరణకుఁ దెచ్చి నా మనస్సు పలువిధముల నన్ను బాధించుచున్నది; రాత్రులు నన్ను నిద్రపోనీయదు; కలలో సహితము నేను జేసిన ఘోర కృత్యములకు రాజభటులు నన్నుఁ గొనిపోయి శిక్షించుచున్నట్టు కనఁబడి యులికిపడుచుందును. అంతేకాక నాకిప్పుడు వార్ధకము వచ్చియున్నది. కాఁబట్టి చిరకాలము బ్రతుకఁబోను. ఆ సంగతిని తలఁచుకొను నప్పు డెల్ల నాకు యమ భటులవలని భయముచేత దేహము కంపమెత్తు చున్నది. రాజ దండనను పొందినవారికి యమదండన లేదని పెద్దలు చెప్పుదురు. కాఁబట్టి నేను చేసిన పాపమునకు మీవలన శిక్షను బొంది సుఖింపఁ గోరుచున్నాను.

కృష్ణ—నీ చరిత్ర మంత యద్భుతమయిన దయ్యెనేని, ససా కల్యముగా వినిపింపుము. ఇచ్చట నున్న వారందఱును విని యానం దించెదరు.

నీలా—నా జన్మస్థానము కాళహస్తి. నా తల్లిదండ్రు లంతగా ధనవంతులు కాకపోయినను శూద్రకులములలో మిక్కిలి గౌరవమును కాంచిన వంశమునందుఁ బుట్టినవారు. నా తల్లిదండ్రులకు నేనొక్కఁ డనే పుత్రుఁడను గనుక నన్ను వారు మిక్కిలి గారాబముతోఁ బెంచు చుండిరి. నేనేది కావలె నన్నను తక్షణము తెచ్చిపెట్టుచుండిరి. అయి దేండ్లు వచ్చిన తరువాత నన్నొకనాఁడు చదువవేసి, పంతులకు దోవ తుల చాపును గట్టఁబట్టిరి. ఆ పంతు లే విధమునను దనకు జీవనము

జరగనందున పీనుగుల మోచు వ్యాపారమునఁ బ్రవేశించి ముసలివాఁడయి తాను చిన్నప్పుడైనను చదువు కొన్నవాఁడు కాకపోయినను తుదకు చదువుల బడిని జీవనోపాధిగా నేర్పరచుకొని మా గ్రామమును జేరెను. ఆతఁడు చెప్పెడు చదువొక్క ముక్కయైనను లేకపోయినను గొట్టెడి దెబ్బలు మాత్ర మక్షరలక్షగా నుండెను. అయిన నాతఁడు ధనమిచ్చినవారియెడ మిక్కిలి ప్రేమగలవాఁడు గనుక నాతల్లిదండ్రులు చిఱుతిండి నిమిత్తమయి నాకిచ్చెడి సొమ్ములో సగము పంతులకిచ్చి దెబ్బలు తప్పించుకొంటిని. అందుచేత పంతులు నామీఁద నత్యంత ప్రేమగలవాఁడై నాకు బడిపెత్తనమిచ్చి, నా తల్లిదండ్రులతో మీ కొమారునంతటి బుద్ధిమంతుఁడు లేఁడని చెప్పుచుండును. చిన్నప్పటి నుండియు నేను నిజముగా సూక్ష్మబుద్ధి గలవాఁడను నేర్పుకలవాఁడను అవుదును. నా నేరుపరితనమువలన మావారి కెప్పుడును నష్టమేకాని చిల్లిగవ్వయైనను లాభము కలుగకపోయినను నా జననీ జనకులు నన్ను నేరుపరినిగానే యెంచి సంతోషించుచుండిరి. ఏల యనిన, నేను నా నేరుపంతయు నితరులను మోసము చేయుటయందే యుపయోగించుచు వచ్చితిని. నేను మోసములను నేర్చుకొనుటలో నిచ్చిన శ్రద్ధలో సగమైనను ఏదో యొకవృత్తిని నేర్చుకొనుటలో నిచ్చియుంటినేని, నేనీపాటికి యెంతో భాగ్యవంతుఁడనై యుందును. ఆ సంగతి నట్లుండనిండు. నాకు బడిపెత్తనము వచ్చుటచేత పంతులతో చాడీలు చెప్పి కొట్టించెదనని పిల్లలను బెదరించి తినుబడి పదార్థములను లంచము పుచ్చుకొనుచుందును. ఇట్లుండగా నా దురదృష్ట వశమున ఆ పంతులు కాలము చేసెను. ఆ కాలములో పంతు లెంత విస్తారముగా దెబ్బలు కొట్టుచున్న నంత గట్టివాఁడనిపించుకొను చుండును గనుక చదువుకొన్న పంతు లదివఱకే మాయూర బడిపెట్టు కొనియున్నను, అతఁడు పిల్లల యందు ప్రేమగలవాఁడై నిష్కారణముగా కొట్టుటకు పాలుపడనందున, పిల్లల నెవ్వరు నాతని బడికిఁ బంపకుండిరి; ఇప్పుడు గ్రామములో రెండవ పంతులు లేనందున, మా బడిలోని పిల్లల నందఱను విధిలేక యక్కడకే పంపవలసి

వచ్చెను. ఈ క్రొత్త పంతులువద్ద మునుపటివలె నా యాటలేమియు సాగినవికావు. ఇంతలో మా తండ్రియు నాకస్మికముగా గుండెలలో నొప్పివచ్చి లోకాంతరగతుఁడయెను. అతఁడు తన ధనము నెక్కడనో పాతిపెట్టి మరణకాలమునందెవ్వరితోను చెప్పకయే కాలము చేసినందున పెద్దమ్మవారు మమ్ము మఱింత శీఘ్రముగా వచ్చి యాత్ర యించెను. ధనికుఁడైన మా పొరుగువారి పిల్లవాఁ డొకఁడు మా బడిలోనే చదువుకొనుచుండెను;అతఁడు చదువునందు మిక్కిలి యాసక్తి కలవాఁడు. అతనితో నేను మైత్రి చేసికొని మిక్కిలి నమ్మకమిచ్చి మెలఁగుచుంటిని. కొందఱు నమ్మకమిచ్చినప్పుడు మనసుకూడ నిచ్చియూరకుందురు; నేను తెలివిగలవాఁడను గనుక ఆలాగున జేయక. వేయి నమ్మకము లిచ్చినను మనసు మాత్ర మియ్యక దాఁచుకొంటిని. ఈ ప్రకారముగా నుండి యతనిని పలువిధముల మోసముచేసి ధన మార్జించుచుంటిని. అది యేమి మాయయోకాని నే నెన్నివిధముల మోసముచేసి ధనము సంపాదించుకొనుచున్నను బీదవాఁడుగాను, అతఁడు ధనవంతుడుగాను ఉంటిమి. అతఁడు విద్యయందు వృద్ధి పొందినకొలఁది, నేను ద్యూతవిద్యయందు పాండిత్యమును పొంద నారంభించితిని. చెడుపిల్లవాండ్రతోడి సాంగత్యమువలనఁ జదువు మానివేసి డబ్బుపెట్టి జూదమాడ మొదలుపెట్టి యా వ్యసనములోఁ బడి యింటఁగల వస్తువులను దొంగతనముగాను బలవంతముగాను దీసికొనిపోయి జూదగాండ్రకు సమర్పించుచుందును. ఇట్లుండియు మా పొరుగు చిన్నవానితోడి చెలిమిని మాత్రము మానలేదు. అతని పేరు భాస్కరుఁడు, నా పేరు పద్మనాభుఁడు. ఇట్లు జరుగుచుండఁగా నాకు పదియాఱు సంవత్సరములు దాఁటినవి; నా మిత్రుండు పెద్దవాఁడై గృహయాజమాన్యమును వహించి విద్యాభిరుచిగలవాఁడై సదా పండితుల గోష్ఠిని ప్రొద్దుపుచ్చుచుండెను. నే నొకనాఁ డతని యొద్దకుఁ బోయి నా స్థితిగతులను జెప్పుకొని నా తండ్రియు వర్తకుఁడే గనుక నాకు వ్యాపారము చేయ నిష్టముకలదనియు మూలధనము క్రింద నేమైనఁబెట్టుబడిబెట్టి సాయముచేయవలసినదనియు కోరితిని.

అతఁడు తానుగూడ పాలికుండెదనని చెప్పి రెండువందల రూపాయలను నా చేతికిచ్చి నేను పనిచేయుటకును తాను వడ్డి పుచ్చుకొనకుండుటకును, వచ్చిన లాభములో చెఱిసగము చూచుకొనుటకును నన్నొడఁబఱిచి పంపెను. మాకు వచ్చిన లాభము స్వల్పమే యైనను పనిచేయువాఁడను గనుక నా కెక్కువ లాభము కావలెనని నేను నా మిత్రునితో కలహము పెట్టుకొన జొచ్చితిని. రాజు లనుభవించుటకు రాజ్యములున్నను, ఒకరితో నొకరు పోట్లాడి చత్తురు; సన్యాసులకు కౌపీనము కంటె నధిక మేమియు లేకపోయినను పోరులేక సంతుష్టి పొంది యుందురు. దైవము దయచేసినదానితోఁ దృప్తి పొందియున్న నేకలహములును •గలుగవు. తృప్తిలేక యాశాపిశాచముచే నావహింపఁబడినచో నెల్ల కలహములును గలుగును. అయినను నా స్నేహితుఁడు మిక్కిలి మంచివాఁడును ఉదారసాహసము కలవాఁడును గనుక, ఒకనాఁడు నన్ను తన దగ్గఱకుఁ బిలిచి యిట్లనియెను:

"నీవు మొదటినుండియు వర్తకుఁడవుగా నున్నావు గనుక నీకు సొమ్మునందే యిష్టము; నాకు విద్యాధనమునందు మాత్ర మిష్టము. త్యాగభోగముల కక్కఱకు రాకపోయినను ధనమునుజూచుకొనుచున్నను నీకు సంతోషము కలుగును. నాకు గౌరవముతో జరుగుట కున్నంజాలును. కాఁబట్టి యీ రెండువందల రూపాయలను నీవు పుచ్చుకొమ్ము."

అని యాతఁడు పెట్టుబడి పెట్టిన సొమ్మును నాకు విడిచి పెట్టెను. ఆ సొమ్ము చేతికందిన సంతోషముచేత, మఱింత యుల్లాసముతో దుకాణము కట్టిపెట్టి రాత్రియు పగలునుగూడ జూదమాడ సాగించి కొన్ని మాసములలో సొమ్మంతయుఁ బోఁగొట్టుకొని జోగినైతిని. తరువాత పశ్చాత్తాపపడి, తిండికి సహితము జరగక యిబ్బందిపడుచు నొకనాఁడు మాపికలువేసిన బట్టలతో స్నేహితుని యొద్దకుఁ బోయి యాతఁడు చేసిన యుపకారమును బహువిధములఁ గొనియాడి నాకు సంభవించిన దురవస్థ యంతయుఁ జెప్పుకొంటిని.

ఆతఁడు నా స్థితిని విని మిక్కిలి విచారపడి, సొమ్ము చేతనుంచిన యెడల పాడుచేయుదునని యెఱిఁగి యొక స్నేహితునకు జాబువ్రాసి నన్నచ్చటికిఁ బంపెను. నేనా యుత్తరమును దీసికొనిపోయి చూచిన తోడనే యాతఁడు నన్ను మధ్యాహ్నమున రమ్మనిచెప్పి నాకు నెలకు పది రూపాయల జీతముగల పని నొకదాని నిచ్చెను. నేనా పనిలో రెండు మాసములుండువరకు నాకది యెంతో భారముగా కనఁబడెను. ఒంటిగా నున్నప్పుడు నా కంటఁబడిన వస్తువుల నెల్లను హస్తలాఘవమును జూపి నేను మాయముచేయుచు వచ్చినందున, నా యజమానుఁడు వారిమీఁదనుపెట్టి వీరిమీఁదనుపెట్టి నన్ను దిట్టుచుండెను. అంతియకాక యొకరికిఁ లోఁబడియుండి వారు చెప్పినట్లెల్ల పనిపాటలు చేయుట నా స్వభావమునకు సరిపడినదికాదు. నాకు స్వభావముగా మహారాజువలె నుండవలెనని యాశ గనుక, ఆ పనిని విడిచిపెట్టివచ్చి యింటివద్ద కాలిమీఁద కాలువేసుకొని కూరుచుండి నన్ను నమ్మినవారికడ నెల్లను ఋణములు చేయుచు, అప్పుపుట్టి నంతకాలము సులభముగా జీవనము చేయుచుంటిని. ఈ ప్రకారముగా నిరుద్యోగముగా జీవనము చేయుచున్న కాలములో నేనితరులుచేయు హితబోధ నెప్పుడును వినకపోయినను, అడుగుట యందు మాత్రము విశేష శ్రద్ధపుచ్చుకొని విశేష నీతి వాక్యములను నేర్చుకొంటిని. అటు తరువాత నా నీతి వాక్యములు నాకేమియుఁ బనికి రాకపోయినను, ఇతరులకైనఁ బనికి వచ్చునని యెంచి మూఢులకు హితోపదేశములుచేసి గొప్పవాఁడ నని పేరుపడి ధనమార్జింప నారంభించితిని. అప్పుడు సహితము నా నడత తిన్నగా నుండనందున నొకనాఁడొక భక్తుఁడువచ్చి 'మీరిన్ని నీతులను జెప్పుచున్నారు గాని మీ ప్రవర్తనము తిన్నగా నున్నదా?' యని నన్నుఁ బ్రశ్నచేసెను. 'నాకుఁ బనికి రావనియే కదా యీ నీతులన్నిటిని మీకు వదలివేయుచున్నాను; నాకే పనికివచ్చిన యెడల నొక్క వాక్యమయిన నా కుక్షిలో

నుండి పైకి రానిత్తునా?' యని సమయోచితముగా బ్రత్యుత్త
రమునిచ్చి. యిఁకనందు నిలుచుట కార్యము కాదనుకొని శ్రీఘ
ముగా మా గ్రామము వదలివేసి దేశాంతరమునకుఁ బోవలెనని
బయలు దేఱితిని. అట్లు బయలుదేఱి గ్రామైకరాత్రముగా శయ
నించుచు భోజనము చేసినయూరఁ బరుండక నిత్యప్రయాణములు
చేయుచు, ఒకనాఁ డొకగ్రామముపఱగడ గొప్ప మేఁకల మంద
నొక దానిని జూచి ఇన్ని మేఁకలను వాఁడెట్లు కాపాడఁగలఁడాయని
గొల్లవానియందు మిక్కిలి కనికరము తోఁచి కొంతభారము
తగ్గించినను తగ్గించుటయే యని రెండు మేఁకపిల్లలను బుజము
మీఁద వ్రేసికొని నడవ నారంభించితిని: అప్పుడు వాని వెంటనే
తల్లియు నఱచుచు రాసాగెను: అది చూచి తల్లి బిడ్డ లనెడఁబాపిన
పాపము వచ్చునని కొంత భూతదయ గలవాఁడనై యా పిల్లల
తల్లినిగూడఁ దోచుకొని పోవుచుంటిని. ఆ సంగతి నేలాగుననో
కనిపెట్టి గొల్లవాఁడు నా వెనుక 'దొంగ! ఆగు' మని కేకలు
వేయుచు నడచి వచ్చుచుండెను. అదివరకు పయిగ్రామము నెంత
ప్రొద్దెక్కి చేరుదునోయని భయ పడుచుంటిని గాని, వాని కేక
లతో నిమిషములో నూరుచేరి సంతోషించి తిరిగి చూచితిని; వాడు
నా పరుగు కలిసికోలేక తక్కిన మేఁకల నెవ్వరెత్తుకొని పోదురో
యని యప్పుడే వెనుక మరలి పోయెను. నేనా మేఁకను పిల్లలను
పొరుగూరిలో విక్రయించి యా సొమ్ము దారిబత్తెమున కుంచుకొని,
కొన్ని దినములలో కొండవీడు చేరి యచట యోగినై యుండి, నా
యొద్ద సీతారామ యంత్రమున్నదనియు దానిని జూచిన వానికి
సమస్త సంపదలు గలుగుననియుఁ జెప్పి, యొక బొమ్మరాతిని
గదిలోనుంచి రహస్యముగా డబ్బు డబ్బు చొప్పునఁ బుచ్చుకొని
చూప నారంభించితిని. ఏ పాడు వస్తువు నయిననుసరే రహస్య
ముగా నుంచుటవలన దానియందు గౌరవము హెచ్చును. దివ్య
క్షేత్రముల యందలి దేవాలయములలోని విగ్రహములను పామరులు
పూజారులకు దక్షిణలిచ్చి స్వామి యెంత బాగుండునో యని చూచు

లాగుననే యెల్లవారును నాకును కానుకలను సమర్పించి యాబొమ్మ రాతిని మూఁకలుగావచ్చి జనులు చూచి పోవుచుండిరి: చూచిన తరువాత చేతకాని పనివానిచేతఁ జెక్కఁబడిన యా కురూపముగల విగ్రహములందువలెనే యారాతియందును వీధిలోఁ గనఁబడెడి బొమ్మరాయియే యని యెల్లవారికిని ననాదరము కలుగనారంభించెను. నిజముగా నేను సీతారామ యంత్రమని లోపలఁబెట్టి చూపిన శిలను ఒక దినమున వీధిలోఁ బెట్టి చూపినచో మఱినాఁడెవ్వరును దాని మొగము వంకనైనఁ జూడఁగోరరు. నేనా ప్రకారముగా యోగినిగా నున్నకాలములో ప్రయోగ విద్యయందును భూతవైద్యమునందును మిక్కిలి ప్రసిద్ధి కెక్కిన వాఁడను. కాఁబట్టి నామహత్వము నెల్లవారును చెప్పుకొను చుందురు. నేను వదలింపఁబూను కొన్న దయ్యముల కథలనుబోలె నా కథలను సహిత మెల్లవారును నత్యాదరులై వినుచు వచ్చిరి: కాని యివియు వానివలెనే వినువారి భయమును మఱింతవృద్ధి పఱుచుటకే వినియోగపడుచు వచ్చినందున. గ్రామములో నందఱును నేనేమి ప్రయోగము చేసిపోదునేమో యని నాకు జడియు చుండిరి.

పయిమిషచేత ధన మార్జించి యా గ్రామములో సుఖజీవనము జేయుచుండఁగా నన్ను వ్యాధి యాశ్రయించినందున. నే నదివర కెందఱకో మరణమున బ్రహ్మైక్యమే కాఁబట్టి సంతోషింపవలయునని బోధించుచు వచ్చినను చచ్చిపోదునని భయపడఁ జొచ్చితిని. మీరే యోగిని బిలిచి మీకు మరణమన్న భయమేమైనఁ గలదా యని యడిగినను తడవుకోకుండ లేదని చెప్పునుగాని యాతనికిఁ గొంచెము రోగమువచ్చి నప్పుడు మాత్ర మాతని చర్యవలన మూఢులకుండు దానికంటె నెక్కువ భయము కలిగి యుండుటను గనిపెట్టవచ్చును. నేనట్లు యోగివేషము వేసికొనియున్న కాలమున నితరు లేయోగిని ప్రశంసించినను. నే నాతఁ డెంతవాఁడని తృణీకరింపుచుందును. సాధారణముగా యోగ్యులు తాము కీర్తిని బొందవలెనని కోరుచుండఁగా అయోగ్యులు వారి కీర్తిని పాడుచేసి తమ కీర్తితో సమాన

మైన దానినిగాఁజేయఁ జూచుచుందురు గదా? నే నిట్లనేక వేషములు వేసి కడపట బైరాగినై వీరినిద్దఱిని శిష్యులనుగాఁ గైకొని చిదానంద యోగి యనుపేర ధవళేశ్వరము ప్రవేశించి, యీ రాజశేఖరుఁడు గారినే స్వర్ణముచేసి యిచ్చెదనని మాయచేసి యప్పుడు తమయొద్దకుఁ దెచ్చిన నగలనే యపహరించుకొని పోతిని. అక్కడనుండి పోయిన పిమ్మట గడ్డమును మీసమును గొఱిగించుకొని నీలాద్రిరాజు నయి పిఠాపురము ప్రవేశించి, వీం(డసాయముచేతనే రాజుగారి ధనాగారములోని ధనమును తరలించితిని. ఈ రెండు చోట్లను నేను జరిగించిన యద్భుత చర్యలను నా నటనమును రాజశేఖరుఁడుగారును కొమారుఁడును చక్కగాఁ జెప్పఁగలరు కనుకను, ఆత్మప్రశంస యనుచిత మగుటచేతను, ఇంతటితోఁ జాలించు చున్నాను- అని యూరకుండెను.

కృష్ణజగపతి మహారాజులుగా రాతని చరిత్రము విన్న తరువాతను నిమిష మాలోచించి, పద్మనాభుని వంకఁ దిరిగి 'నీ విప్పుడు బుద్ధి తెచ్చుకొని నిజముగాఁ బశ్చాత్తప్తుఁడ వైనాఁడవు గనుక, విన్నొక్క సంవత్సరము కారాగృహమునందుఁ బెట్టింప నిశ్చయించినా' మని చెప్పి, కారాగృహాధికారి కట్టియుత్తరువును వ్రాసి యాతని రాజభటుల వెంబడిని చామర్లకోటకుఁ బంపివేసిరి. తరువాత పిఠాపురపు వారి ధనము నచ్చటికి వెంటనే పంపివేయ మంత్రి కాజ్ఞచేసి, దొంగతనమును పట్టుకొన్నందునకు సుబ్రహ్మణ్యమును శ్లాఘించి, రాజశేఖరుఁడుగారివంకఁ దిరిగి రాజుగా రిట్లు చెప్పిరి:

"మీ రిదివఱ కెన్నో కష్టముల ననుభవించి యా యాపదల నన్నిటిని గడచి మరల సుఖము ననుభవించు దశకు వచ్చుచున్నారు. కాఁబట్టి మీకు నేను కొన్ని హితవాక్యములమ జెప్పబోవుచున్నాను. మీరు నా మాటలను సావకాశముగా వినవలెను. పడిన తరువాత లేచుట గొప్పతనముగాని యెప్పుడును పడకుండుట గొప్పతనము కాదు. మీ రీనీతిని మనసునం దుంచుకొని వెనుకపడిన. కష్టములకై విచారపడకుండవలయును. ఇతరులు చేయు ముఖస్తుతుల కుబ్బి. 'అదాయ

మనకంటె నధికమైన ధనము దానము చేయకుండవలయును. ఒక్క కుటుంబములోని వారు పలువురు పదిమందితో నత్యంతమైత్రి కలిగియే యున్నను గృహము చేరినతోడనే గర్భశత్రువులుగా నుందురు. కాఁబట్టి మీ కుటుంబమునం దట్టి కొఱఁత కలుగకుండఁ గాపాడుచు రావలయును. విరోధమును సాధించుటకు మంచి యుపాయము శాంతిని వహించుటయే. మనకెవ్వరిమీఁద నైనను పగ తీర్చుకోవలె నని బుద్ధిపుట్టి దానిని మరలించుకో లేనియెడల మనము పగతీర్చుకోశక్తి కలిగి యుండియు క్షమింతుమేని, శత్రువులు సహితము మనలను జూచి బుద్ధి తెచ్చుకొని జ్ఞానవంతులగుదురు. కప్ప కఱవ వలెనని ప్రయత్నము చేసిన నెంత ప్రయోజనకారి యగునో బీదవాఁడు గొప్పవానిని పగసాధింపఁ దలఁపుగొన్న నంత ప్రయోజనకారిగానే యుండును. వట్టి బెదరింపులతోనే ముగిసెడు కోపము నెవరు లక్ష్యము చేయుదురు? అట్టి కోపమువలన మనకార్యమును సాధించుకోలేకపోవుట యటుండఁగా మీఁదు మిక్కిలి నష్టమును కూడఁ బొందుదుము. మీరు శోభనాద్రి రాజు మీఁద తొందర పడి మీ కోపమును చూపినందుననేకదా మీకు కారాగృహబంధనము సంభవించినది! కాఁబట్టి యిఁకముం దెప్పుడును మీరు మీకంటె నధికులైన వారి మీఁద మీ కోపమును కనఁబఱుప కుండవలయును. కొందఱు మతిహీనులు పూర్వకాలమే మంచిదని పొగడి మీరుచేయు దోషములను కాలమునందారోపించి మిమ్ము నిరుత్సాహులను జేయుదురు; కాని చక్కఁగా నాలోచించి చూడఁగా బూర్వకాలమునకంటె నిప్పటికాలమే మంచిదని నాకు తోఁచుచున్నది. పుణ్యాపాపములు మనుష్యుల ప్రవర్తనములో నున్నవికాని కాలములో నేమియు లేవు. కాఁబట్టి మీరు చేసినదోషములకు కాలమును దూషింపక మీ ప్రవర్తనము తిన్నపఱచుకొనుటకే ప్రయత్నపడవలయును. మీకు గౌరవముతో జీవనము జరుగుటకు చాలినంత సొమ్మున్నచో విశేషముగా లేదని మీరెప్పుడును చింత పడకుండవలయును. ఈరీతిని దెలిపెడి పూర్వకథ నొకదానిని మీకుఁ జెప్పెదను వినుండి. పూర్వమొక ధనవంతుఁడు శరీరమునిండ రత్న ఖచితములైన స్వర్ణాభరణములను

ధరించుకొని వీధినిబడిపోవుచుండఁగా, బీదవాఁడొకఁ డాతనినివెంబ డించి నగలను జూచి మాటిమాటికి నమస్కరింప నారంభించెను. ఆ ధనికుఁడాతనిని జూచి 'నా నగలలో నేనేదియు నీకియ్యలేదే,ఎందుల కట్లు చేయుచున్నా'వని యడిగెను. 'ఆ నగలు నాకక్కఱలేదు; మీరు నన్ను నగలను చూడనిచ్చినారు గనుక నమస్కారములు చేసినాను; మీరును చూచుకొని సంతోషించుటయే కాని నగలవలన వేఱొక ప్రయోజనమును పొందఁజాలరు; మీరు నగలను కాపాడుకొనుటకై యెంతయు శ్రమపడుచున్నారు; నా కాశ్రమ యక్కఱలేకయే సంతో షము లభించు చున్నది: మీకును నాకు గల వ్యత్యాస మిదియే' యని వాఁడు బదులుచెప్పి పోయెను. ఈ హేతువునుబట్టియే నేను మీకు విశేషధనము నియ్యఁగలవాఁడ నయ్యును, ఇయ్యక మీ మాన్యములను మాత్రము విడిపించి యిచ్చుచున్నాను. వానితో మీరు తృప్తి పొంది సుఖజీవనము చేయుచుండుఁడు."

అని చెప్పి కృష్ణజగపతిమహారాజుగారు మీకు మఱి యేదియైనఁ గోరిక కలదాయని రాజశేఖరుఁడుగారి నడిగిరి. ఆయన ప్రభువువారి సుగుణసంపత్తిని వేయివిధముల గొనియాడి, తన కుటుంబమునకుం జేసిన మహోపకారమును స్మరించి తాను చెఱసాలలో నున్నకాల ములో విజ్ఞాపనపత్రికను వ్రాసి పంపుట మొదలగు పనులలోఁ దన కత్యంతసహాయుఁడుగా నున్న మంచిరాజు పాపయ్యను చెఱనుండి విడిపింపుఁడని వేడుకొనెను. తన కపకారముచేసిన శత్రువునందు కూడ దయ గలిగియుండుటను శ్లాఘించి, రాజుగా రప్పుడే యాతనిని విడిచిపెట్ట నాజ్ఞాపత్రికను బంపి తాము కొలువు చాలించి యంతఃపుర మునకు విజయంచేసిరి. అంత రాజశేఖరుఁడుగారు మొదలగువారు కొలువుకూటమును విడిచి తమతమ యిండ్లకుఁ బోయిరి.

పదునేనవ ప్రకరణము

రాజశేఖరుఁడుగారు స్వగ్రామమునకుఁ బోవుట—సుబ్రహ్మణ్యము వివాహము—సీత వివాహము—రాజశేఖరుఁడుగారు తానుబడిన కష్టములవలన కృత్యమును నేర్చుకొని సుఖముగా జీవనము చేయు చుండుట.

మఱునాఁడు రాజుగారి యుత్తరువుప్రకారము రాజశేఖరుఁడు గారు సభకు వచ్చినప్పుడు, కృష్ణజగపతి మహారాజుగారు తన సభికు లలో నొకరిని బిలిచి రూపాయలసంచులను రెంటిని తెప్పించి ముందు బెట్టి 'మీ రీ ధనమును బట్టుకొని రాజశేఖరుఁడుగారితో ధవళేశ్వరము నకుఁ బోయి గృహమును మాన్యములను విడిపించియిచ్చి రం'డని యాజ్ఞాపించి అవిగాక మఱి నాలుగువందల రూపాయలను రాజశేఖ రుఁడుగారికిచ్చి 'మీ రీసొమ్ముతోనే సీతయొక్కయు సుబ్రహ్మణ్యము యొక్కయు వివాహములనుజేసి వచ్చుబడికి మించిన వ్యయ మెన్నఁ డును జేయక సుఖజీవనము చేయుచుండుఁ' డని హితబోధచేసి వారికి సెలవిచ్చి పంపిరి. రాజుగారివద్ద సెలవు పుచ్చుకొని రాజశేఖరుఁడుగారు భీమవరమునకు వెళ్ళునప్పటికి, జగ్గంపేటనుండి వచ్చి యింటికడ నెవ్వరో బంధువులు కాచియున్నారని సమాచారము తెలిసెను. ఆ మాట విని వేగిరపడి యిల్లుచేరఁగా వీధియరుగుమీఁద నొక ముసలి బ్రాహ్మణుఁడు కూరుచుండి యుండెను. రాజశేఖరుఁడుగా రాయనను జూచి మీరెవరని ప్రశ్నవేయఁగా, తమ యింటిపేరు భావరాజుగా రనియు తనపేరు సూర్యనారాయణ యనియుఁ జెప్పి 'రాజశేఖరుఁడు గారు మీరేకారా?' యని ప్రశ్నవేసెను.

రాజ—అవును, మీ రేమిపనిమీఁద వచ్చినారు?

సూర్య—మీ యింటి కినడుమ సుబ్బరాయఁ డనుచిన్నవాఁడు వచ్చినాఁడు. అతఁ డెక్కడనున్నాఁడు?

రాజ—ఆపేరుగల చిన్నవాఁ డెవ్వఁడును మాయింటికి రాలేదు.

సూర్య—మీ కొమార్తెను దొంగ లెత్తుకొనిపోయినప్పుడు మా గ్రామమునుండి తీసికొని వచ్చినాఁడు. అతఁడు వేంకటేశ్వరుల మ్రొక్కును బట్టి తల పెంచుకొన్నాఁడు; మిక్కిలి చక్కనివాఁడు; ఒక రాజుతోఁ గూడ బయలుదేఱి మీయింటికి వచ్చెద నని మాతోఁ జెప్పి నాఁడు; చిన్నతనములో మీవద్ద విద్య నేర్చుకొన్నాఁడట!

రాజ—అతనితో మీకేమి పని యున్నది?

సూర్య—మా యింటియొద్దఁ గొన్నిదినములున్నాఁడు; అతని రూపగుణసంపదను జూచి యతనికి నాకొమార్తె నిచ్చి వివాహముచేసి, నాకు పుత్రసంతానము లేదు గనుక అతని నిల్లటిక ముంచుకోవలెనని నిశ్చయించుకొన్నాము.

అనిన తరువాత రాజశేఖరుఁడుగారు రుక్మిణి సుబ్బరాయఁడను పేరున పురుషవేషము వేసికొనియుండుట లోనుగాఁగల వృత్తాంతము నంతను వినిపించి, యాచిన్నదానిని తన కుమారుఁడైన సుబ్రహ్మణ్య మునకుఁ జేసికొనియెదని వాగ్దానము చేసిరి. అంతట సూర్యనారాయణ గారు పెన్నిధి దొరికిన పేదవానివలె పరమానంద భరితుఁడై రాజ శేఖరుఁడుగారియొద్ద సెలవు పుచ్చుకొని వెంటనే తన గ్రామమునకుఁ బోయి భార్యను కుమార్తెను వెంటబెట్టుకొని మఱునాఁడు మధ్యాహ్న మునకు మరలవచ్చెను. ఆ దినముననే రాజశేఖరుఁడుగారు చల్లపాటు వేళ బండ్లుచేసికొని సకుటుంబముగా బయలుదేరి, రెండుమూడు దిన ములలో సూర్యనారాయణ గారితోఁ గూడ రాజమహేంద్రవరముచేరి, అక్కడ రామమూర్తిగారి లోపల రెండు దినములుండి, వారికడ దాచిన పాత్రసామగ్రిని దీసికొని వారినిగూడ వివాహమునకై వెంటఁ బెట్టుకొని సుఖముగాఁ బోయి ధవళేశ్వరము ప్రవేశించిరి.

పెద్దాపురమునుండి వచ్చిన కృష్ణజగపతి మహారాజుగారి సఖి కుఁడు రాజశేఖరుఁడుగారికి మాన్యములను గృహమును విడిపించి

యిచ్చి. మరల దన ప్రభువుగారి యొద్దకు పోఁగోరఁగా రాజశేఖరుఁడుగా రాయనను బహువిధముల బ్రతిమాలుకొని కొమారుని యొక్కయు కొమార్తెయొక్కయు వివాహములు జరుగువరకు నిలుచునట్లొడఁబఱిచిరి. రాజశేఖరుఁడుగారు మరల గ్రామమునకు వచ్చి మాన్యములు వదలించుకొని ధనికులయి యున్నారన్నవార్త విన్నతోడనే బీదతనము వచ్చినప్పుడు మొగముచాటు వేసిన పూర్వపు స్నేహితులందఱును పెల్లగిలి రాసాగిరి. మున్నుపిలిచినను పలుకని యాశ్రితకోటిలోని వారందఱును దినమును కారుపర్యాయము లింటి చుట్టును దిరుగ నారంభించిరి; తొల్లి చూడమనసయినను గనఁబడని భృత్యవర్గము జీతబత్తెములులేకయే సదా గుమ్మమువద్ద నిలువఁజొచ్చెను. రామశాస్త్రియు సిద్ధాంతియు వచ్చి ముఖస్తుతులయందుఁ దమకుఁగల పాండిత్య ప్రకర్షమును మునుపటికంటె ద్విగుణముగా బ్రకటించుచు వచ్చిరిగాని, తమ విద్యాసారస్యమును గ్రహించి యక్షర లక్షలిచ్చెడి మునుపటి యౌదార్యమును రసికత్వమును రాజశేఖరుఁడుగారియం దప్పుడున్నట్లు వారికి కనఁబడలేదు. వారిలో సిద్ధాంతి తనమీఁద రాజశేఖరుఁడుగారికి కోపమువచ్చినదేమో యనుకొని తదనుగ్రహమును మరలఁబడయఁగోరి. నారాయణమూర్తి తన యొద్ద దాచిపెట్టిన దామోదరయ్యయొక్క నగలపెట్టె నొక కూలివాని చేత మోపించుకొనివచ్చి రాజశేఖరుఁడుగారి కొప్పగించెను; మఱియు రాజశేఖరుఁడుగారికిఁ దెలియవలయు నని బంధువుల ముందరను మిత్రులముందరను ఆయనను కొనియాడఁజొచ్చెను: సుబ్రహ్మణ్యము జాతకమంత జబ్బుది లేదన్న నోటనే యిప్పుడు మరల మారకదశ తొలఁగిపోయినది, కాఁబట్టి దానియంతటి దివ్యజాతకము లోకములో మఱియొకటిలేదని పొగడ దొడఁగెను. ఆ సంగతి తెలిపికొని బీదతనము వచ్చినప్పుడు పిల్లనియ్యమన్నవారే యిప్పుదేలాగుననైన దమ కన్యలను సుబ్రహ్మణ్యమునకుఁ జేసికొండనియు, నాలుగు వందల రూపాయలు వరదక్షిణ యిచ్చెదమనియు రాజశేఖరుఁడుగారి చుట్టును దిరిగి యనుసరింప మొదలుపెట్టిరి. వారు భాగ్యవంతులును

అల్లునకు కానుకలను కట్నములను పెట్టువారును అయినను, వారి పిల్లల నెవ్వరిని జేసికోక రాజశేఖరుఁడుగారు కొమారునకు సూర్య నారాయణగారి కొమార్తె మహాలక్ష్మినిఁ జేసికొనుటకే నిశ్చయించిరి.

తరువాత నొక శుభముహూర్తమున ముందుగా రాజశేఖరుఁడు గారు కుమారుని వివాహము చేసిరి; భోగమేళము లేకపోయినయెడల వివాహము శోభగాంచదని యెందఱు చెప్పినను, వారి మాటల నాద రింపక పాతివ్రత్యమును బోధింపఁదగిన యుత్తమదినములలో లంజల తోడిపొత్తు కూడదని భోగస్త్రీల పాటలకై విశేషధనమును వ్యయ పెట్టక, యల్పధనముతో గాయక శిఖామణులచేత కర్ణరసాయనముగా హరికీర్తనలు పాడించిరి. సదస్యమునాఁడు సంభావన సమయమున నపాత్రదానమున కొప్పుకొనక యోగ్యులును పండితులునగు కొందఱికే యథాశక్తిని సత్కరింపనెంచి, వచ్చిన బ్రాహ్మణుల కందఱికిని సంభావన యియ్యకపోయిన సభవారిలోఁ దలవంపుగా నుండునని చెప్పవచ్చిన బంధువులతో వివాహాది దినములలోఁ దలయెత్తుకొని దిరిగి యప్పులపాలై తరువాత నెల్లకాలమును దలవంచుకొని తిరు గుటకంటె నీయైదు దినములును తలవంచుకొని యావలఁ దలయెత్తు కొని తిరుగుటయే మంచిదని చెప్పి తమ యిష్టప్రకారమే జరిగించిరి; వీధులుగట్టి సత్రములు వేయుట వృథావ్యయమని బంధువులు మిత్రులు నైనవారిని మాత్రమే భోజనమునకుఁ బిలిచి యాదరించిరి: ఈ ప్రకా రముగాఁ జేయుటచేత మొదట నుద్దేశించుకొన్న దానికంటెను వెచ్చము తక్కువ పడినందున, మిగిలిన యాధనముపెట్టి కోడలి కాభరణములు చేయించిపెట్టిరి.

కొమారుని వివాహమైన మూఁడవదినముననే సీతను మేనల్లుఁ డైన శంకరయ్యకిచ్చి రాజశేఖరుఁడుగారు పెండ్లి చేసిరి. ఈ వివాహ మును సమస్త విషయములయందును ముందుగా జరిగిన వివాహ మునే పోలియున్నది. ఈ రెండు వివాహములయందును బూజము బంతులు మొదలగు దురాచారములును మోటుతనముగా నుండు వేడు కలును నాకబలియైన తరువాత బుక్కాయును వసంతమును చల్లు కొనుచు స్త్రీలుఁబురుషులనను భేదముః పాటింపక విచ్చలవిడిగా

నల్లరిచేయు చెడువాడుకయును మాన్పబడినవి; కుంటితనము గ్రుడ్డితనము లోనుగాఁగల యంగవైకల్యములచేతఁ బాటుపడ నసమర్థులయిన వారును స్వదోషమువలనఁగాక దైవకృతమువలన హీనదశకు వచ్చిన దరిద్రులును సత్ప్రవర్తనముకలిగి సకల విద్యావిశారదులయియున్న పండితులును భగవద్భక్తులును మాత్రము ధనసత్కారమును బొందిరి. ఈ రెండు వివాహములను విధ్యుక్తముగా జరిగినపిమ్మట నొక దినమున పెద్దాపురమునుండి వచ్చిన సభికుఁడు రాజశేఖరుఁడుగారి కడకు వచ్చి తాను శీఘ్రముగా వెళ్ళవలసియున్నది గనుక సెలవిచ్చి పంపవలయునని యడిగెను.

రాజ—నా ముద్దు చెల్లించి యీ పది దినములును మీరున్నందునకు మనుగుడుపు లయినదాఁక కూడనుండి నా మనస్సును సంతోషపెట్టి మఱి వెళ్ళవలయును.

సభి—ఇఁక నన్ను మన్నించి విడిచిపెట్టవలయును. మనము బయలుదేఱి యిచ్చటికి వచ్చుటకుముందు మా యూరికి విచ్చేసియున్న యాచార్య స్వాములవారు శ్రీముఖమును బంపినప్పుడు వెంటనే రూపాయల నియ్యక తిరస్కరించినవాఁడని మా మేనల్లునకేమో యాంక్షపత్రిక వ్రాసినారనియు, మూడు దినములనుండి మావాని యిల్లెవ్వరును త్రొక్క చూడకున్నారనియు, మంగలవాఁడు క్షౌరము చేయుటకుఁగాని చాకలవాఁడు బట్ట లుదుకుటకుఁగాని రాకున్నారనియు, ఇప్పుడే యుత్తరము వచ్చినది. స్వాములవారు వెలివేసినప్పుడు పొరుగువారు నిప్పయినను బెట్టరు; నూతిలో నీళ్ళయినను తోడుకోనియ్యరు.

రాజ—సన్యాసు లెప్పుడును కామక్రోధాదులను వర్జించి పరమశాంతులై యుండవలసినవారే; ఇంత యల్పదోషమున కంత క్రూరశిక్షను విధింతురా?

సభి—సన్యాసులన్న పేరేకాని వారికున్నంత కోపము ప్రపంచములో నెవ్వరికి నుండదు. ఇదియేమిచూచినారు? ఈ స్వాములవారే క్రిందటి సంవత్సరము శ్రీకాకుళములో భిక్షకు వెళ్ళిన యింటి

యజమానుని భార్యతో నేమో సరసమాడఁగా మగఁడు విని సన్యాసి నేమైన నన్న నపరాధమని యూరకుండి భిక్షానంతరము దక్షిణ యియ్యకపోఁగా ఆతనిని మూఁడు మాసములు వెలివేసి యేఁబది రూపాయలు పుచ్చుకొని ప్రాయశ్చిత్తము చేయించి తరువాత మత ములో కలుపుకొన్నాఁడు. నేను వెంటనేవెళ్ళి మావానిచేత నపరాధ క్షమార్పణము కోరించినఁగాని కార్యము సుష్ఠుపడదు. కాబట్టి నన్ను బలవంతపెట్టక యీ పూటనే పంపివేయవలయును.

రాజ—మీరింతగా సెలవిచ్చుచున్నప్పుడు మిమ్మిఁక నిర్బంధ పెట్టఁగూడదు.

అని రాజశేఖరుఁడుగా రాయనకు క్రొత్తబట్టలు కట్టబెట్టి సమస్తవిధముల గౌరవించి, కృతజ్ఞతాసూచకముగా ప్రభువువారితో మనవిచేయవలసిన సంగతులను దెలిపి యాయనను బంపివేసిరి. తరువాత వివాహనిమిత్తము వచ్చిన బంధువు లెవరి యూళ్ళకు వారు పోయిరి. ఆ సభికుఁడును పెద్దాపురము చేరినతోడనే తన విషయమై రాజశేఖరుఁడుగారుచేసిన యాదరణమును ఆయనయొక్క యుపకార స్మృతియును సాధువర్తనమును కృష్ణజగపతి మహారాజుగారితో మనవిచేసి, తన్నాయన ప్రభువువారితో చెప్ప వేఁడుకొనిన మాటలను విన్నవించెను.

రాజశేఖరుఁడుగారు భాగ్యవంతులై మరల గ్రామమునకు వచ్చియున్నారని విన్న కొన్ని దినములకు నారాయణమూర్తి యొక నాఁడు వచ్చి, రహస్యముగా రాజశేఖరుఁడుగారితో తాను దామోద రయ్యయుఁ బ్రాణమిత్రులుగానుండుటయు, దామోదరయ్యయొక్క మర ణానంతరము తానాతని చెలికాఁడను ద్వేషముచేత జనులు తనయింటఁ గల సొత్తంతయు దోచించుటయు అందువలనఁ దానిప్పుడు అన్న వస్త్రములకే యిబ్బందిపడుచుండుటయుఁ జెప్పి సహాయ్యముచేయఁ వేఁడుకొనెను.

రాజ—కృతఘ్నుఁడును మిత్రద్రోహియునగు నీవంటివాని కుపకార మెన్నఁడును జేయరాదు. నేను నీకెంతో మేలు చేసినవాఁడ

నై నను నాకాపద సంభవించినప్పుడు, శక్తిగలవాఁడవై యుండియు నేను వేఁడుకొన్నను లేశమైన సాయము చేయకపోతివి. దామోద రయ్య ప్రాణమిత్రుఁడుగా నున్నను నీయొద్ద నాతఁడు దాఁచుకొన్న పెట్టెను మిత్రుని పుత్రునికీయక యపహరింపఁ దలఁచితివి.

నారా—ఆ సొమ్ము పెట్టెను తనయొద్ద దాచవలసినదనియు దానిని సులభముగా నపహరించవచ్చుననియు సిద్ధాంతియే మొదట నా కాలోచన చెప్పినాఁడు. నేను సొమ్ముపెట్టె నాతనియొద్దఁ బెట్టిన తరువాతఁ దనకందులో సగము భాగము రావలెనని పోరాడి, స్నేహి తుని సొమ్ము పరులపాలగుట కిష్టములేక నే నొప్పుకొననందున మీ మెప్పునకై పెట్టెను మీకుఁ దెచ్చియిచ్చినాఁడు.

రాజ—సిద్ధాంతియే నిన్నుఁ బ్రోత్సాహపఱిచినను నీవు సహి తము దోషివేకాని నిర్దోషివి కానేరవు. స్వయంకృతాపరాధమువల ననే నీ కిప్పుడీదుర్దశ ప్రాప్తించినది కాఁబట్టి యెఱుఁగక చేసికొన్న దాని ఫలము నీవవశ్యముగా ననుభవింపవలెను.

అని చెప్పి రాజశేఖరుఁడుగా రాతనికేమియు సాయముచేయక సాగనంపిరి. అదిమొదలుకొని రాజశేఖరుఁడుగారు వెనుక సిద్ధాంతి మొదలైనవారి చర్యలవలనఁ దెలివితెచ్చుకొని ముఖస్తుతుల కుబ్బి యెప్పుడును ధనము పాడుచేసికొనకయు, సమీపమునకు వచ్చి మంచిమాటలు చెప్పువారి నందఱిని మిత్రులని నమ్మకయు మెలఁగఁ జొచ్చిరి. యోగి వెనుక చేసిన కుతంత్రమువలన నాతనికి యోగులను వారియందెల్లను కేవల జఠరపూరకు లను నభిప్రాయమును మంత్ర ములయందును సువర్ణకరణాది విద్యలయందును దృఢమైన యవిశ్వాసమును గలిగెను. రుక్మిణికి వెనుక పట్టిన దయ్యములు భూతవైద్యము శకునములు మొదలగువానివలన నెల్లవారికిని వాని యందలి నమ్మకము చెడుటం జేసి మఱియెప్పుడును వారి యింట నెవ్వరికిని గ్రహబాధ కాని ప్రయోగ లక్షణము కాని దేవత లావహిం చుటగాని కలుగలేదు. కుటుంబములోనివారి జాతకములును పెట్టిన ముహూర్తములును పలుమాఱు విరుద్ధ ఫలముల నిచ్చుచు వచ్చినం

దున. రాజశేఖరుఁడుగారికిని తత్సంతతి వారికిని జ్యోతిషమందు సహిత మపనమ్మకము కలిగెను. రుక్మిణి వివాహకాలమున చేసిన ధర్మములకై చేసిన ఋణములవలని నష్టముల ననుభవించియుండుటం జేసి రాజశేఖరుఁడుగా రిఁక నెప్పుడును పరులకు ఋణపడకూడ దని నిశ్చయము చేసికొనిరి. అంతటి నుండియు రాజశేఖరుఁడుగారు మిత వ్యయమునే చేయుచు వ్యర్థదంభమునకై ధనము పాడుచేసికోక, తమ కీశ్వరుఁడు దయచేసినదానితోడనే తృప్తినొందుచు, కలకాలఁ దిని బీదసాదలకు దానధర్మము చేయుచు, కలలో సహితము సత్య మును భూతదయయును తప్పక, "ధర్మోజయతి" యను నీతి వాక్యమును సదా హృదయము నందుంచుకొని సమస్త కార్యముల యందును నీతి పథమును నీఁగకాలంతయు దాటక ఋజువుగాఁ బ్రవ ర్తించుచు మంచి వాఁడని లోకమునఁ బ్రసిద్ధికెక్కి, పెక్కండ్రు మనుమలను మనుమరాండ్ర నెత్తి సిరియు సంపదయుఁ కలిగి చిర కాలము సుఖింపుచుండిరి. ఆయన జీవిత కాలములోనే సుబ్రహ్మ ణ్యము పిఠాపురపు సంస్థానములో గొప్ప యుద్యోగములుసి కడచే పడ మంత్రియై రాజకార్యములయందును సన్మార్గ ప్రవర్తనము నందును నసమానుఁ డని పేరు పొందెను; అల్లుళ్ళిద్దఱును పెద్దా పురపురాజుగారి యోలగములోఁ గొలువు కుదిరి క్రమ క్రమముగా గొప్పదశను బొంది విశేష ఖ్యాతిని సంపాదించిరి. రాజశేఖరుఁడు గారి కుటుంబములోనివారే కాక యాయన బంధువర్గములో చేరినవారు కూడ అధర్మవృత్తి కొంతకాల మిహలోక సుఖమును గలిగించినను సద్ధర్మవృత్తియే శాశ్వత సౌఖ్యమునకు నిదానమని రాజశేఖరుఁడుగారి వర్తనమువలన నెఱిఁగి నిరంతరము ధర్మమార్గ ప్రవిష్టులై యుండుచు వచ్చిరి. చిన్నప్పుడెప్పుడో చచ్చిపోయిన మగఁడు పట్టుకొని వేధిం చుచున్నాఁ డన్న సిద్ధాంతి కామార్తె పెద్దదై బ్రతికియున్న మఱియొక మగఁడు మిక్కిలి మక్కువతో తన్నాశ్రయించి మోహింపఁ జేయఁగా నాతని వెంట నింట దొరికిన సొత్తు నెత్తుకొని లేచిపోయి

చెడి కడపట దాసియయి తమ కన్నుల ముందఱనే గ్రామములోఁ దిరుగుచుండుటయు, బాల్యదశలోనే భర్తలను బోఁగొట్టుకొన్న భాగ్యహీనురాండ్రైన ముద్దియలు పడు కష్టములును, అట్టివారు దురతిక్రమణీయమైన కామబాధకు తాళఁజాలక యింద్రియ చాపల్యమున దుష్టపురుషుల వలలోఁబడి పాడగుచుండుటయు, కొందఱు కులము వారికి వెరచి రహస్యముగా శిశుహత్యలు గర్భపాతములు మొదలైన ఘోరపాతకముల కొడిగట్టు చుండుటయు, ప్రతి దినమును కన్నులారఁ జూచి మనసు కరగి యట్టి బాలవితంతువుల దుర్దశను తొలఁగించుటకేమైనఁ జేయవలయు నని పలు ప్రయత్నములు చేసియు మూఢశిరోమణులయిన జనుల యొక్కయు నాచారపిశాచావేశసన్యస్త వివేకులై యున్న పండితులయొక్కయు మనస్సులను మళ్ళింపశక్తులుగా విఫల ప్రయత్నులై రాజశేఖరుఁడుగారు కొంతకాలమునకు లోకాంతరగతులయిరి. రాజశేఖరుఁడుగారు కాలముచేసి యిప్పటికి రెండు వందల సంవత్సరములైనను, ఆయనవలన మేలు పొందిన వారి సంతతివా రిప్పటికిని ఆయనను బ్రశంసించుచుందురు. రాజశేఖరుఁడుగారి సంతతి వారుకూడ దేశ మంతటను వ్యాపించి యిప్పుడు పెక్కుచోట్ల గొప్ప స్థితికలవా రయియున్నారు.

Printed at Jyothi Printers, Mettuguda, Secunderabad-17. Phone : 74228